

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**ANADOLU FOLKLORUNDA ASKERLİK
(ADANA, GAZİANTEP, KAYSERİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman FİDAN

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Ruhi ERSOY

GAZİANTEP
OCAK 2008

ÖZET

ANADOLU FOLKLORUNDA ASKERLİK (ADANA, GAZİANTEP, KAYSERİ ÖRNEĞİ)

FİDAN Süleyman

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Ruhi ERSOY

Ocak 2008, 277 Sayfa.

Türkiye’de yirmi yaşına gelen her Türk erkeğinin -mazereti yoksa- askerlik ödevini yerine getirmesi halk yaşamında da birbirinden farklı birçok pratik doğurmuştur. Bu pratiklerin de bir insan yaşamında bir buçuk, iki yıllık bir süreç içerisinde devam etmesi (askerlik öncesi, askerlik, askerden dönüş) ve askerin yakınlarının da kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı bir şekilde bu süreç içinde yer almaları pratiklerin kapsamının geniş olmasını sağlamıştır. Çalışmamızda üç farklı bölgeden seçilen Adana, Gaziantep, Kayseri illerindeki askerliğin her aşamasında yaşanan folklorik uygulamalar tespit edilip mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır. Bu işlem sırasında Performans Teorinin paradigmatları göz önünde bulundurulmuş, yaşayan bir süreç olarak gördüğümüz askerlik folklorunun iletişim ve bağlam noktalarına vurgu yapılmıştır. Çalışmamızın genel hatlarını Türk kültüründe askerlik kavramı, askerlik folkloru, bu folklorik ürünlerin kültür ortamlarına yansımaları oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Folklor, Asker, Askerlik, Performans Teori, Bağlam.

ABSTRACT

MILITARY SERVICE IN ANATOLIAN FOLKLORE (EXAMPLES OF ADANA, GAZİANTEP, KAYSERİ)

FİDAN Süleyman

M. A. Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Assistant Professor Dr. Ruhi ERSOY

January 2008, 277 pages.

The fact that every Turkish male reaching his twenty, does his mandatory service, created that many different practices within folk life. These practices continue for one, one and half years in a person's life (before and after military service), and that the participation of the soldier's relatives somehow in this proces, created a larger extend of these practices. In this work, folkloric practices in every steps of military service in Adana, Gaziantep and Kayseri were specified in order for a comparative evaluation. The paradigmas of Performance Theory have been taken in to consideration throughtout this work, and stressed upon the points of communication and contexts of military service folklore that was regarded as a living process. Military service notion in turkish culture, military service folklore, reflexion of this folklore in culture composed the outline of this work.

Key words: Culture, Folklore, Soldier, Military Service, Performance Theory, Context.

ÖN SÖZ

Milattan önce üçüncü yüzyıldan beri –çalışmalar derinleştikçe çok daha öncelerine dayandığını düşündüğümüz- Türk devletlerindeki ordu yapısının benzer bir sistem üzerine kurulması, ordunun, devletin temel dinamiğini oluşturması, toplumun her an savaşa hazır halde bulunması, halk felsefesinde de ordu-millet anlayışının oturması ve bugün dahi bu anlayışın devam etmesi, halk yaşayışındaki tezahürlerini zengin pratikler şeklinde ortaya çıkarmıştır. Köklü bir geleneğe sahip olan, ordu-millet anlayışını yüzyıllarca koruyan Türk milletinde askerlik, kutsal bir vazife olarak görülmüştür. Orta Asya'daki gelenek, âdet ve pratikler yeni yurda taşınmış, İslamiyet ile birlikte yeni işlevler yüklenerek devam ettirilmiştir.

Türk'ün dünyasında önemli bir yer işgal eden askerlik kavramı, halkın duygu, düşünce ve hayallerini ürünler halinde ifade etmesine vesile olmuş, üzerinde yıllarca konuşulan olayların oluşma merkezini meydana getirmiştir. Halk bilimini dar köy çevresinden çıkarıp, halk kültürü ürünlerinin çağdaş kentte de oluştuğunu ispatlama mücadelesini veren modern halk bilimcilerinin düşünceleri doğrultusunda hem insan hayatının önemli bir dönemini kapsamaması bakımından geçiş dönemi, hem de aynı ortamın, yaşayış biçimlerinin paylaşılması noktasında grup folkloru veya kent folkloru olarak nitelendirdiğimiz askerlik konusunda yapılan çalışmalar tarihi boyutta kalmış ve folklorik yaşam geri planda bırakılmıştır. Sadece birkaç makale ve bildiri düzeyinde kalan halk bilimi alandaki çalışmalar, bu eksik noktaya işaret etmekle bilim dünyasında yerlerini almışlardır. Çalışmamızın önemi de, işaret edilen bu kapıdan girmiş sayabileceğimiz ilk müstakil eser olması ve halk bilimi çalışmalarındaki eksikliği gidermeyi, yeni çalışmalara öncülük etmeyi amaçlamasıdır.

Haziran.2005'te askerlik vazifem için gittiğim Keşan'da asli görevimden arda kalan zamanlarda konumuz ile ilgili çalışmaları yerinde tespit etme fırsatı buldum. Doğrudan ve dolaylı gözlemlerle, görüşmelerle, icranın içinde yer alarak saha çalışmamı yaptım. Askerlik sonrasında ise çeşitli zaman aralıklarında örneklem illerde bulunarak saha çalışmalarına devam ettim. Ayrıca bu illerde bulunan üniversite kütüphanelerinde, Milli Kütüphane'de, YÖK Kütüphanesi'nde ve elektronik ortama aktarılmış kütüphanelerde çalışmamızla ilgili kaynakları taradım.

İki buçuk yıllık geniş bir zaman diliminde bu çalışmanın oluşabilmesi için desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Birsen AKPINAR ve Yüksel BABANINOĞLU'na; çalışma süresince olumlu eleştirileri, gösterdiği sonsuz sabır ve yardımları için değerli eşim Gülşah Gaye FİDAN'a ve halk bilimini sevdiiren, bu alanın ne kadar büyük bir okyanus olduğu fikrine ulaştıran, yönlendirmeleriyle çalışmamızın sona ermesini sağlayan saygıdeğer hocam Yard. Doç. Dr. Ruhi ERSOY'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ocak 2008
Süleyman FİDAN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
SEMBOLLER VE KISALTMALAR	vi
1. GİRİŞ	1
1.1. TÜRK KÜLTÜRÜNDE ASKERLİK KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ..	1
1.1.1. Kültür Kavramı	1
1.1.2.Bozkır Kültürü	2
1.1.2.1. Bazı Maddî Unsurlar	4
1.1.2.1.1. At	4
1.1.2.1.2. Koyun.....	5
1.1.2.1.3. Kurt.....	6
1.1.2.1.4. Madencilik ve El Sanatları	6
1.1.2.1.5. Giyim-Kuşam	7
1.1.2.2. Sosyal Yapı, Devlet Geleneği, Düşünce ve İnanç Sistemi	7
1.1.3. Askerlik.....	12
1.1.3.1. Eski Türklerde Askerlik	13
1.1.3.2. İslamiyet Sonrası Türklerde Askerlik	18
1.1.3.3. Cumhuriyet Döneminde Askerlik	20
2. TEORİLER	23
2.1. ASKERLİK ETRAFINDA OLUŞAN ÜRÜNLERİN PERFORMANS TEORİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	23
2.1.1. Performans Teori.....	25
2.1.2. Performans Teori Bağlamında Askerlik Etrafında Oluşan Folklorik Ürünler Üzerine Bir İnceleme	31
3. MATERYAL VE YÖNTEM	48
3.1. GÜNÜMÜZ ANADOLU FOLKLORUNDA ASKERLİK	48
3.1.1.Örneklem İllerin Tarihî, Coğrafi, Kültürel Yapıları.....	48
3.1.1.1 Adana'nın Tarihî, Coğrafi ve Kültürel Yapısı.....	48
3.1.1.2. Gaziantep'in Tarihî, Coğrafi ve Kültürel Yapısı	50
3.1.1.3. Kayseri'nin Tarihî, Coğrafi ve Kültürel Yapısı	52
3.1.2. Adana, Gaziantep ve Kayseri Yörelerinde Askerlik Folkloru	54
3.1.2.1. Uğurlama	56
3.1.2.2. Askerlik	71
3.1.2.3. Karşılama	85

	<u>Sayfa No</u>
3.1.2.4. Halk Felsefesi Bağlamında Askerlik.....	87
3.1.2.5. Askerlik ve Eğitim	90
4. BULGULAR VE TARTIŞMA	91
4.1. KÜLTÜR ORTAMLARINDA ASKERLİK.....	91
4.1.1. Sözlü Kültür Ortamında Askerlik	93
4.1.2. Yazılı Kültür Ortamında Askerlik.....	100
4.1.3. Elektronik Kültür Ortamında Askerlik	103
SONUÇ.....	112
SÖZLÜK.....	114
KAYNAKLAR.....	127
EKLER.....	133
ÖZ GEÇMİŞ -VITAE	277

SEMBOLLER VE KISALTMALAR

Adı geçen eser	: a.g.e.
Adı geçen makale	: a.g.m.
Sayfa	: s.
Sayfalar	: ss.
Cilt	: c.
Bakınız	: bkz.
Ve benzeri	: vb.
Ve diğerleri	: vd.
Çeviren	: ev.
Kısa dönem	: KD
Gazi Üniversitesi	: G
k'nin hırılılı h'ye değişimi	: x
k'nin yerel ağızdaki değişimi	: ğ
Geniz n'si	: ñ
Yerel ağızda uzun o	: 

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. TÜRK KÜLTÜRÜNDE ASKERLİK KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

İnsanlık tarihinde her topluluk kendine özgü yaşayış şekilleri göstermiştir. Bir Germen topluluğu ile Afrika yerlisinin yaşayış özellikleri, Arap ile Hintlininki, kısaca dünyada var olan her kavmin, topluluğun dünyaya bakış açıları, inançları, günlük yaşamları farklılıklar gösterir. Çalışmamıza mensubu bulunduğumuz Türk kültürünü ve bu kültür içerisinde önemli bir yer tutan “askerlik” kavramını, tarihi süreç içerisinde inceleyerek başlamak istemekteyim. İlk “kültür” kavramının, zihnimizde hangi çağrışımlarla yer aldığını sergilemek gerekmektedir.

1.1.1. Kültür Kavramı

Kısa tanımıyla “geçmişten günümüze gelen maddî ve manevî değerler bütünü” olarak tanımlanan kültürün kökeni Latince’ye dayanır. Bu kavram, Latince’de “toprağı işleme” demek olup, sonraları batı dillerinde kazandığı “yüksek umumî bilgi”¹ manası ile Türkçe’ye girmiştir.

Kültür üzerine, her topluluğun kendine özgü ortak yaşayış ve davranış tarzlarının olması paydasında birleşen birçok tanım yapılmıştır. Ziya Gökalp de yaptığı tanımda bu özelliğe dikkat çekmektedir: “Kültür (hars) bir milletin dinî, ahlâkî, hukukî, muakalevî, bedî, lisanî, iktisadî, fennî hayatlarının ahenkli uyumudur.”² Gökalp’in de vurguladığı üzere kültür, bir millet tarafından oluşturulur. Her milletin geleneği, göreneği, edebiyatı, sanat anlayışı farklı olabilir. Milletlerin ortaya çıkardığı bu kültürlerin, üst düzeyde evrensel bir kalıba girmeleri ise “medeniyet”i oluşturur.³ Böylelikle kültür özel, medeniyet ise geneldir. Kimi batılı

¹ İbrahim Kafesoğlu. (1998). *Türk Millî Kültürü*. Ötüken Yayınları, 17. Basım, İstanbul, s.15.

² Ziya Gökalp. (2004). *Türkçülüğün Esasları*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 30.

³ Kafesoğlu, (1998), a.g.e.’de bu kavram ile ilgili şu sözlere yer vermektedir: “Arapça’da aslen *medine* sözünden türetilmiş olan *medeniyet* tabiri, lugat manasıyla şehirlik demektir ve *bedevî* (çöl

bilim adamlarının yerleşik kültür-göçebe kültür, şehirli kültürü-köylü kültürü gibi sınıflandırmalar yapmaları ve kendilerininkini üstün, diğerlerini ise ilkel, vahşi diye nitelendirmeleri günümüzde geçerliliğini yitirmiş bir görüştür.⁴ Her kültür, oluştuğu çevre, zaman, insan şartlarına göre ele alınır ve kültürler arasında çeşitli açılardan kıyaslama yapılamaz.

Millet vasıflarından biri de kültürün süreklilik arz etmesidir. Bir millette kültürel unsurlar, geçmişle gelecek arasında bağ kuramayıp tarihin tozlu sayfalarında övünç malzemesi durumunda kalıyorsa, o milletin varlığı tehlikeye düşmüştür denilebilir. Türk kültürü belirli bir ailenin değil, Türk ilinde yaşayan bütün fertlerin ortak duyuş, düşünüş, inanış biçiminde sahip oldukları bir kavramdır. Türk kültürü sürekli sentez halinde, değişim-dönüşümünü tamamlayarak gelişmiş ve varlığını sürdürmüştür. Bu kaynaşma ya da sentez, milletin dilinde, sanatında, tarihinde, devlet kurma geleneğinde, düşmanıya mücadelesinde hep karşımıza çıkmaktadır. Bahsini açtığımız değişim-dönüşümün yanlış anlamalarda yorumlanmaması için Sait Başer'in şu sözlerine yer vermek faydalı olacaktır:

Değişimi Türk kültürünün geneli adına bir çeşitlenme ve zenginleşme olarak mütalaa etmeliyiz. Çünkü her değişim kültüre katılan yeni bir tecrübe demektir. Tecrübe ise aklın öteki adıdır. Toplumun tarihteki tecrübe zenginliği ortak bir muhakemenin imkan kaynağı olabildiği sürece karşılaşılabilecek yeni problemlere özgün ve milli cevaplar bulmak ihtimalleri yükselecektir. Burada önemli olan çeşitli özentilerle hazmedilmemiş kopyalamaların, toplum hayatındaki yek diğeriyle uyumsuz, farklı akılların çarpışması, çatışma ve bir birini yeme, enerjisini içerde tüketme mahiyetine bürünmesine izin verilmemesidir.⁵

Kültür kavramını genel hatlarıyla açıkladıktan sonra, Türk kültürünün ve çalışmamızın asıl konusu olan Anadolu-Türk kültüründe askerlik kavramının temelini oluşturan 'bozkır kültürü'ne de kısaca değineceğiz.

1.1.2.Bozkır Kültürü

Bir kültürün oluşumunda çeşitli etmenlerin ön plana çıkması doğaldır. Kültürleri sınıflandırmada kimi araştırmacılar coğrafi şartları merkeze alırken, kimileri de ekonomik faaliyetler üzerinde durmaktadırlar. İbrahim Kafesoğlu ise her

halkı, göçebe)'nin zıttı olarak kullanılmıştır. Böylece de –her biri kendi kabile hayatını sürdüren çöl halkına karşılık-, çeşitli soy, dil, din ve geleneklere sahip kütelerin doldurduğu şehirde gelişen yaşayış birliğini ifade etmiştir. Dolayısıyla sosyal gerçeğe uygun bir deyimdir.”

⁴ Kültür ve medeniyet ayrımı ve medeniyetlerin oluşumuyla ilgili teoriler için bkz. Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s. 18.

⁵ Sait Başer. (2007). Medeniyetin Ordusu veya Ordunun Medeniyeti. *Askeri Tarih Dergisi*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 87: 21. Ayrıca bu makale www.haberkademi.net adlı internet sitesinde, 04.6.2007, 24.6.2007, 31.7.2007 tarihlerinde üç bölüm halinde yayımlanmıştır.

kültürün *coğrafi çevre, insan unsuru ve cemiyet*⁶ olmak üzere üç temel dayanağının olduğunu belirtmektedir.⁷ Bu şartlardan coğrafi etmenlere göre inceleme yapıldığında başlıca üç kültürün ortaya çıktığı görülmekte; orman, hayvancılık, tarım kültürleri. Orman kavimleri avcılık ve toplayıcılık kültürünü, ziraate uygun bölgelerde yaşayanlar çiftçilik kültürünü, bozkırda yaşayanlar ise çoban kültürünü meydana getirmişlerdir.

Türk milletinin tarih sahnesine ilk çıktıkları yer, yani anayurtları, kuzeyde Sibiryaya, güneyde Hindistan ve Çin arasında yer alan Orta Asya düzlükleridir. Kuzey, soğuk ve karlı Sibiryaya ormanlarının hakim olduğu, hareket yeteneğini son derece zayıflatan bir iklime sahip iken güney, aylarca yağın tropikal yağmurların ve uzun kuraklık mevsimlerinin yaşandığı muson iklimi bölgesidir. Arada kalan Orta Asya düzlükleri ise, Andronova kültürü sahası diye nitelendirilen Altay Dağları ile Sayan Dağlarının güneybatısı düzlükleri, rakımı 500-1000 m. arasında değişen, bol otlakları ile besiciliğe çok elverişli, hatta kuru ziraate imkan verecek ölçüde rutubetli bir yayla durumundadır.⁸

Bu sınıflandırmada Türkler, Bozkırlı oldukları için kültürleri, çoban kültürüne dahil edilebilse de diğer iki etmen (insan ve cemiyet) ile birlikte, diğer kavimlerde rastlanılmayan, yaşayışı, inanışı, düşünüşü farklı; temeli yaklaşık olarak 3500 yıl öncesine dayanan, kendine özgü bir kültür ortaya çıkarmıştır. Bu kültüre Türklerin yaşadıkları sahadan dolayı Bozkır kültürü⁹ denilmektedir. Burada “Bozkır” sözcüğü ile kast edilen iklim değil, insan topluluklarıdır.

Türk Bozkır kültürü, üzerinde vurgu yaptığımız gibi, sadece coğrafya şartlarıyla değil, insan ve cemiyet anlayışıyla bir bütün halinde karşımıza çıkmaktadır. Konuyu mecramız dışına çıkarmadan, bu kültürü oluşturan belli başlı etmenlere değinmemiz gerekmektedir. Türk Bozkır kültürünün oluşumunda en önemli iki olay: atın ehlileştirilmesi ve demirin işlenmesidir. Bunun yanında koyun yetiştiriciliği, kimi zaman ilham kaynağı, kimi zaman düşmanı olan kurt,

⁶ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.214.

⁷ Bunları ayrı ayrı ele almak genel kanıya varmamızı sağlamasına rağmen kimi zaman hatalı sonuçlar verebilir. Örneğin konumuz olan Bozkır kültürü Türklere mahsustur. Yakın çevredeki Moğollara, Çinlilere veya Hintlilere de bozkır kültürüne sahip milletlerdir diyemiyoruz. Kafesoğlu bu konudaki hataları şu şekilde izah etmektedir: *Hatalardan ilki bozkırlar sahasında görülen bütün toplulukların aralarındaki “kültür birimi” farklarının gözden kaçırılmasıdır. İkincisi de bu toplulukları yalnız birer “ekonomik kuruluş” olarak ele alınmasıdır. Her topluluk gibi bozkırlarda yaşamış çeşitli kavimlerin ekonomik özellik yanında ayrı ayrı sosyal, dinî, siyasî, idarî cepheleleri de hesaba katılmalıdır.* (Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.215)

⁸ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.213.

⁹ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.214.

dokumacılık sanatı, töre, atalar kültü, kut, Tanrı kavramı, teşkilatlanma yeteneği, ordu, bilim, coğrafya gibi etmenler de kültürü duvara benzetmek yanlış olmazsa, onun tuğlalarıdır denilebilir. Şimdi kısaca Bozkır Kültürünün oluşmasına etki eden unsurlara genel hatlarıyla değineceğiz.

1.1.2.1. Bazı Maddî Unsurlar

1.1.2.1.1. At

Hayvan yetiştiriciliğinin tarihî bir aktör yaratabilmesine dönük en etkin türün “at” olduğu görülüyor. Bu hayvan Asyalı bir türdür. Bir step hayvanıdır. Atın ehilleştirilmesi ve atlı-çoban yaşama biçiminin ortaya konması ilk Türklere dayanmaktadır. Türkler ata binen ilk insanlar olarak görülmektedir.¹⁰ İnsanlık tarihinde ulaşılan bu başarı, kavimlerin ve diğer kültürlerin gelişmesinde fevkalade neticeler doğurmuştur.¹¹ Başlıca meslekleri demircilik ve madencilik olan Türk topluluklarında bu madenlerin türlü amaçlara yönelik işlenmesi¹², ilkin binek hayvanı olarak kullanılan atın önemini, demirin işlenmesiyle artırmıştır. Bozkır kültürünün gelişiminde bu iki unsurun önemli bir yeri vardır. Bu gelişim süreciyle birlikte bozkırlının ekonomik hayatında önemli bir yer tutan at, siyasî hayatında da önem kazanmaya başlamıştır. Bozkırlıya hakimiyet ruhu aşılıyarak, güçlü bozkır devletlerinin kurulmasında en önemli unsurlardan birisi haline gelmiştir. At, bozkır insanının sosyal, siyasi, ekonomik ve dini hayatında çok yönlü olarak rol oynamış ve bozkır kültürünün oluşumundan çok gelişiminde en önemli unsur olarak etkisini hissettirmiştir.¹³ Bu hususta Sait Başer’in, açık bir şekilde resmettiği at ve insan arasındaki ilişkiye, ana hatlarıyla değinmek istemekteyiz:

At çobanları, hayat düzenlerini attan kaynaklanan hız kavramına göre ayarlayarak, atı iyi bir şekilde kullanmışlardır. Halkın, atların beslenme alanlarına göre yaylak-kışlak düzeninde yaşama zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bunun dışında at sayesinde, hareketli bir toplum ortaya çıkmış ve köleliğe benzer bir durum, bozkır hayatında yer bulamamış, sınıfsal ayrılıklar görülmemiştir. Ayrıca Asya’nın bozkırlarındaki kısıtlı su kaynaklarını ortak kullanmak, insanlık medeniyeti için bir takım meziyet ve yeteneklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁴

At sürüsü yetiştiren obalarda yukarıdaki sebeplerle görev ve iş bölümü fikri doğal bir meleke haline gelmiştir. Bu, kendiliğinden teşkilatlanmayı başlatmıştır.

¹⁰ Bozkır kültüründe temel olan at, göçebelerin hayatında birinci planda görülmez. At, göçebe kavimlerin kültürüne sonradan girmiş sadece bir maddî yardımcıdır. Yerleşik kültürde de at mühim bir yer tutmamıştır. (Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s. 215)

¹¹ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., ss.211-212.

¹² Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.307.

¹³ İlhami Durmuş. (1997). Bozkır Kültürünün Oluşumu ve Gelişiminde At. *G.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2): 18-19.

¹⁴ Başer, a.g.m., s.4.

Teşkilatlanma ise liderlik kurumunun şekillenmesi, sürünün hareketini kaybetmeden kontrolünü sürdürebilmek ihtiyacı sebebiyle, çabuk karar verme ve uygulamayı gerçekleştirme yeteneği kazandırmıştır.¹⁵ Özellikle sulama ve sevkiyat sırasında kaybedilme tehlikesi, zaman kavramını algılamalarını sağlamıştır. Ayrıca atın fizik gücünü ve hızını kısacası, atı kontrol altına alma yeteneğini kazanabilmek, çocuk yaşlarda bu işle meşgul olmayı gerektirdiğinden, “at üzerinde doğup at üzerinde ölen” insan tipi, süvari toplumu ortaya çıkmıştır.

Kısaca at sayesinde hareketli, zamanı kullanmasını bilen, disiplinli, dayanıklı, teşkilatçı, liderlik kurumunu hayat memmat gerekçesi bilen, savaş ustası bir toplum modeli ortaya çıkmıştır.¹⁶ Hayatını, kadın-erkek, genç-yaşlı demeden at üzerinde geçiren bu toplumda doğal olarak sınıf ayrımı, kölelik, kadın-erkek farkı gözetilmemiştir. Toplumun bütün fertleri kendi sorumluluklarını yerine getirirken aynı zamanda hepsi birer askerdir ve liderlerine bağlıdırlar.

1.1.2.1.2. Koyun

Bozkır kültüründe, coğrafi şartlardan dolayı ekonominin temelini hayvan besleyiciliği ve çobanlık oluşturmaktadır. Yetiştirilen hayvanlardan, Türk sosyal ve kültürel hayatında büyük önemi olan attan sonra koyun gelmektedir.¹⁷ Bu hayvan Türk devletlerine ad olacak kadar kültürün içindedir (Akkoyunlular, Karakoyunlular).

Koyun ova ve yaylada yaşayan, soğuktan ve yağıştan korunması gereken zayıf bir hayvandır. Bu nedenle toplumun yaşamına doğrudan etki etmiştir. Her Türk topluluğunun nerede yazlayıp nerede kışlayacağı kesin törelerle belirlenmiştir.¹⁸ Koyunun bakımı, sadece toplumun yaşadığı yeri belirlemekle kalmamış, yününün kırılması, sütünün sağılması, koç salımı gibi nedenler iş bölümünü de beraberinde getirmiştir.

Koyun, toplumun beslenme ihtiyacını karşılamak için yetiştirilen bir hayvan olmak dışında yünüyle de barınma, giyinme gibi ihtiyaçları karşılamıştır. Türklerin dokumacılık sanatını çok erken devirlerden beri bildikleri malumdur. Ürettikleri muhtelif kumaş çeşitleri yanında, dünyanın en eski halıları Türklere aittir.

¹⁵ Bahattin Ögel. (1984). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, c.I-VII, Ankara, ss. 55-71.

¹⁶ Başer, a.g.m., s.4.

¹⁷ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.317.

¹⁸ Ögel, (1984), a.g.e.,c.I, ss. 1-3.

Çorabından börtüne kadar koyunun yünü ve derisi Türk'ün giysisini sağlamıştır.¹⁹ Keçe, halı, kepenek, çadır ve kilimlerine kadar ürettikleri bin bir çeşit ürünle kendi giysilerini, eşyalarını ve barınaklarını üretmişlerdir.

1.1.2.1.3. Kurt

Türk kültüründe at ve koyunun dışında kurdun da belirli bir yeri vardır. Koyun sürülerinin en büyük düşmanı olan kurt evcilleştirilememiş, ama bozkırlı Türk, hayatını ona göre şekillendirme zorunluluğunu hissetmiştir. Atasözlerinde bugün dahi birçok lehçede yer aldığı gibi²⁰ kurt “akıllı düşman”dı. Bu akıllı düşman öğretici olmuştur.²¹ Türk toplumu kurttan hayat dersi almıştır. Onun ehlileşmez ve tabiatın verdiği yetenekten vazgeçmez tutumu, başarısız bir saldırıdan sonra geri çekilerek yeni ve daha güçlü hamlelere hazırlanması, yaptığı işteki ustalık, düşmanın zayıf anını ve yerini gözlemesi...vb. bozkırlı bilgeliği için değerli ilkeler olmuştur.²² İslamiyet sonrasında “hilâl taktiği” veya “Turan taktiği” adları da verilen meşhur Türk savaş stratejisine, “kurt kapanı” denmesi, kurt sürülerinin saldırı yöntemine benzemesinden kaynaklanmaktadır.

1.1.2.1.4. Madencilik ve El Sanatları

Başlıca meslekleri demircilik ve madencilik olan bozkır Türk topluluğu²³, bu madenleri türlü amaçlara yönelik işlemişlerdir. Sonraki başlıkta ele alacağımız savaş araç-gereçlerinin dışında günlük hayatta kullanılan birçok eşya imal etmişlerdir. Sanat eseri niteliğindeki tokalar, maşrapalar, heykeller altın ve gümüş ile bezenmiştir.²⁴ Yapılan kazılarda Türk sanatında karşımıza çıkan hayvan sembolizminin çok değerli örnekleri bulunmuştur. Bu hayvanlar başta kurt olmak üzere aslan, kaplan, kartal, koç, at ve geyik gibi türlerdir. Yani Türk'ün günlük hayatta ciddi bir demir, daha genel bir ifadeyle metal kullanımı söz konusudur.²⁵ Görülüyor ki demiri keşfeden ve hayatlarının birçok alanında kullanan Türkler, bununla yetinmeyip demiri eriterek ve çeşitli alaşımlarda kullanarak teknolojiyi ilerletmiş; altın, gümüş gibi madenlerle de hayatlarını renklendirmişlerdir.

¹⁹ Başer, a.g.m., s.5.

²⁰ Özkul Çobanoğlu. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara, s. 69-70 (Akıllı düşman akılsız dosttan yeğdir).

²¹ Ögel, (1984), a.g.e., c.I., s. 59.

²² Başer, a.g.m., s.7.

²³ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.321.

²⁴ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.321.

²⁵ Başer, a.g.m., s.5.

Bozkır Türk toplumunda kalabalık bir zanaatkar zümresinin varlığı kazılarla tespit edilmiştir. Bunlar halıcılar, kilimciler, debbağlar, çizmeciler, çorapçılar, dokumacılar, terziler, marangozlar, tahta oymacılar gibi meslek gruplarıdır. Asya Hunları masa, sandalye, koltuk, dolap yapıyorlar, karyola, perde kullanıyorlardı. Bu ev eşyalarının çoğunu Çinliler Hunlardan öğrenmişlerdi. Ayrıca debbağlık sanatı da Ruslara Bulgarlardan geçmişti. Eski Türkler elbiseleri için ütü bile kullanmakta idiler.²⁶

1.1.2.1.5. Giyim-Kuşam

Türk milleti, giyim konusunda da dünya medeniyetlerine önemli katkılar sağlamıştır. Kazılar sonucu elde edilen buluntularda günümüz kıyafetlerine yakın bir tarzda dizayn edilmiş elbiselere rastlanılmıştır. M.Ö. 5. yüzyıla ait olduğu düşünülen “Altın Elbiseli Adam” adlı prens kıyafeti²⁷ maden işçiliğinin yanında ceket ve pantolon esaslı olmasından dolayı dönemin süvari kıyafetini resmetmektedir. Başlıca malzemesini koyun, kuzu, sığır, tilki ve az miktarda ayı derisi ile koyun, keçi, deve yününün oluşturduğu giyim konusunda, yaza ve kışa göre ayrı ayrı giyilen eşyalara, çizmelere, bökrelere²⁸ rastlanılmıştır. Kısacası Türk bozkır giyim tarzı, başta pantolon olmak üzere birçok maddede Roma, Arap, Fars, Hint, Çin, Bizans gibi kültürlerle örnek olmuştur.

1.1.2.2. Sosyal Yapı, Devlet Geleneği, Düşünce ve İnanç Sistemi

Kafesoğlu'na göre²⁹, Türk devleti, dayandığı Bozkırlı-çoban karakterli kültür gereği olarak, birden fazla sosyo-politik çekirdekler etrafında kümelenmiş soy, boy, bodun dediğimiz topluluk halkalarının, sıkı işbirliğini gerçekleştirecek mahiyette iç içe yer almalarından doğuyordu. Aileler birleşerek soy (urug) halkalarını, soylar birleşerek boy halkalarını, boylar birleşerek bodun halkalarını oluşturmakta ve il, bodunları (ve kısmen, bodunların yanında boyları) aynı siyasî kadro içinde toplayıp kenetleyen en büyük halkayı meydana getirmekte idi. Türk Bozkır kültüründe sosyal yapının temelini, bugün de olduğu gibi aile oluşturmaktaydı.³⁰ Kan akrabalığına dayanan bu kavrama verilen önemi, Türklerin dünyanın dört bucağına dağılmalarına rağmen varlıklarını korumalarından ve

²⁶ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.321.

²⁷ Başer, a.g.m., s.5.

²⁸ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.319.

²⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Kafesoğlu, (1998), a.g.e., ss. 227-280, 293-297 ve 248-280.

³⁰ Türk devlet sisteminin aile ve ordu olmak üzere iki temele, sosyal birliğe dayandığı belirtilmektedir.

akrabalıkla ilgili sözcük dağarcığının büyüklüğünden anlayabiliriz. Tek eşliliğin ve dıştan evlenmenin esas olduğu aile hayatı, genellikle ekonomik faaliyetlerin etkisiyle çekirdek aile sistemindeydi. Evlenen çocuk payını alarak kendi evini kurar, baba evi de en küçük çocuğa kalırdı. Sosyal yapının temel taşı aile dışında Orhun Kitabelerinde rastlanan “oruğ” sözcüğünün de aileler birliği anlamını taşıdığı düşünülmektedir.

Boy, ailelerin bir araya gelmesinden oluşan sosyal teşkilattı. Boylar, belirli arazisi, savaş gücü ve başında beyi (bu beyler seçimle iş başına gelirlerdi) bulunan birliklerdi. Ayrıca bir siyasi birliğe dahil olmuş boya, “ok” deniliyordu. Oğuz sözcüğünün de boylar anlamını taşıdığını düşünebiliriz. Boylar birliğine “bodun” deniliyordu. Başında genellikle arazisinin genişliğine ve halkının çokluğuna göre yabgu, şad, ilteber vb. gibi unvanlar taşıyan idarecilerin bulunduğu bodun, müstakil olabileceği gibi bir “il”e de bağlı olabilirdi. Boylar genellikle soy ve dil birliğine bağlı oldukları halde, bodunların daha ziyade, boyların sıkı işbirliğinin meydana getirdiği topluluklar olduğu anlaşılıyor.

Eski Türklerde en üst yapıyı il (devlet) oluşturmaktadır. İl, bir müstakil hükümdar tarafından idare edilen, boyların ve bodunların işbirliğinden oluşan, arazisi ile, birleşmiş halkı ile, müşterek idari ve hukukî nizamı (töre) ile, yurdu koruyan ve milleti refah, huzur ve barış içinde yaşatan bir siyasî kuruluştur.

Sosyo-politik kümelerin önce kendi aralarında ve sonra büyük il halkası kadrosunda siyasî, askerî, hukukî işbirliğine geçmelerinde başlıca sebep şüphesiz kendilerini müdafaa ve huzur içinde yaşama isteği gibi tabii eğilimlerdi (eski Türklerdeki Toy geleneği de “il”deki küme ve halkaların ortak gayelere ulaşmak için görüş birliğine varmaları zaruretinin sonucu olarak görünür). Fakat kümelerin bir araya gelerek devlet kuruluşu halinde devamlı anlaşmalarını mümkün kılan en büyük faktör, aralarında mevcut kültür ortaklığı idi. Bozkırda aynı aile yapısına, aynı töre anlayışına sahip, aynı dili konuşan ve ekonomik faaliyetleri aynı veya birbirine çok yakın olan küteller, özellikle korunma ihtiyacının doğduğu ve menfaat birliğinin gerektirdiği zamanlarda kolayca, söylediğimiz “halka”lar haline gelebiliyorlar ve kudretli, dirayetli liderler idaresinde iseler, bu siyasî kuruluşlarını, tek kumanda altında toplayan askerî güçler sayesinde süratle imparatorluk seviyesine ulaştırabiliyorlardı. Çünkü “en büyük halka” içinde, yani ilde idari bütünlüğü ve ülke çapında müşterek aksiyonu (savaş, fetih vb...) sağlayan unsur, 10’lu sisteme dayalı ordu idi. Böylece ordunun il’e bağlı halkalara ait bütün askerî güç ve vasıtaları

kendi bünyesinde birleştirecek gerekli hizmetlerle görevlendirmesi, ülkede mahalli zorbalardan (feodallerin) zuhurunu da engelliyordu. Bu sebeplerle Türk ili, kültürel ve idarî bakımlardan bir “millî” bütünlük arz etmekte idi.

Ancak, merkezi otoriteye bağlı bazı halkalarda ya da ana çekirdek durumundaki ailede yozlaşma olduğu zaman, töre sarsılmakta, ordu güç kaybetmekte, ildeki halkalar arasında işbirliği bozularak il çözülmekte idi. Fakat bu çözüme, devletin tamamen yıkılması demek değildi. Zira halkalar aynı yerde veya başka bir bölgede benzer işbirliğini kurarak aynı il mekanizmasını işletiyorlardı. Hadise, idare birliği, askerî gücü ve töresi ile devlet düzenini tekrar yürürlüğe koymaktan ibaretti. Nitekim tarihte her biri ayrı kuruluş veya başka bir devletmiş gibi görünen Bozkır Türk siyasî birlikleri arasında kamu hukuku anlayışı, töre uygulaması, askerî karakter yönünden büyük farklar görülmez. Bu noktada yerleşik kültür ile bozkır kültürü arasındaki fark dikkat çekmektedir. Tek çekirdekli devletin bir kere çökünce ne ağır şartlar altında toparlanabildiği ve hatta tamamen ortadan kalktığı düşünülürse, çok çekirdekli sosyo-politik kümelerin işbirliğindeki siyasî esnekliğin, bozulan devlet nizamını ihya ve devam ettirme bakımından sağladığı emsalsiz avantaj daha iyi anlaşılmalıdır. Bu sebeple tarih boyunca sayısız “yerleşik devlet”, bir onu kuran halk ile birlikte, geçmişin karanlıklarına gömülmüş iken, Türk topluluğu aşağı yukarı üç bin yıldan beri, sosyal yapısı, vazgeçemediği hukuk anlayışı (töre) dolayısıyla, daima zinde kalan gücünü iyi değerlendiren liderleri sayesinde siyasî kuruluşlarını arka arkaya yenileyerek günümüze kadar sürüp gelmiştir.

Bozkır Türk devletinde asıl ve en mühim mesele, ilin bütünlüğünü korumak için zarurî kanun mevzuatının, halkın hürriyet temayülü ile ahenk içinde tutulmasını sağlamaktı. Bu, son derece güç bir işti. Töre sınırlamaları ile şahıs hak ve topluluk menfaatlerinin çatışmasını önleyerek sosyal düzeni yürütebilmek yüksek idare kabiliyeti isteyen bir husustu. Devlet başkanının cesareti ve askerî bakımdan yeterliliği yanında, tedbirli, ihtiyatlı ve ileri görüşlü, yani eski deyimle hakim (bilge) olması da gerekiyordu. Tatbikatta bu, gördüğümüz gibi, Türk ülkelerinde umumiyetle yeni şartlara göre düzenlenen töre'nin tam olarak yürürlükte tutulması, imparatorluk durumunda ise halkı tedirgin etmeyen sosyal ve kültürel alışkanlıkların muhafaza edilerek, ancak huzur bozucu uygulamaların ortadan kaldırılması şeklinde tecelli ediyordu. Törenin tam uygulanmadığı yerde Türk ilinin dağılması; diğer taraftan il-hakanlıkların çöküşü anlarında, kendi geleneklerine dokunulmamış olan

yabancı kütlelerin birer cemiyet bütünü halinde tekrar ortaya çıkması bundan ileri gelmekte idi. Eski Türkçe'nin köklü kelimelerinden olan "bilge" sözü "siyaset ve idarede hakim" tabirinin karşılığıdır. Türk ilinde başarıya ulaşan Türk hükümdar, devlet adamı ve hatta hatuna "bilge" sıfatının verilmesi, "bilgelik" in Türk idarecilerinden istenen başlıca şart olduğunu gösterir. Türklerin uzun tarihî tecrübelerle kazandıkları siyasî terbiye sayesinde, yabancı ülkelerdeki sosyal ve iktisadî güçlükleri yenerek , kütleleri memnun edici siyasî teşkilatlar kurmaya muvaffak olmalarının sırrı, Türk Bozkır siyaset anlayışındaki bu "bilgelik" kavramında aranmalıdır.

Bozkır Türk devletlerinde başkanlar çeşitli unvanlar taşımışlardır: Tan-hu (veya Şan-yu), kagan, kan (han), yabgu, il-teber vb. Bunlar arasında Türk tarihinde en yaygın olanları han ve kagan idi. Yabgu unvanı Hunlardan beri mevcuttu. Hükümdarın törenle unvanını alırken, zevcesinin de resmen aldığı katun (hatun) unvanı da Hunlardan beri Türklerce tanınmakta idi. Devlette hatunlar da söz sahibi idiler. Devlet meclislerine katılırlar bir dereceye kadar formalite olsa da, elçileri ayrıca kabul ederlerdi. Hatunların gelecek hakanların anneleri olmaları sebebi ile, ilk zevce ve asil (yani Türk) olmalarına dikkat edilirdi. Umumiyetle en büyük evlat veliaht tayin edilirdi. Veliaht durumundakiler küçük yaşta iseler amcaların tahta geçmeleri töreye uygundu.

Devlet, genel tarifi ile, emretme hak ve yetkisinin ve o emri uygulama kudretinin bir arada yürürlükte olduğu bir yüksek sosyal düzendir. Ancak emretme hakkının itaat edenler tarafından meşru kabul edilmesi lazımdır, aksi halde devlet yok, zorbalık vardır. Meşru tanınan devletlerde, topluluklara göre, çok çeşitli olan hükümlanlık şekilleri arasında ortak olmak üzere gelenekçi, karizmatik ve kanuni şeklinde üç tip hükümlanlık tespit etmek mümkün olmuştur.

Eski Türk hükümlanlık telakkisi, karizmatik (Tanrı bağışı'na dayanan) tip olarak kabul edilebilir. Bütün vesikalar Türk hükümdarına idare etme hakkının Tanrı tarafından verildiğini göstermektedir: Asya Hun imparatorluğunun unvanı: "Gök-Tanrı'nın, güneşin, ayın tahta çıkardığı Tanrı kut'u Tan-hu" idi. Gök-Türk hakanları da öyle idi: "Tanrı'ya benzer, Tanrı'da olmuş Türk Bilge Kagan," "Babam kagan ile anam hatunu Tanrı tahta oturttu", "Tanrı irade ettiği için, kut'um olduğu için kagan oldum" vb. Uygur Hakanları'nın unvanları da bunu ortaya koyar. Tuna Bulgarlarında da hükümdar Tanrı tarafından tahta çıkarılmıştır. Bozkır Türk hükümdarı Tanrı tarafından kut ile donatıldığı için iş başına gelebilmektedir. Bu tarihi kayıtlardan da

anlaşıyor ki, eski Türk devletlerine siyasi iktidar kavramı “kut” tabiri ile ifade ediliyordu. Bu itibarla Türk dilinin en eski kelimelerinden biri olan “kut” Kutadgu Bilig’de açıklanmıştır. Buna göre, “Kut’un tabiatı hizmet, şiarı adalettir. Fazilet ve kismet kut’tan doğar. Beyliğe (hükümdarlığa) yol ondan geçer. Her şey kut’un eli altındadır, bütün istekler onun vasıtası ile gerçekleşir, ilahidir. Hükümdarlar iktidarı Tanrı’dan alırlar...” Bunlara bakılarak eski Türklerde karizmatik iktidar görüşü umumi kanaat haline gelmiş olmakla beraber, arada mühim farklar göze çarpmaktadır: Karizmatik meşruiyete bağlı topluluklar umumiyetle dini toplumlar olduğu halde Türk siyasi birlikleri dini vasıf taşımaz. Peygamberler veya veliler tarafından idare edilen Türk devleti yoktur. Türk hükümdarları, insan üstü varlık da sayılmamaktadır. Hem kendisi, hem halk onun normal bir insan olduğunun farkındadır. Esasen Türklerde kut telakkisi sınırsız bir hakimiyete imkan tanımamaktadır. İdare yetkisi bazı şartlarla sınırlandırılmıştır. Bunların başında halkı doyurmak, giydirmek, toplamak, çoğaltmak ve huzura kavuşturmak gelir. Türk hükümdarı bu vazifelerini yerine getirmek zorundadır.

Eski Türklerdeki inanç sistemi konusunda dikkat çeken bazı noktaları da şu şekilde açıklayabiliriz: Atalar kültü, ölmüş büyüklere tazim, atalara saygı, baba hakimiyetinin inanç sahasındaki belirtisi olarak görülmektedir. Bunun sosyal ve iktisadi şartlar dolayısıyla, eski Orta ve Kuzey Asya kavimlerinde bulunabileceği hakkındaki düşünceler Türkler yönünden tarihi kayıtlarla kesinleşiyor. Yukarıda söylendiği gibi, Asya Hunları ilkbaharda (18 Mayıs) atalarının ruhlarına kurban sunarlardı. Atalara ait hatıraların kutlu sayılması, Türk mezarlarına yapılan tecavüzlerin ağır şekilde cezalandırılmasından anlaşılıyor. Attila’nın 2. Balkan seferinin bir sebebi de Hun hükümdar ailesi kabirlerinin Bizans’ın Margus piskoposu tarafından açılarak soyulması idi.

Eski Türklerde kurban olarak hayvan kesilirdi. Hayvan cinsinden de erkekler seçilirdi (koyundan koç, attan aygır, deveden buğra). En makbul olan ata bozkır Türk kavimlerine ait mezarlarda çok sık rastlanır. Bundan dolayı Asya Hun İmparatorlarına ait kurganlarda at cesetlerine tesadüf edilmiştir.

Bozkır Türk topluluğunun asıl dini inancı Gök-Tanrı inancı idi. Eski çağlarda başka hiçbir kavim ile iştiraki olmayan bu inanç sisteminde Tengri (Tanrı) en yüksek varlık olarak itikadın merkezinde yer almıştı. Yaratıcı, tam iktidar sahibi idi. Aynı zamanda “semavî” mahiyeti haiz olup, çok kere “Gök-Tanrı” adı ile

anıliyordu. Orta ve Kuzey Asya toplulukları için karakteristik bir sistem olan Gök-Tanrı, doğrudan doğruya “bütün Türklerin ana kültü” durumundadır.

Gök-Tanrı itikadının esaslarını başta Orhun Kitabeleri olmak üzere, eski Türk vesikalarından tespit etmek mümkündür. Tonyukuk kitabesinde çok zikredilen Tengri bazen “Türk Tengrisi” şekliyle o çağlarda “milli” bir Tanrı olarak görünmektedir. Göktürklerin bir “hakanlık” kurması onun isteği ile olmuştur. Hakan, Türklere onun tarafından verilmiştir. Yani Tanrı, Türk halkının istiklali ile ilişkilendirilen bir ulu varlıktır. Savaşlarda onun iradesi üzerine zafere ulaşılır. Türk’ün ve umumiyetle insanların hayatına Tanrı vasıtasız müdahale eder. Emreden, iradesine uymayanı cezalandıran Tanrı, bağışladığı kut ve kısmeti layık olmayanlardan geri alır.

Hunlar devrinde, fonksiyonunu kaybetmiş olan güneş, ay, yıldız tanrılar da mevcuttu. Ayrıca Gök-Türkler çağında, yer ve yer-su’lar kutsallar durumundadır. Bunlar, Gök-Tanrı yanındaki kutsal sayılan ikinci derecede, yan varlık inançları olarak önemlerini korumuşlardır.

1.1.3. Askerlik

Türklerin tarih boyunca kurmuş oldukları büyük devletlerin sayısı, devlet kurma ve yönetmedeki yeteneği, Türk Milletinin özündeki teşkilatçılığını göstermektedir. Türklerin tarih boyunca devlet kurmaları sadece teşkilatçılığıyla ilgili olmayıp, Türk’ün özündeki bazı değerlerle de yakından ilgili olmuştur.

Bilindiği üzere Türk milleti doğuştan savaşçı bir millettir. Yaşadıkları bölgenin tarıma elverişli olmaması Türkleri avcılığa yöneltmiştir. Daha Orta Asya’da yaşarken atı evcilleştirip kullanmalarıyla birlikte bu avcılık özelliklerini pekiştirmişlerdir. Kurulan her devletin temeli düzenli bir askeri teşkilata dayanmıştır. Askerlik Türklerde önemli bir görev sayıldığından, askerî teşkilatlar ve burada yetişen ünlü Türk komutanları tüm dünyanın beğenisini kazanmıştır. Arap düşünür Cahiz, “Türk’e karşı hiçbir şey duramaz. Hiçbir kimse onu, yutulacak bir lokma olarak kabul edemez”³¹ diyerek Türk’ün askerlik yeteneğinin ne derece ileri olduğunu belirtmiştir.

Hem teşkilatlanma hem de savaş düzeni açısından kendine has özellikleri olan Türk ordusu, hareket kabiliyeti, giyim-kuşam, araç-gereç, askerî nizam gibi konularda birçok milleti etkilemiş, dünya medeniyetine önemli katkıları olmuştur.

³¹ Mehmet Özel. (1996). *Vatan, Millet ve Bayrak Sevgisi*. Ankara, s. 418.

Bilindiği üzere tarihin ilk düzenli ordusu M.Ö. 209 yılında Hun hükümdarı Mete tarafından kurulmuştur. Kara Kuvvetleri Komutanlığının da kuruluş tarihi olarak M.Ö. 209 alınmıştır. Mete'nin ortaya çıkardığı 10'lu sistemle sosyal hayata ve devlet teşkilatına askeri bir disiplin hakim olmuş, bu da "Ordu-Millet" geleneğini meydana getirmiştir. Tarih boyunca asker-sivil ayrımı olmadan, bütün fertler her an savaşılabilecek konuma gelmiştir. Yani ordu halkı, halk da orduyu³² oluşturmuştur.

Bu anlayışın günümüzde de devam ettiğine tanık olmaktayız. "Her Türk asker doğar" sloganı; Allah'a kurban edilen koça, gelin olan kıza kına yakan Türk anasının, vatana kurban olsun diye askere gönderdiği oğluna da kına yakması; asker ocağına peygamber ocağı denmesi; Çanakkale'de ölümü emreden komutanı Mustafa Kemal'e anında riayet ederek hiçbir şey düşünmeden, gözünü bile kırpmadan askerinin ölüme atlaması; günümüzde art arda gelen şehit cenazelerinde bütün milletin bir araya gelip sokaklara dökülmesi bu "Ordu-Millet" geleneğinin milli birlik ve bütünlük bilinci içinde devam ettiğini göstermektedir.

Daha önceki bölümde kültür ve bozkır kültürü kavramlarını açıklayarak askerlik kültürüne ne şekilde etki ettiklerini ortaya koymaya çalıştık. Bu aşamada ise tarih boyunca Türk devletlerindeki askeri yapıyı, ana hatlarıyla ele alacağız.

1.1.3.1. Eski Türklerde Askerlik

Toplumlar gerek kendilerini savunmak gerekse yaşanılabilir yeni yerler elde etmek amacıyla daima savaşmaya, mücadele etmeye ihtiyaç duymuşlardır. Türk milleti de yaşadığı bölgenin çetin şartlarından ve güçlü komşularına karşı daima mücadele içinde olmasından dolayı tarih sahnesine güçlü bir orduyla çıkmıştır. M.Ö. 209'da Hun imparatoru Mete'nin tahta çıkmasıyla Türk milletinin iki temel unsurundan birini³³, dünya tarihinin ilk düzenli ordusunu karşımızda bulmaktayız. Bu düzenli ordunun özünde teşkilat önemli bir konumdadır.

Bir çivi bir nal, bir nal bir at, bir at bir yiğit, bir yiğit bir ordu, bir ordu bir memleket kurtarır. Atasözünün en alt sıradaki bir elemanın en üst perdeden bir stratejik hedefi ele geçirmede üstlendiği hayati rolü göstermesi; bakım, disiplin ve lojistik desteğe yaptığı gönderme açıktır. Ama burada öncelikle dikkat çeken taraf, asker-sivil ayrımı olmayan Türk toplumu nezdinde bünyeyi meydana getiren en küçük elemana ve koordinasyona yapılan vurgudur. Koordinasyon bir defaya has bir eylem için gerekmemektedir, düzene ve işbirliğine olan ihtiyaç daimidir. Bu ise teşkilat, kurum demektir.³⁴

³² Ögel, (1984), a.g.e., c.VII., s.21.

³³ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s. 283. Öteki ailedir.

³⁴ Başer, a.g.e., s. 11.

Bu teşkilat Mete'den beri Türk ordularında devam eden 10'lu askeri sistemdir. Bunun yanında "on ikili boy teşkilatı"nın da örgütlenmede önemli bir yeri olduğunu belirtelim. Çok sonraları "Oğuz Boy Teşkilatı" adıyla meşhur olan bu Hun teşkilatlanma modelinin izlerini bugün dahi görebilmekteyiz: Bozok Yaylası, İçel, Taşeli (dış il) Platosu gibi.³⁵ Bahsettiğimiz 10'lu askeri sistem ile Türk ordusunun en büyük askeri birimi tümen denilen on bin kişilik gruptu. Bu grup binlere, yüzlere, onlara bölünmekteydi. "Bu 10'lu sistem içinde, onbaşılardan tümen başılara doğru belirli bir kumanda zincirinde birbirine bağlanması, eski Türk siyasi kuruluşlarını, sosyal bakımdan ayrılıkçı kalıptan kurtarıp 'devlet' bütünü haline getiriyor ve devletin bütün gücünü barışta ve savaşta, ortak gayretler etrafında birleştiriyordu. Bu da bodunların ve boyların sıkı işbirliğinden doğduğunu belirttiğimiz Türk devletinde sağlamlık ve devamlılığı sağlayan başlıca faktörü teşkil ediyordu."³⁶ Böylelikle herkes görev ve sorumluluğunun bilinciyle, askeri disiplin ve teşkilat içerisinde yaşıyordu.

Her ferdin asker ve savaşa hazır vaziyette olması bakımından Türk ordusu, diğer milletlerin ordularından üç önemli noktada fark göstermektedir:

1. Türk ordusu ücretli değildi. Diğer milletlerde askerî kuvvet çoğunlukla para ile tutulan kimselerden teşkil edilirken Türklerde ordu devletin tabii savunma gücü sayılırdı.
2. Türk orduları daimi idi. Zira kadın-erkek, genç-yaşlı herkes her an savaşabilecek durumda olup, bu, bozkırlının en tabii hayat tarzı icabı idi. Türklerin sporları, eğlenceleri ve avlanmaları bile askerî egzersizler niteliğinde idi. Sosyal ve idari hayattaki liderler aynı zamanda, emirlerindeki askerî güçlerin başında her zaman savaşa hazır kumandanlar idi.
3. Türk orduları temelde süvarilerden kurulu idi. Bundan dolayı tamamen piyade birliklerinden kurulu yabancı milletlerin ordularından, Türk ordularının yetiştirilme tarzları, hazırlık eğitimleri ve muharebe taktikleri tamamen farklı idi.³⁷

Ordunun bu temel özelliği toplumu atla bütünleştirmiş, at üstünde doğup at üstünde yaşayan bir millet ortaya çıkarmıştır. Türk ordusunun hızlı bir şekilde sevk ve idare edilebilmesi, süvarinin ata en az enerjiyi kullanarak hükmedebilmesi için yoğun bir eğitim sürecinin yaşandığı düşünülebilir. Bu konuda Çin kaynaklarından elde edilen bilgilere göre, at özel savaş boruları eşliğinde terbiye edilmekte, hücum, yerinde sayma, geri çekilme, rahvan, tırıs³⁸ gibi komutlar, ayrı ayrı seslerle öğretilmekteydi.

³⁵ Başer, a.g.e., s. 11.

³⁶ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.283.

³⁷ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.282.

³⁸ Başer, a.g.m., s. 2.

Türk ordusunun başında, ülkenin de yöneticisi olan hakan bulunmaktaydı. Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügat-it Türk adlı, Türk kültürünü gözler önüne seren eserinde "Türklerin başbuğu handır."³⁹ şeklinde geçmektedir. Han ülkenin yöneticisi olduğu gibi ordunun başında savaflara katılır, düzeni sağlardı. Ancak hakanın yalnız karar vermediğini "yortuğ" denen yardımcılarının da olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte savaş düzenini sağlayan "çavuş"lardan, hakanın koruyucusu konumundaki "yatgak" denilen ordunun içindeki bir kolun mevcut olduğu da bilinmektedir.

Türklerin teşkilatlanma ve düzene verdikleri önemin bir örneği de her askerin adının ve azığının ay bitiği denilen bir deftere yazılmasıdır.⁴⁰ Profesyonelce bir uygulama olan bu deftere yazma yöntemiyle ordunun mevcudu kayıt altında tutuluyordu.

Merkezden yönetilen Türk ordusunda herhangi bir savaş durumunda boylara ve obalara haber gönderilerek asker toplanmaktaydı (çalığ, tartığ⁴¹). Burada, nerede yazlayıp nerede kışlayacağı belli olan milletin merkeze bağlılığını ve tımar sisteminin temelini görebilmekteyiz. Kaşgarlı Mahmut'ta asker toplanmasıyla ilgili "bükdi, çoğlandı, kurdı, terkin, yığıştı, yumurlandı"⁴² gibi sözcüklere de rastlamaktayız. Hakanın emrini iletme işi de belirli bir düzende yürütölmekteydi. Haberi götüren postacının belirli yerlerde at değıştirmesi sağlanmıştır (çufga, ulağ⁴³). Haberi alan beyler ise askerleriyle birlikte komutanın emrine giriyorlardı (kurturdu⁴⁴).

Asya Hunları, Avrupa Hunları ve Göktürkler devirlerinde disiplin sayesinde, dönemlerinin en güçlü ordularını oluşturan Türk devletlerinde at, silah, yiyecek, giyecek gibi lojistik desteğı temin etmenin de yöntemleri bulunmuştu. Neredeyse her sene yüzlerce kilometrelik mesafelerdeki serhat boylarına yapılan seferlerdeki düzen, sükunet ve ihtişam gerçekten olağanüstü bir organizasyon ustalığının sonucudur. Yanında erzak taşımayan, sefer güzergahındaki belli merkezlerde depolar kurarak bölge üretiminden yararlanan bir anlayış vardı. Bu usul hem ağırlık taşınmasını önlüyor, hem de bölge ekonomilerine ciddi katkı sağlıyordu. Ateşli silahlar ve topun kullanıldığı devirlerde ise uzak kale muhasaraları söz konusu

³⁹ Atilla Özkırmımlı. (1972). Kaşgarlı'ya Göre Türklerde Askerlik. *Türk Dili(Divan-ı Lügat-it Türk Özel Sayısı)*, 27(253):88.

⁴⁰ Özkırmımlı, a.g.m., s.89.

⁴¹ Özkırmımlı, a.g.m., s.89.

⁴² Özkırmımlı, a.g.m., s.89.

⁴³ Özkırmımlı, a.g.m., s.90.

⁴⁴ Özkırmımlı, a.g.m., s.90.

olduğunda, o günün şartlarında taşınması büyük sıkıntı yaratan ağır topları ordu yanında taşıyordu. Her bir askere küçük torbalarla top döküm malzemesi ve mühimmat dağıtılıyor, hedefe varıldığında kale önünde hemencecik kuruluveren dökümhanelerde askerden toplanan döküm malzemesiyle ihtiyacı olan topları imal ediyordu. Bu yöntem ağır silahların ancak manda ve öküz gücüyle taşınabildiği devirlere, orduyu büyükbaş hayvanların yavaşlığından kurtarıyordu. Ayrıca küçük ölçeklerle askere dağıtılan külfet, her bir neferin ordunun gayesi etrafında psikolojik sahiplenme ve bütünleşmesini sağlıyordu.⁴⁵ Ayrıca başka orduların gerilerinden askeri beslemek üzere binlerce baş sığır sevk etmek zorunda kalınırken, Türkler yiyecek ihtiyaçlarını et konservesi ile karşılıyorlardı. Et konservesi Çin’de ve Avrupa’da ortaya çıkmazdan 500-1000 sene evvel, Türk askerleri atlarının eyerlerine bağlı çantalarda kurutulmuş et konservesi taşıyorlardı.⁴⁶

Türk ordusunun başlıca silahları ok ve yay idi. Ok uzun muharebe silahıdır. Türkler at sayesinde hızlı manevra kabiliyetine sahip oldukları için uzaktan savaşı tercih ederlerdi. Ok ve yay hemen her toplulukta görülen temel bir av aleti olmasına rağmen, Türkler onu çeşitli fonksiyonları yerine getiren, kapsamlı bir savaş aleti konumuna getirmişlerdir. Türk yayının imalatı uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Çeşitli metaller, alaşımlar, kemikler, muhtelif cinslerde ve sayıda ahşap aksamın belli bir teknolojiyle bütünleştirilmesi suretiyle elde edilmekteydi. Bir yayda bulunan parça sayısının yüzlerle ifade edildiğini görüyoruz.⁴⁷ At üzerinde giderken dört yöne ok atabilen Türk askerinin, bu ok ve yaylardan önemlileri şunlardır:

Mete zamanında kullanıldığı bildirilen ıslıklı (vızıldayan) oklar, gerilmesi en güç fakat vuruculuğu en fazla olan, tersine gerilmek suretiyle kullanılan çift kavisli reflexe yayları; ayrıca düz, çivili veya çengelli temrenler, kement, kargı, mızrak, süngü, kılıç⁴⁸ gibi savaş araçları. Bunların dışında Kaşgarlı Mahmut’ta hançer, balta, zırh, kalkan, koruyucu başlıkların⁴⁹ adları da geçmektedir.

Böylesine donanımlı bir ordunun üstünlüğü uzaktan muharebeden gelmekteydi. Hafif silahlarla, hızlı sevk kabiliyetine sahip Türk askeri seferler için

⁴⁵ Başer, a.g.m., s. 5.

⁴⁶ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.282.

⁴⁷ Başer, a.g.m., s. 12.

⁴⁸ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.285.

⁴⁹ Özkırımlı, a.g.m., ss.91-93.

dolunaylı geceleri tercih ederlerdi. Sebebi ise yağışlı havada ıslanan okların işlevini kaybetmesiydi.

Türk süvarileri savaş meydanlarında atlarının renklerine göre belirli kanatlarda yerlerini alırlardı. Bunun dört kozmik cihetle ilgili olduğu ileri sürülmüştür.⁵⁰ Ayrıca savaşta ölen askerin naaşı, savaş meydanında bırakılmamaya çalışılırdı.

Türk ordusunda işlerin düzenli yürüdüğüne dair bir başka kanıt ise nöbet kavramıdır. Ordu atlı birliklerinden oluştuğu için atların beklenmesi gerekiyordu. Kaşgarlı “kezik” sözcüğüyle bunu anlatmaktadır.⁵¹ Yalnız savaş zamanı değil, barışta da nöbet tutulması gerekmektedir. Erken haber almayı sağlayan, içinde de daimî nöbetçilerin bulunduğu ateş kuleleri (kargular) inşa edilmiş ve sınır boylarında belirli bir genişlikte insandan arındırılmış arazi bırakılmaktaydı.⁵²

Kendine özgü bir tarzda donanmış, hayatının her anında savaşa hazır olan Türk ordusunun önemli bir üstünlüğü de geliştirdiği savaş stratejileri idi. Bu stratejiler iki esasa dayanıyordu: Keşif seferleri ve yıpratma savaşları.⁵³ İlk hedefteki ülke küçük birliklerle gözden geçiriliyor, ardından akıncı birlikleri karşı tarafı yıpratma çalışmalarına başlıyordu. Bu yıpratma seferleri yıllarca sürebilirdi. Muharebede ise atın sağladığı hız sonucu hareketli birlikler, ağır düşman orduları karşısında daima taarruz ve baskın düşüncesiyle savaş planının birkaç saat içinde sonuç vermesi sağlanıyordu. Savaşta düşmana en şiddetli darbeyi vuranlar, okçu süvari birlikleriydi. Bunlar yıldırım hızıyla düşman birliğine ok yağdırıp şaşkına çevirirler, sonra öbür birlikler düşmanı çevirerek imha ederlerdi. Savaş sırasına yarım ay biçiminde açılırlar, merkezdekiler geri çekiliyormuş gibi görünür ve onları takip eden düşman, sağ ve sol kanatların kapanmasıyla çevrilmiş olurdu. Bu savaş stratejisine kurdun avını elde etmesine benzemesinden dolayı “kurt kapanı”, Türk yurdunun kadim adından dolayı da “Turan taktiği” denilmektedir.⁵⁴ Üstün bir performans ve disiplin gerektiren bu taktik, Malazgirt, Niğbolu, Mohaç gibi Türk tarihinin önemli savaşlarında da karşımıza çıkmıştır.

Türk devletlerinin askeri bir nitelik taşımasının yanında, toplumsal yaşayışın da buna göre düzenlendiği görülmektedir. İnsanlara verilen adlardan,

⁵⁰ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.285.

⁵¹ Özkırımlı, a.g.m., s.90.

⁵² Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.287.

⁵³ Kafesoğlu, (1998), a.g.e., s.286.

⁵⁴ Bkz. Kafesoğlu, (1998), a.g.e. ss.286-287.

davranış biçimlerinden, eğlencelerinden, edebiyatlarından kısaca her alanda askerlik kültürü göze çarpmaktadır. Örneğin Türk askerinin sağlam bir bünyeye sahip olması savaş öncesinde yaptığı sportif faaliyetlerle ilişkilidir. At yarışları, cirit, gülle atma, güreş, yırtıcı kuşlarla avlanma vs. mücadele azmini artırmıştır. Göktürklerin ve Hunların geniş sahalarda kadın-erkek katıldıkları futbol, golf, polo gibi oyunlara benzeyen top oyunlarını oynadıkları, Altaylarda kayakçılığın yaygın olması kayıtlara geçmiştir.⁵⁵

Türklerin daima savaşa hazır olmaları ve savaş meydanlarında üstün yeteneklerini sergilemeleri Türk askerinin kurda benzetilmesine yol açmıştır. Orhun Kitabelerinde “Tanrı güç verdiği için babam kaganın askeri böri imiş, düşman koyun gibi imiş.”⁵⁶ Tabgaç hükümdarı Tai-wu’ya göre ise “Kurt sürüsünü andıran Türk ordusu karşısında Çin askeri taydan ve düveden farksızdı.”⁵⁷

Eski Türkler, birçok konuda yabancıların dikkatlerini çekmişler, örnek alınmaya, taklit edilmeye çalışılmışlardır. Bunlardan başta geleni konumuzu da oluşturan askerlik idi. Çin’e dünyanın yedi harikasından biri olan seddi çektiren, İstanbul’a 5. yüzyılda surları yaptıran Türklerin savaş stratejileri yabancılar tarafından ne kadar bilinse de hafif süvari olmak, iyi ok atmak, uzak muharebe yapma kabiliyetine sahip olmak, süratli olmak gibi özellikler sağlanamadığı için uygulamaya geçirememişlerdir. Ayrıca Türk askerinin giyimi, yiyeceği, silahı, kuruluş sistemi Çin, Roma gibi devletlere örnek olmuştur. Sonuç olarak Türk ordusu hem teşkilatlanma hem de savaş düzeni açısından kendine has özelliklere sahip olmuştur. Atı bir savaş aracı olarak da kullanan Türkler, bu sayede büyük bir hız ve manevra kabiliyeti elde etmişler, kısa zamanda geniş coğrafyalara hâkim olmayı başaramışlardır. Türk silahları çeşit ve nitelik bakımından, zaman içerisinde gelişip çoğalmış, ancak askerî teşkilat ve savaş taktiği, temel özelliklerini, bütün Türk milletlerinde muhafaza etmiştir.

1.1.3.2. İslamiyet Sonrası Türklerde Askerlik

Türkler 8. yüzyılda tanıdıkları İslamiyet’e 9. yüzyıldan sonra kitleler halinde geçmeye başlamışlardır. Dönemin ilk Türk-İslam devletleri Karluk, Yağma, Çiğil boylarından oluşan Karahanlılar ve Gaznelilerdir. Burada on yüzyıl boyunca

⁵⁵ Bkz. Kafesoğlu, (1998), a.g.e., ss.287-288.

⁵⁶ Muharrem Ergin. (2000). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s. 13.

⁵⁷ Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan, s.542.

kurulmuş birçok devletin, beyliğin askerî yapısını ortaya çıkarmak konumuz sınırlarını aşacağı kanaatiyle bu devletlerin ana özelliklerini sıralamakla yetineceğiz.

Eski Türklerdeki “kut” anlayışı ile, vatanı kutsal bir varlık görmeleri, hükümdarın Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi sayılmasından dolayı da onun emirleri doğrultusunda vatanın korunması ve genişletilmesi anlayışı, İslam sonrasında “cihat” kavramıyla birlikte şekil değiştirerek devam etmiştir. Türk devlet geleneğinin ilkeleri korunmuş, boy teşkilatı ve onlu sistem de devam ettirilmiştir. Türk ordusu özde aynı kalmak kaydıyla, çağın gerektirdiği modernizasyonları uygulamış, düşünce çerçevesini olgunlaştırarak devam ettirmiştir.

İlk Türk-İslam devleti olan Karahanlılar Türklerden kurulu bir orduya sahip idiler.⁵⁸ Gazneliler ise orduyu yerli unsurlardan oluşturmuşlardı. Selçuklulara da örnek olan “Hassa Ordusu”nda, Gazneliler belirli etnik unsurlardan devşirilen askerleri özel eğitim ile yetiştiriyorlardı. Anadolu'nun kapılarını Türklere açan Selçuklular, ordularını sağlam esaslara bağlamış, Osmanlı'ya örnek olacak bir şekilde askeri eğitim sistemi kurmuşlardır.

1299'da beylik düzeyinde temelleri atılan Osmanlı İmparatorluğu'nda, daimi ordunun kurularak toplumun diğer unsurlarından ayrı bir meslek ordusu meydana getirilmiş olması, ordunun gerçekleştirdiği en önemli aşamadır.⁵⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünü, I. Murad devrinde kurulan Yeniçeri Ocağı ve bunun yanında tımar sistemi oluşturmaktaydı. Tımar verilenler yıllık gelirlerine göre ‘tımar’, ‘zeamet’ ve ‘has’ bölümlerine ayrılıyorlar ve sefere çıkmadan önce gelirlerine göre asker veriyorlardı. böylece toprakların yönetimi, idarî sistem ve askerî ihtiyaç birlikte çözüme kavuşturulmuş oluyordu.⁶⁰ Tımar sistemi ayrıca merkezi otoriteyi güçlendirmiş, feodalleşmeyi önlemiş ve sınıf farklılığını azaltmıştır.

Yeniçeriler ise maaş alan devamlı ordunun ilk örneğidir ve profesyonel bir meslek ordusudur. Devşirme askerlerden oluşan Yeniçeri Ocağı yüzyıllar boyunca devletin bekası uğruna, canı pahasına hayatî görevler üstlenmiş, Hacı Bektaş'ın evrensel insanlık anlayışını en üst mertebede temsil etmiş, Türk'ün binlerce yıllık tuğunu ve kösünü, kutsal sancaklarını temsil etmiştir.⁶¹ Ancak 17. yüzyıldan sonra

⁵⁸ Kafesoğlu, (1998), s.370.

⁵⁹ Suat İlhan. (1990). Askerlik. *Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, s. 327.

⁶⁰ İlhan, (1990), a.g.m., s.328.

⁶¹ Başer, a.g.m., s. 25.

ocağa esnafın karışması ve başka nedenlerle ocakta bozuma baş göstermiş, 1826'da da kapatılarak yerine "Asâkir-i Mansure-i Muhammediye" kurulmuştur.

Ordunun yeniden düzenleme çalışmalarına III. Selim'in Nizam-ı Cedit, II. Mahmud'un Asâkir-i Mansure-i Muhammediye, Tanzimat, 1870 Jandarma teşkilatının kuruluşu ve 1877 savaşı sonrası yenilikleri ile aralıksız devam edilmiştir. 1. Dünya Savaşı'nda yıpranan ordu, galip devletler tarafından küçültülmüş, mevcut elli bine inmiş, silahları alınmıştır.⁶²

Osmanlı İmparatorluğu ordusu altı asır devletinin ve ulusunun hizmetinde olmuştur. Gerileme devrinde dahi yenilenme ve gelişme için büyük gayretler göstermiş, askerî güç millî gücün üstünde bir düzeyde tutulmaya çalışılmıştır.⁶³

1.1.3.3. Cumhuriyet Döneminde Askerlik

1915'te Çanakkale'de zuhur eden ordu-millet terkihi, 1. Dünya Savaşı sonunda orduları dağılan ve işgal altında kalan Anadolu topraklarında önce Kuvva-yı Milliye şeklinde, daha sonraları Mustafa Kemal'in önderliğinde girişilen Kurtuluş Savaşı'nda tekrar ortaya çıkmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atmıştır. Dünya tarihine 20. yüzyılın önemli bir komutanı ve devlet adamı olarak geçen Mustafa Kemal Atatürk, durumu şu şekilde özetlemektedir:

Türkiye Cumhuriyeti yalnız iki şeye güvenir: biri millet kararı, diğeri en üzücü ve en güç şartlar içinde dünyanın takdirlerine hakkıyla layık kahramanlığı; bu iki şeye güvenir. Bu ordular tarihte benzeri görülmemiş kahramanlıklar, fedakarlıklar göstermiştir. Şanlı zaferler kazanmıştır. Millet ve memleketin gerçekten minnet ve teşekkürü hak kazanmıştır.⁶⁴

Onca kahramanlıkları burada sıralamamız konumuz sınırlarını aşar, ancak kadını erkeği, yaşlısı genci herkes Milli Mücadele yıllarında elinden geleni fazlasıyla yapmış, her Türk'ün asker olduğunu tekrar dünyaya göstermiştir.

İstiklal Savaşı'nın başında Atatürk'ün deyimi ile 'ordu, ismi var, cismi yok bir halde'dir. Ordu mevcudu 1921'de 21.000, Mart 1921'de 40.000, Ağustos 1921'de 60.000, Ağustos 1922'de 186.000'e ulaştırılmıştır. Teşkil, teçhiz ve eğitim aynı zamanda geliştirilmiştir.⁶⁵ Cumhuriyetten sonra orduda gereken araç-gereç donatımı yapılmış, malzeme depoları inşa edilmiş, savaş araçları için fabrikalar kurulmuştur.

⁶² Mehmet Özel. (2000). *2000'li Yıllara Girerken Türk Ordusu*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, s. 41.

⁶³ İlhan, (1990), a.g.m., s.330.

⁶⁴ Özel, (2000), a.g.e., 422.

⁶⁵ İlhan, (1990), a.g.m. s. 331.

“Yurtta sulh, cihanda sulh!” ilkesiyle hareket eden Türk ordusu her an savaşa girecek şekilde hazır tutulmuş, çağın gerektirdiği modernizasyon uygulanmıştır.

Türk ordusu İstiklal Savaşı sonrasındaki eğitim faaliyetleriyle geliştirilen Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri ve Jandarma Genel Komutanlığından meydana gelen Silahlı Kuvvetlerimizle 2. Dünya Savaşı'nı karşılamış⁶⁶ fakat bu savaşta tarafsız kalmayı tercih etmiş, caydırıcılık görevini yaparak savaşı dışarıda tutmayı başarmıştır.

1949 yılında NATO'ya üye olan Türkiye 1950-1953 yılları arasında cereyan eden Kore-Çin savaşlarına asker göndermiş, dünya barışına katkıda bulunmaya çalışmıştır. Türk piyade tugayının burada gösterdiği kahramanlıklar yine dünyanın takdirini kazanmıştır.⁶⁷ 1974'te Türk ordusu, Kıbrıs Barış Harekatı'na Kıbrıslı Türkleri, Rum zulmünden kurtarmıştır. 1980'li yıllarla birlikte başlayan ve günümüzde de devam eden terör olaylarına karşı Türk ordusu, millî birlik ve bütünlük amacıyla zor şartlar altında mücadelesini sürdürmektedir. Bu yaşanan olaylar, Türk ordusuna daima kendini yenileyen bünyeye sahip olmayı, her şartta savaşabilecek askerler yetiştirmeyi, teknolojinin her türlüünü kullanmayı öğretmiş, böylelikle Türk Silahlı Kuvvetleri dünyanın önde gelen ordularından biri olmuştur.

Sonuç olarak yaklaşık iki bin beş yüz yıllık tarih boyunca Türk askerinin gözünü kırpmadan ölüme atlamasının bir alt yapısının, bir ruhi formasyonunun olduğunu düşünerek çalışmamıza Türk kültürünün temel yapısını, inanç sistemini oluşturan değerleri ve Bozkır kültüründeki sosyal yapıyı vermeye çalıştık. Geleneğine, töresine bağlı Türk toplumu Bozkır kültüründe gördüğümüz değerleri hala değişim-dönüşüm sürecinden geçirmiş bir şekilde yaşattığı gerçeği, ululemre itaat düşüncesi ordumuzun köklü ve çağının önde gelen ordularından bir olmasını

⁶⁶ İlhan, (1990), a.g.m., s. 331.

⁶⁷ 1950-1953 Kore Savaşı, Türk askerinin kişiliğinde toplanan, genç Türk erkeğinin müstesna askeri niteliklerini Dünya'ya göstermesine olanak sağlamıştır. Kore Cumhuriyetinin resmi savaş tarihi kitabının 6. Cildi'nin 381. sayfasında, Kore'de savaşan Türk askeri hakkında şunlar yazılıdır: ‘Kore’de buldukları süre boyunca, bütün diğer gözlemcilerin de oybirliği ile kabul ettikleri gibi süngülerini çok iyi kullanan, her türlü meşakkat ve darlığa tahammül etmesini bilen, çok sağlam yapılı askerler olarak isim yapan, kahraman Türk askerleri, birinci sınıf bir savaş gücü olarak destanlara konu olmuşlardır. Ancak, bütün bunlara karşın Türk kuvvetleri ağır kayıplar vermişlerdir. Türk tugayı, sadece Kunuri’de, savaş kayıplarının hareketsiz muharebeler nedeniyle çok düşük olduğu 1952-1953 döneminde verdiği bütün kayıpların büyük bölümünden fazla kayıp vermiştir. Genel olarak göğüs göğse muharebeyi ustalıklı yapmak, birinci sınıf komutanlara sahip bulunmak ve ateş altında kuvvetli bir disiplin... diğer ulusların hayranlık duydukları Türk savaşçılarının üstün nitelikleri, işte bunlardır.

19.3.2007 tarihinde TRT-1 ekranlarında yayınlanan “Kırılma Noktası” adlı programda bu konu ele alınmış; Türk askerinin Kore’de gösterdiği insan üstü kahramanlıklar, Korelilerin Türklere karşı sevgisini, hayranlığını kazanmalarına, böylece bugün bile Türkleri ‘kan kardeşi’ olarak görmelerine vurgu yapılmıştır.

sağlamıştır. Şehadet ve gaziliğin asker için bir onur, bir merteye olması, Türk insanının bayrağına ve vatanına karşı beslediği sevgi, her durumda kutsal değerleri için silah altına girmeye hazır olması günümüzde de ordu-millet anlayışının tüm toplum tabakalarına işlemiş bir şekilde devam ettiğini göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM TEORİLER

2.1. ASKERLİK ETRAFINDA OLUŞAN ÜRÜNLERİN PERFORMANS TEORİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

19. yüzyılda Batı medeniyetinde halk tanımı bir tezatlar silsilesi içinde yer alıyordu. “Halk, aşağı tabakayı oluşturan, genel nüfus içinde bir sürü, bayağı ve kaba bir grup, aynı toplumun seçkin tabakası ile tezat teşkil eden bir insan grubu”⁶⁸ olarak düşünülmüştür. Yani halk, medenî ile vahşî arasında, okuma-yazma bilmeyen, eski tarzda yaşayan köylü insan grubu olarak tarif edilmiştir. 19. yüzyılda bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkan “folklor”un başta arkeolojiye yakın bir çizgisi vardı. Arkeoloji maddî kalıntıları toplarken, folklor da sözel ürünleri toplayıp Avrupalı entelektüellerin üstün medeniyet anlayışına yardımcı olması için karşılaştırmalı bir biçimde ele almıyordu. Sonuç itibariyle Avustralya aborjinlerinin, Afrika kabilelerinin, Amerika yerlilerinin medenî olmadıkları için halk olamayacakları,⁶⁹ halk kavramıyla sadece köylü sınıfını kast etmek gerektiği kanısına varmışlardı.

20. yüzyılda bu zihniyet yavaş yavaş değişerek şehirli insanın da “halk” kavramına dahil edilebileceği düşünülse de, bu yüzyılın ortalarında sanayileşmeyle birlikte halk kültürünün yok olacağı görüşü ortaya çıkmıştır:

Foster, ‘endüstrinin yüksek bir dereceye ulaştığı yerlerde halk kültürü yok olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere, Almanya gibi ülkelerde gerçek halk kültürünün varlığından söz etmek çok zordur ve mümkün değildir, ancak bu ülkelerde kıyıda, bucakta kalmış bölgelerde sadece marjinal tezahürler vardır. Bütün bu alanlarda endüstrileşmeye doğru yönelen modern dünyanın arayışlar ışığı altında yeni halk kültürleri doğacağı da pek mümkün görünmüyor’ şeklinde bir sonuca ulaşır.⁷⁰

Günümüzde ise modern halkbilimciler bu görüşleri reddetmiş ve halkın bir millet kadar geniş olabileceği gibi aile kadar da dar olabileceğini, halk kültürü ürünlerini ortaya çıkarmak için köylü, cahil olmak gerekmediği düşüncesini kabul

⁶⁸ Alan Dundes. (1998a). Halk Kimdir?. *Milli Folklor*. Ekici, M. (Çev.), No: 37, ss. 139-144.

⁶⁹ Dundes, (1998a), a.g.m., ss.139-153.

⁷⁰ Dundes, (1998a), a.g.m. s. 143.

etmişlerdir. Bu doğrultuda modern halkbilimcilerden Dundes'in halk tanımı şu şekildedir:

Halk terimi en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün ortak bir meslek, dil veya din olabilir ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemli olan ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendisine ait olduğunu kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır. Teorik olarak bir grup en az iki kişiden oluşmak zorundadır, fakat genellikle çoğu gruplar daha fazla kişiden oluşurlar. Grubun bir üyesi diğer bütün üyeleri bilmeyebilir, fakat o kişi gruba ait geleneklerin ortak özünü muhtemelen bilecektir, gelenekler bir grup kimliği hissi vermeden gruba yardım eder.⁷¹

Dundes, ayrıca her etnik grubun, her meslek grubunun belli bir halk kültürüne sahip olabileceğini, beysbol oyuncularının, kömür madencilerinin, demiryolu işçilerinin, kovboyların, balıkçıların, oduncuların kendilerine has argoya, efsanelere, fıkralara sahip olabileceklerini⁷² belirtmektedir.

Bu görüşler folklor tanımını etkilemiş, folkloru köylüyü veya ilkeli inceleme noktasından kurtarıp geniş anlamıyla insanı çalışan bir bilime doğru yöneltmiştir:

Halkbilimi ve folkloristik en geniş anlamda bir tanımlanışıyla insan davranışlarını ve geleneklerini çalışarak, objesi olan insanı daha iyi anlamaya ve onun hakkında daha derin bir bilgiye kavuşmak amacıyla on dokuzuncu yüzyılın başlarında ortaya çıkan bağımsız bir bilim dalıdır.⁷³

Bu doğrultuda düşündüğümüzde "Ortaya çıkan her ürün folklorik midir?" sorusuyla karşılaşabiliriz. Halk kültürü ürünü yaratmak için toplumda yer alan herhangi bir grubun ortaya çıkardığı ürünün belli özelliklere sahip olması gerekir. Bu konuda Dursun Yıldırım'ın⁷⁴ folklorun mahiyeti ile ilgili tespitlerine değinmek yararlı olacaktır:

1. Sözlü olma özelliği,
2. Geleneğe bağlılık,
3. Çeşitlenme özelliği,
4. Anonimlik özelliği,
5. Kalıplaşma özelliği.

Kısaca belirli formlar şeklinde, dinamik bir gelenek içinde ortaya çıkan bir folklor ürünü sözlü iletişim yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve bu esnada farklılaşarak yeni bir boyut kazanmaktadır. Ancak ilk yaratıcısı zamanla unutulup

⁷¹ Dundes, (1998a), a.g.m.,s. 143.

⁷² Dundes, (1998a), a.g.m.,s. 144.

⁷³Özkul Çobanoğlu. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 21.

⁷⁴ Dursun Yıldırım. (1998). Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri. *Türk Bitiği*. Akçağ Yayınevi, Ankara, ss. 68-69.

topluma mal olan bu ürünler, çeşitlenirken kendine has kalıpları korumaktadır. Bu sıraladıklarımız “tamamlanmamış bir ürünün (product)”⁷⁵ özelliklerini oluşturur. Bununla birlikte bazı kuram ve teorilerin buna farklı bakış açıları da getirdiklerini belirtmek gerekir.

2.1.1. Performans Teori

20. yüzyılda ortaya çıkan Performans Teori, bağlam merkezli halk bilimi kuramlarının en gelişmiş halini, son halkasını oluşturur. Folkloru, geçmişin kalıntıları anlayışından kurtarıp canlı bir mekanizma olarak gören bu teorinin çıkış noktasını dil bilimcilerin ortaya attıkları “gönderme, dışavurum, başvurma, estetik” gibi dilin işlevlerini ortaya atmaları ve İşlevsel Kuram’ın öncülerinden Malinovski’nin “şüphesiz metin çok önemlidir fakat bağlamsız metin ölüdür”⁷⁶ düşüncesiyle bağlamın önemini vurgulamasıdır.

Performans Teori’nin önde gelen isimleri, R. Dorson’un öğrencileri olan A. Dundes, R. Abrahams, D. Ben-Amos, R. Bauman, R. Georges, D. Hymes, K. Goldstein ve H. Glassie gibi bilim adamlarıdır. Dorson, bu öğrencilerini, metin merkezli halk bilimi kuramlarını sert bir şekilde eleştirmelerinden dolayı “ haşarı, isyankar gençler” anlamında “Genç Türkler” adını vermiş, daha sonra onların başarısını görünce “Bağlamsalcılar” ve “Amerikan Halk Bilimi Çalışmalarının Muhteşem Ekibi” adlandırmalarında bulunmuştur.⁷⁷ Dorson, bu ekibin çalışmalarının önemini şu şekilde dile getirmektedir:

Bu genç kuşak folklorcuları farklı kılan nokta, folklor kavramının metne değil, geleneğin icra edildiği ya da nakledildiği zamanın etkinliğine uygulanması konusundaki ısrarıydı. Bu nedenle bütün performans ya da iletişimsel hareketler kaydedilmelidir. Derlemeci artık basit bir şekilde metni not alamaz ya da teybe kaydedemez; çünkü metin artık her biricik etkinliğin sadece bir parçasıdır.⁷⁸

Dorson’un ifade ettiği gibi ürün, anlatan ve dinleyen arasındaki geleneksel bir anlatı yoluyla kurulan bir iletişim biçimi boyutunda görülmüştür. Bu yeni kuramsal yapının temel kavramı olan “performans” iki temel unsuru içermektedir. Bunlardan birincisi “ folklorun gerçekleştirilişi veya icrası” anlamıyla artistik veya sanatsal bir eylemdir. İkincisi ise performansın icracısı, sanatın formu, dinleyici ve izleyici ile birlikte icranın gerçekleştiği çevre bütünü olarak artistik veya sanatsal

⁷⁵ Çobanoğlu, (2002), a.g.e., s.24.

⁷⁶ Çobanoğlu, (2002), a.g.e., s. 266.

⁷⁷ Çobanoğlu, (2002), a.g.e., s. 270.

⁷⁸ Richard M. Dorson. (2006), *Günümüz Folklor Kuramları* Çev: Selcan Gürçayır-Yeliz Özyay, Geleneksel Yayıncılık, Ankara, s. 78.

olaydır. Bu ikili yapı Performans bakış açısının geliştirilmesinin temel elementleridir.⁷⁹ Bu kuramsal yapı folklorun bir nesne, malzeme olarak görülmesi anlayışını değiştirerek icracı ile dinleyiciler arasındaki geleneksel anlatı yoluyla kurulan bir iletişim süreci olarak görülmesini sağlamıştır.

Performans Teori, bütün sözel sanatları konuşmanın özel biçimi olarak ele almıştır ve sözel davranış biçiminde yer alan dışavurumları birleştiriliciliğe ulaşmıştır. Böylece bir insanın herhangi türden bir konuşma yapması bile sözel sanat kavramı altında toplanmıştır. Bu konuşmaların tamamı performans veya icra olma durumunda ve yine her birisi kültüre özel yapı ve çeşitlemeler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁰ Kısaca bu bahsedilen yapı içinde yer alan kültürel olguların var oluş yolları ve biçimleri, ait oldukları kültüre ve topluma bağlı olarak taşıdıkları özellikler araştırılıp incelenebilir duruma gelmiştir.

Halk bilimciler performansı, yorumcul bir çerçeve olarak kabul etmişlerdir. İcra sırasında anlatıcı, sesi ve dili kullanırken dinleyiciye özel mesajlar da vermektedir. Sözcükleri sadece gerçek anlamlarıyla değil, ses tonuyla ve biçimiyle de yorumlamak gerekir. Çobanoğlu'nun aktardığına göre performans çerçevesi tiplerinden bazıları gerçek anlam çerçevesi, dolaylı anlatım, şaka, taklit, aktarma, alıntılama şeklindedir.

Bunlara bağlı bir biçimde ortaya atılan çerçeve anahtarı kavramı ise, iletişimsel ilişkinin bir özelliği olarak mesajı verenin, mesajın nasıl yorumlanacağına ve nasıl bir çerçevenin oluşturularak mesajın onun içine oturtulması suretiyle çözüleceğine dair bilgiler⁸¹ şeklinde tarif edilebilir. Kültüre özel olan, her konuşma grubuna göre farklı yapılarda karşımıza çıkabilecek olan çerçeve anahtarlarının genel olanları “özel kodlar, mecazi dil, paralellik ve karşıtlıklar, özel yarı dil bilimsel yapılar, özel formüller, geleneğe başvurma, performansı yalanlama”⁸² gibi sıralanabilir.

Performans olayının yapısı çözümlenirken icranın çevresi, töresi, eylem akışı, icracı, dinleyici gibi birçok faktör göz önünde bulundurulur.

Bu performans olayının yapısının temeli aynı zamanda icracı/lar dinleyici/ler olarak katılımcılardır. Bu, roller yapının şekillenmesini sağlar. Bir icranın kalitesi de, belirli bir durumda yer alan iletişimsel kaynaklar ile bunların kullanımına dayalı bireysel yeterlilik ve katılanların amaçları arasında yer alır. Bu ifadede yer alan, iletişimsel kaynaklar bir topluluğun üyelerince bütün cepheleriyle kullanılabilir ve icra

⁷⁹ Çobanoğlu, (2002), a.g.e., s. 272.

⁸⁰ Çobanoğlu, (2002), a.g.e., s. 273.

⁸¹ Çobanoğlu, (2002), a.g.e., s. 275.

⁸² Çobanoğlu, (2002), a.g.e., ss. 276-277.

meydana getirmeye uygun durumdaki iletişim sistemidir. Bunların esaslarını icrasal çerçeve anahtarları, anlatı türleri, hareketler, roller, olaylar ve icra töreleri ki bunlar topluluğun gelenekselleşmiş icra sistemini oluşturmaktadır, bunlara bir de katılımcıların amaçlarını katmak gerekir ki tamamen kültüre özel olup kültürden kültüre değişiklikler gözlenebilecektir.⁸³

Folklorik ürünlerin sanatsal formlarının iletişim süreci içinde icradan doğan özel bağlamları vardır. İlk yaratma bağlamı, icranın gerçekleştiği ilk anla ilgili küçük bir gruba ait özel bir bağlam veya daha büyük bir kitlenin tanıyıp bilmesi ve gelenek olarak kabullenmesiyle ilgili geçmişin tarihi olay ve olgularını yansıtan tarihi bir bağlam olabilir.⁸⁴ Bunları çoğaltabiliriz. Bağlamın niteliği ne olursa olsun kalıcılık ya da yok olma noktasına gelindiğinde, folklor malzemesini uzun ömürlü kılan, yayılmayla birlikte tekrarlanan icralardır. Her yeni bağlamda yaratılan yeni icra, yeni metindir. Bu yeni metinler, yayılarak genelleşmiş işe koşulluluklarla farklı özel bağlamlar oluştururlar.

Bir malzeme ele alınırken, geleneğin ve kültürün sürekliliğini sağlayan anlatıcı ve dinleyici boyutuyla birlikte A. Dundes'in makalesinde⁸⁵ ifade ettiği doku, metin ve icranın gerçekleştiği bağlamı da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Sözlü türlerin hepsinde yer alan dokuyu Dundes, ses ve şekiller içinde yer alan dil olarak ifade eder. Ona göre⁸⁶ halk bilgisinin sözlü formlarında yer alan dokuya ait özellikler, dil ile ilgili özelliklerdir. Kafiye, aliterasyon, asonans, yoğunluk, derinlik, ekleme yerleri, tonlama, yansıma gibi özellikler dokuya dahil edilebilir. Herhangi bir halk bilgisi ürününde dokuya ait özelliklerin, o türün bir örneği olarak başka bir dile çevrilmesi zordur. Bu nedenle kalıplaşmış sabit türlerin dokusu (kelimelerin ve aynı anlamda muhtevanın sürekli değişmeyen bir özellik arz ettiği türlerde) çeviri imkanına özü itibarıyla engel olabilir. Örneğin tekerlemelerde dokuya ait özellikler fazlasıyla yer alır ve başka bir dile çevirisine imkan vermez.

Halk biliminde doku incelemesi esas itibarıyla dil çalışması olduğundan (her ne kadar halk oyunları ve halk sanatında sözel dokuya ait benzerlikler varsa da) sözel dokusal çalışmalar halk bilimcilerden çok dil bilimciler tarafından yapılmıştır. Dahası, dil bilimindeki kuramsal ve yöntemsel pek çok gelişme nedeniyle, bazı dil bilimciler arasında folklor türlerini sadece sözel dokusal özelliklerine dayanarak

⁸³ Çobanoğlu, (2002), a.g.e., s. 277.

⁸⁴ Brsen Akpınar. (2007). *Sivas Fıkraları(Yapı, İşlev, Bağlam)*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, s.98.

⁸⁵ Alan Dundes. (1998b). Doku, Metin ve Konteks, *Milli Folklor*. Ekici, M. (Çev.), No: 38, ss. 106-119.

⁸⁶ Dundes, (1998b), a.g.m., s. 108.

tamamlamaya girişme eğilimi vardır. Bu girişim folkloru inceleme ve tahlil etme işinin, dil inceleme ve tahliline indirgeme şekline bürünmesi önemli bir hatadır. Böyle bir yaklaşımın teoriyle ilgili çok zayıf noktalarından birisi sözel dokusal özelliklerin nadiren, belki de hiçbir zaman, folklor türlerinden sadece birisiyle sınırlı olmaması gerçeğidir. Kafiye, bazı atasözlerinin sözel dokusuna ait bir özelliktir, fakat kafiyenin aynı zamanda bilmecelerde de bulunması gerçeğinin anlamı, kafiyenin atasözleri ile bilmeceleri birbirinden ayırmada son derece sınırlı bir değerinin olacağıdır. Halbuki, sözel dokusal kesin bazı özellikler metin ve bağlamın tahlilinden elde edilen özelliklerle bağlantılı olarak kullanıldığında folklor türlerinin tanımında büyük bir kullanıma sahip olabilmeleri söz konusudur.

Metin ise halk bilimi ürününün herhangi bir bağlamda icra edilen bir özel formuna veya eşyaya bakışın kavramsallaştığı algılanış biçimlerinin her birine verilen addır.⁸⁷ Herhangi alandaki bir ürün kendi özel formuna kavuşmuş bir metindir. Metin tektir. Aynı yaratıcısıyla, aynı zamanda, aynı çevre şartlarında tekrar ortaya çıkması mümkün değildir. Malzemesi ne olursa olsun, yaratıcısı kim olursa olsun, insanın çevresi içinde gördüğü, algıladığı, biçim ve anlam yüklediği ne varsa, onları kendisi için anlaşılır ve ifade edilebilir bir anlatıma kavuşturmuş ise, bütün bunların her biri bir zihni yaratıcılık içinde bir metin biçimi ve içeriği kazanmış olur.⁸⁸

Dundes ise aynı makalesinde⁸⁹ metni, bir masalın bir versiyonu veya tek bir anlatımı, bir atasözünün yeniden söylenmesi, bir halk türküsünün okunması şeklinde tarif eder. İnceleme amacına yönelik olarak metin, onun dokusundan bağımsız olarak ele alınabilir. Ayrıca dokunun bir bütün olarak çevrilemeyeceğini, metin ise çevrilebileceğini belirterek şöyle devam eder: Bir atasözü metni teoride herhangi bir dile çevrilebilir, fakat kafiyenin dokuya ait özelliklerinin çeviride yaşaması özü itibarıyla hiç mümkün değildir. Dokunun yapıyla ilgili bir incelemeye konu edildiği tarzda, bir metin de yapıyla ilgili bir incelemeye konu edilebilir. Ancak böyle bir incelemenin sonuçları doku tahlili yoluyla elde edilen yapısal dil bilim vasıflandırmasına kontrast teşkil eden halk bilimine has yapısal vasıflandırma olacaktır. Halk bilimcilerinin çoğunun metinle ilgili olmuştur. Doku, dil bilimcilerin

⁸⁷ Akpınar, a.g.e., 102.

⁸⁸ Dursun Yıldırım. (2000). Türk Sözel Kültürde Süreklilik (Osmanlı Hanedanlığı Döneminden Cumhuriyete), *Türkbilig*, Ankara, s.37.

⁸⁹ Dundes, (1998b), a.g.m., s. 109.

ilgisine bırakılırken, incelemenin üçüncü seviyesini oluşturan çevre ve şartlar diğer adıyla bağlam hemen hemen göz ardı edilmiştir.

Folklorik ürünler, bir icra ortamında, teatral olarak, icra edilmekte, oynanmaktadır. Metin, söz konusu bu icra ortamının sadece bir unsurudur, ama icra ortamı sadece metinden ibaret değildir. İcra ortamında icracının hareketi, dinleyicisi, dekoru ve doğal olarak sergilenen icra/gösterim ve icra yeri de değerlendirilmeye alınma durumundadır. Sözlü kültür metinlerinin üzerinde yapılan çalışmaların asıl amacı, söz konusu bu metinleri icra edenleri ve icrasına katılanları, icra ortamını bir bütün halinde anlamak için olmalıdır.⁹⁰ Bir folklor ürününün yaratıldığı, derlendiği, icrasıyla, dinleyici ve anlatıcısıyla, metin ve sözel dokusuyla bir bütün teşkil eden sosyal ortam olan bağlam hakkında Honko şu bilgileri dile getirmektedir:

Bağlam basit teknik anlayış içerisinde, toplanılan “metin”in yeri hakkında esas veriyi, kaynak kişinin hayatı, sosyo-geçmişi, genel olarak halk bilimindeki ustaları, özellikle kendisinden derlenen ürünün orijini, kendisinin ortaya koyduğu icralar (kendi kendine ve başkalarıyla), ürünün anlamı üzerinde kaynak kişinin yorumlarını ihtiva eder. Bağlam aynı zamanda eğer mümkünse seyirci ve icracıların davranışının (fotoğraf, film vb.) görsel dokümanlarını, bütün bir tanımını (notlar alma, teyp kaydı) ve otantik icralar hakkında uzman kişinin gözlemine içerir. Ayrıca bağlama ait bilgileri araştırılan toplumların sosyo-ekonomik yapıları, fiziksel ortamı, yöresel tarihi (yeni kurulmuş yerleşim alanı, göçler vs.), kültür coğrafyası (diğer gruplarla ilişkiler, değişkenlikler) ve öğrenim yöntemi (ev, okul, kilise ve diğer kuruluşlar) hakkında esas bilgileri ihtiva eder.⁹¹

Dundes’e göre⁹² bir halk bilgisi ürününün bağlamı bir ürünün içinde aktüel olarak yer aldığı son derece özel bir sosyal durumudur. Bağlam ve işlevi birbirinden ayırmak şarttır. İşlev, özü itibariyle belli sayıda bağlama dayanarak oluşan özel bir sonuçtur. Çoğunlukla işlev mevcut bir halk bilgisi türünün kullanımı veya amacı hakkında bir araştırmacı veya incelemecinin kendisinin ne düşündüğüdür. Buna göre mitin işlevlerinden biri günümüzdeki bir harekete kutsallık sağlamaktır; atasözlerinin işlevlerinden biri günümüzdeki bir harekete kutsal olmayan, din dışı bir anlam kazandırmaktır. Afrika hukuk işlemlerinde atasözlerinin aktarılmasının, hukuk kurallarının bizim kültürümüzdeki gibi aktarılması durumlarıyla benzerlik teşkil ettiği ortadadır. Hususi bir mit veya atasözünün kullanıldığı gerçek bir sosyal durumla, bu işlevler aynı değildir. Bir kabilenin ortaya çıkışını anlatan bir mitin o

⁹⁰ Ruhi Ersoy. (2004a). “Performans Teori” Bağlamında Sözlü Kültür Ürünleri’nin Müzelenmesi Sorunu Üzerine Bazı Görüş ve Düşünceler . *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri*. Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 4-6 Mart 2004, Ankara, s.92.

⁹¹ Lauri Honko. (2000). “Halk Anlatısı Araştırma Metodları Bu Metodların Durumu ve Geleceği”, (Çev: İsmail Görkem), *Millî Folklor*, Sayı:45, ss.70-87.

⁹² Dundes, (1998b), a.g.m., s. 109.

klanın egosunun oluşmasına katkıda bulunduğunu söylemek, tam olarak nasıl, ne zaman, nerede, kime ve kim tarafından bilinen özel bir oturumda bu mitin anlatılması demek değildir.

Dundes ayrıca⁹³ bağlamı derlemenin öneminin, özellikle fıkra incelemesinde daha açık olacağını belirtmektedir. Ona göre bağlamına ait bilgi olmayan fıkraların eş metinleri (varyantları), yayılma yollarının tarih-coğrafya metodunu kullananlarca örülmesinde, aynı kökten gelme derecesine karar vermede ve alt türlerin bir sıra dahilinde gelişmelerinin varsayımında da değersiz olabilir, fakat yine de bağlamı olmayan fıkralar sosyal bilimciler için sınırsız değere sahiptir. Bağlama ait yapıyı oluşturan en hayati iki unsur: fikrayı söyleyen kişi ve o fikrayı dinleyen kişidir. Kendi doğal ortamında oluşan bağlam, metni (ve aynı zamanda bir durumda tabuya has leksikal bir unsur kullanılacaksa, ama başka bir durumda değil, belli ölçüde dokuyu da) etkileyebilir. Dundes bununla birlikte dokuya ait özelliklerin kendiliklerinden bir halk bilgisi türünün tarifinde yeterli veya yetersiz olup olmadıklarını söyleyerek onların halk bilgisi formlarının tarifinde bazı tamamlayıcı değerlere sahip olduklarını ifade etmektedir. Aynı durum bağlam için de geçerlidir. Yalnız başına bağlam bir türü her zaman açıklayamaz, çünkü mevcut sosyal duruma bağlı olarak ortaya çıkan boşluk belli sayıdaki türlerden herhangi biriyle doldurulabilir.

Sözel doku, metin ve bağlamın hepsi derlenmek zorundadır. Bu unsurların her biri yapı bakımından tahlilin konusu olabilir. Büyük ve küçük çaptaki üniteler her bir seviyede ayrılabilir. Hususi bazı türlerin büyük çaptaki örneklerle doldurulabilen bağlamlarında küçük boşluklar vardır. Mevcut bir bağlama ait boşlukta, yani küçük çapta protesto ile ilgili olanda fıkralar, atasözleri, jest ve mimikler ve halk türküleri gibi çeşitli sayıda farklı türler kullanılabilir. Diğer taraftan mevcut bir tür, örneğin bilmece, belirli sayıda farklı bağlamlara ait boşlukları doldurabilir. Bu durum tamamen metnin yapısının tahliliyle paraleldir. Kısaca bu üç seviye arasında iç içe geçmiş bir ilişki görülür. Bağlamdaki bir değişiklik dokudaki bir değişikliği de açık bir şekilde etkiler.

Halk bilimcilerin ilk görevinin metin tahlil edilmesi olduğu görülür. Metin, doku ve bağlama göre daha az değişen bir yapıya sahiptir. Belli bire kalıp halinde olmayan serbest türlerde dokuya ait özellikler bu türleri tarif etme sırasında çok az

⁹³ Dundes, (1998b), a.g.m., ss. 111-112.

değere sahiptir. Kalıplaşmış, sabit türlerde ise dokuya has özellikler oldukça düzenlidir, fakat bu özellikler bir türle ilgili dağılımlarında nadiren sınırlıdır. Bağlama ait ölçüler de aynı şekilde tarif amacıyla ele alındığında sınırlı bir değere sahiptir. Ancak halk bilgisinin çeşitli türlerinin muhtemel en iyi tarifleri bu üç seviyenin hepsinin tahliline dayananlar olacaktır. Bu sebeple halk bilimciler için doku tahlilinin dil bilimcilere ve bağlam tahlilinin kültürel antropologlara bırakmak ciddi bir yanlış olur. Üç seviyede uygun olarak bütün türler büyük bir dikkatle bir defa tarif edildikten sonra, nakledilme yolları gibi harici başka ölçülere dayanarak yapılan müphem tariflere bağlanıp kalmak mecburiyeti ortadan kalkacaktır. Daha da ötesi, şu ana kadar esas itibariyle metne bağlı kalan halk ve halk bilgisi arasındaki vazgeçilmesi imkansız ilişki, bu sayede kendine, uygun olan dikkate sahip olacaktır.⁹⁴

2.1.2. Performans Teori Bağlamında Askerlik Etrafında Oluşan Folklorik Ürünler Üzerine Bir İnceleme

Askerlik menşesinde sözlü veya sözsüz birçok ürün karşımıza çıkmıştır. Bu bölümde örnek oluşturması açısından bağlamıyla birlikte derlediğimiz anı, fıkra, ağıt gibi birkaç türe ait ürünler Performans Teorinin ilkeleri dahilinde ele alınacaktır. Bunlardan ilki Kayseri'nin Hırka Köyü'nden ayrılıp şehrin tarım arazileri bakımından geniş olan Mithatpaşa Mahallesi'ne yerleşen Selma Özdemir'e ait ağıttır. 1950 doğumlu olan kaynak kişi okuma-yazma bilmemekte ve ev hanımlığının yanında tarım işiyle de uğraşmaktadır. Sözel kültüre hakim olan kaynak kişinin oğlu askeredir. Oğlunu hasretle beklemesini üçüncü bölümdeki ağıta yansıtmıştır. Burada inceleyeceğimiz ağıt ise üçüncü bölümde yer alan ağıtın eş metni konumundadır, bazı bölümlere eklemeler yapılmıştır. Kaynak kişi bu ağıtı 21.10.2007 tarihinde Hakkari'deki Dağlıca Taburu'na yapılan saldırı sonucu dile getirmiştir. Ancak bu tarihten yakın bir zaman önce Şırnak'ta da pusu sonucu askerlerin şehit olması kaynak kişinin hafızasına yer etmiş, televizyondan öğrendiği saldırının Şırnak'ta gerçekleştiğini algılamıştır. Bu ağıtın metni şu şekildedir:

Geze geze şu dağlarda yoruldum

Geze geze şu dağlarda yoruldum

Ah Allah ah garlı sular duruldu

Ah Allah ah garlı sular duruldu

⁹⁴ Dundes, (1998b), a.g.m., ss. 114-117.

*Bayram günü on beş asker vuruldu
 Bayram günü on beş asker vuruldu
 Al bayrağ içinde şehitler geldi
 Al bayrağ içinde şehitler geldi*

*Şehitler de gâbirinde uyusun
 Şehitler de gâbirinde uyusun
 Ufağ yavrun yirlerine büyüsin
 Ufağ yavrun yirlerine büyüsin*

*Terorisin kökü soyu kurusun
 Terorisin kökü soyu kurusun
 Al bayrağ içinde şehitler geldi
 Al bayrağ içinde şehitler geldi*

*Düzülmüş imamlar Ğuran oxuyor
 İmamlar düzülmüş Ğuran oxuyor
 Anne baba gözyaşını döküyor
 Anne baba gözyaşını döküyor*

*Zalım terorisler canlar yaşıyor
 Zalım terorisler canlar yaşıyor
 Al bayrağ içinde şehitler geldi
 Al bayrağ içinde şehitler geldi*

*Dağların başında mayınlar gizli
 Dağların başında mayınlar gizli
 Kimi tazeñ evli kimisi sözlü
 Kimi tazeñ evli kimisi sözlü*

*Şehit mi olduñ guzum sen ela gözlü
 Şehit mi olduñ guzum sen ela gözlü*

Al bayrax içinde şehitler geldi

Al bayrax içinde şehitler geldi

Şırnağın başından uçaxlar uçar

Şırnağın başından uçaxlar uçar

Başçavuş gomutan gelir de geçer

Başçavuş gomutan gelir de geçer

Zalim terorisler çox ganlar saçar

Zalim terorisler çox ganlar saçar

Al bayrax içinde şehitler geldi

Al bayrax içinde şehitler geldi

Askerin bayrağı yüzsexdede durdu

Askerin bayrağı yüzsexdede durdu

Yağlı gürşun geldi bağrıma vurdu

Yağlı gürşun geldi bağrıma vurdu

Zalim terorisler çox canlar aldı

Zalim terorisler çox canlar aldı

Al bayrax içinde şehitler geldi

Al bayrax içinde şehitler geldi

Söyleyin anneme annem de duysun

Söyleyin anneme annem de duysun

Gücücük yavrımı bağrına goysun

Gücücük yavrımı bağrına goysun

Gomutan başçavuş elbisen soysun

Gomutan başçavuş elbisen soysun

Al bayrax içinde şehitler geldi

Al bayrax içinde şehitler geldi

On üç dörtden oluşan ağıtta dize tekrarları dikkat çekmektedir. Her dize iki kez söylenerek ritim sağlanmaya çalışılmıştır. On birli hece ölçüsüyle söylenen türkünün durakları 6+5 (Söyleyin anneme/ annem de duysun) şeklindedir. Ağıtın kafiye düzeni *aaaa* ve *aabb* şeklinde düz kafiyelidir. Ağıtın genelinde *u*, *i* asonansları⁹⁵ ve *l*, *r*, *ğ*, *x* ünsüzlerle yapılan aliterasyonlar⁹⁶ dikkati çekmektedir. Ağıtta rastladığımız bazı dil özellikleri ise şöyledir:

Kayseri ağızında Genel Türkçe'den farklılaşan ses değişiklikleri ön plandadır. **K** ünsüzünün, **g** ve **ğ** ünsüzlerine değişmesi (gücücük, ganlar) ve **x** şeklinde ifade edilmesi (bayrax) fazlaca yer bulmuştur. Ayrıca geniz n'sinin kullanımı yerel ağızda ön plandadır. Örneğin metinde yeni, henüz anlamlarında kullanılan "taze" sözcüğüne geniz n'si getirilmiştir (Kimi tazeñ evli kimisi sözlü). Adlara getirilen ikinci kişi iyelik ve eylemlere getirilen ikinci kişi eki olarak da bu ses kullanılmaktadır (Şehit mi olduñ guzum sen ela gözlü). Ünlülerde görülen ses değişiklikleri ise e>i (yirlerinde), i>ı (zalım), u>ı (yavrımı) şeklindedir. Bazı sözcüklerde ise ses düşmesi görülmektedir (teroris).

Selma Özdemir'in 21.Ekim.2007'de televizyondan şehit haberlerini duyunca bu ağıdı yakmıştır. Derlemeyi ise bu günleri takip eden bir zamanda aile ziyareti esnasında gerçekleştirdik. Dinleyiciler, kaynak kişinin kocası, büyük oğlu, gelini, ziyarete gelenlerden oluşmaktadır. Ziyaret esnasında kaynak kişinin kocası Süleyman Özdemir ile aramızda geçen konuşmada konu gündeme gelir. Bu tarihlerde gündem terör olayları ve şehit cenazeleriyle meşguldür. İşçi emeklisi olan Süleyman Özdemir, artık terörün sona erdirilmesi gerektiğini, devletin ve ordunun bir an önce kar yağmadan bu işe dur demeleri gerektiğini dile getirirken kaynak kişi araya girer:

Allah asgeriyeyi başımızdan esi x itmesin, bu soysuzlara aman virilirse bize içecek su bile virmezler. Benim oğlum da asger amma hepisini bir dutuyom. Habarları görünce içim sızladı. Nası çırpındı analar, bacılar. Kendi yavrımı şehit virmiş gibi oturdum aaladım, bi ağıd yaxdım. Dinleñ ni bi sôliyim.

Diyerek ağıdını söylemeye başlar. Selma Özdemir okuma-yazmasının olmamasına, herhangi bir müzik aleti çalmamasına rağmen sözlü geleneği babasını dinleyerek, onun yanında bulunarak öğrendiğini belirtmektedir.

⁹⁵ Asonans: Ünlü tekrarıyla oluşturulan ahenk unsuru.

⁹⁶ Aliterasyon: Ünsüz tekrarıyla oluşturulan ahenk unsuru.

Metinde geçen “*Bayram günü on beş asker vuruldu*” dizesinde olayın tarihini yakın olarak vermeye çalışmıştır. Terör olayı, yukarıda belirttiğimiz gibi Ramazan Bayramından yaklaşık bir hafta sonra cereyan etmiştir. Ağrı oluştururken bayramın yakın olması nedeniyle bu dizeyi bu şekilde ortaya çıkarmıştır. “*Ufa x yavrun yirlerine büyüsün*” dizesinde ise ne anlatılmak istendiğini sordüğümüzde kaynak kişi, cenaze törenlerinde gördüğü, al bayraklı tabutlara sarılıp gözyaşı döken çocuklardan çok etkilendiğini ve onların da bir an önce yetişip babalarının yerini alarak evlerine, annelerine bakmalarını ve yeri geldiğinde vatan savunmasında mücadele etmelerini düşündüğünü ifade etmektedir.

Ağıtta icracının kişisel terminolojisiyle ilgili ipuçlarına da rastlanılmaktadır. Örneğin kaynak kişi rütbelere hakim değildir. Sadece askerlikle ilgili çevresinden duyduğu anlatılarda geçen başçavuş tabiri hafızasına yer etmiştir. Onun algıladığı askerlerin başında duran, onları eğiten, yönlendiren komutan “başçavuş”tur. Diğer üst rütbeliler de “paşa” olarak nitelendirilmektedir.

Sözlü geleneğin geçmişten günümüze aktardığı ağıtlar, türküler, maniler, deyimler, atasözleri yanında yaşanmışlıkların birer hayat dersine dönüştüğü fıkralar da bir kültür motifi olarak günlük hayatın dinamizmi içinde yerini alır. Bireysel ve sosyal eleştiri, alay; ironik anlamlar yüklenerek zekayla süslenmiş yöntemlerle hayatın akışı içinde en uygun yere fıkra yoluyla yerleştirilir. Böylece eleştiri veya alay, yıkıcılığın iç karartan gölgesinden kurtulup hoşgörünün aydınlığına kavuşur.

Fıkraların iletisini taşıyan cümle, fikranın asıl unsuru olan nüktedir. İnce, derin anlamlı, dolaylı yoldan anlaşılan zarif sözler ve şakalar nükteyi oluşturur. Fıkraların özünde yaşamın kendisi vardır. Hemen her fıkra belki zamanla anonim bir anlatıya dönüşmüştür, ama başlangıcında Anadolu insanının nüktedan yapısı içinde doğal bir süreçte meydana gelen yaşam parçalarından biridir. Yani kişisel yaşamlar anılara, anılar zamanla fıkralara dönüşür. Aşağıdaki anlatı da bir anıdan fıkraya doğru dönüşme sürecinde olmasıyla dikkat çekmektedir. Sözlü gelenek ise, bu dönüşüm sürecinde ondan beklediği işlevi nüktesine yüklemek suretiyle iletisini kuşaktan kuşağa aktarır.

20.8.2005 tarihinde, 305. KD’ler Keşan’da, acemi birliğinde askerlik ortamına alışmaya çalışmaktadırlar. Onların başında da bir dönem önce gelen kısa dönem çavuşlar vardır. Günlerin uzun olduğu bu günlerde akşam altıda yemek yenilmekte ve asker istirahata çekilmektedir. Koşular ve gazino sıcağından bunaltıcı olduğu için, acemi askerler gazino etrafındaki ağaçların altına çekirdeklerini,

çaylarını alıp otururlar. Bir birleriyle tanışma, kaynaşma ortamı oluşturup başlarındaki çavuşların altın değerindeki nasihatlerini can kulağıyla dinlerler. Bu çavuşların da artık kışlada son günleridir, vakitlerini sıkılmadan geçirmek için acemi askerlere ne var ne yok anlatırlar. Bu çavuşlardan sınıf öğretmeni olan İlyas Sökmen, böyle bir akşam üzeri oturmasında, *“Arkadaşlar buraya alışmak için mücadele etmenize gerek yok. Her ne kadar altı ay göze çok gelse de hızlı bir şekilde geçip gidiyor. Sivil hayatımızda buraya kendini kaptırmış askerlerin tekrar eski düzenlerine alışmak için zorlandıklarını çok gördük.”* diyerek şu fıkrayı anlatır:

İlahiyat mezunu bir imam, kısa dönem olarak askerliğini yapıp memleketi Rize'ye döner. Beş on gün dinlendikten sonra müftülüğe gidip göreve başlamak için dilekçesini falan verir. Yine eski görev yeri olan camide işe başlar. Gel zaman git zaman bir cuma namazında, sünnet kılınır ve imam minbere çıkar. Duasını okuduktan sonra cemaate söylediği ilk cümle şu olur: Ey cemaat, beni rahatta dinleyin!

İlyas Sökmen fıkrayı anlattıktan sonra *“Gidip de müdürlerinize, patronlarınıza ‘komutanım’ demeyin, öğrencilere asker muamelesi yapmayın!”* telkiniyle konuşmasını bitirir. Görüldüğü gibi fikradan önce açık mesaj yoluyla acemi askerin askerlik süresince vaktini nasıl geçirmesi gerektiği verilmekte, anlatının sonunda da tezkere alınıp gidildiğinde olumsuz bir durum yaşamamak için ne yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Fıkranın gizli mesajı da bu doğrultuda *“rahatta dinleyin”* tabirinde, yani nüktede gizlidir. Bu tabir, pazartesi içtimalarında tabur komutanın emrettiği, askerin de kendi arasında espri yoluyla fazlaca tekrarladığı bir emirdir. Tabur komutanı çok sert bir edayla, *“Kışla birlikleri! Beni rahatta dinleyin!”* komutunu verirdi. Anlatının kahramanı olan herhangi bir kısa dönem askerin karşılaştığı komik durumun yaşanmaması gerektiği örtük bir şekilde iletilmektedir.

Anlatıcının öğretmen olmasından dolayı kullanılan dil İstanbul Türkçesi diye ifade ettiğimiz standart Türkçe'dir. Kip ise geniş zamandır. Ayrıca zaman akışını ifade etmek için masalımsı bir tabir olan *“gel zaman git zaman”* deyimini kullanılmıştır. Yine zaman ifadesi olarak *“beş on gün”* tabiri sürenin net olarak bilinmediğini işaret etmek için kullanılmıştır.

Bu örnekte olduğu gibi genellikle tek bir olay üzerine kurulu olan fıkra konuları özünde mevcut bulunan çatışmadan sentez yoluyla iletisini çıkarır. Kişilerin ve toplumların kimliklerini oluşturan sosyal yaşam ortamı ve toplumsal ilişkiler

ağından doğan gelenek-görenek, örf-adet gibi kültür öğeleri, diğer anlatı türlerine konu olurken fıkraların da konularını oluşturur.

Askerlik kurumunun Anadolu insanını nasıl şekillendirdiği düşünülecek olursa, askerlik anılarının kulaktan kulağa aktarımı sürecinde birer fıkraya dönüştüğü sonucuna varılabilir. Anlatmaya bağlı edebi metinlerin pek çoğunun bu türden bir anonimleşme serüveni vardır. Çünkü fıkraların çıkış noktası gerçek yaşam ve yaşanılabilirliktir. Bu tür metinlerin kurmaca dünyasından kaynaklanan mecazlar, kinayeli anlamlar ve ironi, tamamen anlatının dillendirilmesiyle ilgili teknik teferruattır. Asıl cevheri yaşanmışlık ya da yaşanabilirliktir. Hem sosyolojik hem folklorik bir vakıa olan askerliğin insanda kimi zaman hüznün kimi zaman coşku kimi zaman aşırı kuralcılıktan kaynaklan bir usanç gibi duygular uyandırması da bu yaşam anılarının niteliği ile ilgilidir. Barış zamanında askerliğin boğucu kurallarını anlamlandıramayan halk hafızası hemen nüktedanlığını gösterir ve “*Askere gittin mi, nizamiyenin kapısından girerken aklını dışarıda bırakacaksın, askerlikle akıl bir arada olmaz*” diyerek bir bakıma aşırı kuralcılığı reddedermiş gibi görünmekle birlikte kurumun kutsiyetinden kaynaklanan bir teslim olmuşlukla kuralları tanımayı ve şikayet etmemeyi de öngörmektedir. Nitekim pek çok neşeli asker fıkrasında bunun örnekleri görülebilir.

“*Bir gün askerinin biri nöbette yan gelip yatmaktadır. Nöbetçi subay onu yakalar ve sorar:*

- *Söyle oğlum sivilde sen ne iş yaparsın?*
- *Kalıpçı ustasıyım komutanım.*
- *Peki sen işçini yan gelip yatarken görersen ne yaparsın? Söyle bakalım, ben de sana aynı cezayı vereceğim.*
- *İşine son veririm komutanım. (Bülent Ündür)*

Gaziantep’te bir ilköğretim okulunda müstahdem olarak görev yapan kaynak kişi, teneffüs vakti çay ocağında sandalyesinde otururken, çay almaya gelen öğretmenlerden Ahmet Karadaş’ın “*Bülent bakıyorum işin Almanya’dan iyi, yerin sıcak. Keyif senin vallahi.*” demesi üzerine hem işinin rahatlığından memnuniyetini dile getirip hem de işten ayrı kalma korkusunu vurgular nitelikte bu fıkrayı dile getirir. Askerlikte bunalmış biri için işe son verilmesi sevindirici bir olaydır, bir an önce eve dönmek demektir. Ancak sivil hayatta ise bununla tezat oluşturmakta ve işsiz kalmak olumsuz bir durum olarak algılanmaktadır.

Hemen herkesin anlattığı askerlik anısının bir benzerini başka bir yerde fıkra olarak dinlemesi pek çok insanın başına gelmiştir. Bir Kayserilinin uyanıklığının vurgulandığı bu fıkra da ya bir komutanın ya da erattan birinin anonimleşen anısı olabilir:

“Okuma-yazma bilmediğini önceden söyleyenlerden birinin de bilenler tarafına geçtiğini gören kumandan bağırır:

“ Sen niye geçiyorsun lan?”

Acemi er gayet ciddi bir ağızla:

“Oxumam yazmam yoꝝ amma Ğayseriliyim ğumandanım!” der. (Ömer Sevindi)

Kaynak kişi, askerliğe hazırlandığı günlerde, arkadaşlarıyla birlikte dolaşırken arkadaşı Yusuf Kara'nın *“Yandın oğlum, altı ay karda çamurda sürüneceksin.”* demesi üzerine sözlü kültürden öğrendiği bu fıkrayı anlatır. Fıkranın örtük mesaj olarak Kayserilinin işini bildiği, her durumda kıvrak zekasıyla kolay yola ulaşıldığı belirtilmektedir. Nitekim kaynak kişi üniversite mezunudur ve asker öğretmen olarak vatani görevini yapma şansı devam etmektedir. Ayrıca öğretmenlerin genellikle Mehmetçik Dershanelerinde ya da iç hizmetlerde görevlendirildiklerini bilmektedir. Bu ihtimallere güvenerek arkadaşın sözünün geçersizliğini fıkra yoluyla dile getirmektedir. Öğretmen olan kaynak kişi standart Türkçe ile konuşmasına rağmen nükte kısmında mesajı kuvvetlendirmek açısından yerel dil kullanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kayseri ağzında **k>x** ve **k>ğ** ses değişiklikleri görülmektedir. Ayrıca “ama” bağlacındaki **m** sesinin de ikizleşmesi dikkat çekmektedir.

Askerlik kurumuna “Peygamber ocağı” denilmesine, üçüncü bölümde halk felsefesi bağlamında ayrıca değineceğimizi ifade etmekle beraber, bu tabirde bir aidiyet bir ulviyetle birlikte “ocak” sözünün özünde taşıdığı aile anlamıyla da bu görevi yerine getirmek üzere giden her Türk gencinin ayrı bir samimiyetle bağlanacağı yeni bir yuvası, ocağı olur askerlik yaptığı yer anlamlarının yüklendiğini vurgulamakta fayda var. Erkeklikle ve olgunlukla özdeş bir kurumun eğitiminden geçmiş her erkek ruhunda bunun ayrıcalığını hissederek gururla evine döner. Yıllar sonra gözünün ferinin söndüğü yaşlarında bile ne zaman şafağa baksa; hiçbir ayrıntıyı atlamadan o neşeli günleri, can yoldaşı olduğu asker arkadaşlıklarını hatırlar. Bu bakımdan askerlik anıları bir sosyolojik vakıa olarak görülmeli ve önemsenmeli. Ahmet Turan Alkan, bu anıları, *“şifahi edebiyatın en gümrah şubesi”* olarak niteler:

Şifahi edebiyatın en gümrah şubesi olarak askerlik hatıralarına edebi kıymet atfedilmemesini en azından esefle karşılamak gerekir. Köyünden ve memleketinden ilk defa ayrılarak, önceden programlanmış bir hayatın rutin etaplarına tabi tutulan gençlerin zihninde askerliğin derin izler bırakması, nedense sosyolojik etütlerin de hep ıskaladığı bir husustur.⁹⁷

Halk anlatıları içinde otobiyografik hikayeler olarak da düşünebileceğimiz askerlik anlatıları insan hafızasında derin izler taşır. Aşağıda inceleyeceğimiz anlatının kahramanı seksen altı yaşında olmasına ve yaşlılıktan dolayı yaşadığı birçok olayı unutmamasına rağmen askerde geçirdiği kırk dört ay boyunca yaşadıkları tazeliğini korumaktadır.

Kaynak kişimiz Hüseyin Fidan, okuma-yazma bilmeyen, seksen altı yaşında, Kayseri’de yaşayan bir emeklidir. Anlatının icra bağlamı bayram ziyaretinde, şahsın evinde gerçekleşmiştir. Dinleyiciler ise ziyarete gelen kardeşi Mustafa Fidan, onun oğlu, komşusu memur emeklisi Şahin Adıgüzel, kaynak kişinin eşi Nuriye Fidan’dır. Kaynak kişinin komşusu Şahin Adıgüzel binaya yeni taşınmıştır ve geleneği yerine getirerek yeni komşularıyla hem tanışmaya hem de bayramlaşmaya çıkmıştır. Tanışma aşamasında Şahin Adıgüzel, Kaynak kişiye hitaben “*Allah ömür versin, sağlık sıhhat versin. Maşallah dinçsin. Tevellüt kaç amca?*” diyerek konuşmaya başlar. Hüseyin Fidan da bu cümleyi teveccüh olarak algılar ve gülümseyerek “*1337. Çok şükür. Allah’a yalvarıyoruz, çok şükür diyoruz.*” diye cevap verir. Komşusunun sohbeti açmak için kaynak kişinin bugüne kadar nelerle meşgul olduğunu, hayatını nasıl geçirdiğini öğrenmek için “*Neler yaptın bu yaşa kadar Hüseyin Amca?*” sorusunu kaynak kişi kulağı ağır duyduğu için anlayamaz ve kardeşi Mustafa Fidan “*Nirelerde çalıştın, nördün diyo.*” diye gür bir sesle açıklar. Bunun üzerine Hüseyin Fidan geçirdiği günleri anlatmaya başlar:

Aman, çalışdığım çox. Yazın ireçberlik yaptım, gışın gıya gırdıx, in gazdıx. Çox çalışdım çox. Ööle beri banzer deel. Bu (kardeşini göstererek) benim gibi çalışmadı kôde. Teklifsizce araya giren eşi Nuriye Fidan, son cümleyi eleştirerek “*Çalışmadı da ekmâni sen mi virdiñ.*” demesi üzerine ortamdakiler gülüşmeye başlarlar. Sohbet bir müddet köyde geçirilen zor günlerden, yokluktan, sıkıntıdan, şehir hayatının karmaşıklığından devam ederken memur emeklisi Şahin Adıgüzel konuyu 1940’larda yaşanan kıtlığa getirir. “*Bizimkilerden duyduğuma göre İsmet İnönü buğdayı, tahılı halkın elinden toplayıp depolarda biriktirmiş. Çürütüp denize dökmüş. Halk, yoklukla perişan olmuş.*” der. Hüseyin

⁹⁷ Ahmet Turan ALKAN. (2005). *Yatağına Kırgın Irmaklar*. Ötüken Yayınları, İstanbul, s.40-41.

Fidan bu yıllarda, yani İkinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da askerlik yapmıştır. Buğday meselesine vakıftır:

Evet, İsmet İnönü buğdayı, zahrayı topladı, amma öyle ambarlarda bozulmadı. Ben eskardım Fenerbahçe'de. Gırk dört ay eskarlık yaptım. Bir ara garartma yapılıyor. Otuz beş-gırk gün garanlıxda oturdux. Ne lambalar yandı, ne bi şi oldu. Böyle bi günde at arabasıynan Haydarpaşa'ya malzeme götürüyom. Bi dene arabacı var, ben arabanın üstünde gidiyom. Bi de baxdıx gümbür gümbür top sesi geliyo. İngiliz'in tiyâresi depemizde geziyo. Bizim sınırımıza gırniş, topçu düşürdü onları.

Sonra bi haber virdiler ki İngiliz'in denizaltı boğazı geçmiş, gendinize dikkat idin diye. Bizim ambarın mevkiine atmış-yitmiş gişiyi nöbetci dikdik. (Koluyla daire çizerek ambarın etrafının genişliğini işaret eder.) benim de postam var, onunan gontirool idiyom edırafi. Gezekene denizaltını denetledim şöle (Yumruğunu sıkmış, baş parmağını kaldırmış bir şekilde elini aşağı yukarı indirip kaldırır.) pırrr, pırrr, pırrr ateş yanıyo depesinden. Neyse bi kenara yanaştı. Bi yandan da tiren gidiyo orıya. Vardıx ki tiren carr carr diyi zahrayı denize döküyo (Döküldüğünü ifade etmek için eliyle işaret eder.) Gastamonulu İsmal'e didim ki 'lan İsmâl gidek baxax bu zahrayı niye döküyolar buraya'. Vardım ki denizaltına boruyunan zahrayı boşadiyo Alaman'a. Meğerse o denizaltı İngiliz'in deelmış. Alamanya'ya gitdi bûday.

Kaynak kişinin kardeşi Mustafa Fidan bu anlatının içeriğini önceden bildiği için zaman zaman onaylama işaretleri yapar. Kaynak kişi konuşurken onu yönlendirmek için "İsmet İnönü ne didi size?" sorusunu yöneltir. Hüseyin Fidan bu soru üzerine denizaltı konusunu kapatarak İsmet İnönü'nün kışlayı ziyaretini anlatmaya başlar:

İki gün sonra İnönü geldi, bi konuşma yaptı bize. Evlatlarım son tahlilde gurtardım hadin. Allah analarıñızı ağlatmadı, çok şükür, didi. Ondan sonra on beş-yirmi gün gadar durdux, teskere çıxdı didiler.

Bu arada mutfakta oturan bayanlardan Mustafa Fidan'ın gelini limonata sunar. Hüseyin Fidan kaba bir söz sarf etmemek için konuşmasını keser ve gelin odadan çıkana kadar beklenilir. Kaynak kişinin eşinin yaşlılığından, olgunluğundan ortamda bulunması, konuşmalara katılması yadırganmazken genç bir bayanın odaya

girmesi anlatının bağlamını etkilemiştir. Genellikle fıkralarda görülen bu durumu Dundes şöyle açıklamaktadır:

Konteks her zaman tahmin edilemez. Anlatıcının kimliği, dinleyicinin kimliği kadar hayatidir. Hususiyetle, dinleyicinin cinsel durumunun metin ve dokuyu etkilemesinde olduğu gibi, anlatıcının cinsel kimliği de kritik bir faktör olabilir.⁹⁸

İnceklerin ikram edilmesinden sonra Mustafa Fidan, bu olayla savaşın bitip bitmediğini sorar. Kaynak kişi anlatmaya devam eder:

He, hee. Sonra yüzbaşı didi ki: Saña on dene asker, bi manga teslim idecem. Çamlığa gideceñ, ordan üç yüz dene çam sekmesi sökdüreceñ. Bize çuvalları viridi. YüxleTTik çuvalları gidiyoX. Yolda bi denesi soXrandı. Vay sen nasıl çuvalları tramvaya goyuyoñ, yüxlediyoñ diye. (Bu cümlede sinirlendiğini belirtmek için ses tonunu iyice yükseltmiştir.) *Ben durur muyum, zoruma gitti. Ben Türkiye'nin eskariyim* (Sert bir şekilde vurgular.) *didim. Bunu gören bi baba adam gaxdı.* (Tramvayda ayağa kalkıp olaya müdahale iden kişinin adını hatırlayamaz. Bir müddet düşündükten sonra kardeşine sorar ve kardeşi cevabını verir.) *Hah, Nuh Naci Yazgan.* (Komşusu şu hayırsever vatandaş mı diyerek kim olduğunu iyice anlamaya çalışmıştır.)

He, okulu var şeerde. Deniz kenarında gati varmış, bayağı variyetliymiş İstanbul'da. Neyse bana 'nirelisin oğlum' didi. Gayseriliyim diyince iyice öfkeleni bunlara. 'Lan nasıl bâriyoñuz bu eskarlara. Sizin için çalışıyor bunlar. Bax, çama gidiyomuş, çam getirip dikecekmiş ambara' diiñ ipice azarladı çıkışan yolcuları. Neyse vardıX çamlığa. Çamları ayarladıX, on gün falan galdıX orda. On birinci gün arabayı yüxlettix yola çıkacâz. Arabanın tekeri gırılmaz mı? Neyse bi müddet sonra işleri gördük, ambara geldik ki arxadaşlar 'he heey teskire çıXdı, duymadıñız mı' diye bâriyor. Hemen yüzbaşıya çıXdım. Yüzbaşı:

- *Niye geldiñ, dimez mi?*
- *Niye gelmiyecemişsim, teskiremi almıya geldim, didim.*
- *Seni salacax mıyım ki?*
- *Nasıl salmıyaçañ, gırk dört ay eskarlığım oldu.*
- *İyi hadi baxalım. Siz teskireñizi çamlık tarafından dolduracañız,didi.*

Davulunan, düdüğünen oriya vardıX ki beş bin gişi beклиyo. Neyse sıramız geldi evrağımızı doldurduX, Haydarpaşa'ya varacadıX ki bi gurmay albay çıXdı, geldi. Nirenin eskarisıñız siz, hadin hadin yirmi gününüz var daha, didi. Boov, onun

⁹⁸ Dundes, (1998b), a.g.m., s. 113.

öyle dimesi öldürdü bizi. Yirmi gün bitin içinde yaşadım. Asvapları aldılar, ekmek yo, aş yo. Herif gitdi geldi, gitdi geldi on dokuzuncu gün bizi aldı, amma davulunan gönderemedi. Sessiz sakın tirene bindik, geldik. İşte böyle Şahin oğlum, neler gördüm neler.

Kayseri ağızıyla icrası gerçekleşen anlatıda, ağıt incelemesinde de belirttiğimiz gibi ses ve ek farklılaşmaları ön plandadır. Ünsüzlerden **k** ağızda pek kullanılmaz. Bu ses **g, ğ, x** seslerine dönüşür (gırk, vardıx, gurtardım vb.). Ayrıca **t** ünsüzünün **d**'ye değişmesi ve sert ünsüzle biten sözcüğe **d** ile başlayan bir ek getirildiğinde bu sesin benzeşmeye uğramaması da dikkat çekmektedir (dene, edirafi, yaptım). Ünlülerden ise **e>i** değişikliği göze çarpar (viridiñ). Anlatı esnasında kaynak kişi bazı sesleri düşürmüştür (bi şi). Asker sözcüğündeki ünlülerin yer değiştirmesi de dikkat çeker (eskar). Ayrıca Anadolu'nun birçok yöresinde görüldüğü gibi **r** ile başlayan sözcüğün başına **i** ünlüsü getirilmektedir (*ireçberlik*). Eklerde görülen değişiklikler ise şu şekildedir:

Şimdiki zaman ekinin birinci kişi çekimleri: gidiyom- gidiyo.

İle vasıta durumu eki: arabasıyan.

İkinci tekil kişi eki: göyuyoñ vb.

Hüseyin Fidan bazı yerlerde vurguyu kuvvetlendirmek için el, kol hareketleri, mimikler sergilemiştir. Ayrıca denizaltının çıkardığı sesi dile getirmeye çalışarak, bazı ünlemleri kullanarak olayın gerçekliğini ve ilgi çekiciliğini artırmıştır. Kullanılan deyimler ve yerel ağza ait sözcüklerde bu doğrultuda çerçeve anahtarı olarak kullanılmıştır.

Folklorik ürünler, anlatı etrafında onu anlatan ve dinleyen tarafların oluşturduğu sosyal bir olay olarak görülmektedir. Çobanoğlu'na göre bir folklor olayının icrası kişisel boyut (anlatıcı/oyuncu), sosyal boyut (dinleyici /izleyici) ve söz boyutu (anlatılan)⁹⁹ olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır. Yukarıdaki anlatıda Hüseyin Fidan'ın askerlik tecrübesi kişisel boyutu oluşturmakta ve bu tecrübelerini, tarihi birikimini söz boyutuyla misafirlerine, yani sosyal boyutu oluşturan dinleyici grubuna aktarmaktadır. Aktarım esnasında 'ben askerdim Fenerbahçe'de' gibi icrasal çerçeve anahtarları kullanıldığı gibi iletişimsel işaretler diye adlandırılan ses tonundaki değişimler, jest ve mimikler, el kol hareketleri ile icrada dinleyicinin dikkatini çekerek iletişim daha güçlü kılınmaya çalışılmıştır.

⁹⁹ Çobanoğlu (2002), a.g.e., s.307.

Anlatının olay örgüsü halk arasındaki genel kanının yanlış olduğunu vurgulanmaya çalışılarak, bu yanlış düzeltilmek istenerek başlar. Buğdayın denize dökülmesi olayı açıklandıktan sonra konu askerliğe girince askerlikten devam eder. Bir başka düğüm o günkü modern İstanbul hayatında tramvayın fonksiyonu ve modern şehirli insanın askeri yadırgaması, Kayserili iş adamının da bu yanlış müdahale etmesi olarak düşünülebilir. Olay örgüsündeki son, asker için en zor olan düğüm, tezkerenin ertelenmesi ve sefalet içinde geçirilen on dokuz gündür.

Kaynak kişimiz Hüseyin Fidan'ın seksen altı yaşında olması cumhuriyet devri tarihimizin canlı bir tanığı olmasını sağlamıştır. Olayların içinde aktif bir şekilde rol alması da halktan biri olarak savaşlara, kıtlıklara, ihtilallere, ekonomik krizlere, âfetlere tanık olmuş; bunlardan doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilenmiştir. Kaynak kişinin bu anlatısı sözlü tarihe örnek oluşturması açısından önem arz etmektedir. Sözlü kültür içerisinde yaşayan folklorik ürünleri, sözlü tarihe de düşürülmüş bir not olarak algılayabiliriz:

İnsanların günlük hayatlarındaki en sıradan olaylardan en olağan üstü olaylara kadar tarihe kayıt düşürülmesi söz konusu olan veya kayıt düşürülmeden hafızalarda kalan belleklere kayıt düşülen her türlü sosyal, siyasi, ekonomik ve insani hadiseler sözlü kültür ortamında yaşanmaktadır. İşte bu noktada sözlü kültürün bir alt kadrosu olarak sözlü tarihi de bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü tarihi olaylar cereyan ettikleri toplum içerisinde birtakım etkiler bırakmaktadırlar. Bu etkinin bir yansıması olarak da bir sözlü kültür üretiminin (folklor ürününün) meydana gelmesi en doğal bir süreçtir. Örneğin uzun süre devam etmiş, büyük acılara sebep olmuş, savaşlar ve göçler sonunda oluşan destanlar ve acıklı iz bırakan ölüm olayları karşısında yakılan ağıtlar, sosyal ve siyasi olayların sonucunda olayları veya olayların kahramanlarını konu alan türküler bunlara en basit örneklerdir.¹⁰⁰

Kaynak kişimiz İkinci Dünya Savaşı Yıllarında kırk dört ay askerlik yapmıştır. Bu yılların henüz yakın geçmiş olmasına rağmen bilgiler açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Ders kitaplarında Türkiye'nin savaşa girmemek için mücadele gösterdiği ve savaşın sonunda da sembolik olarak Japonya'ya savaş ilan ettiği aktarılmaktadır. Ancak detaylar hakkında bilgiler net değildir. Anlatıyı, bahsi geçen tarihi olayları ihtiva eden sözlü kültür ürünleri içinde düşünürsek verdiği bilgilerin söz yoluyla gerçekleri aktarma örneği, tarihi farklı bir açıdan ifade etme olarak algılayabiliriz.

Metinde kaynak kişinin komşusunun kıtlık yılları hakkında konuşurken *“Bizimkilerden duyduğuma göre İsmet İnönü buğdayı, tahılı halkın elinden toplayıp depolarda biriktirmiş. Çürütüp denize dökmüş. Halk, yoklukla perişan olmuş. ”*

¹⁰⁰ Ruhi Ersoy. (2004b). Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih Üzerine Bazı Görüşler. *Milli Folklor*. 61(1),s.103.

ifadesi başka bir sözlü kaynağın aktardığı bilgi olarak geçer. Metinde geçen tahlılın Almanya'ya verilmesi ise pek az kişi tarafından bilinir. Başka bağlamlarda rastladığımız konuşmalarda kıtlığın sebebi dönemin iktidarı olarak görülür ve 1950'lerde çok partili döneme geçiş aşamasında bu kıtlığın da büyük etkisiyle iktidar el değiştirmiştir.

Tarihsel dönemler içerisinde iktidarlar, geçmişi kendi algılayışı ve siyasal hedefleri doğrultusunda takdim edebilirler. Bilgi ve belgeleri, iktidarı merkeze alan bir nevi egemenin tarihini anlatacak biçimde düzenleyebilirler. Siyasal iktidarlar bununla da kalmayıp asayiş kaygısıyla tarihsel olayları ve buna ilişkin belge düzenini kendi yargılarını destekler mahiyette düzenleyebilirler. Tarihin bu tarz kayda geçirildiği ortamlarda söz konusu olayların birinci derecedeki kahramanlarının hadiselerdeki konumu kayıt altına alınmayabilir. Bu gibi durumlarda farklı toplumsal katmanların ve tarafların edebi eserlerinde ve sözlü kültürlerinde tarihî olayların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi olaylarla ilgili alternatif bilgi ve belgelerin bulunması mümkündür. Böylece bu üretimlerden tarihî bir kaynak olarak faydalanmak mümkün hale gelir.¹⁰¹

Hüseyin Fidan'ın hayatının önemli bir yerinde duran askerlik merkezinde yaşadıkları, tanık olduğu olaylar, örneğin İngiliz uçaklarının, Almanya'yla yakınlaşma sonucu İstanbul semalarına kadar gelerek tehdit uçuşları yapmaları ve Türk topçusunun iki uçağı düşürmesi, Alman denizatlılarına gizlice buğday yüklenmesi, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kışlaya gelerek yaptığı konuşma tarih açısından son derece önemli bilgiler ihtiva eder niteliktedir. Bu bağlamda sözlü kültür ve sözlü tarih ilişkisinin farklı çalışmalara kaynaklık edebileceği açıktır.

Anlatım süreklidir. Hikaye etme eğilimi ve onu dinleme ihtiyacı, anlatıyı uygarlık tarihi boyunca insanların yoldaşı yapmıştır. Anlatılar kendilerini herhangi bir yöresel ve sosyal havaya uyarlayabilirler. Geçmişe dayalıdır ve önemlidir; ama aynı zamanda yeni ve günceldirler.¹⁰² Askerlik anlatıları da kişinin hayatının önemli bir anını resmeden ve her icrada yeniden tazelenen anlatılardır.

Liseyi beraber okuduğumuz arkadaşlarla, bir düğün vesilesiyle Kayseri'de bir araya gelme fırsatı yakalamıştık. Birbirimize telefonla haber verip Erciyes Üniversitesi içindeki çay bahçesinde toplanmak için sözleştik. Askerliğimizi hemen hemen yakın dönemlerde farklı tarzlarda yapmıştık. Aramızdan Bora Çeliker

¹⁰¹ Ruhi Ersoy. (2004b). a.g.m., s.106.

¹⁰² Öcal Oğuz vd. (2006). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, Geleneksel Yayınları, Ankara, s.203.

asteğmen olarak yaptığı askerliğini yeni bitirmişti ve ilk görüşmemizdi. Muhammet arkadaşımız ise iki haftaya kadar askere gidecekti.

Aramızda askere ilk giden 301. KD asker Orhan Çetindağ idi. Buluşmaya en son gelen Orhan masaya oturmadan *“Naber lan torunlar?”* deyince askerlik muhabbeti açıldı. Bunun üzerine sağlık durumu nedeniyle askere gitmeyen Hasan Yalgın, *“Ne torunu oğlum, bunlar senin komutanın!”* deyince Orhan, *“Bırak yav, 18 gün askerlikten komutan mı olur?”* diye cevap verdi. Bunun üzerine söz hakkını öğretmen-asker olarak vatani görevini yerine Ömer Sevindi aldı:

“Haklısın ğardaş. Kışlaya bi girdik bi de çıktık. Bizim acemi birliğinde üç bin kişi vardı, Goyun gibi ordan oraya sürüklediler iki hafta. İyi hoştu da şu çöpçü mangalarının giydiği elbiseden verdiler hepimize, ona sinir oldum en çok. Fotoğraf bile çektilerim. Gerisi askercilik oyunu, elimizi ağzımıza çalmadan yimin törenini yaptık. Sonra da Köse'ye. Zaten evim barxım vardı.”

Bunun üzerine Deniz Altıncılıç tepki göstererek: *“Sana göre öyle de bi de bize sor ğardaş. Adımız öğretmen-asker oldu. Van-Muradiye'de anam ağladı. Şerefsizim acemi birliğinde daha rahattım. Karda, soğukta asıl askerliği ben yaptım.”* der.

Yusuf Kara ise 301. dönemde asteğmen olarak askere gitmiş. Ankara-Mamak'ta yedek subay eğitiminde görev almıştır. Deniz ve Ömer ise 303. dönem asker öğretmenlerdi. Bunlara hitaben:

“Susun lan çömezler. Ben hepinizin komutanıyım. Bana saygı göstermelisiniz. On günlük askerliği anlata anlata bitiremiyorsunuz. Benim elim havada askıdaydı. Mamak'ta. Ankara bura, ne yana baksan rütbeli. Guya biz de komutandık da, kimse sallamıyor ki asteğmenleri. Adamlar biliyor gelip geçicisin, yüzün yumuşak.”

Bora: *“Doğrusun hocam. Ben de acemi birliğinde epey yoruldum. Bildiğin erden farkımız yoktu. Usta birliğine geçtiğimde Tuzla'da bir haftada çözdüm meseleyi. Hiç kimseye karışmadım. Kendi halimde sakın sakın görevimi yaptım. Karışsan raconu bilmiyorsun, işin içinden çıkamıyorsun. Senin kafan ağrıyor.”*

Muhammet: *“Arkadaşlar herhalde ben askere gideceğim diye konuyu epey uzattınız. Benim anladığım bu işin kısası, uzununu yok. Bir gün bile kışlaya girsen aynı şeyleri yaşayacaksın. Aman gidek görek bakalım. En azından işe baş vururken bir ön şartı daha elemiş oluruz.”* diyerek konuyu kapattı.

Buradan çıkardığımız sonuç her insanın askerlikle ilgili söyleyeceklerinin olmasıdır. Bütün kışlaların aynı sistem içerisinde yürüdüğünden hareketle farklı olan sadece görev ve iklimdir.

Askerlik anlatılarının anlatıldığı özel bir mekan yoktur. Herhangi bir yerde iki kişi arasında konunun açılması, yaşananları dile getirmek için yeterlidir. Anlatıcı kişi, askerlik vazifesini yerine getirmiş herkes olabilir. Dinleyici ise genellikle askere gidecek gençler olabildiği gibi askerliğini yapmış kişiler de arkadaşlar arasında anlatı dinleyicisi kadrosunda yer alabilirler. Aşağıdaki örnekte mekan bir berber salonudur. Anlatıcı ise berber kalfası. Dinleyiciler tıraş olan müşteri ve sıra bekleyen iki kişidir. Karşılıklı konuşma esnasında konu askerliğe getirilir ve kaynak kişi belleğinde iz bırakan başından geçen olayları anlatmaya başlar. Müşteri de askerden yeni geldiği için bilgileri tazedir ve kaynak kişinin anlatısından önce ve sonra yorumunu dile getirir.

Osman isminde askerden birkaç ay önce gelmiş bir müşteri tıraş olurken askerliğin kendisini biraz yıprattığını, sivil hayata alışmakta zorlandığını belirtince, berber kalfası Mehmet askerde yaşadığı bir olayı anlatmaya başlar:

“Valla abi on beş ay anamdan emdiğim süt ağzımdan burnumdan geldi. Nasıl bi komutana düştüysek herif beni hiç sevmeydi. Tuttu bana uçaksavarı zimmetledi. O da öyle sakat bi silah ki bakımıydı, muhafazasıydı, adamı rezil ediyo ağam. Benim nöbetlerde uçaksavar kulesine veriyorlardı. Bi gece yine gittik. Gündüz de bölüğün baya işi vardı, oraya aldılar. Neyse nöbette oturdum, radyonun da kulaklığını taktım, müzik dinliyorum. Bizim üsteğmen de kışla nöbetçisiymiş. Devriyeye çıkmış benim nöbette. Kuleye kadar gelmiş. Ben dalmışım ki Müslüm Baba'ya, içimden de mırıldanıyorum. Bana nasıl tekme salladı, yerimden oynadım. Kulede ağzımı burnumu dağıttı. Bi de tutanak tutmuş, bi hafta da diskoda yattık sayesinde. Aman ağam, kardeşim var, Antep Lisesine gidiyo şimdi. Döve döve okutacağım. Hiç olmazsa açıköğretim mi ne varmış, onu okur da kısa dönem gider. Uzun dönem askerin itten farkı yok. Her işe koşuyosun.” (Mehmet Erbil)

Bunun üzerine müşteri: *“Sen de amma askerlik yapmışsın yorum. Biz sıkıldık mıkıldık ama hiç öyle cezaya, vukuata düşmedik.”* (Osman Özdüver) der. Müşterinin tıraşı biter ve konu kapanır.

Sözel dokuda şimdiki zaman ekindeki –r ünsüzünün yutulması (bi) ve Gaziantep ağzına mahsus “yorum” ve “ağam” ifadelerinin yer alması kayda değerdir. İcra bağlamında karşı cinsten birinin bulunmaması da kaynak kişinin argo ve küfür

olarak nitelendirilen sözleri rahatlıkla sarf etmesine yol açmıştır. Bir nöbet olayının anlatıldığı metnin sonuç bölümünde ise ders çıkarma olarak görebildiğimiz sözler dile getirilmektedir. Kaynak kişi çektiği sıkıntıların sebebini eğitimini tamamlamasına bağlayıp liseye giden kardeşinin de aynı sıkıntıları yaşamaması için lisans mezunu olarak askere gitmesi gerektiğini açık mesaj şeklinde dile getirmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi mekan herhangi bir yer olabilir. Öğretmenler odasında teneffüs esnasında arkadaşlarla konuşurken, konu psikiyatri ve bu bölümün incelediği hastalara gelmiştir. Askerliğini Ankara’da asteğmen olarak yapan beden eğitimi öğretmeni Erken Demirci bu alanın suistimal edildiğini vurgulayarak tanık olduğu şu olayı dile getirmiştir.

“ Bir gece, askerin biri önceden hazırladığı bir bidon benzini almış ve Atatürk büstünü ateşe vermiş. Olay yerine vardığımızda ‘Kalkın ulan! Siz sıcacık yerde yatıyorsunuz Atam burada üşüyor. Askerliğe sığar mı bu?’ diye bağırıp duruyordu. Bu olaya kadar askerin hiçbir olumsuz tavrını görmemiştim. Bir süre hastanede kaldıktan sonra raporu kapığı gibi memleketine gitti. Bunun gibi olaylar diğer askerlere de olumsuz örnek oluyor. Kışlaya alışamayan, sıkılan birçok askerin kafasında, kılıfına uydurup erken terhis olma düşüncesi vardı.” (Erkan Demirci)

Diğer anlatıda olduğu gibi bunda da mesaj metnin sonucunda açık bir şekilde ifade edilmektedir. Bazı askerler için kışladan uzaklaştıracak her türlü eylemin hoş görüldüğü, bunun için günlerce planlar yapıldığı iletilmektedir.

Sonuç olarak Performans Teori, folklorik ürünleri sadece metin boyutuyla değil de oluşum süreciyle, icra bağlamıyla, sözel dokusuyla, icracı ve dinleyici öğeleriyle; bununla birlikte ürünün icrasında iletişim sürecindeki mesajlarla, anahtar ifadelerle kısaca tek boyut ile değil de çok boyutlu bir yapıda ele alınmasını sağlamıştır. Çalışmamız boyunca rastladığımız bütün ürünleri bu boyutla incelemek kapsamın genişlemesine ve konumuzun farklı yöne kaymasına neden olacağını düşünerek bu bölümde sadece örneklem ürünleri değerlendirmeye çalıştık.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. GÜNÜMÜZ ANADOLU FOLKLORUNDA ASKERLİK

3.1.1.Örneklem İllerin Tarihi, Coğrafi, Kültürel Yapıları

3.1.1.1 Adana'nın Tarihi, Coğrafi ve Kültürel Yapısı

Adana, 14.030 km² yüzölçümüyle ülkemizin güneyinde ve Akdeniz Bölgesi'nin Çukurova bölümünde kurulmuştur. Seyhan Nehri'nin her iki yakasında yer alan kentimiz, 35°-38° kuzey enlemleri ve 34°-36° doğu boylamları arasındadır.¹⁰³ Doğuda Osmaniye, Kahramanmaraş, Gaziantep; Batıda İçel; Kuzeybatıda Niğde; Güneydoğuda Hatay ve Güneyde Akdeniz ile sınırlıdır. Seyhan, Yüreğir, Karaisalı, Aladağ, Ceyhan, Feke, İmamoğlu, Karataş, Kozan, Pozantı, Saimbeyli, Tufanbeyli ve Yumurtalık olmak üzere on üç tane ilçesi bulunmaktadır.

Adana'ya ait en eski yazılı kayıtlara ilk defa, Anadolu'nun en köklü medeniyetlerinden olan Hititlerin Kava Kitabelerinde rastlanmaktadır.¹⁰⁴ Sümerlerden kalma Gılgamış Destanından itibaren sayısız kaynaklarda sayısız olaylarla açıklanmaya çalışılan yöre adı çok renkli bir gelişim takip etmiştir. Adana için kullanılan isimlerin karışıklıklara sebep olması nedeniyle 1878 yılında Osmanlılar döneminde yayınlanan bir fermanla yöre adının Adana olarak yazılmasına karar verilmiştir.

Adana tarihinde ilk çağlara ait bilgiler azdır. Arkeolojik kazılarda elde edilen bilgilere göre yörede en az on değişik medeniyet ve yine en az on sekiz devlet, beylik, krallık gibi çeşitli siyasi kuruluşların hüküm sürdüğü belgelenmiştir. Bunun sebebi bölgenin konumu ve tabii zenginliklere sahip olmasıdır. Bölgeye Hititler, Asurlar, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Emeviler, Tolunoğulları, Abbasiler, Selçuklular, Memluklar hakim olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi (1517) sırasında Osmanlı topraklarına katılan Adana'yı 1608'e kadar yine Ramazanoğulları yönetti. 20. yüzyılda Ermeniler'in 1909'daki ayaklanma girişimleri bastırıldı. Birinci

¹⁰³ <http://www.adana-bld.gov.tr/adanabld.asp> (10.8.2007)

¹⁰⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/Adana_tarihi Adana_isminin_k.C3.Kökeni (11.8.2007)

Dünya Savaşı sonrasında 24.12.1918'de Fransız birlikleri, işbirlikçi Ermeni çeteleriyle Adana'yı işgal etti. Türk milis kuvvetlerinin şiddete direnmesi, işgalcilerin önemli kayba uğramalarına neden oldu. 20.10.1921'de imzalanan Ankara İtilafnamesi hükümleri uyarınca 5.01.1922'de Fransız işgal kuvvetleri kentten çekildi.¹⁰⁵ Bu tarih, halen Adana'nın kurtuluş günü olarak kutlanmaktadır.

Adana'nın ekonomisinde sanayi, ticaret ve tarım önemli bir yer tutmaktadır. Çukurova gerek sebze ve meyve gerekse pamuk üretiminde ülkemizin ihtiyacının büyük kısmını karşılamaktadır. Bunun bir sonucu olarak bölge mevsimsel işçi göçü yoğun olarak almaktadır. Ayrıca özellikle 1950'li yıllarda başlayan sanayileşme faaliyetleri, açılan fabrikalar, yeni iş alanları neticesinde şehir hızlı bir şekilde göç almaya başlamış ve ülkemizin en büyük ve kalabalık şehirlerinden biri haline gelmiştir.

Bir toplumun maddî ve manevî değerlerinin birikimi, o toplumun kültürünü meydana getirir. Verimli topraklar ve coğrafi konumu nedeni ile tarih öncesi çağlardan başlayarak değişik ulusların akınına uğramış bölgede Çukurova kültürünü, bu uygarlıklardan kalan mirasların ve günümüz Türk kültürünün bir sentezi olarak düşünmek gerekmektedir.

Anadolu folklorunun genel karakteristiği yöre folklorunda bazı değişikliklerle aynen görülmektedir. İklim, iş bölümü, gelenek ve görenekler, folklorun bölge içinde diğer bölgelere göre başkalaşmasına önemli ölçüde etken olmuştur. Şölen, av folkloru ile bu yaşam biçimine uygun giyim, özgür yaşam tavrı bu etkilerle oluşmuş önemli folklor özelliklerindedir.¹⁰⁶ Adana köylerinin bir kısmında hakim olan giyim tarzı, düğünler, cirit, güreş, sinsin gibi oyunlar varlıklarını devam ettiren folklor özellikleridir.

Adana'nın zengin bir yemek kültürü bulunmaktadır. Adana yemeklerinin en önemli özelliği un, bulgur, et ve sebze ile çeşitli baharatların çok kullanılmasıdır. Aynı zamanda süt, yoğurt, peynir, çökelek de bol miktarda kullanılmaktadır. Özellikle etli yemekler sebze ile birleştirilerek yapılır. Bakliyat türleri ile sebze yemekleri ve çorbalar da bol miktarda kullanılmaktadır. Adana kıyma kebabı, Adana kuşbaşı, içli köfte, kısır, işkembe dolması en ünlü yemeklerindedir. Ayrıca en ünlü

¹⁰⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/Adana_tarihi#Adana_isminin_k.C3.Kökeni (11.8.2007)

¹⁰⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/Adana_tarihi#Adana_isminin_k.C3.Kökeni(11.8.2007)

içecekleri şalgam suyu, aşlama (meyan kökü); en ünlü tatlıları taş kadayıf, karakuş tatlısı, nemse tatlısı, halka tatlısı ve bici-bici'dir.

Tarihi yapılar uygarlıkların mirası olarak bırakılan kültür varlıklarıdır. Adana'da ise her uygarlık kendi kültür çeşitliliğini bir sonrakine aktararak bir kültür mozaigi oluşturmuştur. Hititler, Romalılar, Araplar, Selçuklular, Ramazanoğulları, Osmanlılar, Türkmen ve Yörük aşiretlerinin yöre kültürünün çeşitlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Şehirde camiler, hanlar, hamamlar, kümbetler vs. birçok tarihi eser yer almaktadır. Adana Kalesi, Ayas Kalesi, Yılanlı Kale, Anavarza Kalesi, Kurtlar Kalesi, Hasan Ağa Cami, Akça Mescid, Ulu Cami ve Medresesi, Alemdar Mescidi, Mestanzade Cami, Gön Hanı, Tuz Hanı, Havraniye (Misis) Kervansarayı, Çarşı Hamamı, Mestan Hamamı¹⁰⁷ bunlardan birkaçıdır.

3.1.1.2. Gaziantep'in Tarihî, Coğrafi ve Kültürel Yapısı

Gaziantep, 6.216 km² yüzölçümüyle Güneydoğu'nun en büyük şehri olup Fırat'a karışan Sacur Çayı'nın kolları üzerinde Fırat'a 55, bugünkü Suriye hududuna 45 km. mesafededir. 36°-37° kuzey enlemleri ile 36°-38° doğu boylamları arasında bulunmaktadır.¹⁰⁸ Şehrin batısında Osmaniye, güneybatısında Hatay, kuzeydoğusunda Adıyaman, doğusunda Şanlıurfa, kuzeyinde Kahramanmaraş ve güneybatısında ise Kilis yer almaktadır. Oğuzeli, Yavuzeli, Nizip, Araban, Nurdağı, Karkamış, Islahiye, Şehitkamil ve Şahinbey olmak üzere dokuz ilçesi bulunmaktadır.

Antep isminin kaynağı hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. "Ayn" ve "Tab" kelimelerinin sözlük anlamlarına bakıldığında bunların, 'göz, ışık parlaklık' anlamlarında kullanıldığı görülmüştür ki bu durum, Anteb isminin "Parlakpınar", ışık kaynağı, parıltı anlamlarından kaynaklandığını göstermektedir.¹⁰⁹

İlkçağla ilgili Gaziantep'e ait belirgin kaynaklar bulunmamakla birlikte Gaziantep'in önemli ticaret yollarının üzerinde bulunması, burada siyâsî ve ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğunu göstermektedir. Dülük burada çok eski bir mevkidir ve Suriye ile Mezopotamya'yı İç Anadolu'ya bağlayan yolların üzerindedir.¹¹⁰ Bölgeye Hititler, Asurlar, Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Selçuklular, Moğollar, Memluklar hakim olmuştur. 1516'da Yavuz Sultan Selim'in

¹⁰⁷ [http://www.adana.gov.tr/?sayfa=10&alt=turizm\(11.8.2007\)](http://www.adana.gov.tr/?sayfa=10&alt=turizm(11.8.2007))

¹⁰⁸ T.H., (1961). *Ayıntab. Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*. C.II, İstanbul, s.64 .

¹⁰⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Ferit Devellioğlu. (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 14. Baskı, Ankara; Hüseyin Özdeğer. (1996). *Gaziantep. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.13, İstanbul, s.466.

¹¹⁰ Özdeğer, a.g.e, s.466-467.

Ridaniye seferiyle şehre Osmanlılar hakim olmuştur. İlk zamanlar Şam'a ve Haleb'e bağlanan şehir, 1531-1818 yılları arasında Dulkadir (Maraş) eyaletine bağlanmıştır. Antep 1839'da Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ve kuvvetleri tarafından, 17.12.1918'de İngilizler tarafından işgal edilmiş, daha sonra İngilizlerin Fransızlarla anlaşma yapması sonucu Antep 1919'da Fransızlara terkedilmiştir. Şehir 8.02.1921 tarihine kadar işgale direnmiştir. Bu tarihte TBMM tarafından "Gazi" unvanı verilmiştir. Ancak 9.02.1921'de Fransızların etkisi altına girmiştir. TBMM, 1921'de Fransızlarla Ankara Anlaşması'nı imzalayınca şehir işgalden kurtulmuştur.¹¹¹

Coğrafi bakımdan bölgeler arasında bir köprü konumunda olan Gaziantep her şeyden önce bir ticaret merkezidir. Şehir, sanayi ve ticaret yapısıyla Türkiye ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca şehirde tarım da gelişmiştir. Özellikle fıstık, zeytin, üzüm, pamuk gibi ürünlerin üretimi şehrin ekonomisine önemli bir katkı sağlamaktadır. Bölgenin, sanayi, ticaret ve tarım bakımından en gelişmiş şehirlerinden biri olması nedeniyle Gaziantep dışarıdan göç alan şehirlerimiz arasındadır.

Gaziantep folklorik açıdan oldukça zengin bir ilimizdir. Sanayileşmenin ve küreselleşmenin de etkisiyle pek çok kültürel değerimizi yitirmeye başladığımız günümüzde, Gaziantep halkı bu değerlerini özellikle el sanatlarında az olmakla birlikte devam ettirmeye çalışmaktadır.

Beyaz kumaş üzerine iplik sarılarak ve çekilerek yapılan Antep işi, günümüzde de değerini korumakta, genç kızların çeyizlerinde baş köşeyi almaktadır. Yine Gaziantep'e özgü bir çeşit kumaş olan kutnu, günümüzde yöresel kıyafetlerde kullanılmakla birlikte turistik giysi ve aksesuarlarda da kullanılmaktadır. Ayrıca ham maddesi midye kabuğu olan sedef ve sedef kakmacılığı da önemini korumakta, özellikle süs eşyalarının yapımında kullanılmakta ve turistler tarafından büyük ilgi görmektedir. Bunların yanı sıra, üstü kırmızı ya da siyah deriden tabanı ise köseleden dikilen topuksuz ayakkabı¹¹² anlamına gelen yemenicilik, zurnacılık, kilimcilik, abacılık, gibi el sanatları daha çok turistik amaçlı olmakla birlikte varlığını sürdürmektedirler.

Gaziantep'in yemek kültürü de oldukça zengindir. Köfteleri; içli köfte, çiğ köfte, ekşili köfte, ufak köfte, malhıtalı (mercimek) köfte, yoğurtlu ufak köfte,

¹¹¹ Daha geniş bilgi için bkz. Ayhan Öztürk. (1994). *Millî Mücadele'de Gaziantep*. Geçit Yayınları, Kayseri.

¹¹² [http://www.gaziantep.net/index.php=181\(12.9.2007\)](http://www.gaziantep.net/index.php=181(12.9.2007))

kebapları; kuşbaşı (tike) kebab, kıyma kebabı, patlıcan kebabı, soğan kebabı, simit kebabı, ciğer (cağırtlak) kebabı ve yuvarlama, lahmacun, karışık dolma, maş çorbası, beyran, şiveydiz, yaprak sarması, çağla aşı, kabaklama, börek aşı, doğrama, kaburga dolması, borani, alinazik, yoğurtlu patates, meyhane pilavı, pişi böreği v.s. yemekleriyle, baklava, bülbül yuvası, künefe, burmalı kadayıf, Antep fıstığı ezmesi, sarma, katmer tatlılarıyla oldukça geniş bir mutfağa sahiptir.

Gaziantep, tarihi ve kültürel zenginlikleri antik kentleri, mozaikleri, camileri, kiliseleri, hanları, hamamları, bedestenleri ve pek çok yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahip bir ildir. Dülük Antik Kenti, Belkıs (Zeugma), Karkamış Harabeleri, Kendirli Kilisesi, Nizip Fevkanı Kilisesi, Ömeriye Cami, Boyacı Cami, Ahmet Çelebi Cami, Yuşa Peygamber Türbesi, Pirsefa Hazretleri Ve Türbesi, Rumkale (Hromgla), İpek Yolu¹¹³ bunlardan birkaçıdır.

3.1.1.3. Kayseri'nin Tarihî, Coğrafi ve Kültürel Yapısı

Kayseri, İç Anadolu'nun güney bölümü ile Toros Dağlarının birbirine yaklaştığı yer olan Orta Kızılırmak bölümünde yer alır. İl 16.917 km² yüzölçümüyle, 37°-38° kuzey enlemleri ve 34°-36° doğu boylamları arasında bulunmaktadır.¹¹⁴ Doğu ve kuzeydoğusu Sivas, kuzeyi Yozgat, batısı Nevşehir, güneybatısı Niğde, güneyi ise Adana ve Kahramanmaraş illeri ile çevrilidir. Akışla, Bünyan, Develi, Felahiye, Havılar, İncesu, Özvatan, Pınarbaşı, Sarioğlan, Sarız, Talas, Tomarza, Yahyalı, Yeşilhisar, Melikgazi ve Kocasinan olmak üzere on altı ilçesi bulunmaktadır.

Kayseri Milattan önce kurulmuş bir şehirdir. Bu şehre ilk defa “Kanisti” adı verilmiştir. Şehrin bugünkü adını alışı 7. yüzyılda Arap ordularının şehri ele geçirmelerinden sonraya rastlar. O da “Kaisareia” adının “Kayseri” şeklinde okunuşundan ibarettir.¹¹⁵ Şehir, o tarihten buyana bu isimle anılmaktadır.

Kayseri ili, toprak, su kaynakları ve ulaşım bakımından çevresine göre elverişli doğal koşullara sahip olması nedeniyle, binlerce yıldan beri yoğun bir yerleşmeye sahne olmuştur. Kayseri, başta Paleolitik ve Prehistorik çağlara ait olmak üzere Kültepe Kaniş-Karum'un da ortaya çıkan katlar ve diğer yörelerde yapılan

¹¹³ http://www.gaziantepcicek.com/antik_yerler.htm(12.9.2007)

¹¹⁴ http://www.kayseri.gov.tr/icerix.asp?Coğrafi_Yapı(15.9.2007)

¹¹⁵ Muhsin İlyas Subaşı. (1986). *Dünden Bugüne Kayseri*. Örnek Kitabevi, İstanbul, s.5.

tespitlere göre Eski Tunç, Hitit, Frig, Helenistik Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve cumhuriyet ¹¹⁶ dönemlerine ait eserlerden oluşan zengin bir kültürel mirasa sahiptir.

Kayseri, 1243 yılında Moğol istilasına uğramış, 15. yüzyıl başlarından itibaren Karamanoğulları'nın idaresi altına girmiş, 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet şehri Karamanoğulları'ndan alarak Osmanlılara bağlamıştır.¹¹⁷ Kayseri ili, Milli Mücadele Dönemi'nde Develi'ye bağlı Taşçı (Bakırdağ) Bucağı dışında işgal görmemiştir. Fransızlar'ın koruması altındaki ayrılıkçı Ermenilerce gerçekleştirilen Bakırdağ işgali de bölgeyi etkileme olanağı bulmadan, kısa süre içinde sona ermiştir.

Kayseri, elverişli ulaşım-enerji olanakları ve zengin yeraltı kaynaklarının yanı sıra sanayisi de gelişmiş illerimizdendir, ticaret ve tarım da şehir ekonomisinde önemli bir paya sahiptir. Ayrıca bölgenin en yüksek dağı konumundaki Erciyes Dağı'nda yapılan kış turizmculiği de şehre önemli katkı sağlamaktadır. Tüm bu özelliklerinden dolayı şehir çevre illerden sürekli göç almaktadır.

Kayseri de folklorik açıdan zengin illerimizdendir. Gerek sanayileşmenin gerekse de almış olduğu göçlerin etkisiyle geçirmiş olduğu kültürel değişime karşın, kendi folkloruna sahip çıkma çabası içerisindedir.

Kayseri'de el sanatları son derecede gelişmiş olup çeşit zenginliğine de sahiptir. Bunlar; halıcılık, kilimcilik, taş işleciliği, ahşap oymacılığı, demircilik ve kadınların yaptıkları dantel, işleme, makrame, mekik oyları, iğne oyları gibi işlerdir.

Kayseri'nin zengin bir mutfak kültürü vardır. Kayseri adıyla adeta özdeşleşmiş olan pastırma ve sucuğun ünü yurtdışına taşmıştır. Nefis yemek çeşitleri arasında “mantı”nın özel bir yeri vardır. Günlük sofraların dışında, ziyafetlerde ve düğünlerde çok özel yemekler hazırlanır. Araştırmalara göre otuz altı değişik çeşit mantı pişirilmektedir.¹¹⁸ Evlerde en çok tüketilen ve halk arasında “aşmakarna” tabir edilen yiyecek türü kesme çorba, erişte ve makarnadan oluşur. Unlu yiyeceklerden bir diğeri su böreğidir. “Arabaşı” ise hem yapılması hem de yenilmesi marifet isteyen bir yemektir. Pehli, sulu köfte, pirinçli köfte, saç kebabı, fırınağzı, mumbar, yağlama, kovalama diğer meşhur yemekleridir.

Ayrıca Kayseri tarihi eserler bakımından da oldukça zengin bir ilimizdir. Özellikle Selçuklu dönemi camileri, medreseleri, kümbetler, hanları, hamamlarıyla

¹¹⁶ [http://www.kayseri.gov.tr/icerix.asp?basx=Tarihçe\(15.9.2007\)](http://www.kayseri.gov.tr/icerix.asp?basx=Tarihçe(15.9.2007))

¹¹⁷ [http://www.kayseri.gov.tr/icerix.asp?basx=Tarihçe\(15.9.2007\)](http://www.kayseri.gov.tr/icerix.asp?basx=Tarihçe(15.9.2007))

¹¹⁸ [http://www.kayseri.gov.tr/icerix.asp?basx=Kültürel%20Miras\(15.9.2007\)](http://www.kayseri.gov.tr/icerix.asp?basx=Kültürel%20Miras(15.9.2007))

şehir tam bir açık hava müzesi görünümündedir. Hacıklıç Cami, Güllük Cami, Hunat Cami, Cami Kebir, Melik Mehmet Gazi Medresesi, Şifaiye Gıyasiye Medresesi, Pervane Bey Medresesi, Hoca Hasan Medresesi, Seraceddin Medresesi, Hunad Medresesi, Hamidiye Medresesi, Sahabiye Medresesi, Gevher Nesibe Hatun Kümbeti, Mehmet Melikgazi Kümbeti, Ali Cafer Kümbeti ve Kalesi ve surları bu önemli tarihi eserlerden birkaçıdır.

Bunların dışında Kayseri’de de sözlü kültür ürünleri, geçiş dönemi adetleri, halk hekimliği, halk oyunları vb. kültür ürünleri günümüzde değişip gelişerek varlığını korumaktadırlar.

Burada Adana, Gaziantep ve Kayseri’nin genel yapılarını verdiğimizde çalışma sahamız bu üç il ile sınırlı değildir. Bu illerimizin etrafı tel örgülerle çevrili değildir, yani illerimiz kültür alışverişine, göçlere yüzyıllar boyunca açıktırlar. Adana, Gaziantep ve Kayseri’yi örneklem olarak seçmemizin nedeni, araştırmamızı hemen hemen benzer kültürel yapıya, benzer duyuş ve düşünüş biçimine sahip insanların yaşadıkları bir üçgen dahilinde yapabilmektir. Sonraki bölümlerde görüleceği üzere örneklem illerimize hem coğrafi hem de kültürel açıdan komşu olan illerden de örnekler vereceğiz. Bahsettiğimiz iller yakın zamanda il statüsüne kavuşmuş Osmaniye ve Kilis; her üç örneklem ilimize komşu olan Kahramanmaraş; Gaziantep ile Adana arasında yer alan Hatay; Kayseri’yle komşu olan Sivas, Yozgat, Nevşehir, Niğde gibi illerdir. Kısacası çalışmamızın ana sahasını Adana, Gaziantep ve Kayseri oluşturmuş, yukarıda bahsettiğimiz yöreler ise konumuzla ilgili uygulamalardaki örneklerle sahamız içerisine girmişlerdir.

3.1.2. Adana, Gaziantep ve Kayseri Yörelerinde Askerlik Folkloru

Folklor ile ilgili ikinci bölümde çizmiş olduğumuz çerçeve dahilinde ve Alan Dundes’in orada belirttiğimiz her etnik grubun, meslek grubunun kendilerine has sosyal bir yapısının olması ve bu grubun folklorik ürünleri ortaya çıkarmaları fikrinden hareketle, ülkemizde hemen her Türk erkeğinin askerlik paydasında buluşması ve bu paydaya eşlerin, anaların, bacıların duygusal bağlamda katılıp hasretlerini ağıt, türkü, mani, şiir vb. yollarla dile getirmeleri, kendi elleriyle askeri kınalamaları gibi uygulamalar bizi bu askerlik olgusunu folklorik açıdan ele almaya sevk etmiştir.

Köklü bir geleneğe sahip olan, ordu-millet anlayışını yüzyıllarca koruyan Türk milletinde askerlik kutsal bir vazife olarak görülmüştür. Orta Asya’daki

gelenek, âdet ve pratikler yeni yurda taşınmış, İslamiyet ile birlikte yeni işlevler yüklenerek devam ettirilmiştir. Günümüzde bir mazereti yoksa yirmi yaşına giren her Türk erkeği askerlik vazifesini yerine getirmekle mükelleftir. Bu her ne kadar anayasada yer alan yasal bir zorunluluk olarak görülse de, milletimiz askerliği bir borç olarak görür ve her ne şartta olursa olsun daima göreve hazır olduğunu bildirir. Halk felsefesiyle ilişkilendireceğimiz bu düşünüş tarzının temelinde ordu-millet geleneğinin yatması, halkın asker ocağını, peygamber ocağı ve adam olma ocağı olarak görmesi yatar ki bu da halkın en çok güvendiği kurum olarak Türk Silahlı Kuvvetlerini görmesine yansımıştır.

Yediden yetmişe herkesin hafızasında belli bir yeri olan askerlik geleneği, gençleri belli ritüellerle, söz kalıplarıyla, uygulamalarla askerliğe hazırlar, alt yapıyı oluşturur. Böylelikle asker adayı önceden üste saygının esas olduğunu, emirleri yorumlamadan, tereddütsüz kabul etmek gerektiğini, disiplin ve sabrın, olgunlaşmanın uygulamalı bir şekilde, askerî birlikte öğrenileceğini anlar.

Askerlik, Türk gencinin hayatında önemli bir dönemi kapsar. Bu dönemdeki duyguları, yaşadıkları hafızasında derin izler bırakır. Kimi ilk defa evinden, köyünden ayrılmıştır; kimi hiç yemediğini askerde yer; kimi hiç görmediğini görür. Zengin-fakir, şehirli-köylü, okumuş-cahil vb. kriterlere göre insanlar ayrılmaksızın eşit şartlar altında aynı çatıyı paylaşırlar. Ayrıca bu dönem sadece askeri ilgilendirmekle kalmaz, ailesi ve arkadaşları da gencin bir an önce vatan hizmetini yerine getirmesini ve kavuşmayı hasretle beklerler. Bu bekleyiş ailenin yaşayış, duyuş ve düşünüşüne yansır. Ortaya çıkardıkları uygulamalarda bunu aynen gözler önüne sererler. Böylelikle belli ritüellerin yaratıcısı oldukları gibi geleneğin de devamlılığına katkıda bulunurlar.

Adet ve inanmaların insan üzerinde büyük bir yaptırım gücü vardır. Adetler eski kuşaklarla yeni kuşaklar arasında bir bağlantı zinciridir.¹¹⁹ Türk insanı binlerce yıllık kültürel birikimini yeni yurdunun, İslamiyet'in, çağın gereklerinin etkisiyle budamalar yaparak ve eklemelerde bulunarak yaşamaya devam eder. Bunu folklor vasıtasıyla yeni nesillere aktarır.

Geçiş dönemleriyle ilgili yapılan folklor çalışmaları genellikle doğum, evlenme, ölüm gibi evreler üzerinedir. Askerlik de hayatın dönüm noktalarından biridir. Birçok araştırmacın askerliği de geçiş dönemleri içinde kabul etmesine

¹¹⁹ Erman Artun. (2006). Adana'da Askere Uğurlama-Karşılama Törenleri; Asker Ağıtları, Türküleri, Şiirleri, Manileri. *Adana Halk Kültürü*. Ulusoy Matbaacılık, Adana, s. 211.

karşın, konuyu enine boyuna irdeleyen bir çalışma yapılmamıştır. Dönemin ve kişinin koşullarına göre askerliğin süresi değişse de¹²⁰ askerlik, Türk milletinin yaşamının önemli bir noktasında yer alır. Buradan hareketle askerlik etrafında oluşan folkloru bir sınıflandırma içerisinde inceleyeceğiz. Metin Ekici'nin Halk Bilgisi-Derleme ve İnceleme Yöntemleri¹²¹ adlı çalışmasında hazırlamış olduğu alan araştırmasıyla ilgili soru listesi uğurlama ve karşılama aşamaları için bize yol gösterici oldu. Biz bu aşamalara uzun bir süre diliminde birbirini ve yaşama biçimlerini, kültürlerini hiç tanımayan askerlerin yaşayarak oluşturdukları, yeni gelen askerlere aktararak yıllarca devam etmesini sağladıkları askerlik esnasındaki folkloru da ekleyeceğiz. Bununla birlikte halk felsefesi boyutunu da askerlik etrafında ele alacağız. Bahsettiklerimizi kısaca şu şekilde ifade edebiliriz:

- a. Askerlik öncesi ve uğurlama ile ilgili folklorik uygulamalar,
- b. Askerlik esnasında oluşan folklor,
- c. Askerden dönüş (karşılama) ve askerliğin bireyin hayatındaki yeri,
- ç. Askerliğin halk felsefesindeki yeri,
- d. Eğitim boyutunda askerlik.

3.1.2.1. Uğurlama

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna denk gelen 20. yüzyıl savaşlarla geçmiştir. 1. Dünya Savaşı, Milli Mücadele, 2. Dünya Savaşı, Kore-Çin Savaşı, Kıbrıs Barış Harekatı gibi önemli olaylar Türk ordusunun daha güçlü bir savunma anlayışına sahip olmasını, kendisini yenilemesini sağlamıştır. Türk kültüründe önemli bir yeri olan ordu-millet anlayışı da güçlenerek devam etmiştir. Yakın geçmişimizde ve günümüzde ise terörle mücadele ordunun ön planda olmasını sağlamış, milletimizin hafızasındaki Çanakkale ruhu tekrar ortaya çıkmış, her Türk ferdinin vatanını koruması için gözünü kırpmadan ölüme atlamasını sağlamıştır. 2007 yılı Ekim ayında terör örgütünün Mehmetçik'e Şırnak ve Hakkari'de kurduğu pusular, her gün gelen şehit haberleri ülkeyi ayağa kaldırmış, şehit cenazelerine yüz binlerce kişi katılmıştır. Askerlik şubelerinin önünde toplanan gençler "Bizi de askere alın!"¹²² diye slogan atmışlardır. Bu durum 87-4 tertiplerin

¹²⁰ 44 ay, 20 ay, 18 ay, 15 ay, 12 ay, 6 ay, 1 ay gibi.

¹²¹ Metin Ekici. (2004). *Halk Bilgisi (Folklor)-Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Geleneksel Yayınları, Ankara, s.166.

¹²² 23.10.2007 Gaziantep'te şehit Mehmet Göçek'in cenaze töreninden önce ve sonra tepkiler devam etmiş, Gaziantep Askerlik Şubesi önünde yüzlerce kişi toplanmıştır.

askere uğurlanmasını daha da anlamlı kılmış, gelenek yoğun bir şekilde yaşanmaya başlamıştır.¹²³

Askere uğurlama ile ilgili uygulama asker adayının sülüs ya da pusula denilen sevk evrakını, yani görev yerinin bildirildiği belgeyi askerlik şubesinden almayla başlar. Şehir ve ilçe merkezlerinde genç, işlemlerini askerlik şubesine giderek kendisi yaparken köylerde muhtar liste getirip kimlerin askere gideceğini açıklar.

Askere gideceği tarihi öğrenen genç, sevk tarihinden on, on beş gün önce işten güçten elini çeker. Bu süre içinde yapılması gereken birtakım hazırlıklar, uygulanması gereken pratikler vardır. Vatana olan borcunu ödemenin heyecanı içinde olan asker adayı, aynı zamanda ailesinden, sevdiklerinden ayrı kalmanın üzüntüsü, hiç bilmediği görmediği bir yere gitmenin kuşkusunu içindedir. Bazı uygulamalar tüm ülkede benzerlik gösterse de, içerik noktasında farklılaşmalar göze çarpar. Asker adayı bir yandan vatani görevini yerine getirmenin, evlilik, iş gibi aşamaların ön şartını sağlamanın sevincini yaşarken bir yandan da gurbete çıkmanın, aileden ve sevdiklerinden ayrı kalmanın üzüntüsü içindedir. Asker adayının bu dönemdeki yaşadığı duygular şu şekilde ifade edilmektedir:

Sülüs aldığımda yeşil elbiseyi giyince alacağım sorumluluktan dolayı çok heyecanlıydım (Emin Yılan).

Askere gideceğim sıralarda çok heyecanlıydım. Bir yandan da korku ve ayrılığın verdiği üzüntü vardı (Cafer Yılan).

Korku ve heyecan içindeydim. Malum doğu olunca biraz tedirginlik oluyor. Bir de neyle karşılaşacaksın, nasıl yaşayacaksın bilmiyorsun (Osman Özdöver).

Askere değil de tatile gidiyorum havasındaydım. İlk ceza aldığım gün anladım ki askerdeyim (Necdet Cangüven).

Asker adayı hiç tanımadığı, görmediği bir ortama gitmenin şaşkınlığı ve aileden ayrı kalmanın üzüntüsü içindedir (Ahmet Koçyiğit).

Askerliği bana anlatanlar hep olumsuz yönlerini söylemişlerdi. Bu yüzden askere giderken korkuyordum, heyecanlıydım (Mehmet Şahan).

¹²³ 20.11.2007'de Şırnak'ta 600 civarında genç Şırnak İl Jandarma Komutanlığında toplanmış, buradan toplu halde görev yerlerine uğurlanmıştır. Uğurlama esnasında şehrin cadde ve sokakları askerleri yolcu etmeye gelenlerle dolmuştur.

Yeni bir yaşam ve değişik ortam. Sadece büyüklerden duyulan vatan, millet sevgisinin yoğun bir şekilde yaşandığı bir yere gidilecek. Yani adı konulmamış karışık duygular içindeydim (Orhan Çeliktürk).

Sülüsümü aldım, göğsümü gere gere, düğüne gider gibi gittim (Goca Bal).

Gidiş tarihini ve görev yerini öğrenen genç, bu duygular içinde eş, dost, akrabalarını bu on- on beş günlük süre içerisinde dolaşarak askere gideceğini haber verir. Dolaşma, hem haber verme, hem toplantı, eğlence ya da kına gecesine davet etme hem de yaşlı, hasta gibi uğurlama merasimine katılamayacak kimselerden helallik alma mahiyetindedir. Genellikle bu esnada askerin cebine para sokulur. Hazırlıksız olanlar, “harçlık” ya da “uğur parası” denilen parayı daha sonra da verebilirler. Para verirken “Git bizim için vatanı bekle, sağ salim dön gel.” denilir. Bu uygulamadaki amaç, askerin eksiklerini gidermesi ve acemi birliğinde dışarı çıkmanın, para çekmenin pek mümkün olmadığından askerin ihtiyaçlarını karşılaması içindir.

Akrabalar ve arkadaşlar, asker adayını sıra ile evlerine davet ederler. Bu davetler askerin yolculuğuna on beş gün kala başlar. Yemek yenir, sohbet edilir, eğlenilir. Gaziantep’te bu sıraya *sinsik sırası* (Cevdet Okkan) da derler. Sırayı ayarlama işi asker adayının yakın arkadaşlarından askerliğini yapmış, geleneğe vakıf biri tarafından yapılır. Bu kişiye sağdıç denir. Tıpkı düğün adetlerinde olduğu gibi Gaziantep’te askere uğurlama geleneğinde de bir sağdıç vardır. Askerin bütün işlerini o yapar, devamlı askerin yanında olmaya çalışır. Uygulamaların programlanması da ona aittir.

Kayseri’de ise adı konulmamış olsa da yine asker adayının yakın arkadaşlarından, deneyimli biri işleri organize eder, adayı yönlendirir. Köylerde ise muhtarın askerlik şubesinden adayların listesini getirmesiyle uygulamalar başlar. Genellikle asker adayları bir arada olur, birbirlerini yemeklere davet ederler. Eğlenceler düzenlerler. Kayseri’nin Pınarbaşı ilçesinde asker adayları çayırdaki toplanıp kendi aralarında güreş tutarlar. Güreş müsabakalarının yapıldığı bu güne önem verilir, önceden herkesin haberi olur ve gençlerin oyunlarını izlemeye toplanılır. Müsabakalardan sonra ailelerin hazırlamış olduğu yiyecekler piknik havasında yenir. Asker adaylarının arkadaşlarıyla eğlenmek için yaptıkları toplantılarda şarkılar, türküler söylenir, fıkralar anlatılır. Bir yandan gence moral verilmeye çalışılırken, bir yandan da ortam eğlenceli bir hale getirilmeye çalışılır. Aynı zamanda askerde nasıl davranılması gerektiği de yavaş yavaş adaya öğretilir.

Kaynak kişilerden Mustafa Dilbaz, Kayseri'nin Hırka Köyü'nde bir akrabasını askere uğurlamak için bir akşam yemek düzenler. Asker adayı Ünal Dilbaz çekingen bir gençtir, şehre pek gitmemiştir, il dışına da hiç çıkmamıştır. Konu askerlikteki ortamdan açılınca Mustafa Dilbaz, 79-2 tertip, Isparta'ya gittiğini, acemi birliğinde çok ezildiğini, usta birliğinde ise görevi itibariyle biraz rahatladığını söyler. Buna ilaveten askerde tertipçiliğin hakim olduğunu, mazlumun ezildiğini ekler ve Ünal Dilbaz'a uyanık olmak gerektiğini nasihat ederek şu fikrayı anlatır:

Gariban Memet

Teskere vaxdi yaxlaşmış. Aynı tertib askerlerden bazıları oturub bi garara varırlar. Bi daa saf asger Memet'e yax işlerini yaptırmaqazlar. Gararı Memet'e söleller. Bu xabara çoh sevinen Memet gine de doğrulatmaq için sorar:

- Sen Ali, ayahğabilanı baña boyattırmıycaañni?

- He.

- Sen Osman, benim cuvaralamdan otlanmıycaañni?

- Otlanmıycaam.

- Sen Hasan, çoraplarını baña yihattırmıycaañni?

- Yihattırmıycaam.

Hepicinden gerezli cuvabı alan Memet:

- İi, ben de bundan soña garavanalain içine axıtımycaam.(Mustafa Dilbaz)

Asker adayı, yolculuğuna birkaç gün kala özel bir davet verir. Bu davete genellikle aynı yaş grubundan yakın arkadaşlarını, samimi olduğu akrabalarını çağırır. Kayseri'de bu davete gündüzden hazırlıklar yapılır. Asker evinde gencin yakınları toplanarak sulu börek, yaprak sarması, mantı, fırınağzı, mumbar, yağlama, arabaşı, gül baklava gibi yöresel yemeklerden uygun olanları yapılır. Asker evinde eğer davar kesilmişse saç kebabı yapılır. Asker ailesinin durumu kapsamlı bir yemek yapmaya müsait değilse fırına kıymalı attırılır. Yemek yendikten sonra gençler rahat davransınlar diye ya aile halkı başka bir yere gider ya da gençler bağ evi gibi uygun bir mekana giderler. Burada çay veya kahve içilip sohbet edileceği gibi, alkollü içecek de alınıp müzik eşliğinde eğlenilebilir. Gençler eğlenirken şarkı, türkü söyleyip, fıkralar anlatırlar ve çeşitli oyunlar oynarlar. Bu oyunlardan biri diğer illerde de rastladığımız yüzük oyunudur. Bu oyuna fincan oyunu, kuruk da denilmektedir. Bu oyun çeşitli yerlerde değişik biçimlere bürünmüştür. Bizim burada

belirttiğimiz oyun, Kayseri'nin Pınarbaşı ve Sarız ilçelerine komşu olan Kahramanmaraş'ın Göksun ilçesinden derlediğimiz şeklidir:

Ortaya bir ekmek tahtası ile yüzük veya taş, kişi sayısı kadar fincan getirilir (Bu oyun bazı yörelerde zarf ve ceviz kabuğu ile de oynanmaktadır). Her iki tarafın bir baş oyuncusu bulunur. Oyuna geçilmeden önce baş oyuncular arasında taş tutulur. Dolu çıkan taraf yüzüğü saklar, diğer taraf aramaya başlar. Yüzük ilk kaldırılan fincanın altında olursa, o zaman sıra arayan tarafa geçer. Şayet ikinci fincanın da altında çıkmazsa kaybederler, böylece yüzüğü saklayan taraf on deve (sayı) kazanmış olur. Yüzüğü saklama işi devam eder. Yine karşı taraf aramaya başlar. Birinci ikinci fincanları kaldırır, yüzük bulunmazsa sıra geçer. Şayet yüzük sonraki fincanların birinin altından çıkarsa kaldırılmayan fincanlar deve sayılır. Eğer sondan iki fincan kalmışsa, bu iki fincandan birini arayan taraf "Bize" diye kaldırır. Bu kaldırma işinde yüzük fincanda çıkarsa arayan taraf saklar. Çıkmazsa diğeri iki deve kazanır. Oyun böylece devam eder, hangi tarafın deve sayısı otuz olursa diğer tarafa otuz çektirir. Devesi otuz olmayan taraf diz çöker, diğer taraftan biri hocalık yapar. Bir kişide elinde sopa ayakta bekler. Diz çökenler, başlarındaki kişi ile birlikte aşağıdaki sözleri söyleyerek yere yatıp kalkarlar.

Otuz of

Beller büken otuz of

Evler yıkan otuz of

Kırk yaşında emekleten otuz of

Çocukları yetim koyan otuz of

Kara Meryem'e hizmetçi yapan otuz of.

Oyuna devam edilir. Hangi taraf deve sayısını elli yaparsa partala (Karşı tarafı sinirlendirip üzecek şiir şeklinde söylenen ağır sözlerdir) söylerler. Partalayı söyleyecek kişinin elinde değnek (Sopa) vardır. Bu kişi iki taraf arasında durur. Partala söyleyeceği tarafa dönüp şunları söyler:

Haydin şunlara varalım,

Halın hatırın soralım,

Oy zalim nenni nenni,

Ufacık terlerin silelim,

Oy zalim nenni nenni,

Demem beylere beylere,

Zalimin göçü,

*Ark üstünden hatlatırım,
 Oy zalim nenni nenni,
 Çayır çimen toplatırım,
 Demen beylere beylere,
 Alar (ağalar) ho...
 Sen bir misafir adamısn,
 Oy zalim nenni nenni,
 Çayır çimen toplatırım,
 Demen beylere beylere,
 Alar ho...,
 Dağdan vururlar hezeni,
 Gelir uzanı uzanı,
 Aptal Meyrem'in yol kazanı,
 Oy zalim nenni nenni,
 Demen beylere beylere,
 Alar ho...
 Bizim soba taplı olur,
 Oy zalim nenni nenni,
 Get kendini üşütte gel,
 Demen beylere beylere,
 Alar ho...
 Hocalar gelir firezden,
 Oy zalim nenni nenni,
 Seni götürürler birezden,
 Oy zalim nenni nenni,
 Demen beylere beylere,
 Alar ho...
 Bizden olsana,
 Yüzük bulsana,
 Çalıp alsana,
 Yüzük bilmen neden oynan,
 Oy zalim nenni nenni,
 Merkep gibi otlatırım,
 Demen beylere beylere,*

Alar ho...
Sana biner hotlatırım,
Oy zalim nenni nenni,
Demem beylere beylere,
Alar ho...

Adana'dan aldım kutu,
Oy zalim nenni nenni,
Merkep gimi otlaturım,
İçi dolu sıçan otu,
Demem beylere beylere,
Alar ho...

Yük üstüne pala koydum,
Bir ucunu dala koydum,
Kaynanana,
Yüzük bilmen neden oynan.

Partala bittikten sonra, oyuna devam edilir. Hangi taraf deve sayısı yüz iki olursa o taraf utmuş (kazanmış) olur. Utulan taraf, sıra halinde diz çöker, önce kendi şapkaları ile terleri silinir. (Güntekin Yılmaz)¹²⁴

Kayseri'de asker gecesinde oynan bir diğer oyun ise "havlu oyunu"dur. Beş altı genç bir araya gelerek bir havlu ıslatılır, sırayla havluyu alan kişi diğerlerine soru sorar. Doğru cevabı veremeyene ıslak havlu ile vurulur. Bütün oyuncular sırayla havluyu eline alır.

Gaziantep'te de asker adayının ve arkadaşlarının bir araya toplandığı bir gece düzenlenir. Bu gece de durumu müsait olmayanlar fırında lahmacun yaptırıp ayrı ayrı birlikte gelenlere ikram ederler. Durumu iyi olanlar ise kebab çeşitleri, yuvarlama, karışık dolma, yaprak sarması, çağla aşısı, kabaklama, börk aşısı, doğrama, kaburga dolması, alinazik, yoğurtlu patates, meyhane pilavı, pişi böreği, baklava, burmalı kadayıf gibi yöresel yemek ve tatlıları hazırlarlar. Yemekler yenildikten sonra gençler kendi aralarında eğlenirler. Bu etkinlikler evde yapılabileceği gibi başka mekanlarda da yapılır. Örneğin kaynak kişi Cihan Bakı eğlencenin bir kafeteryada yapıldığını belirtmektedir:

¹²⁴ Bu oyun ayrıca Kahramanmaraş kültürü ile ilgili kurulan internet sitelerinde de geçmektedir.

Arkadaşlar bir kafeyi kiralamışlardı, masrafı onlar karşıladılar. Canlı müzik eşliğinde oynadık, türküler söyledik.(Cihan Bakı)

Gaziantep'te de bu tip gecelerde sin-sin, soğan kapma, uzuneşek gibi seyirlik oyunlar oynanır. Birdirbir de denilen uzuneşek oyunu şöyledir:

En az dört oyuncuyla oynanan bir oyundur. Oyuncular arasından önce iki kişi ebe seçilir. Seçilen ebeler sırt sırta verirler, eğilip ellerini dizlerine bağlarlar, popolarını birbirine dayarlar. Diğer oyuncular sıraya girip bunların üzerinden atlarlar. Atlama sırasında düştükleri takdirde yanıp ebe olurlar. Oyuncular atlarken “birdir bir, ikidir iki, üçtür üç, dördtür dört...” diyerek atlama işini sürdürürler. Sonuncusu ise atladıktan sonra ebe oyuncuların yanında yer alır, eğilir. Ebe üzerinden atlanırken bazı sayılarda kimi güldürücü hareketler de yapılır. Örneğin yedinci oyuncu “yedilim yedili, yediğim tekme” der, diğer oyuncular tarafından ebe tekmelenir. Sekizinci oyuncu atlarken “sekizim seksek” der, tek ayak üstünde durur. Bundan sonra atlayacak oyuncuların atladıktan sonra tek ayak üstünde durması zorunludur. Sekizinci oyuncu kendinden sonra atlayan oyuncuları seksek olarak istediği gibi dolaştırmak hakkına sahiptir. Dokuzuncu oyuncu atlarken “dokuzum durak” der demez seken oyuncuların olduğu yerde kımıldamadan durması gerekir. Onuncu oyuncu atlarken “onum orak, Fatih'in topları” der, ebelerin sırtlarını yumruklamaya başlar. Oyun yeni ebenin belirlenmesiyle aynı tarzda sürüp gider.

Sin-sin oyunu ise oyun için köyün uygun bir yerine ateş yakılır. Bu ateşe alanbaş denir. Davul ve zurna sin-sin havasını devamlı olarak çalar. Oyuncular teker teker ateşin çevresinde el ve ayak hareketleri ile durmadan dönerler. Ateşin başında oynayan kişi, topluluktan biri çıktığı zaman alanı terk eder. Bu terk etme işinde atik davranmazsa oyuna giren kişi oynayanın sırtına yumrukla vurarak çıkmasını sağlar.

Bu davetlerin dışında Gaziantep'te asker kınası düzenlenir. Kınayı da yukarıda bahsettiğimiz sağdıç organize eder. Yola çıkılmadan bir gün önce yapılan bu geceye eş, dost, akraba davet edilir:

Askere gitmeden önce asker kınası yapılır. Yakınlarımız asker evinde toplanmışlardı. Kına yakıldı serçe parmağıma, eğlenceler düzenledik. (Mehmet Özsever)

Bu kına gecesi, gitmeden bir gün önce düzenlenir. Bu geceye arkadaşlar katılır. Askerin eline de kına yakılır.(Mehmet Kahraman)

Asker gecesine eşimizi dostumuzu çağırdık, kına yaktık parmağımıza. Bazen saçına kına yakılanlar da olur. (Fuat Bozkurt)

Kına yakılırken asker adayı şu dördlüğü söyler:

Elime yaktılar asker kınası

Bayramda ağlar asker anası

Çekilmez zalim askerliğin çilesi

Anam bayramımız mübarek olsun (Hakan Çayırhan)

Adana'da ise asker gecesiyle kına iç içedir. Bu kına askerinin, vatana kurban olmaya hazır olduğunun göstergesidir. Türk kültüründe erkeklere kına yakılmaz. Ancak bunun tek istisnası askerliktir. Erkeklerin ellerine de askere giderken kına yakılır. Bu uygulama, vatan evlatlarının vatani uğruna canını vermeye, yani kendini kurban etmeye hazır oluşunu simgelemektedir.¹²⁵ Kına yakma işi belirli bir geleneğe bağlanmıştır. Gaziantep'teki sağdıçlık gibi Adana'da da usta çırak ilişkisi içerisinde yetişen "kına bayraktarları" bu özel güne davet edilir.

-Erenler, yârenler; evliler, ergenler; seyirciler, sualciler; bu mecliste hazır olanlar. İzninizle!Kınada bulunan insanlar:

-İzin senin!

Bu söyleyiş üç kere tekrarlanır. Kına bayraktarı:

-İzin benim olursa Allah'ın emriyle, Peygamber Efendimizin kavliyle askerimizin (genellikle askerinin adı söylenir) kınasını yakacağız Allah hayırlı uğurlu eylesin.

Kınada bulunan insanlar:Amin!

Kına bayraktarı:

-Evvelimiz Kur'an, ahirimiz Kur'an, son peygamberimiz Muhammet Mustafa aleyh-is-selam

Bu söyleyiş üç kere tekrar edilir. Kına bayraktarı:

-Ya kalbi açan tek Allah. Sen bizi emin yolları aç, sen bizi baki bırakma, bakiye de bırakma. Ne bizi bırak ne de bırakır. Bütün melekler ve evliyalar hakkı için, şahit olan müminler hakkı için, birinci Allah, en evvel Allah, ahrette de Allah.

Adem babamızı ve Havva anamızı yaratan ya Allah! Musa Allah'ın sözcüsü, İbrahim Allah'ın halilidir. Allah'ın selamı Hz. Muhammet Mustafa üstüne olsun. Bunlar arasından bir çok peygamberler gelmiş ve geçmişlerdir. Gelmiş ve geçmişlerin ruhu için el-fatiha.Kınada bulunan insanlar topluca Fatih Suresini okurlar. Kına bayraktarı:

-Bu kınanın pirini sual ederseniz, üç yeşil yaprak sultani Hz. Salman-i Pak'tır. Hz. Salman-ı Pak'ın ruhu için el-fatiha.

Kınada bulunan insanlar topluca Fatih Suresini okur. Kına bayraktarı:

-Birler kim, ikiler kim, üçler kim, dörtler kim, beşler kim, altılar kim, yediler kim, kırklar kim?

Birler bir Allah

İkiler iki nebi

Üçler cariyeler

Dörtler dört kitap

Beşler beşvakit namaz

Altılar altı imam

Yediler yedi kardeş

Kırklar Sam-i şerifte yatanlardır

Gökten indi dört kitap, Lokman Hekim okudu kat kat. Kâfirin azlığına, İslam dininin kuvvetine diyelim bir Allah, Allah!

Kınada bulunan insanlar: -Allah, Allah! Kına bayraktarı:

¹²⁵ Ali Rafet Özkan. (2003). *Dinlerde Kurban Kültü*. Akçağ Yayınları, Ankara, s. 15.

-Eğer sorarlarsa aslın nereden? Aslım topraktan. Kimin soyundansın? Hz. Adem babamızın. Kimin ümmetindensin? Hz. Muhammet Mustafâ'nın. Kimin mezhebindensin? İmâm-i A'zamın mezhebindenim.

İmâm-ı A'zam kimden öğrendi? İmâm-ı Alkam'dan. İmâm-ı Alkam kimden öğrendi? İmâm-ı Ahmet'ten. İmâm-ı Ahmet kimden öğrendi? Hz. İsrâfil (a.s)'dan öğrendi. Hz. İsrâfil (a.s) kimden öğrendi? Hz. Mikâil (a.s)'dan öğrendi. Hz. Mikâil (a.s) kimden öğrendi? Hz. Cebrail (a.s)'dan öğrendi. Hz. Cebrail (a.s) kimden öğrendi? Hz. Azrail (a.s)'dan öğrendi. Hz. Azrail (a.s) kimden öğrendi? Kur'an'ı icad eden âlemlerin yaratıcısı Allah'tan öğrendi.

Bu yoldan bu yola; bu yol çamursuz olan yolu yoluylan, ormanı baltaynan, yol kalsın gönül kalmasın, gönül kapım boş kalmasın. Askerin kınası bütün yiğitler aşkına. Peygambere salavat, peygambere salavat, Muhammet'e salavat.

Sana hamd-i şükranlar ederiz ey ulu Allah. Bize sıhhat ve afiyet ver. Bizi doğru yollara sevk ve idare eyle ya Rabbi.

Vatanımızı her türlü afattan muhafaza eyle ya Rabbi.

Vatani büyüklerimiz olan Atatürk ve Fevzi Çakmak'a rahmet eyle ya Rabbi .

Şeref-i şahadet ibraz eden Çanakkale, İstiklal ve Kore şehitlerimize ve vatani için çalışıp şehit düşen askerlerimize ve güvenlik görevlilerimize rahmet eyle ya Rabbi. Kur'an-ı Kerim'in nuru ile kabirleri nur olsun, cennet mekanları olsun, amin diyenlerden Allah razı olsun.

Kınada bulunan insanlar: Amin! Der.¹²⁶

Duadan sonra kına tepsisi bayraktara getirilir, asker adayının sağ serçe parmağına kına yakılır. Kına yakılırken şu türküler söylenir:

Keten Gömlek

Kışlanın önünde sıra sıra söğütler

Yüzbaşı oturmuş asker öğütler

Kimine iyi der, kimini körükler

Anama söyleyin anam ağlasın

Geriye kalanlar yalan ağlasın

Anama söyleyin damda yatmasın

İpek şalvarına uçkur takmasın

Duranım gelecek diye yola bakmasın

Verin künyemi de anam ağlasın

Geriye kalanlar yalan ağlasın

Askere verirler yakasız gömlek

Hiç biri demez ki biz bunu geymek

Askere yasaktır gelin kız sevmek

Anama söyleyin anam ağlasın

Geriye kalanlar yalan ağlasın¹²⁷

¹²⁶ Melek Kerte. (1999). Adana Halk Kültüründe Askeri Uğurlama ve Askeri Karşılama Geleneği. 3. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu, Adana, ss. 458-459.

Yörük Emine

Bana derler çileli Yörük Emine
Ellere düğün bayram benim neyime
Askerim gelirse şenlik evine

Askerim askerim şanlı askerim
Gurbette kırk yıl kalsan yine beklerim

Beline bağlamış palaska kemer
Silahı omzunda nöbeti döner
Elbet benim yiğidim sılaya döner

Askerim askerim şanlı askerim
Gurbette kırk yıl kalsan yine beklerim

Askerim Eminen bekler yolunu
Mektubun gelmeyince büktü boynunu
Özledin mi nazlı körpe yavrunu

Askerim askerim şanlı askerim
Gurbette kırk yıl seni beklerim¹²⁸

Türkü söylenirken kınanın üzeri mendille kapatılacağı gibi kağıt parayla da kapatılabilir. Bu uygulamadan sonra yemek yenilir. Yemekten sonra müzik eşliğinde eğlenilir. Müzik, davul zurna, orkestra olabileceği gibi teypten de verilir. Eğlence geç saatlere kadar sürer.

Askere gidecek gencin ailesinin durumu uygunsa mevlit okutur. Mevlit gencin askerliğini kazasız belasız bitirmesi için okutulur. Mevlit sırasında da bu niyetle dualar edilir.¹²⁹ Mevlitte helva ve şerbet ikram edilir. İsteyen aileler oğulları sağ salim gitsin gelsin diye kurban keserler. Kurbandan bir damla kan asker adayının

¹²⁷ Ketre, a.g.m., s.461.

¹²⁸ Ketre, a.g.m., s.462.

¹²⁹ Artun, a.g.e., 211.

alınma sürülür. Kurban etiyle yemekler yapılır. Yukarıda bahsettiğimiz asker kınasında veya asker adayının verdiği davette bu yemekler ikram edilir.

Asker adayı yolculuğa yakın günlerde türbe ziyaretlerine gider. Askerlik için özel bir türbe tercih edilmez. Yakın olan bir türbeye gidip ziyaret eder. Sağ salım gidip dönmek için Allah'a dua eder. Burada adak da adayabilir. Adaklar genellikle askerlik dönüşünde kesilir.

Asker adayı, sözlü veya nişanlı ise bir akşam kız evinin davetine gider. Sevdiği yemekler yapılır yedirilir, içirilir. Gözün arkada kalmasın, nişanlın bize emanet tarzında askerin gönlü rahatlatılmaya çalışılır. Kız, nişanlısına işlediği bir mendili hediye eder. Saçından da bir parça kesip verebilir. Bu dönemde gençlerin bol bol görüşmesine izin verilir. Nişanlı kızlar askere giden sevgililerine karşı duygularını manilerle de dile getirebilirler:

Mani

Al çemberi pulladım
Saçım uzun salladım
Orta boylu yarimi
Van'a asker yolladım

Mani

Mendilimin dört ucu
Dört ucu da turuncu
Kurban olayım yarime
Askerlik vatan borcu¹³⁰

Evlü kadınlar da askere giden kocaları için mani söyleyebilirler:

Mani

Dama koydum yakacak
Şimdi tiren kalkacak
Yar askere gidiyor
Bize kim bakacak (Hatice Çabuk)

Asker aileleri geçmişte büyüklerinden gördükleri birtakım kaçınımları devam ettirirler. Askerin başına bir iş gelmesin diye yapılan bu uygulamalardan biri askerin kirli bir elbisesini saklamaktır. Kayseri'de gömlek veya pantolonu yıkamadan kaldırılırken, Gaziantep'te kirli atlet saklanır.

¹³⁰ Artun, a.g.e., s. 224.

Bir diğere uygulama bir parça yiyecek saklamaktır. Adana'da simit, Kayseri'de kete, Kırşehir'in Mucur ilçesinde kömme, birçok ilimizde ekmek olan bu yiyecek gencin kısmeti sayılır. Askere gideceği vakit bir parçası askere ısırtılan ekmeğin diğere parçası sandığa veya evin temiz bir yerine, beze sarılıp konur. Askerin kısmetinin eve bağlandığı, dönüp geleceği söylenir. Asker döndüğünde bu ekmek sandıktan çıkarılarak kuşlara atılır.

Bunların dışında askerin ardından ağlanmaması istenir. Başına kötü bir şey gelir düşüncesiyle asker adayının anne, baba, kardeş, eş gibi birinci derece yakınlarının ağlamamaları için "Ağıt, ağıt getirir." diyerek uyarılırlar.

Kayseri'de Seyyid Burhanettin Türbesinin bahçesinden alınan bir parça toprak bir bezin arasına iyice sarılarak askerin para kesesinin içine konur. Bunun askere uğur getireceğine, parasının bereketli olacağına inanılır. Yine askere verilen paraların bereketli olacağına inanılıp, bunlara uğur parası denilir.

Askerin yolculuk tarihini öğrenen komşu, akraba, tanıdık kimseler asker adayının evine ziyarette bulunurlar. "Güle güle gitsin, gelsin" diye aileye moral verilirken getirdikleri hediyeleri de askere verirler. Bunlar, çorap, çamaşır, gömlek gibi askere lazım olacak giysiler olabileceği gibi kuru pasta, baklava gibi yiyecek de olabilir. Ayrıca "bir eksikliğini giderir" düşüncesiyle para da verilir. Gaziantep'in İslahiye ilçesinde ise ziyarete gidenler altın götürmektedir.

Asker adayının son günlerde yapması gereken önemli bir iş ise çantasını hazırlamaktır. Uzun bir süre evinden ayrı kalacak olması, her türlü doğa şartıyla karşılaşma riski adayın birliğine tedarikli gitmesini gerektirmiştir. Ancak götüreceği eşyaların pratik ve küçük bir dolaba sığacak şekilde olması gerekmektedir. Kaynak kişilerimizden bazılarının yanlarına aldıkları eşyaları şöyle dile getirmektedirler:

Askere giderken giyecek, sevdiklerimin fotoğrafları bir miktar da erzak hazırlamıştım.(Celalettin Emre)

Askere gitmeden cepli iç çamaşır, tıraş takımı, çorap vb. eşyaları tedarik ettim. (Fuat Pala)

Hazırlık olarak iğne, iplik, tıraş takımı, çamaşır alınır.(Hasan Kurt)

Yaptığımız araştırmalarda asker adaylarının yanlarında götürdükleri eşyaları şöyle sıralayabiliriz:

Tıraş bıçağı, tıraş fırçası, tıraş köpüğü veya kremi, tıraş kutusu, tıraş kolonyası, sabunluk, sabun, şampuan, mavi renkli banyo, el, yüz, ayak havluları, banyoda ve koğuşta giymek için terlik, hamamda kullanmak için lif, çamaşırıları

yıkamak için file, dikiş seti, tırnak makası, diş macunu, atlet, külot, fanila, tayt, botun içine giymek için uzun siyah çorap, elbise askısı, şeffaf elbise kılıfı, dayanıklı kronometreli saat, yeşil bere, yara bandı, bot, çanta ve dolapta kullanmak için kilit, üzerleri yazılı, siyah ve beyaz kirli ve temiz çamaşır torbası, bot bağı, bot keçesi, haki renkli kamuflaj içine giymeye kazak, boyunluk, yeşil eldiven, kar maskesi, yün içlik, sabah sporunda kullanmak için eşofman takımı ve spor ayakkabı, düdük, ıslak mendil, ayaklar için pudra, bot ilk giyildiğinde vurduğu için votka vb.

Bu eşyalardan bir kısmı askeriyede verilse de, bazılarını askerin, kantinden alması gerekir. Acemi birliğinde yoğunluktan dolayı kimi malzemeler kantinde bulunmayabilir. Kayseri Cumhuriyet Meydanında bulunan komando çarşısında yaptığımız araştırmada, askerlerin bu malzemelerden çoğunu acemi birliğine giderken götürdüklerini, eksiklerini ise gittikleri yerdeki levazımcılardan ya da birlikteki kantinden temin ettikleri bildirilmektedir.

Görüldüğü gibi birinci derecede lazım olacak eşyalar götürülmektedir. Bunun dışında önceleri yolculukların uzun sürmesinden dolayı, asker adayının çantasına uzun yolda yemesi için erzak konulurdu. Bu genellikle akıp kokmayacak katı yiyeceklerden oluşurdu:

Anam elime kına yaktı, babam kurban kesti. Babam benimle Andırın'a gadar geldi. Üç gün Andırın'da galmıştık. Babam da burada galdı. Söküklerimi dikti, düğmelerimi berkitti. Yanımıza bizim avrat bekmez üfemeci goyduydu. Azık olarak onu yidik.(Goca Bal)

Çantaya erzağın dışında gittiği yerde tanıdık varsa onlara ya da birliğindeki komutanlara, hemşerilerine versin diye yöresel hediyeler de konulur. Gaziantep'te fıstık, baklava, bastık; Kayseri'de vakumlu bir şekilde paketlenmiş sucuk pastırma, Adana'da ise cezerye, yer fıstığı gibi hediyelikler konulabilir.

Askerin erzağına baklavasını, fıstığını, yemeğini koyarlar.(Hayri Tuncel)

Bütün bu hazırlıklar yola çıkılacağı güne kadar tamamlanır. Son gün askerin adayının evinde heyecanlı bir kalabalık bekler; eş, dost, akraba genci uğurlamak için toplanırlar. Davul zurna eşliğinde asker evinin önünde oyunlar oynanır. Yolculuk kara yoluyla yapılabileceği gibi hava yolu, deniz yolu (Kıbrıs için), demir yoluyla da yapılabilir. Günümüzde genellikle karayolu tercih edilmekte, genci ailesi veya arkadaşları otomobille götürebilecekleri gibi çoğunlukla otobüs vasıtasıyla gidilmektedir. Askerin çevresinde otogara gelemeyecek hasta, yaşlı kimseler varsa gündüzden vedalaşmaya gidilip helalleşilir. Yolculuk için genellikle

akşam saatleri tercih edilir. Hüzünlü bir bekleyişin hakim olduğu evde asker anası duygusunu türkü ve ağıtlarla da ifade edebilir. Gaziantep'teki kaynak kişilerimizden Mehmet Erbil'in anası asker evden çıkarken "eledim eledim asker eyledim" türküsünü söylemiştir.

Adana'da da askerin ardından söylenmiş türkü ve ağıtlara rastlamaktayız. Bir asker annesi oğlunu yolcu ederken şu ağıdı dile getirmiştir:

Ağıt

Havada bulut ezgin
Ben söylerim üzgün üzgün
Kınamayın komşularım
Ağzımızın tadı bozgun

Elimi belime verdim
Birini askere saldım

Tez gelesen babamoğlu
Yenice yalnız galdım¹³¹

Adana'da en küçük oğlu askere giden bir kadın dayanamayarak şu ağıdı söylemiştir:

Ağıt

Tiren geliyor öte öte
Dumanını tüte tüte
Mustafa'yı asker ettik
İstanbul'dan daha öte

Tiren gelir güldür güldür
Tirenin tekerlekleri demir.
Oğlum seni vermez idim
Hükümetten geldi emir.¹³²

Uğurlama için asker evine gelemeyenler otogarda bekler. Asker evindeki kalabalık ise arabalara bayrak asıp, konvoy oluşturarak otogara doğru yola çıkar. Adana'da konvoyla katılan arabalara kırmızı yağlık da bağlanmaktadır. Kornalar

¹³¹ Artun, a.g.e., s. 213.

¹³² Artun, a.g.e., s. 213.

çalınarak otogara kadar gidilir. Hareket saatinden yaklaşık bir saat önce otogarda olunur. Otogar sevk tarihlerinde¹³³ ana baba günü gibidir. Asker yakınları yanlarında götürdükleri veya otogarda hazır bekleyen davulcu ve zurnacılar eşliğinde oyunlar oynar, halaylar çekerler. Askerin sırtına bayrak bağlanır. Asker burada sırayla, uğurlamaya gelenlerle vedalaşır. Vedalaşma esnasında askerin cebine harçlık konur, fotoğraflar çekilir. Gaziantep'te “zılgıtlar çekilir, yah çekilir”. Bunun dışında ülke genelinde âdet olmuş bir diğer uygulama ise “En büyük asker bizim asker!”, “Asker gidecek geri gelecek!”, “Her şey vatan için!” sloganlarıyla asker “altı okka” yapıp havaya atılır. Askerin yakın arkadaşlarından biri esprili bir şekilde, hüzünlü havayı dağıtmak için, “asker bebekler gibi ağlamasın” diye yanında getirdiği “emzik”i askerin ağzına verir. Asker otobüse omuzlarda bindirilir. Dışarıda bekleyen coşkulu kalabalık otobüsün önüne bayrak asar. Otobüs hareket ederken önü kesilip hep bir ağızdan “İstiklal Marşı” okunur. Otobüsün önünü kesme olayı birkaç kez tekrarlanabilir. Asker anası yanına getirdiği bir şişe suyu “tez gidip tez gelsin” diye otobüs hareket edince arkasından döker. Kayseri’de asker adaylarının yakınları hemen arabalarına binerek otobüsün arkasında konvoy oluştururlar ve şehrin çıkışı olan Boğazköprü’ye kadar kornalar çalarak otobüse eşlik ederler.

3.1.2.2. Askerlik

Gece memleketinden yola çıkan genç, sabah birliğinin bulunduğu yere iner. Asker adayı akşama kadar birliğine teslim olabilir. Bu süre içerisinde gittiği şehri ya da ilçeyi gezer, eksikleri varsa onları temin eder, tanıdığı arkadaşı veya akrabası varsa onlarla görüşür. Bazı yerlerde güvenlik nedeniyle otogarlarda inzibatlar bekler ve gelen asker adaylarını garnizon ya da tugay merkezlerinde toplayıp, askeri araçlarla birliklerine dağıtırlar.

Birliğime akşam üzeri teslim olurum nasıl olsa, bir Van’ı dolaşıp öyle Başkale’ye doğru geçerim diye düşünüyordum. Ama otobüsten iner inmez terminalde inzibatlar yakalayıp bizi bir yerde topladılar. Ordan askeri araçlarla ilçeye geçtik. Birkaç ay dışarı çıkamamıştık.(Osman Özdüver)

Askeri birliğin kapısında acemilerin geleceği bilindiği için görevliler artırılmıştır. Arama yapılarak içeri alınan acemilere yardımcı olmakla görevli usta askerler esprili bir şekilde yaklaşılırlar.

¹³³ Uzun dönem askerler dört tertip sekiz bölüm halinde giderlerken, lisans mezunları nisan, ağustos ve aralık aylarının on ikisinde birliğine teslim olacak şekilde yola çıkarlar.

Nizamiyede görevli askerler bizi karşıladıklarında “Kapatın pencereleri, kuşlar uçmasın!” diye kendi aralarında şakalaşıyorlardı. (Necdet Cangüven)

Birliğe teslim olduğumuzda üst tertipler bizi kuşlar geldi diye karşıyorlardı.(Halil Yıldız)

Kışlada karşılayan arkadaşlardan Antepli olanlar vardı. Bizim meşhur yiyeceklerden fıstıkla baklava istediler. Babam, adettir komutanlara verirsin diye birer paket koymuştu çantama. Çıkarıp onları üst tertiplere verdim. (Osman Özdüver)

Nizamiyede görevli askerler karşıladılar. Bölükte Antepli arkadaşlar vardı. Onlar bana taburu tanıttılar, çay ikramında bulundular, ilgilerini eksik etmediler. Tabura yabancılık çekmemem için ellerinden geleni yaptılar. (Süleyman Kılınç)

Karşılama 209. KD’ler yaptı. “İsterseniz geri dönün. Son kararınız mı?” gibi latifeler yaptılar.(Ahmet Koçyiğit)

Nizamiyede bizi karşılayan usta askerler açlık susuzluk sorup bize peynir zeytin ikram ettiler. Bazı nasihatlerde bulundular.(Goca Bal)

Kaynak kişilerin de ifade ettikleri gibi askerin eğer hemşehrisi rastlamışsa, acemilik süresince onunla ilgilenir, ona yardımcı olur. Aynı memlekette olanların birbirlerine yardımcı olmalarına asker kültüründe “toprakçılık” denir. Bu askerler de birbirlerine “toprağım” diye hitap ederler.

Askerin birliğe teslim olduğunda karşılaştığı bir başka uygulama da birlikteki son tertibin, yani tezkereci tertibin askerden otobüs biletini istemesidir. Yolculuk biletini isteyen asker, aynı memlekette olur ve acemi askere bu dönemde “bilet” diye hitap eder. Bu uygulamanın sebebi tezkereci askerin yerine yeni askerlerin gelmesiyle artık eve dönüş vaktinin yaklaştığını bildirmek istemesidir..

Askere gittiğimde teskere¹³⁴ciler otobüs biletimi istediler. Bilet, hemşerin varsa ona verilir. Bu dönemde bize bilet diye hitap ediyorlardı. (Cihan Bakı)

Bu dönemde asker, şaşkınlık içerisinde. Tanımadığı insanlarla duymadığı sözcüklerle gününü geçirmek zorundadır. Aynı zamanda yoğun bir eğitim sürecinden geçmektedir. Acemi asker “yemin töreni”ne kadar içerisinde bulunduğu yeni ortama ve sorumluluklarına alışır. Uzun dönem askerler birliğe teslim olduktan yaklaşık yetmiş beş gün sonra, kısa dönem askerler ise teslim tarihinin yaklaşık bir ay sonrasına denk gelen cuma günü yemin ederler. Asker yemini, birliğinin ve

¹³⁴ Doğrusu, tezkere’dir.

yerleşim biriminin önde gelenleri ve asker ailelerinin huzurunda yapılan törenle gerçekleştirir. Bugünden sonra acemi asker, artık gerçek asker olmuştur. Eğer ailesi gelmişse iki günlüğüne “evci” çıkabilir, ailesi gelmemişse “çift çarşı” yazılır. Bu çarşı izinleri askeri biraz olsun rahatlatır. Evciler askerlerin birliğe dönmesiyle yavaş yavaş usta birliği için başka yerlere dağılacak olan askerler, kendi aralarında bir gece düzenlerler. Bu gecede tekrar görüşememe düşüncesiyle bir arada olunur ve acemiliğin bitmesinin verdiği sevinçle eğlenilir.

Usta birliğine teslim olan asker, burada yeni arkadaşlarıyla tanışır. Askerde ilişkiler samimidir, birbirini daha önce tanımayan insanlar kader birliğinin anlamını yaşayarak öğrenerek, arkadaşlarını kardeş kadar kendine yakın hissederler. Bu yakınlık toprakçılık ve “tertipçilik”te kendini gösterir.”Devrecilik” de denilen tertipçilik, aynı dönem askerlerin her türlü eylemde bir arada olması, ilişkilerini diğerlerine göre daha sıcak bir ortamda yaşamalarıdır. Bir diğer anlamı ise üst tertipte bulunan askerlerin, son tertibin gelmesiyle karavana taşımak, temizlik yapmak gibi işlerden el çekmeleri ve bu işlerin son tertibe yaptırılmasıdır.

Askerler arasında toprakçılık fazlaydı. Genellikle örfü, adeti, geleneği bildikleri için aynı memlekette olanlar bir arada olurlardı. (Mehmet Özsever)

Askerde tertipçilik hakimdir. Bizden bir önceki devre askerler acımasızca işlerini yaptırırlar, sert davranırlar. Botunu boyatan, yatağını düzeltiren bile olurdu. (Mehmet Çatalbaş)

Askerle arasındaki samimi ilişkiler, kışlada konuşulan ve oradakilerin ne denilmek istendiğini, hangi duyguların yansıtıldığını hemen anladıkları dile de yansımıştır. Argo olarak nitelendireceğimiz bu dile örneklerin en başında “şafak” sözcüğü etrafında oluşturulanlar gelir. Askerin kalan görev süresini ifade eden şafak, askerin görev süresi boyunca en çok duyduğu sözcüktür ve bununla ilgili bir çok deyim, tamlama ortaya çıkarılmıştır.

Şu yazıyı tuvalette okumuştum:

Torun var mı sorun

Aramızdaki tek sorun

136 günlük boru (Mustafa Kösem)

Şafak demiş cart curt ben mi yapacam bu işi. (İhsan Sağlam)

305KD asker olarak gittiğim Bartın’da acemi birliğimden usta birliğime geçip, yeni görev yerim tugay karargaha gittiğimde akşama kadar boş boş bekledik. Evdeki çocuğun babasının işten gelmesini beklediği gibi biz de bir üst tertip kısa

dönem çavuşların görevden gelmelerini, bize ortamı anlatmalarını, yatacak, oturacak yerimizi göstermelerini bekledik. Biz onlardan görevi devralıp onları sivil hayata uğurlayacaktık. Etrafımızda uzun dönem askerler vardı, ama kısa dönemlerle uzun dönemlerin ilişkileri çok zayıftı. Bize yabancı bir devletin askeri gibi bakılıyordu. Sebebi ise bizim şafağa ortadan dalmamızmış. Yani o adam dört yüz elli gün askerlik yaparken bizim askerliğe yüz elli sekiz günle başlamamız hepsine koyuyormuş. Ne yaptık ettik uzun dönemlere bizim de yıllarca okuduğumuzu, bu vatan için en ücra köşelerde görev yaptığımızı söylediysek de ikna edemedik. Adamlara evlat acısı gibi koyuyormuş meğerse bizim orada bulunmamız. Neyse uzun lafın kısası 303KD'ler akşam iştimasına¹³⁵ ancak gelebildiler. Onlar dört gözle bizi bekliyorlarmış. Bu hiç tanımadığımız adamlarla kırk yıllık dostmuşuz gibi sarılıp öpüştük. 303KD'lerden Murat adlı çavuş, durup durup 'Nerede kaldınız torunlar, şafak sıkıştırmasından hiçbir işe bakamıyoruz, az kalsın bölük komutanı diskoya alacaktı. Söyleyin şafağınızı da bir daha serinleyeyim.' diyordu bu garip sözcüklerin anlamlarını zamanla öğrendik. Meğer adam bunalıma girmiş sekiz gün nasıl geçecek diye düşünüp duruyormuş. Ortama alıştıktan sonra bilsen daha ne laflar kullanıyorsun askerde... (Mehmet Ali Şahin)

Örnek metinde de görüldüğü gibi orada öğrenilen ve askerin yaşayışını özetleyen sözcüklerden bir diğeri ise tertipçiliği yansıtan, alt devrelere karşı kullanılan "torun" sözcüğüdür. Kışla hayatında geçmişten günümüze uzanan bunun gibi kişiler, yemekler, olaylar, davranışlar yerine kullanılan bir asker argosu oluşmuştur.

Asker, vatanî görevini yerine getirmekle birlikte, askerî hayatta geçen süre uzadıkça duyguları da yoğunlaşmaya başlar. Sivil hayattaki özgürlüklerden uzak kalması, memleketteki sevdiklerinden ayrı kalması, disiplin ve sabır kavramlarına alışmama askerin psikolojisini bozabilir. Birlikte askerin moralini düzeltmek, rahatsızlıkları gidermek, sıkıntılarında bir an olsun uzaklaştırmak için özel geceler yapılır. Bunlardan biri "moral geceleri"dir.

Arkadaşlar arasında bir moral gecesi düzenlemiştik. Şiirler okuduk, türküler söyledik, halay çektik. Bunun dışında bölükler arasında futbol turnuvaları düzenledik. (Şahin Karahan)

Ayda bir moral geceleri düzenlenirdi. (Mehmet Can Koçuşığı)

¹³⁵ Doğrusu, askerlerin silahlı ve donatılmış olarak toplanmaları anlamına gelen içtima'dır. Askerler genellikle iştima şeklinde kullanırlar.

Moral geceleri genellikle 30 Ağustos Zafer Bayramında, Ramazan ve Kurban bayramlarında, çatışmadan sonra düzenlenir. (Süleyman Kılınc)

Moral gecesi dışında kaynak kişilerin de belirttiği gibi askerin rahatlaması için spor müsabakaları, tiyatro gösterileri gibi etkinlikler de yapılır. Folklorik açıdan dikkat edilmesi gereken diğer uygulamalar ise “tertip gecesi” ile “yüzden düşme”, “plakaya düşme” gibi durumlarda yapılan etkinliklerdir. Uzun bir süreyi bir arada geçiren aynı dönem askerler son kez birlikte, güzel bir şekilde eğlenmek ve ileride çocuklarına anlatacak güzel anlar yaşamak için tertip gecesi ya da veda gecesi denilen bir program düzenlenir. Bu etkinlik tezkere almaya yaklaşık bir ay kala yapılır. Arkadaşlar arasındaki sosyal ilişkileri kuvvetli, komutanlarla iyi ilişkiler içerisinde olan birkaç kişi bu işin organizasyonunu yapar. Bu askerler tertip içinde gerekli miktarda para toplarlar. Durumu iyi olmayanlardan para talep edilmez, onun payına düşen arkadaşları tarafından karşılanır. Yiyecek, içecek ve dekorla ilgili malzeme önceden hazırlanır. Bu geceye orkestra da çağırılabilir. Bölükteki rütbelilerin de davet edildiği bu gece gazino gibi uygun bir mekanda geçirilir.

Tertip gecemizde sazlı sözlü eğlence yapmıştık. Sesi güzel olan arkadaşlar şarkı söylediler, taklitler yapıldı, oyunlar oynandı. (Cafer Yılan)

84-3 tertipler için arkadaşlarla tertip gecesi düzenlemeye karar verdik. Bizim tertipten izne gitmeyenler yavaş yavaş terhis olacaklardı. Benim teskereme de 23 gün vardı. Aramızda topladığımız parayla pasta, çerez, kola falan aldık. İki üç tane de çalgıcı getirdik. Daha önceden de bu gece giymek için levazımcıyla anlaşarak tişört yaptırmıştık. Siyah renkli olan bu tişörtün arkasına bizim tertipte olanların isimlerini bot izi şeklinde yazdırdık. Sloganımız ise “Basmadık yer bırakmadık”. O gece hepimiz bu tişörtleri giydik. Önce bölük komutanımız Yüzbaşı Ragıp, bizlerle birlikte görevini yapmaktan mutlu olduğunu, hepimizden memnun olduğunu söyledi. Yüzbaşının dışında bölük astsubaylarını da davet etmiştik. Müzik eşliğinde düğün havasında eğlendik. Bizim arkadaşlardan yemekhaneci İrfan’la kazancı Cavit kadın kılığına girerek oyun oynadılar. Yazıcı Kadir de komutandan izin alıp fotoğraf çekti. Bir de çalgıcıların yanında kameraman da ayarlamıştık. O da gecede yaşananları kameraya çekti, sonra cd’leri bize dağıttı. İlerde torunlarıma gösteririm diye saklıyorum. (Erdinç Yücekaya)

Asker için şafağın ne kadar önemli olduğunu yukarıda açıklamıştık. Şafak etrafında oluşan iki ritüel de “yüzden düşme” ve “plakaya düşme”dir. Günümüzde 450 ile başlayan şafağı iki haneli sayılara düştüğü gün asker, yakın arkadaşlarıyla

bugünü kutlar. Bu kutlama esnasında yapılanlar eziyet gibi görünse de gelenek dahilinde yapılanlar, hoş karşılanır. Genellikle askeri suyla ıslatma şeklinde yaşanan bu ritüele bir de yeme içme eklenmiştir. Islanan asker, kurulanıp eşofmanını giydikten sonra arkadaşlarını kantine götürür. Kantinde ya lahmacun, köfte gibi yemek ısmarlar ya da çerez, cips, meşrubat gibi yiyecek ve içeceklerden ısmarlar. Bu durumu kaynak kişi şu şekilde özetlemektedir:

Şafak yüzden düştüğünde asker lavaboya götürülür. Önceden hazırlıklarını yapan arkadaşları taslarla, bidonlarla askeri bi güzel ıslatırlar. ıslatma adını verdiğimiz bu olay bizim taburda hemen her askerin başına gelmiştir. Ama kış aylarına denk gelmişse biraz insaflı davranırız. Bu olaydan dolayı kimse gücenmez, aksine şafağın yüzden düştü diye sevinir.(Osman Özdüver)

Plakaya düşme ise şafağın, illerin plakalarına gelmesidir. Günümüzde şafağı 81'e düşen asker "illere düştüm" der. Yakın arkadaşlar arasında yapılan bu uygulamada eğer askerin kalan gün sayısı arkadaşının memleket plakası kadarsa, o memleketten olan asker, arkadaşına ziyafet verir, yedirir içirir. Bu, ikram ya da jest olarak algılanabilir. Ayrıca plakasına düştüğü arkadaş, askeri sırtında taşır. Bunun dışında içtima öncesinde bölüğün önüne çıkılarak tekmil verilir.

Plakasına düştüğün arkadaşın sana hediyeler verir. (Emin Yılan)

Plakasına düşülen arkadaşın sırtına binilir. (Halil Yıldız)

Plakaya düştüğü zaman o günkü plakada olan arkadaş, plakasına düşen askeri sırtına alarak şafak patlatır. (Necdet Cangüven)

Plakaya düştüğü şehirliden tekmil alınır. Tekmil şöyledir:

Keşan'dan kalktı tiren

Antep'te yaptı firen

Tertibimin şafağı yirmi yedi

Alkışlamayan götveren (İsmail Yıldız)

Askerlik birlikte bolca vakti olur. Nöbetini, günlük görevini yerine getirdikten sonra kalan vakitleri gazonoda, kantinde, hava güzelse birliğinin bahçesinde geçirir. Buralarda diğer arkadaşlarıyla iletişim halindedir, bol bol birbirlerine fıkra anlatırlar, hatıra defterlerini doldururlar, türküler, maniler söylerler. Askerde anlatılan fıkraların çoğu müstehcen olmasına karşın, Karadenizli fıkralar, Nasreddin Hoca fıkraları, asker fıkraları da anlatılır. Asker fıkraları kışla hayatındaki saf askerin karşı karşıya kaldı gülünç, olumsuz vb. durumları dile getirirken Türk askerinin kurnazlığını da esprili bir şekilde gösterir. Bu fıkralar boş vakti eğlenceli

bir şekilde geçirmeyi sağlarken aynı zamanda askere, neyi yapıp neyi yapmayacağını da öğretir. Fıkralarda ortamdan ortama varyantlaşma da görülür. Kahramanlar ise fıkradan fıkraya değiştirilebilir. Anlatıcının hafızasına ve ortama bağlıdır. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir:

Fıkra

Temel askerliğini Yunan sınırında yapıyormuş. Temel'in canı çok sıkılıyormuş. Yunan'a bir ıslık çalmış, elleriyle "havacı mısın?" işareti yapmış, Yunan aldırmamış. Bir ıslık çalmış, elleriyle "karacı mısın?" işareti yapmış, Yunan aldırmamış. Bir ıslık daha çalmış, elleriyle "denizci misin?" işareti yapmış, Yunan aldırmamış. Bir ıslık daha çalmış, elleriyle "topçu musun?" işareti yapmış, Yunan aldırmamış. Bir ıslık daha çalmış, elleriyle "gözcü müsün?" anlamında dürbün işareti yapmış, Yunan aldırmamış.

Nöbetler değişmiş sıra yine Temel'le Yunan'a gelmiş. Yunan'a sınıra git demişler. Yunan da:

- Ben oraya gitmem. Orada bir deli Türk askeri var, bana hava kararınca yüzerek gelip sana vuracağım, gözlerin fırlayacak diyor...(Mehmet Kahraman)

Fıkra

Lazın biri Kayseri Hava İndirmede askerlik yaparken rüyasında ölmüş olan annesini görür. Annesi, "oğlum yarın atlayış yapma, paraşütün açılmayacak" der. Bunun üzerine Laz, Atlayış sırasında atlamaz ve komutanına durumu anlatır. Komutan da "paraşütleri değişelim mi?" der ve Laz asker atlar, ama komutanın paraşütü açılmaz. Hızla giden komutana asker "Komutanum nereye cidiyosun?" diye sorar. Komutan da "Anayın yanına" der. (Cevdet Okkan)

Fıkra

Alayların birinde denetleme olacakmış. Bölüğün birinde işe yaramaz, salak bir asker varmış. Bölük komutanı bu askeri ortada dolaşmasın diye kuş uçmaz kervan geçmez bir yere göndermiş. Tesadüf bu ya denetlemeci albay da oradan geleyim demiş. Askerin durumuna bakmış:

- *Ulan asker, sen burada ne yapıyorsun?*
- *Ben burada nöbet tutuyorum komutanım.*
- *Asker karşıdan düşman gelirse ne yaparsın?*
- *Vururum komutanım, demiş. Komutan tekrar sormuş:*
- *Sağdan gelirse ne yaparsın?*
- *Vururum komutanım.*

- *Soldan gelirse?*
- *Vururum komutanım.*
- *Peki asker,arkadan gelirse ne yaparsın?*
- *Komutanım bu alayın tek askeri ben değilim ki. (Şahin Gürbüz)*

Askerlerin arkadaşlarını unutmamak, birbirlerinin adreslerini ve telefon numaralarını kaydetmek, duygularını aktarmak için tuttıkları defterler vardır. Bunlar şafak defteri, günlük, hatıra defteri şeklindedir. Şafak defteri cepte taşınacak tarzda küçüktür ve arkasında askerin karalaması için şafak kartı vardır. Bu defterin içine asker, istediği şeyleri yazar. Günlük, askerin kendisinin oluşturduğu, kışla hayatında başından geçen önemli olayları; sevincini, üzüntüsünü günü gününe olmasa da birkaç günde bir yazdığı defterdir. Üzerinde adı ve birliği yazılı bir şekilde cilt yaptırılıp alınan hatıra defterinde asker, hoşuna giden fotoğrafları yapıştır, sevdiği türküleri, şiirleri koyar, askerlikle ilgili görüşlerini ifade eder, arkadaşlarının kendisiyle ilgili duygularını ve düşüncelerini yazdırır. Ayrıca askerlikle ilgili özlü sözler, sloganlar yer almaktadır. Bu defter ömür boyu saklanmaya çalışılır. Aşağıdaki metin kaynak kişilerimizden aldığımız hatıra defterinden alınmıştır:

Değerli Arkadaşım Alaattin,

Şu kışlada birlikte geçirdiğimiz günleri ve bunların bıraktığı anıları, gün olur bu defteri açıp okuduğunda anacaksın.

Birbirimize karşı iyi de olsa kötü de olsa hareketlerimiz olmuştur. Ama inan bunlar bu ocağın cilveleridir ve yine bunların tatlı yönleri hatırlanır. Sana anlatmak ve yazmak istediklerim bunlardan ibaret. İnşallah sivil hayatında tüm kötülükleri yenersin.

Sağlık dolu günler senin olsun.

P. Er Muzaffer Coşkun

62-1 Tertip/Malatya

(Alaattin Özkalay 61-3 İst.-Sivas)

Asker, kışla hayatındaki duygularını şiire de yansıtabilir. Hatıra defterlerinde rastladığımız şiirlerdeki temalar birbirine benzerlik gösterir. Genellikle vatan sevgisi, şehit olma arzusu, anaya veya sevgiliye duyulan özlem şiirlerle dile getirilmiştir. Bu şiirler hatıra defterlerine yazılır:

Şiir

Bir gün batarken akşamın karanlığında

Yine özlem başladı ufka baktığımda

*İçime hüznün dolup ranzama yattığımda
Siz varsınız hayalimde gecenin karanlığında*

*Hiçbir ümit yok ki gelecek şafağında
Yalnızlık başlıyor her gecenin sabahında
Bir de sizin hayaliniz olmasa*

Ölümden beter bu hasretlik asker ocağında (Ümit İymen)

Asker yine boş zamanlarında gazine veya gizli gizli kullandığı folkmeninde dinlemek üzere seçme şarkılardan, türkülerden oluşturulan kaset veya cd doldurtur. Askerde dinlenen müzik genelde hüznü; ayrılık acısını, gurbetin zorluklarını, sevgiliye duyulan özlemi ve askerliğin ne denli zor olduğunu ifade eden şarkı ve türkülerdir. Bu şarkı ve türküler içinde en çok dinlenen Esmeray'ın söylediği “Gel Tezkere”dir. Günümüzde bunu hemen hemen her asker dinlemekte, zaman zaman söylemektedir. Ayrıca Mersinli İsmail'den “Tüfek Çatınca Yine Sen Gelirdin Aklıma”, Nuri Sesigüzel'den “Tertip”, Kader'den “Şafak Kaçtı Askerim” şarkıları da çok dinlenenler arasındadır. Asker bir yandan da memleketteki anasına, babasına ya da nişanlısına göndermek için bir kaset veya cd hazırlatabilir. Bu genellikle anonslu ve şiirli olur. Kaset hazırlanırken önce belli bir kalıp içerisinde spiker anons yapar. Daha sonra askerin istediği bir şiiri okur. Ardından da seçilen parçalar kasete aktarılır. İsteyen asker geriden makineli tüfek , el bombası seslerini efekt olarak koydurabilir. Bu anonsu şu şekilde verebiliriz:

Burası çiçeklerin yerine yaraların açıldığı, derelerin yerine kanların aktığı, arıların yerine kurşunların vızıldadığı Güneydoğu'nun Teksas'ı Mardin. Bilmem kaç tertip bilmem kim bu kaseti annesine armağan eder.¹³⁶

Asker, ailesi ve yakınları günümüzde iletişimi genellikle telefonla sağlamaktadır. Ancak telefonda her türlü duyguyu, üzüntüyü aktarmak mümkün değildir. Sadece hal hatır sorulur, iyi olduğu bildirilir ve sorulara selam söylenir. Geçmişte önemli bir iletişim aracı olan mektup bu yüzden günümüzde de kullanılmaktadır. Kalıcı olması, istenilen her şeyin yazılabilmesi ve gelenekte önemli bir asker mektubu geleneğinin bulunması, mektubun geçerliliğini yitirmemesinin nedenidir. Asker gazine otururken, bir ağaç altında gölgelenirken ya da koğuştaya yatağına uzanırken kâğıt kalemi eline alıp mektup yazar. Mektup kâğıdı ve zarfı da askerin seçimine göre renkli, gücü ve cesareti ya da aşkı temsil eden resimlerle

¹³⁶ Filiz Bingölçe. (2005). *Asker Argosu Sözlüğü*. Alt- Üst Yayınları, Ankara, s.25.

gölgelendirilmiş olabilir. Hakkari'nin Şemdinli ilçesinde 25.8.1994 tarihinde terör örgütüyle girilen çatışmada şehit olan 74-1 tertip Ayhan Çakır'ın annesine yazdığı mektup şöyledir:

Babacığım ve Anneciğim,
Mektubuma değil satırlarıma başlamadan önce selam eder ellerinizden öperim. Sizler de beni soracak olursanız ben çok iyiyim.

Anacığım, artık görevlerimiz de başladı. Yeni tim komutanlarımız da geldi. Bugünlerde hem onlara hem de bizlere etrafi tanıtmak amacı ile dağlara çıkacağız. Geçen gün İran sınırına kadar gittik. Eğitimlerimiz ağırlaştı. Eğer komandolar gelirlirse bizim işimiz kolaylaşır, gelmezlerse işimiz çok zor.

Ana burda beni ağır silahçı yaptılar. Timimiz çok iyi arkadaşlarla çok iyi anlaşıyoruz. Buralarda köy koruyucuları var inan ki teröristten farkı yok.

Ana, motorumu ne yapıp satın. Babam ne yapıyor iyi mi. Çalışıyor mu, aman çalışsın. Ana burada ilk maaşımızı aldık. Burada para harcamamaya çalışıyorum. Ama harcanıyor. Pusulara çıktığımız zaman çok para harcanıyor. Ana buralarda kaçak televizyon, müzik seti getiriyorlar çok ucuz sayılır. Gelirken bir tane almak istiyorum.

Ana, mektubumda resim gönderiyorum. Her mektubumda resim gönderecem. Telefonda arkadaşım gelecek demiştim. Buralarda karlar eriyince izinler de durduruldu. Almadiysanız kalsın. Filiz ne yapıyor, çalışıyor mu. Derslerini ihmal etmesin.

Ana istemiyerek mektubuma son verirken, babama ve sana selam eder ellerinizden öperim. Zelişe ve Erkana selam eder gözlerinden öper, Filiz, Canan ne Metenin selam eder öperim. Memet derslerine çalışmasa gözüme gözükmessin.

Ana sana bir şiir yazacağım.

Mektup

Mektubum kara çiçek
Daha nice aylar geçecek
Yol verin dumanlı dağlar
Bu mektup anama gidecek

Mersin kimin için
Bu askerlik vatan için
Yol verin dumanlı dağlar
Bu mektup anama gidecek

Dağlarda kar kalmadı
Gönlümde yer kalmadı
Daha yazacağım ama
Ellerimde hal kalmadı¹³⁷

Yukarıdaki mektupta da görüldüğü gibi mektuba şiir eklemek bir gelenektir. Askerin en çok zorlandığı günler, memleketin ayrı, geçmek bilmeyen bayram günleridir. Asker, ailesinin bayramını kutlamak için yazdığı mektuba eklediği şiirde duygularını şu şekilde dile getirmektedir:

Bayram

Yaz gelince çayır çimen sulanır

Bir senede iki bayram dolandır

¹³⁷ Koray Gürbüz ve Hüseyin Özlük. (2005). *Şehit Mektupları*. Çetin Ofset Matbaacılık, Ankara, ss. 228-229.

Böyle yerde ana baba aranır
Ana bayramınız mübarek olsun

Baba bensiz kurban kesmeyin
Oğlum da gelmedi diye küsmeyin
Yalvarırım mektubumu kesmeyin
Baba bayramınız mübarek olsun

Bayram gelir herkes eve çekilir
Benim boynum gurbet elde bükülür
Ah çektikçe göz yaşlarım dökülür
Bacı bayramınız mübarek olsun

Bayram gelir akrabalar gezilir
Annem babam benim için üzüdür
Bayram için böyle yazı yazılır
Kardeş bayramınız mübarek olsun

Gül idim bahçenize ekildim
Buğday oldum tarlanızdan biçildim
Asker oldum aranızdan seçildim
Dostlar bayramınız mübarek olsun¹³⁸

Mektuplara şiir eklemenin yanında mani ekleme geleneğini de vardır. Evli olan askerin baba evinde olan eşine duygularını açıkça ifade edememesi mektubun başka kişilerce de okunacağı düşüncesi ile kimi zaman şifre içerikli maniler yazdığı da görülür.

Mani

Yürü mektubum yürü
Haberini al da gel
Bir iken iki olduk
Üç olduk mu sor da gel¹³⁹

Mektuplara eklenen manilerden bir diğeri de şu şekildedir:

¹³⁸ Artun, a.g.e., s. 219.

¹³⁹ [http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?\(12.02.2006\)](http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?(12.02.2006))

Mani

Askerlik dediler koşup da geldim
 Nizamiye kapısından sevinçle girdim
 Elbise diyerek çuvalı giydim
 Ağlama anam dönerim bir gün¹⁴⁰

Asker, zarfın içine mektubuyla fotoğraf da koyar. Duygularını ifade etme yollarından biri de mektubuyla birlikte göndereceği bu fotoğrafın arkasına küçük bir manzume yazmadır:

Ey benim cansız resmim
 Evimize gidersen
 Benden selam edersen
 Annem hani oğlum derse
 Beni gönderdi dersin¹⁴¹

Asker vatana borcunu, yoğun bir eğitim ve görev içinde yerine getirirken gönlünden geçenleri de bahsettiğimiz şekillerde sevdiklerine iletir. Askerin ailesi de iletişim için telefon ve mektubu seçer. Mektuba iyi olduklarını, bir yaramazlık olmadığını yazarlar. Her olup biteni üzülmeyin diye askere söylemezler. Askerin eşi veya nişanlısı mektuba mani de ekler, saçının telinden de koyar:

Mani

Mendilim dalda kaldı
 Gözlerim yolda kaldı
 Yıkılası kışlalar
 Sevdığım nerde kaldı¹⁴²

Asker ailesi askerlik süresince her türlü eylemde askeri düşünür, onun için dua eder, ayrılığın verdiği üzüntüyü yaşar. Kısacası askerin evindekiler de onunla birlikte askerlik yapar. Her yemeğe otururken, askerin eşyaları görüldüğünde, bayram günlerinde eve hüzün çöker. Örneğin kaynak kişilerden Selma Özdemir Kayseri'de bahçesini sulamaya çalışmaktadır. Küçük oğlu Arif, askere gitmeden önce bahçenin sulama, belleme gibi işlerini yapmaktaydı. Geveri¹⁴³ çevirmekte zorlanan kaynak

¹⁴⁰ Ketre, a.g.m., s. 463.

¹⁴¹ Doğan Kaya. (2002). Askerlik Üzerine Derlemeler. *Halkbilim Araştırmaları*. Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 39.

¹⁴² Ketre, a.g.m., s. 463.

¹⁴³ Gever (Kayseri Ağzı): Bahçelerdeki bölümlerin sulaması yapılırken suyun önünü kesen toprak yığını.

kişinin aklına oğlu gelir. Kendi kendine “Ey yiğidim, gel de gurtar şu işlerden ananı.” der ve küreği elinden fırlatır. Üzüntüsünü ağıt yoluyla dile getirmeye başlar:

Ağıt

*Asgerin bayrağı yuxsexlerde durdu
Asgerin bayrağı yuxsexlerde durdu
Yağlı gurşun geldi bağrıma vurdu oy oy
Yağlı gurşun geldi bağrıma vurdu oy oy*

*Zalım terorisler çoh canlar aldı
Zalım terorisler çoh canlar aldı
Al bayrax içinde şehitler geldi
Al bayrax içinde şehitler geldi*

*Anneme söyleyiñ annem de duysun
Ufacıx yavrımı bağrına goysun
Gomutan baççaviş elbisem soysun
Al bayrax içinde şehitler geldi*

*Sordum asger saña memleket nire
Sordum asger saña memleket nire
Tilifonu aş da anneñi ara
Tilifonu aş da anneñi ara*

*Gahilli gahilli söyleme gardaş
Gahilli gahilli söyleme gardaş
Ne yapalım arxadaş asgerlik bura
Ne yapalım arxadaş asgerlik bura (Selma Özdemir)*

Aslında Selma Özdemir’in oğlu, sağ salim, rahat bir şekilde görevini yapmaktadır. Burada kaynak kişi, her akşam televizyonda gördüğü şehit cenazeleriyle üzülmekte ve endişelenmektedir. Aynı zamanda kendi oğlunu da diğer

askerlerden ve şehitlerden ayırmamakta ve ağıdı tüm şehit annelerine armağan etmektedir.

Asker, farklı kültürlerden arkadaşlar edinerek; farklı sosyal ilişkileri, iletişim yollarını, vatan, millet, bayrak kavramlarının anlamlarını, paylaşmanın ne demek olduğunu, sabretmeyi, ailenin kıymetini öğrenerek, mutlu ve hüzünlü anılarıyla vatanî görevinin sonuna gelir. Askerliğin son günlerinde her şeyden elini ayağını çeker. Üzerinde zimmet varsa teslim eder, yerine gelen arkadaşına işini, görevini gösterir. Bu günlerde, başıma bir bela almayayım, terhisim uzamasın diye biraz daha dikkatli olur. Geçmek bilmeyen son günlerde sevdiklerine kavuşmanın hayalini kurup durur.

Tezkere almadan bir gün önce askere çarşı izni verilir. Çarşıya çıkan asker biletini alır, memleketine temiz, düzenli gitmek için tıraş olur, üzerine giymeye yeni elbiseler ve memleketteki yakınları için hediyeler alır. Askerden hediye getirmek âdettir. Bulunduğu yörenin neyi meşhursa o götürülür. Bunun dışında asker, hediyesinin kalıcı olmasını istiyorsa süs eşyası, takı vb. hediyeler de götürebilir. Ayrıca askerden kına götürülmesi de gelenektir Çarşı izninde bu da alınır. Bazı askerler boş zamanlarında boncuktan örmeler yapıp bunları ailesine ve arkadaşlarına verebilir.

Hediye olarak kardeşlerime kurşun üzerine işlenmiş kolye ve tesbih, anneme ise çay tepsisi getirmiştım.(Fuat Pala)

Askerden dönünce, istirahat saatlerinde boncuk ile işlediğim örmeleri eşe dosta dağıttım.(Cevdet Çalışkan)

Annemle babama üzerlerine isimlerini işlediğim çakmaklıkları getirmiştım.
(Hasan Kösem)

Akşam çarşı izninden dönen asker sivillerini çıkarmaz. Mesai bitmiştir, “şafağı doğan güneş”tir. Arkadaşlarıyla son kez bir araya gelir, sohbet eder, bol bol fotoğraf çektirir.

Sabah içtimasından sonra “sıra açıl” yapılır. Tezkereci herkesle tek tek vedalaşır. En son bölük komutanıyla vedalaşıp tezkeresini alır. Bölükteki arkadaşları terhis olan askeri nizamiyeye kadar getirirler. Önce asker çıkar, ardından “bir daha seni burada görmek istemiyoruz” anlamında çantası, arkadaşları tarafından kapıdan fırlatılır. Dışarı çıkan asker hayatının önemli bir dönemi geçirerek vatanî hizmetini yerine getirmenin gururuyla kışladan ayrılır. Buradan ya çarşıda bir işi varsa çarşıya ya da memleketine dönmek üzere otogara gider.

3.1.2.3. Karşılama

Memleketine dönen asker, eğer ailesine haber vermişse, ailesi onu terminalde karşılamaya gelir. Ancak çoğunlukla sürpriz yapma amacıyla haber verilmez. Asker yalnız başına evine gider. Askerle hasret giderilir, bütün aile bir araya toplanır. Asker getirdiği hediyeleri ailesine ve arkadaşlarına verir. Bu arada annesi sandığa veya evin başka bir bölümüne koyduğu simit, ekmek parçası ya da keteyi kuşlara verir. Hemen askerin sevdiği yemekler yapılır. Asker, sivil hayata, sevinçten doğan kargaşaya hemen alışamaz. Bunun için on, on beş gün hiçbir işe bakmaz, gezer. Üzerindeki askerlik psikolojisini atmaya çalışır.

Askerlik öncesinde genellikle yemek yapılısın, eş dost yesin diye kurban kesilirken askerlik sonrasında ailesi, oğlum sağ salim bitirip gelsin diye adadığı kurbanı keser. Adaklık kurban ziyaret yerlerinde kesilebileceği gibi evde de kesilebilir. Eti fakir fukaraya dağıtılır. Ayrıca mevlit de okutulabilir. Mevlit bittikten sora gelenlere pasta, börek, helva, meşrubat, çay, şerbet ikram edilir.

Askerin terhis olduğunu öğrenen arkadaş, akraba, komşu gibi yakınları ziyarete gelirler. “Göz aydınlatma” ya da “göz aydınlığı” denen bu ziyarette, gelenler yanlarında hediye getirirler. Önceleri bakır eşyalar getirilirken, zamanla bakır kapların kullanım alanlarının daralmasından dolayı hediyeler cam bardak, tabak gibi yoğun olarak bulunabilen ve günlük hayatta sıkça kullanılan eşyalara dönüşmüştür. Ayrıca bu hediyeler gencin kullanabileceği tarzda elbise, çorap, çamaşır, havlu gibi tekstil ürünleri de olabilir. Önceden hazırlık yapmayan ziyaretçiler ise kuru pasta, baklava türünden yiyecekler getirirler.

Askerden dönünce ziyarete gelen akrabalar havlu gibi hediyeler getirmişlerdi. (Mustafa Erdoğan)

Dönüşte ziyaretime gelenler tabak, bardak, elbise gibi hediyeler getirmişlerdi. (Hasan Kösem)

Asker döndüğünde göz aydınlığına gelenler para, altın, yorgan yüzü gibi hediyeler getirirler. (Hakan Çayırğan)

Askerden döndüğümde yemek vermiştik. Akrabalar gelirken şeker, çay, süt getirmişlerdi. (Mehmet Ali Şahin)

Askerden kına getirmek de bir âdettir. Asker annesi, oğlunun getirdiği kınayı paketler halinde ziyarete gelenlere verir. Asker kınasının iyi geldiğine inanılır. Kayseri’de gelenlere kınayla birlikte eşarp da verilir.

Bir erkek evladın askerden gelmesi artık onun her bakımdan olgunlaştığını gösterir.(Mehmet Çaatıbaş)

Genç yavaş yavaş işini gücünü ayarlayıp eğer bekarsa evlenmek ister. Ailesi bunun için bir an önce evlendirme faaliyetlerine girişir. Çevredeki tanıdıklarından kız araştırmaya başlar.

Genç Sivil hayata alışmaya çalıştığı günlerde çevresindekilere bol bol anılarını anlatır. Görüştükleri neler yaptın bunca zaman diye sorunca genç de askerde iken başından geçen, gördüğü, aklından çıkmayan olayları anlatmaya başlar. Bu anılar genellikle yaşlılara anlatılabileceği gibi ailesine de anlatılır. Ancak karşı cinsten biriyle askerlik üzerine konuşulurken argolu, küfürlü bölümler değiştirilir. Anlatılanlar genellikle gülünç durumlarla ilgilidir:

Gazinoda, çay ocağında görevliydim. Bölük komutanımız yüzbaşı her gün kahve isterdi. Bir türlü beğendiremezdim. Köpüksüz olmuş diye azarlar dururdu. Bir, beş derken baktım olmayacak, bir sabah çok sinirlenmişim, tükürdüm fincana. O gün komutan “bu çok güzel olmuş, her gün böyle yap!” dedi. Ondan sonra her gün tükürerek götürdüm kahveyi. (Mehmet Özsever)

Mahmut adında Diyarbakırlı bir arkadaşımız vardı. Komutana “kömtenim” diye hitap ettiği için iki güne bir dayak yedi. Bir türlü doğrusunu öğrenemedi. Cemal adında bir başka arkadaşım ise Man şoförüydü. Araç bakımında kamyon parlasın diye su yerine mazot kullandı. Bunu fark eden başçavuş vukuat yazdı. Üç gün içerde yattı. (Kurtuluş Kalem)

Bir gün güzel bir havada çimlerin üzerinde dinlenirken uyuyakalmışım. Öğle iştimasında benim olmadığım fark edilince herkes telaşla beni aramaya başlamış. Kimse beni bulamamış. İki üç saat kadar uyumuşum.görev yerime döndüğümde arkadaşlar durumu anlattılar. Ben de tutuştum, ama iş işten geçmişti. Önce iyi bir dayak yedim, sonra da tutanak tutuldu iştimaya katılmamaktan. (Muharrem Kölük)

Asker anlatıları sadece yukarıdakiler gibi gülünç durumların anlatıldıklarından oluşmaz. Askerde gösterilen kahramanlıklar da anlatılırken, askerin psikolojisinde derin izler bırakan, aklından çıkaramadığı olaylar da anlatılır:

Bir kazı esnasından tepeden düşen bir kaya parçası en iyi arkadaşımın gözlerimin önünde ölmesine neden oldu. Çok üzülmüştük. Bölükte yas ilan edildi. Bu olay hiç aklımdan çıkmıyor. (Necdet Cangüven)

Bir gece nöbetteyken elektrikler kesildi. Her yer zindan gibi oldu. Garip sesler geliyordu. O nöbetim sanki bir yıl sürdü. (Ahmet Koçyiyit)

Ben santral operatörüydüm. Arazi taramasına çıkan timlerden biri pusuya düşürülmüştü. Telsizle bize bilgi geldi. O an orada olmayı, arkadaşlara destek olmayı o kadar istemiştim ki. Ama elimizden bir şey gelmedi.Üç arkadaşım şehit olmuştu. On iki terörist de vurulmuştu. (Süleyman Kılınç)

Askerliğini tamamlamış genç, bu anılarını yıllarca unutamaz. Ne zaman bir gencin askere gideceğini duysa, hemen ona başından geçen olayları, ders çıkarılması gereken durumları, nasıl davranması gerektiğini anlatır.

Askerden dönen gence eğer sefer-görev emri çıkmışsa her zaman çağrılabilirim düşüncesindedir. Ayrıca askerliğini tamamlayanlar belli aralıklarla askerlik şubelerine gidip yoklama yaptırırlar.

3.1.2.4. Halk Felsefesi Bağlamında Askerlik

Askerlik, Türk toplumunda doğrudan veya dolaylı her ferdi ilgilendirir. Sağlıklı her Türk erkeği askerlik görevini yerine getirmekle mükelleftir. Erkeklerin aileleri de onların sayesinde bu olgu içinde yer alırlar. Böylesine geniş çerçeveli bir olgu kendi edebiyatını da oluşturmuştur. İnsanların duyguları, düşünceleri, hayalleri, yaşadıkları türkölere, ağıtlara, manilere, destanlara, fıkralar, kalıplaşmış sözlere, anılara yansımıştır. Bunu Özkul Çobanoğlu halk felsefesi kavramıyla açıklamakta ve bu türlerin, halk felsefesinin belirli formlarda dışı vurumu sonunda oluştuğunu ifade etmektedir.¹⁴⁴

Dundes'e göre hak fikirlerini (folk ideas) ise bir topluluğun insan ile dünyanın tabiatlarına ve yeryüzünde insanın hayatına dair geleneksel kabulleri ve varsayımları oluşturur. Halk fikirleri tamamen kendi başlarına bir halkbilimi veya sözlü edebiyat türü oluşturmazlar. Bununla birlikte daha önce de işaret ettiğimiz gibi neredeyse bütün halk bilimi türlerinin temelinde ve içinde yer alırlar. Özellikle atasözü türünün her bir ürünü, içinde mutlaka en az bir veya iki halk düşüncesini temsil eden ifadeler taşırlar.¹⁴⁵

İnsan, yaşam tecrübelerini, olaylar karşısındaki tutumlarını, dünyaya bakış açısını belirli bir metin içinde aktarırken, o metne bir mesaj yükler. Toplumsal

¹⁴⁴ Özkul Çobanoğlu. (2000a). Geleneksel Dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler. *Millî Folklor*. 12(45), s.12.

¹⁴⁵ Çobanoğlu, (2000a), a.g.m., s.12.

kabulün bireyi yönlendirme, eleştirme, ona ders verme gibi eylemleri gelenek dahilinde oluşan metne yansır. Metin zamanla değişim-dönüşüm sürecinde yeni formlara kavuşabilir. Önemli olan görevini yerine getirip yeni görevler üstlenmesidir.

Halk felsefesi veya geleneksel dünya görüşü her türlü halkbilimsel dışı vurum formunun (söze, harekete ve nesneye dayalı kültürel tür ve şekillerin tamamı) birey tarafından icra ve diğer birey yahut bireyler tarafından (toplum) kabullenilişinin meşruiyet zeminini oluşturur. Dahası, halk felsefesi, gerek bireysel yaratıcılığa dayalı yeni formlar olsun ve gerekse geleneksel formların yeni nüanslar kazanması veya toplum tarafından sosyal olarak “kabul edilir” ve “anamlı” hale dönüşmesi süreci doğrudan doğruya dünya görüşüne göre kontrol ve test edilerek onaylanıp onaylanmama veya gerekli dönüşüme uğratarak yorumlamak suretiyle geleneksel repertuara veya sosyo-kültürel bünyeye dahil etme gibi bir belirleyiciliğin karar mekanizmasını oluşturan otoritesi konumundadır.¹⁴⁶

Halk felsefesinin, tüm toplum tarafından kabul gören değer yargılarına, birey uzun bir tecrübe sonucu, alışkanlıkların, âdetlerin, inanç sisteminin birleşmesiyle oluşan geleneksel davranış kalıplarıyla uyar. Bu yargıların kişiye göre değişmediğini, tüm fertler için aynı durumda aynı kalıbın geçerliliğini bilir.

Türk halk felsefesinde askerliğin önemi, kutsal bir mekan sıfatı yüklenerek aktarılmaktadır. Buraya “peygamber ocağı” denilir. Böyle kutsal bir mekanda her bireyin askerlik görevini yerine getirmesi gerekir.

Şehitliğin kutsal olmasından dolayı, şehit olup cennete girmekten dolayı buraya Peygamber Ocağı derler. (Erdoğan Yücekaya)

Asker ocağında o kadar anasız, babasız genç barınıyor ki, bu yüzden buraya peygamber ocağı da denir. (Mehmet Ali Şahin)

Askerimiz “Mehmetçik” ismini peygamber efendimizden almıştır. Yani Küçük Muhammed manasında. Peygamberimiz de bir asker ve komutandır. Hadiste “Vatan sevgisi imandandır.” buyrulmuştur. Askerlik gibi kutsal bir görevi yerine bir an önce yerine getirebilmek için yaşını büyüttürüp askere gitmeye çalışan çok genç tanıyorum. (Süleyman Kılınç)

Peygamber efendimizin askerliği öven sözleri nedeniyle böyle söylenir. (Mehmet Erbil)

Bireyin vatana karşı olan sorumluluğu namusuyla eşdeğer tutulmuştur. Gelenek içinde yaşayan birey her ne şartta olursa olsun bu görevi yerine getirmek, borcunu ödemek ister. Askerliği bir zorunluluk olarak değil de vatana karşı borcu bildiği için gözünü kırpmadan ölüme atlar. Bilir ki vatan uğrunda, din uğrunda

¹⁴⁶ Çobanoğlu, (2000a), a.g.m., s.13.

ölenler ölü değil şehit sayılır. İslam dinince bu kişiler müjdelenmiş, ahiret hayatında cennetle ödüllendirilecekleri bildirilmiştir.

Mani

Bahçelerde can erik

Dallarını eyerik

Bize Türk'ün askeri derler

Biz vatani severik (Hayri Tuncel)

Çok çatışmaya girdik Siirt'de. Çatışmalar ortasında canla başla mücadele ettik, ama o an ölüm hiç aklımıza gelmezdi. Görevimizi, üzerimize düşeni fazlasıyla yapmaya çalışırdık. (Hasan Kurt)

Bununla birlikte yaşı geldiği halde askere gitmeyenler, ertelemeye, kaçmaya çalışanlara hoş bakılmaz. Önemli bir mazereti olmadan rapor alıp çürüğe ayrılanlar kınanır, dışlanır.

Her ne sebeple olursa olsun firar etmek hoş karşılanmaz. Askerliği çekemediği için cesaretsizlik ve korkaklıkla suçlanır. (Fuat Pala)

Çürüğe ayrılan kişi gerçekten askerliğe elverişli değilse problem olmaz, kimse yadırgamaz. Fakat bu görevi yerine getirmemek için rapor alınmış ise o kişi hep dışlanır. Dinen o kişinin iflah olmayacağına inanılır. (Süleyman Kılınç)

Asker ocağının adam olma ocağı olarak görüldüğünü eğitim başlığı altında açıklayacağız. Halk, askerliğini yapmamışa kız vermez. O kişi adamdan sayılmaz, yarım insan olarak görülür. Askerden dönüp gelen gençler ise bütün sorumluluklarını yerine getirmiştir, artık bir yuva kurup çoluk çocuğa karışmalıdır.

Mani

Karşıdan gelenlere

Gaz koydum fenerlere

Ana beni versene

Askerden gelenlere (Halil Yıldız)

Döndüğümde evine, işine bağlı olsun, çoluk çocuğa karışsın, gözü dışarıda olmasın, arkadaş ayağına gitmesin diye annem hemen kız bakmaya başlamıştı. (Mustafa Erdoğan)

Askerlik konusunu işleyen birçok türde örnekle karşılaştık. Örnekleri farklı bakış açılarıyla ilerleyen bölümlerde tespit edeceğimiz için burada halkın bu kavrama bakış açısını vermeye çalıştık..

3.1.2.5. Askerlik ve Eğitim

Eğitim, bireyde istendik davranışlar oluşturmak demektir. Eğitim ailede başlar. Türklerde ailenin yanında en önemli eğitim yeri asker ocağıdır. Eski Türklerden günümüze kadar bu şekilde devam etmiştir. Taşrada bazı nedenlerden dolayı okullaşma oranı düşük kalmıştır. Bu açık, sürekli giderilmeye çalışılsa da ancak yakın geçmişimizde verim elde edilmeye başlamıştır.

Askerde savunma ve savaş stratejilerinin, yurttaşlık bilgisinin öğretilmesinin yanında askere günlük hayatta kullanabileceği birçok bilgi de doğrudan ve dolaylı yollarla verilmektedir. Örneğin aile içi şiddet, aile planlaması gibi konularda asker bilinçlendirilmektedir.

Kışladaki bir çok asker köyünden, kasabasından ilk defa dışarı çıkmış, başka memleketler görme imkanını bulmuş, farklı insan ilişkilerini öğrendiği gibi kişiliğine olumlu kazanımlar eklemiştir. Yine birçok askerin ilk defa gurbete çıkması gibi kışlada okuma yazma bilmeyenlere de rastlanılmaktadır. Bunlara sınıf açılıp kısa dönem çavuşlar tarafından ders verilmektedir. Askerler arasında buraya “Ali okulu” veya “Ali-Veli okulu”; buraya gidenlere ise “Ali”, “cahil” gibi isimler verilir.

Kaynak kişilerimizden birçoğu askerde bol bol düşünmeye vakit bulunurken sabretmenin ne demek olduğunu da öğrendiklerini ifade etmektedirler. Ayrıca planlı ve düzenli yaşamayı, disiplini, üste saygıyı askerde öğrenmişlerdir.

Askerliğin ilk şartı disiplindir. Disiplin insanın hayatta başarılı olmasını sağlar. (Muharrem Kölük)

Askerlik beni çok olgunlaştırdı. Anamın, babamın değerini daha çok anladım. Hayata bakış açım değişti, kendimi sorumluluk almaya yönelttim. (Mehmet Özsever)

Baba ocağı rahattı, kıymeti bilinmiyordu. Askere gidince kıymetini anladım ve geçmişte anama, babama karşı yaptıklarımın dolayı pişman oldum. Dönünce etrafıma daha da olumlu davranmaya çalışıyorum. (Mehmet Sayar)

Askerde kader birlikteliğini öğrendim. Askerde düzensizliğimden kurtuldum, tertibi öğrendim.(Cemal Yılmaz)

Tabiri caizse askerde yetmiş iki milleti tanıma fırsatı buluyorsunuz. Farklı memleketlerin adetlerini öğreniyorsunuz. En önemlisi vatanın mukaddesatını, ananın, babanın, her şeyin kıymetini daha iyi anlıyorsunuz.(Süleyman Kılınç)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. KÜLTÜR ORTAMLARINDA ASKERLİK

Alan Dundes, “halk”ı, aralarında en az bir ortak faktörü paylaşan insan topluluğu olarak tanımlamakta ve herhangi bir nedenle bir araya gelmiş insan topluluğunun kendilerinin olarak adlandırdıkları bazı geleneklerinin olmasının yeterli sayılabileceğini¹⁴⁷ belirtmektedir. Bu tanımdan hareketle askerlik gibi Türk insanının dünyasında önemli bir yer işgal eden bir kavram, halkın duygu, düşünce ve hayallerini ürünler halinde ifade etmelerine vesile olmuş, üzerinde yıllarca konuşulan olayların oluşma merkezini meydana getirmiştir. Halk bilimini dar köy çevresinden çıkarıp, halk kültürü ürünlerinin çağdaş kentte¹⁴⁸ de oluşabildiğinin mücadelesini veren modern halk bilimcilerinin düşünceleri doğrultusunda hem insan hayatının önemli bir dönemini kapsamı bakımından geçiş dönemi, hem de aynı ortamın, yaşayış biçimlerinin paylaşılması noktasında grup folkloru veya kent folkloru olarak nitelendirdiğimiz askerlik üzerine oluşan ürünler, farklı kültür ortamlarında karşımıza çıkmaktadır. Modern halk bilimcilerden Dundes, “Doku, Metin ve Konteks”¹⁴⁹ adlı makalesinde bir halk bilgisi türünün çözümlemesi için ürünün dokusu ve metninden başka çevre ve şartları olmak üzere üç seviyede tarif edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Görüldüğü gibi bir ürünü icra edildiği iletişim ortamından bağımsız düşünememekteyiz.

İletişim, ortamlar ve konular ile ilgili kişiler arasında bağlantı kuran bir mekanizmadır.¹⁵⁰ Göndericiden alıcıya bir mesajın yollanması ve alıcının bu mesaja dönüt vermesi şeklinde, belli bir ortamda cereyan eden iletişim sürecinin aracı dildir.

Bir arada bulunan insanları “sosyal” kılan şey birbirleriyle kurdukları iletişimdir. İnsanlar dokunma, tat, koku, görme ve duyma duyularını seferber ederek ve yine el-kol hareketleri, jest ve mimikler gibi sözsüz iletişim yöntemleriyle sayısız yoldan

¹⁴⁷ Dundes, (1998a), a.g.m.,s. 143.

¹⁴⁸ Öcal Oğuz. (2002). Kentlerin Oluşumu ve Gelişimi Süreçlerinde Türk Halkbilimi. *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 17-23.

¹⁴⁹ Dundes, (1998b), a.g.e., ss. 106-120.

¹⁵⁰ Öcal Oğuz vd. (2004). Gelenekten Geleceğe Halk Edebiyatı. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Grafiker Yayınları, Ankara, s. 316.

iletişim kurarlar. Fakat temel ve en yaygın olarak iletişime hakim olan dil ve seslerdir.¹⁵¹

Dil, iletişim açısından sadece bireylerin ve toplumun “aidiyet”ini inşa etmez; aynı zamanda “bilgi”, “haber”, “deneyim” ve “birikim”lerin nesilden nesle aktarımını ve öğretimini de temin eder. Böylelikle toplum hayatı, ilerleyip örgütlenir, gelenekselleşir; belirli bir “töre” ve “düzen”e kavuşur.¹⁵² Sosyal bir varlık olan insan gerek fizyolojik ihtiyaçlarını karşılarken gerek estetik, değer verme, kendini gerçekleştirme gibi manevi yönlerini tatmin ederken başkalarıyla ilişki içinde yaşar. Herhangi bir nedenle bir araya gelmiş bu insan toplulukları kendilerinin olarak adlandırdıkları bazı gelenekleri oluştururlar¹⁵³ ve bu gelenekler içerisinde halk kültürü ürünlerini ortaya çıkarırlar. Bahsedilen bu gelenekler Yıldırım’a göre, yapı bakımından donuk, statik, ortaya çıktıkları andan itibaren kendini tekrarlayan kalıplar değillerdir ve onların ait oldukları milletin ihtiyaçlarına uygun biçimde değişen, gelişen, ortadan kalkan veya parçalanarak yeni geleneklerin doğmasını sağlayan dinamik bir yapıya sahiptirler.¹⁵⁴

Belli bir gelenek içerisinde ortaya çıkan halk kültürü ürünleri ya da folklorik ürünler diye ifade edebileceğimiz halkın değer yargılarını, duyuş ve düşünüşünü, insana ve dünyasına bakışını ortaya koyan malzeme üretilme aşamasından, aktarılma aşamasına kadar iletişim süreci kanallarını kullanır. Kültür ortamları diye adlandırdığımız bu kanallar 20. yüzyıla kadar sözlü ve yazılı olmak üzere iki türlüken, sözün gramfon, plak, radyo, teyp, televizyon ve günümüzde bilgisayar gibi kanallarla aktarılması elektronik kültür ortamını doğurmuştur. Bunu Ong, “Sözlü ve Yazılı Kültür” adlı kitabında, yazı ve matbaa kavramlarının adını bile bilmeyen, iletişimin yalnız konuşma dilinden oluştuğu kültürleri birincil sözlü kültür¹⁵⁵ diye adlandırırken sözlü özelliklere sahip televizyon, radyo, telefon gibi elektronik araçları, üretim süreçleri başlangıçlarını yazı ve metinden alıp sonunda konuşma diline dönüştüğü için bunlara ikincil sözlü kültür¹⁵⁶ adını verir. Ong’a göre bu iki kültür arasında benzerlikler kadar, ayrışan yönler de vardır. İki sözlü kültürü de dinleyici topluluğuna sahip olması bir benzerlikken, ikinci sözlü kültürün hitap

¹⁵¹ Özkul Çobanoğlu. (2000b). *Aşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Akçağ Yayınları, Ankara, s. 124.

¹⁵² Dursun Yıldırım. (2000). s. 333.

¹⁵³ Dundes, (1998a), a. g. m., s. 143.

¹⁵⁴ Dursun Yıldırım. (1998). *Sözlü Gelenek Kültürü. Türk Bitiği*. Akçağ Yayınları, Ankara, s. 82.

¹⁵⁵ Walter J. Ong. (2003). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi*. Metis Yayınları, İstanbul, s.23.

¹⁵⁶ Ong, a. g. e., s.24.

ettiği topluluk birinci sözlü kültür ile kıyaslanamayacak ölçüdedir. Her iki kültürde de ortaya konan ürünün sözlü olmasına rağmen, birincil sözlü kültürde konuşma öncesinde herhangi bir yazılı hazırlık, hatta herhangi bir hazırlık yapılmamasına rağmen, ikincil sözlü kültürde konuşmadan önce hep yazı vardır. En kendiliğindenmiş gibi görünen ya da öyle olması amaçlanan konuşma bile öncesinden bir hazırlık gerektirir. Dolayısıyla konuşma, ikincil sözlü kültürün izin verdiği ölçülerde doğallaşabilir.¹⁵⁷

Bu bölümde folklorik ürünleri sınıflandırırken, ürünün icra edildiği ortamı ve icra şeklini de göz önünde bulunduracağız. Özkul Çobanoğlu'ndan hareketle kültür ortamlarını üç başlık halinde ele alabiliriz:

İletişimin yüz yüze bir ortamda gerçekleştiği sözlü kültür ortamı ve iletişim amacına yönelik bir araç vasıtasıyla nakledilerek ve kaydedilerek icracıdan bağımsızlaştırılarak aktarımının sağlandığı "kaydedilmiş icra"lar da kendi içinde, yaratıldıkları ve icra edildikleri iletişim teknolojilerinden hareketle, yazılı kültür ortamı ve elektronik kültür ortamı olarak ikiye ayrılmaktadır.¹⁵⁸

4.1.1. Sözlü Kültür Ortamında Askerlik

Yüz yüze gerçekleşen iletişimle, halkın değerlerini, inançlarını, dünya görüşlerini sözlü gelenek aracılığıyla oluşturdukları icra bağlamında nesilden nesle aktardıkları ortama sözlü kültür ortamı diyebiliriz. Ong'un birincil sözlü kültür diye tarif ettiği bu ortamı Yıldırım, yazı öncesi, toplum hayatının, etkinliklerinin olduğu, bilgi, teknoloji, tecrübe ve işin aktarıldığı, ilişkilerin ve kurumların belirginleştiği, düzenin işlediği, iletişim dilinde sabit anlatım biçimlerinin ortaya çıktığı ve kendilerine özgü içerik kazandıkları, estetik anlayışın ve bunun yansımalarının, bilinmeyen ile ilgili açıklamaların, inanç ve ahlâk normlarının oluşturduğu ortam¹⁵⁹ olarak ifade ederken, Çobanoğlu yine bu doğrultuda, iletişim esasına dayanan ve yazı, matbaa, elektronik araç gibi sesi, sözü ve bunların anlamlarını herhangi bir şekilde mekâna bağlayan teknolojiler kullanılmaksızın yüz yüze ve ses sese dayalı olarak iletişim kurulan ortam¹⁶⁰ diye tarif etmektedir.

Sözlü kültür, yazılı ve elektronik kültür ortamlarının ortaya çıkmasıyla yok olup gitmemiştir. Sözlü kültür, toplumun ortak malı olan hazır kalıpların deneyimleri pekiştirecek şekilde biçimlendirilmesiyle oluşur ve metinden yoksun olduğu için de

¹⁵⁷ Ong, a.g.e., ss. 101-102..

¹⁵⁸ Özkul Çobanoğlu. (1998). Elektronik Kültür Ortamı Bağlamında Aşık Tarzı Şiir Geleneği Bağlamında Çukurova Aşıkları Üzerine Tespitler, *III. Uluslar arası Bilgi Şöleni*, 30.Kasım-2.Aralık, Adana.s.1.

¹⁵⁹ Dursun Yıldırım. (1991). 95-96.

¹⁶⁰ Çobanoğlu, (2000b). a.g.e., s. 124.

toplum belleğinde yüzyıllarca gelişerek varlığını halkın bilincine yerleştirerek sürdürür.¹⁶¹ Halk içerisinde ürünler ortaya konarak geleneğin devamlılığı sağlanmaktadır. Bilim ve teknolojinin, haberleşme ağının dünyayı küçültmesine rağmen, her iki ortam gelenekleri yeni durumlar karşısında, milletlerin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte ya değişme ve gelişme gösterirler, yahut yeni ihtiyaçlara uygun yapıda yeni gelenekler yaratırlar. Bu kabiliyete sahip gelenekler, ait oldukları milletleri tarih sahnesine çıktıkları zamandan günümüze ulaştırmış; bu kabiliyeti gösteremeyenler tarih mezarlığına gömülmüştür.¹⁶² Geleneğin devamı için folklorik ürünlerin ilk kez yaratılması gerekmez. Performans Teori bağlamında her icrada bir ürün tekrar üretilmiş sayılır. Mühim olan onun icra ortamıdır. Bir folklor hadisesi iletişimin olmazsa olmazı durumundaki anlatan, dinleyen ve anlatılan geleneksel anlatı boyutlarıyla ele alınmak durumundadır. Öte yandan söz konusu iletişimin gerçekleştiği kanal veya iletişimle kullanılan araç gereç anlamındaki teknolojinin yapısından kaynaklanan yapısal ve işlevsel özellikleri üretilene aktarılmakta ve bunlar zamanla tipik geleneksel kalıplaşmalara¹⁶³ dönüşebilmektedir.

Her topluluk, değişik unsurlardan teşekkül ettiği için maddî, manevî bütün kültür ürünleri, ait olduğu topluluğun kimliğini temsil eder. Kültür sahasında her ne varsa, onların hepsinin yansımalarını sözlü kültür ortamında bulmak mümkündür¹⁶⁴ düşüncesinden hareketle, konumuz olan askerliğin milli kimliğin oluşmasındaki işlevine de işaret ederek¹⁶⁵ sözlü kültür ortamına yansımalarını tespit edeceğiz. Askerlik gibi geniş yelpazeye yayılan bir kavramın etrafında da gelenek vasıtasıyla her an yeni ürünler ortaya çıkmaktadır. Bunların hepsini incelemek yerine örnek teşkil etmesi açısından birkaçını ele alacağız. Bundan önce yukarıda bahsettiğimiz Performans Teori'nin ilkeleri bağlamında ürünlerin oluşturulduğu ortamları, icracı ve dinleyici tipleri, verilmek istenen mesajları sergilemek gerekmektedir.

Askerlik etrafında oluşan ürünlerin özel bir mekanda oluşması gerekmez. Geniş bir insan kitlesini aynı paydada birleştiren bu kavram güncelliğini korumaktadır. Sözlü kültür ürünlerinin canlı bir varlık olduğunu ve bu kültür içinde şekillenen insanların bu ürünleri canlandırdığı, hayatın canlılığı ile söz ve günlük

¹⁶¹ Ersoy, (2004b), a.g.m., s.102.

¹⁶² Yıldırım, (1998), a.g.m., s. 83.

¹⁶³ Çobanoğlu, (1998), a.g.m., s.1.

¹⁶⁴ Ersoy, (2004b), a.g.m., s.102.

¹⁶⁵ Ordu-millet anlayışı için bkz. Giriş.

hayat aracılığıyla bu ürünlerin yaşanan güne taşındığı¹⁶⁶ düşünülürse Türk insanının bulunduğu her yerde askerlik üzerine bir folklorik ürün ortaya çıkabilir. Bir toplanma ve sohbet yeri olarak 16. yüzyıldan beri önemli bir mekan olan kahvehaneler¹⁶⁷ askerlik anlatılarının icra edildiği önemli mekanlardan biridir. Sohbet için olsun, oyun oynamak için olsun, vakit geçirmek için olsun toplanan insanlar konunun bir vesileyle açılması üzerine başlarından geçenleri peş peşe anlatırlar. Bir ev toplantısında, iş yerinde istirahat anlarında, açık havada dinlenme esnasında askerlik anıları icra edilir. Genellikle asker uğurlama törenlerinde yapılan kına gecelerinde, yemek davetlerinde, vedalaşma ziyaretlerinde yine askerlik anıları icra edilir. Asker kınalarında mani ve türkü türünden ürünler söylenir. Herhangi bir sohbet ortamında konunun askerliğe gelmesiyle bir mani söylenebilir, fıkra anlatılabilir. Argo ve fıkra gibi ürünlerin icrası genellikle askerde gerçekleşir. Askerin istirahat vakitlerinde, koğuştta, açık alanda, gazinoda fıkra anlatması fazlasıyla karşımıza çıkar. Arkadaşının herhangi bir davranışını bir kalıplaşmış sözle ifade edebilir. Ağıt türündeki örnekler ise asker kınalarında, birinin askere gidip de dönmemesi ya da cenazesinin gelmesi durumunda, askerlik esnasında ailenin çektiği sıkıntıyı evinde, bahçesinde, tarlasında dile getirmesinde karşımıza çıkar.

İcracı tip, halk içinden herhangi bir kişi olabilir. Ancak genellikle sosyal ilişkileri kuvvetli, dile ve sözel kültüre hakim kadın veya erkeklerin ürünleri icra ettiklerini tespit ettik. Dinleyici grup veya kişi ise genellikle askere giden genç, asker, asker yakını olmak üzere her kesimden olabilir. Bununla birlikte yüzyıllarca Yeniçeri Ocağı içinde folklorun icrasını, kültürün aktarımını sağlayan ordu şairleri veya âşıkları diye nitelendiren icracıların önemi de kayda değerdir.

Folklorik ürünler iletişim sürecinde yaratılır. Dolayısıyla da bir ürünün mesaj taşınması gerekmektedir. Bir askerlik anlatısı ders verme mahiyetinde anlatılır, yaşananlardan pay biçilerek askere gidecek adayın aynı hatalara düşmemesi sağlanmaya çalışılır. Diğer türlerde de bu durum söz konusudur. Bunları örnekler üzerinde daha açık görebiliriz.

Sözlü kültür ortamında karşımıza çıkan ürünler genellikle ağıt, türkü, mani, fıkra, anı veya anlatı, argo gibi çoğu anonim ürünlerdir. Askerde ve askerlik sonrasında eğlendirme, ders verme işlevlerinde fıkralar anlatılır.

¹⁶⁶ Ersoy, (2004a), a.g.m., ss. 90-96.

¹⁶⁷ Geniş bilgi için bkz. Çobanoğlu, (2000b), a.g.e., s. 123-142.

Yıldırım, fıkrayı malzemesi dile dayanan sözlü edebiyat mahsulleri arasında şekil ve muhteva bakımından kendine has karaktere sahip müstakil bir edebi tür¹⁶⁸ olarak tanımlarken Luthi, fikranın insanları güldürmek isteyen bir anlatım biçimi¹⁶⁹ olduğunu düşünür. Kısaca fıkra az sözle çok şey anlatan bir anlatım türüdür ve ortaya çıkan çarpıklıkları, tezatları mizahi boyutta ele alır. Fıkralar belirli kahramanlar çevresinde oluşurlar. Tip diyeceğimiz¹⁷⁰ bu kahramanlar yaşanan olayların anısını koruyabilmek için, sözlü geleneğin kendine özgü zihin işleyişinden doğar. Kahramanın anısının iyice yer etmesi için, hemen bütün kahramanlar birer tip oluştururlar¹⁷¹. Dolayısıyla sözlü kültürün zihinsel üretkenliği kahraman şahsında somutluk kazanır. Asker fıkralarında kahraman genellikle “Temel”dir. Bunun dışında “bir asker”, “askerin biri” veya “komutan”, “yüzbaşı” “başçavuş”, “albay” diye genel kahramanlar oluşturulmuştur. Kahramanın Mehmet, Ahmet, Cemal gibi herhangi bir insan olabileceği de fıkralarda üstü örtülü olarak belirtilmektedir.

Yaşanmışlıkların anlatılara dönüştüğü sözlü gelenek bir fıkrada askerliğin aile kıymetini öğreten olgunlaştırma safhalarını tespit eder. İşte sahadan derlediğimiz bir anının bir Ege fıkrasındaki şu benzerliği oldukça şaşırtıcıdır. Çünkü anı niteliğindeki metnin kaynak kişisi Orta Anadolu insanıdır.

Sürekli memleket izni isteyen ve askerlik kurallarına uymada noksanlıkları olduğu için dikkatleri üzerinde toplayan bir er, birdenbire durulmuştur. Bölük komutanı durumu inceler ve nedenini bulur.

Er köydeki karısından bir mektup almıştı ve sonu şöyle bitiyordu:

“ Bana gaşı içinde bi şavk vasa, biraz gıymatımızı biliyorsan, dediklerimi aynen yapcen:

Köydeği gibi sağa sola dikiliveme. Orası senğin babeyin ocağı değel. Hokümat guvvatı var. Sona deliğe tıklıverile.

Böyüklerine saygı gösterive, golun mu gopcek.

Nöbetlerini eyi tutuve, ninen bunda derin sevap var diyo.

¹⁶⁸ Dursun Yıldırım. (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Akçağ Yayınları, Ankara, s.1.

¹⁶⁹ Max Luthi. (2006). Masalın Efsane, Menkıbe, Mîh, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı Çev: Sevengül Sönmez, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Haz. Öcal Oğuz vd., Geleneksel Yayıncılık, Ankara, s.353.

¹⁷⁰ Türk edebiyatında -ister sözlü ister yazılı gelenekte olsun- bütün fıkralar şu veya bu şekilde halkın yarattığı herhangi bir fıkra tipine bağlı olarak anlatılır. Fıkraların temel hususiyetlerinden biri de budur. Fıkra türünde tipleşme temayülü gösteren kişilerle gündelik hayatın çeşitli sahnelerinde karşılaştığımız tiplere de “alt tipler” adı verilebilir. Böylece her fıkrada bir “fıkra tipinin” olabileceğini kabul edebiliriz. Yıldırım, (1999), a.g.e.,s.18.

¹⁷¹ Ong , a.g.e., s.88.

Bir de izin tutturuveme; günler çabuk geçiyo, gidiyo. Haberin olmaz bitiveri. İzinleri biriktir sonoğunda gullan. Yol uzak; arada gelip musarif etme. Böyle yapasan arkadaşlarından daha tiz geliverin.

*Allaha amanet ol.*¹⁷²

Bu fikranın son bölümündeki “*Yol uzak; arada gelip musarif etme*” ifadesi bir başka Anadolu kadının benzer bir olay karşısında askerden gelen oğluna söylediği sözlerin nerdeyse aynıdır:

Ben 17 yaşında evlendim. Bir oğlumuz oldu, öldü. Bir güzümüz da ben askere gidinci ölmüş. Askerliğim yahın yerdeydi. Gayseri’de askerlik ediyordum. Bir gün dayanamadım, gaçdım, trene bindim bizim köye yahın bir istasyon var orda endim. Neyse birkaç gün durdum, anam durdu durdu duramadı beni yolcu ederken dedi ki: “Yavruuum, paraynan geliyorsan gelme hem?” dedi. Heç unutmam. Tabi o zaman şimdiki gibi değil yohluk çoğudu. (Fevzi Kılıçer)

Bu anı da göstermektedir ki ister Ege’nin bir köyünde ister Orta Anadolu’nun Şarkışla’sında olsun halk hafızası, yaşanmışlıklarını biriktirmekte ve bu birikimler zamanla çeşitli anlatılara kaynak teşkil etmektedir.

Ong, sözlü kültür bağlamında edinilmiş deneyimin gelecek kuşaklara aktarılmasının yazılı kültürdeki gibi analitik olmayacağını, bunun yerine ezberlemeyi kolaylaştırıcı bir takım seçili şiirsel kalıplarla bu aktarımın sağlandığını, kalıplaşmış ifadelerin de böyle bir sürecin ürünü olduğunu belirtmektedir.¹⁷³

Kalıplaşmış sözler, günlük yaşantıda bir durumu veya olayı uzun uzadıya anlatmak yerine olaya ya da duruma uygun bir kalıp ifadenin kullanılmasıyla ortaya çıkar. Birkaç sözcükten oluşan bir ifadenin kullanımı hem sözü uzatmamayı sağlar hem de anlatımı daha etkili kılar. Ersoy’un aktarımıyla kalıplaşan deyiş, düşünce, törenler bir tür kalıp deneyimlerden kaynaklanır. Bu verileri işlemenin değişmez bir yolu olup deneyim ve irdelemenin zihinsel düzenlenişini belirler, bellekte yer etmesine yarar. Deneyimi kelimelerle ifade etmek hatırlanmasını kolaylaştırır.¹⁷⁴

Sözlü kültürün geçmişin kalıntıları olmadığını, yaşayan, güncel bir yapıya sahip olduğunu tekrar vurgulamakta fayda var. Canlılık özelliği gösteren sözlü kültür ortamında yaratılan ürünlerin işlevi yazı, matbaa ve hatta elektronik kültürün de

¹⁷² *Asker Fıkraları*. (1993). Şililer Yayınları, İstanbul, s.10.

¹⁷³ Ong, a.g.e., s.75.

¹⁷⁴ , Ruhi Ersoy. (2005). Barak Türkmenleri’nin Sözlü ve Yazılı (Resmi) Tarihlerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi. *Milli Folklor*, 65(1), s.86.

üstlenebileceği işlevden çok daha geniş kapsamlı ve can alıcı¹⁷⁵ dir. Argo kavramı da bu kısaltılmış sözel anlatı kalıpları içerisinde düşünülebilir. Askerlik ortamı her an bir kalıp ifade icra edilmeye müsait bir yapıdadır. Asker argosu, tek bir sözcükten oluşabileceği gibi, tamlama, deyim, cümle, manzume şeklinde de karşımıza çıkar. Genellikle kışlada, askerler arasında kullanılan tabirler sivil yaşantıda pek kullanılmaz. Ayrıca karşı cinsten birinin yanında bir anlatı icra edildiğinde kalıp değiştirilmeye, argodan arındırılmaya çalışılır. Askerde hemen her durum bir argo ifadeyle karşılık bulabilir. Bunlar iki pırpır, çift kazık gibi komutanların rütbeleri olabileceği gibi torun, devre gibi tertiple de ilgili olabilir. Eylemler, yemek adları, silah adları, sloganlar hep argoyla ifade edilir.¹⁷⁶ Örneğin kısa dönem askerlere genellikle “poşet” tabiriyle ifade edilir. Bununla ilgili şu anlatıyı verebiliriz:

Acemi birliğine yeni teslim olmuştuk. Kayıt yaptırdık, uyuduk, sabah kahvaltayı falan hallettikten sonra bir uzman, bizim çavuşları yönlendirerek bir araya topladı. Daha bilmiyoruz rütbe falan, adamı önemli bir komutan sanıyoruz, henüz subay takımıyla karşılaşamadık. Bu adamın her dediğini anında yapıyoruz, karşısında dimdik durmaya çalışıyoruz. O da aldı gazı tabii bağırıp duruyo. Neyse işleri hallettik bize buralarda dinlenin dediler. Ağaçların altında oturup birbirimizi tanımaya çalışıyoruz. O ara yanımızdan geçen askerlerden biri arkadaşlarına “Ooo, poşetler gelmiş de boruya bile bağlamışlar” dedi. Biz oralı olmadık ne dediğini anlamayınca. Bir hafta sonra bi uzun döneme sordum bu ne demek diye. “Abi bu sizin kısa dönemler eğitimdeyken, birgün çamurlu bi araziden geçmeleri gerekmiş. Bunlar da tutmuşlar botlarımız kirlenmesin diye ceplerinden poşet çıkarmışlar ayaklarına takmışlar. Bize de böyle söyledilerdi, o gün bugün sizin adınız poşet kalmış. Boruya bağlamak da işi gücü olmamak, boş boş dolanmak anlamında, bi nevi arazi olmak senin anlıycan.” diye cevap verdi. Sonra alıştık tabi biz de her önümüze gelene bi şey diyorduk. (Murat Şahin)

Burada bu kalıplaşmış ifadelerin bağlamlarını tek tek açıklamak başlığımızın kapsamı dışına çıkmamıza, konunun dağılmasına yol açar. Sözlü kültürde bunlar dışında belli bir ezgiyle dile getirilen ağıt, türkü, şarkı, mani gibi nazım ürünlere de rastlamaktayız. Bu ürünler gelenek içerisinde üretilir, sürekliliği sağlanır, çeşitlenerek devam eder. Ong’a göre, düşüncenin belirli bir ritimle ve tekrarlara başvurularak dile getirilmesi, ifadeyi akılda kalıcı kılar. Düşüncenin

¹⁷⁵ Ong, a.g.e., s.40.

¹⁷⁶ Sözlük Bölümüne bkz.

ritmik, dengeli tekrarları ya da antitezleriyle, kelimenin ünsüz ve ünlü seslerin uyumuyla, sıfatlar ve başka kalıpsal ifadelerin akması, herkesin sık duyup kolaylıkla hatırladığı¹⁷⁷ ürünler olmasını sağlamıştır. Genellikle askere uğurlamada ya da şehit haberinden sonra icra edilen ağıtlar, yine uğurlamada, askerlik esnasında asker tarafından veya memleketinde yolunun bekleyen ailesi tarafından yakılan, söylenen türküler, atasözleri gibi her durumda söylenebilen maniler sözlü kültürümüzün zenginliklerindedir. Örneğin kaynak kişilerimizden Netice Öztürk bir bayram günü ziyarete gelen komşusunun, yaşı geldiği halde askere gitmemesine, onun raporlarla işi geciktirmeye çalışmasına şu maniyle cevap verir:

Mani

Asker olan yollansın

Kasaturan sallansın

Askerlikten kaçanlar

Yere girsin arlansın (Netice Öztürk)

Genç, bu mani karşısında utanır, sıkılır; ama komşusunun yaşına hürmeten saygısızlık yapmaz. Mesajı gerekli yollardan almıştır. Görüldüğü gibi sözel kültür ürünlerinin sadece eğlenmek, hoşça vakit geçirmek gibi bir işlevin dışında eleştirme, düşünceleri kalıcı bir yolla ifade etme gibi özelliğe de sahiptirler. Yüzyıllar boyunca kalıcı olmalarının nedenlerinden biri de budur. Bir ezgi dahilinde söylenen türlerden biri de ağıtlardır. Ağıtların, ölen bir kişinin ardından söylenmesinin yanında üzüntüyü dile getirmek için her an başvurulan bir tür olma özelliği de vardır. Aşağıdaki ağıtta askerlikten dolayı ayrı kalmanın verdiği üzüntü dile getirilmiştir:

Yemen Ağıdı

Bu vakit asker mi gider

Zemherinin kış gününe

Babam oğlu Mehmet Ali

Benzer gülün ışkına

Yemen'e ısıcak derler

Çiğ yumurta pişer imiş

Asker tâlime çıkınca

Acemiler şaşar imiş

¹⁷⁷ Ong, a.g.e., s.50.

Gitti kardeş gelir m'ola
 Zemherinin tipisinde
 Çala çala sahip ister
 Bir at kişner kapısında

Gitme Yemen'e Yemen'e
 Yemen Temmuz dayanamam
 Tan borusu er vurulur
 Sen cahilsin uyanaman

Gitme Yemen'e Yemen'e
 Karışın toza dumana
 Mektubun tez sal kardeş
 Bacını koyma *gümana*

Gitme Yemen'e Yemen'e
 Kekilini toz deşirir
 Anam oğlu Mehmet Ali
 Seherde kahve pişirir

...

İsmail Görkem, bu ağıdı Kadirli, Kozan, Ceyhan, Osmaniye ve Kayseri'den derlemiştir. Aralarında bazı farklılıklar olduğunu belirten araştırmacı, ağıdın mevcut bir hikayesinin olmadığını; ancak kaynaklardan birinin Memet ve Memiş adlı iki kardeşin savaşta şehit düşmesi üzerine bacıları tarafından söylendiğini, diğer kaynak kişi ise ikinci defa askere alınan ve Yemen'e gönderilen Mehmet Ali için bacısının söylediğini belirtmektedir.¹⁷⁸

4.1.2. Yazılı Kültür Ortamında Askerlik

İletişim kanalının yazıyla birlikte değişmesiyle ortaya çıkan kültür ortamına yazılı kültür ortamı diyoruz. Yazılı kültür ortamı sözlü kültür ortamının devam ettiği dönemlerde yazının icadıyla ortaya çıkan ve iletişim malzemesinin bir takım ses

¹⁷⁸ İsmail Görkem. (2001). *Türk Edebiyatında Ağıtlar- Çukurova Ağıtları*, Akçağ Yayınları, Ankara, ss.184-186.

değerleri yüklenen sembollerle ifade edilmesi ve iletişim malzemesinin papirüs, deri, taş, tahta ve kâğıt gibi yüzeylere yazılmasıyla doğmuştur. Bu ortam, insanlık tarihinde en fazla beş bin yıl gibi bir zaman diliminde gerçekleşmiştir.¹⁷⁹ Ong, yazılı kültür ortamını, elektronik teknolojinin hayatımıza kattığı çeşitli araçlar vasıtasıyla, ikincil sözlü kültür çağı olarak görür.¹⁸⁰ Ancak bu, birincil sözlü kültür çağından bütünüyle farklı değildir. Çünkü teknoloji, kültürel ürünler üzerinde dönüştürücü bir etki yaratmakta ve onlara yeni bir şekil kazandırmaktadır. Birincil sözlü kültür ile ikincil sözlü kültür arasında önemli benzerliklerin olduğunu belirten Ong, bunun dışında, bir farka dikkat çekmektedir:

İkincil sözlü kültür, birincile hem çok benzer hem de hiç bezemez. Yazı ve matbaa, okumakta oldukları metni anlamaları için insanları yalnız kılıyorsa, birincil ve ikincil sözlü kültürler de dinleyiciler arasında güçlü bir grup bilinci yaratırlar. Ancak ikincil sözlü kültürün, grup bilinciyle bir araya getirdiği dinleyici topluluğu, birincil sözlü kültürdekinden kat kat geniş bir kitledir.¹⁸¹

Günümüzde matbaa teknolojisinin son derece hızlı gelişmesiyle askerlik ile ilgili yazılı kültür ortamında yer alan ürünler de çoğalmış, geniş okuyucu kitlelerine ulaşmıştır. Bunların hepsini burada vermemiz mümkün değildir, ancak örnek teşkil etmesi açısından bazılarını değineceğiz.

Sözlü kültür ortamında üretilmiş ve araştırmacılar tarafından derlenip yazılı kültür ortamında paylaşılmış ürünlerden biri İsmail Görkem'in Türk Edebiyatında Ağıtlar adlı eseridir. Bu eserde askerlik etrafında icra edilmiş on beş civarında ağıt tespit ettik. Erman Artun da Adana'da Askere Uğurlama- Karşılama Törenleri: Asker Ağıtları, Türküleri, Manileri, Şiirleri adlı makalesinde konuyla ilgili sözlü kültür ortamından derlenmiş örneklerle yer vermiştir. Cahit Öztelli ise türkü türünde oluşturduğu eserinde, asker türküleriyle ilgili ülke genelinden derlenen ürünlerden bir bölüm oluşturmuştur. Şükrü Elçin de Türkiye Türkçesinde Ağıtlar adlı çalışmasında alanımızla ilgili on sekiz ürüne yer vermektedir. Ağıt ve türkü dışında anılar, fıkralar, denemeler, şiirler, destanlar müstakil eserler halinde bastırılmıştır.¹⁸² Matbaa teknolojisi kullanılarak oluşturulan müstakil eserlerle birlikte gazete, dergi gibi süreli yayınlarda da konumuzla ilgili ürünlere rastlayabiliriz. Örneğin Posta Gazetesinin "Yurdumun Şairleri" adlı bölümüne şiirlerini gönderip yayınlanmasını sağlayan okuyucular arasında askerler de vardır:

¹⁷⁹ Çobanoğlu, (2000b), a.g.e., ss.142-152.

¹⁸⁰ Ong, a.g.e., s.161.

¹⁸¹ Ong, a.g.e., s.161.

¹⁸² Örnekleri görmek için Ekler Bölümüne bkz.

Vatan Sağolsun

*Vatan borcu dedim çıktım yola
Çakı gibi asker oldum, gel gör ana
Canımı adadım bu cennet vatan
Boyun büküp de sakın ağlama*

*Bir gün haber vermezsem sana
Bil ki bir kurşun girmiştir bağrıma
Al bayrağa sarılıp da gelirse yanına
Boyun büküp de sakın ağlama*

*Bir mezar kazın Maraş toprağına
Vatan sağ olsun yazın mezar taşıma
Kur'an okurken baş ucumda
Boyun büküp de sakın ağlama¹⁸³*

Yazılı kültür ortamının yazının icadıyla başladığını yukarıda belirtmiştik. Dolayısıyla sadece matbaa teknolojisi kullanılarak oluşturulup geniş kitlelerle paylaşılan ürünlerin dışında kalem kağıt yoluyla oluşturulan ürünleri de bu bölümde incelememiz gerekir. Alan çalışmasında konuyla ilgili birçok ürüne rastladık. Bunlar genellikle mektup, defter gibi ürünlerdir. Askerlik esnasında oluşturulan defterler, işleve göre farklı isimler almaktadır (günlük, hatıra defteri, şafak defteri, bilgi defteri vb.). Hemen hemen her askerin oluşturduğu hatıra defteri ya da asker defteri denilen çalışma, özel bir ciltle oluşturulur ve üzerine askerin yazılmasını istedikleri yazılır. Örneğin kaynak kişilerden 74-1 tertip Erkan Karkuzu'nun asker defterinin kapağı şu şekildedir:

Üst ortada görev yaptığı yeri bildiren *3. ANA JET ÜS. K. KONYA*, sol üstte *ÇELİK KANATLAR ALTINDA ÖZLEM DOLU 460 GÜN*, sağ üst köşede vesikalık fotoğraf, kapağın ortasında komutanlığın amblemi, kartal ve uçak silüetleri, sol altta *1974-1 KRAL DEVRE*, alt ortada *ÖMÜR BİR YAPRAKTIR / ELBET BİRGÜN SOLACAK / EN GÜZEL HATIRALAR / BU DEFTERDEE KALACAK* dörtlüğü ve sağ altta da askerin ad, soyad, memleketi yaldızlı bir şekilde yazılmıştır.

¹⁸³ İlker Yişen, 1986, Kahramanmaraş, *Yurdumun Şairleri*, Posta (23.02.2007).

Defterin içeriğinde ise asker arkadaşlarının fotoğrafları, sevdiği şarkıcı ve sinemacıların kartpostalları, arkadaşlarının kendisi için yazmış oldukları görüşler, sözel kodlar (*GÜNLER NE KADAR ZALİM OLSA DA GEÇMEYE MAHKUMDUR*, *ŞAFAK 27 BAŞKA YOK* gibi), şiirleri yer alır. Defterde rastladığımız manzumelerden biri şu şekildedir:

Hüzün

*Anılarla doldu yüreğim üzgünüm
Sevdiklerimi, memleketimi düşünürüm
Bir de bakmışsın bu diyardan da göçmüşsün
Yine çöktü gönlüme garip bir hüzün*

*Gezerdim bazı seneler güzün
Şimdi de teller içinde özgürlüğüm
Tadı bile kalmadı artık doğan günün
Yine çöktü gönlüme garip bir hüzün (Erkan Karakuzu)*

Mektup yıllarca asker ile ailesi arasındaki iletişim işlevini üstlenen alternatifsiz kanal olarak varlığını sürdürmüştür. 80’li yıllarda telefonun yaygınlaşmasıyla, günümüzde ise internet ve cep telefonu seçenekleriyle mektubun geçerliliği azalmış, ancak bu tamamıyla yitirilmemiştir. Asker telefonda sözü uzatamaz, ya parası azdır ya da ankesörlerdeki yoğunluktan dolayı diğer askerlerin müdahalesiyle karşılaşır. Böylece içinden geçenleri, duygu ve düşüncelerini sevdiklerine iletmek için mektup yolunu seçer. Zarfın içine bir fotoğrafını koyup onun arkasına da yazdığı manzumeyle duygularını ifade etmeye çalışır.

4.1.3. Elektronik Kültür Ortamında Askerlik

Geçtiğimiz yüzyıldaki önemli teknolojik gelişmelerin insan hayatına girmesiyle içinde bulunduğumuz çağ, bilişim çağı, teknoloji çağı gibi adlandırmalar almıştır. Ong, “elektronik teknoloji”nin hayatımıza kattığı çeşitli araçlar vasıtasıyla, “ikincil sözlü kültür çağı”na girdiğimizi söylemektedir. Teknolojinin, kültürel ürünler üzerinde dönüştürücü bir etki yarattığından ve onlara yeni bir şekil kazandırdığından¹⁸⁴ bahsederek ikincil sözlü kültürün içinde matbaa ile yaygınlaşan yazıyı ve sonraki teknolojik gelişmeleri dahil etmiştir. Günümüzde elektronik

¹⁸⁴ Ong, a.g.e., s.161.

ortamdaki hızlı gelişmeler, bizi yazı ve elektronik teknolojisini ayrı ayrı ele almaya sevk etti.

Şehirleşme ve modernleşme sonucu yeni ortamlar ortaya çıkmış olsa da halk kültürü açısından bazı olumsuzluklar da doğmuştur. Şehirleşme süreciyle başlayan ve şehrin karmaşık ilişkiler ağında insanın kendini gerçekleştirebilmek için verdiği mücadele bir başka sorunu tetikliyor. Bu durumun en sıradan örneği ise, modern anlamda bir şehirde insanlar arası fiziki mesafe azalırken, zihinsel anlamdaki mesafe artmakta ve buna bağlı olarak da bireysellik bir kültürel yaşam tarzına dönüşmektedir.¹⁸⁵ Bireyselleşmeyle birlikte şehir insanı yalnızlığa bürünmüş, sosyal çevreden koparak kendi dünyasını kurmaya çalışmıştır. Bu süreçte; ulusal kültür sisteminin, “popüler kültürün” yaygın bir yaşam biçimi özelliği kazanmasıyla, “kitle kültürü” haline dönüşmesini tetiklemesi, gelişmekte olan toplumların hemen hemen tamamında yaygın olarak görülen bir olgudur. Söz konusu bu yaşam biçimine sahip egemen insan tipinin özelliği ise, davranışların “öznesi” olmaktan çıkarak, içinde yer aldığı kalabalıkların birer “nesnesi” haline gelmesidir.¹⁸⁶ Bu noktada radyo, televizyon, internet gibi kanallarla iletişimi sağlayan elektronik kültür ortamı, bireyi yalnızlık fobisinden kurtarır ve eğlenme, vaktini güzel geçirme, kültür alışverişi gibi nice ihtiyaçlara cevap verme mekanizması olarak yerini alır.

Ülkemizde elektronik kültür ortamının başlaması 1900’lü yıllarda gramofonla olmuştur.¹⁸⁷ Bunu radyo yayınları takip etmiş, ardından 1970’lerde televizyon yaygınlaşmaya başlamıştır. Sesin ve görüntünün kaydedilip kayıt ortamı dışındaki sunumlarıyla icrası gerçekleşen bu teknolojik hadiseleri 1990’lı yıllarda özel televizyon kanalları ve radyolarının birbiri ardına yayına başlaması, cep telefonunun icat edilip her insanın cebine girecek derecede yaygınlaşması, bilgisayar ve internetin evlerdeki yerini alıp sosyal bir varlık olan insanı bireyselleştirmesi ve teknolojideki akıl sınırlarını zorlayan gelişmeler bu ortamın önemini de gün geçtikçe artırmaktadır. Teknolojideki bu gelişmeler, kullanıcın duygu ve düşünce dünyasını etkilemekte, olaylar ve tabiata bakış açısında değişmelere yol açmaktadır. Olumlu veya olumsuz olabilen bu değişmeler örf ve âdetleri de etkileyerek yeni geleneklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Konumuz olan askerlik kavramı da bu değişikliklere kapalı değildir.

¹⁸⁵ Nuri Bilgin, (1995). *Kolektif Kimlik*. Sistem Yayınları, İstanbul, s. 39.

¹⁸⁶ Ruhi Ersoy. (2006). Şehirleşme- Halk kültürü İnkileminde Sorunlar ve Bazı Çözüm Önerileri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:20, s.4.

¹⁸⁷ Çobanğolu, (2000b), a.g.e., s.152.

Daha önce de belirttiğimiz¹⁸⁸ gibi askerler sevdikleri türküleri, şarkıları kasetlere kaydettirmekte, bu kasetleri teyp, volkmen gibi araçlarla boş vakitlerinde dinlemektedirler. İsteyenler kasetin başına anons veya şiir ekletip memleketteki sevdiklerine gönderirler. Günümüzde kasetin yerini cd'ler almaya başlamıştır. Ayrıca böylesine büyük bir kitleye hitap etmek için askerlikle ilgili birçok şarkı, türkü söylenip kaset yoluyla piyasaya sunulmuştur. Askerlik üzerine söylenen şarkılardan popülerliğini günümüze kadar taşıyanlardan biri 1977 yılında Esmeray'ın 45'lik plağa söylediği "Gel Tezkere" adlı şarkıdır. Her asker bu şarkıyı dinler, söyler.¹⁸⁹

Gel Tezkere

Gel tezkere, gel tezkere bitsin bu gurbet
 Evde baban, anan, bacın yüzüne hasret
 Yolunu gözleyen yarin yüzüne hasret
 Gel tezkere, gel tezkere bitsin bu gurbet

Bir yıl odu davul zurna yolcu ettik seni
 Duvarın üstüne astık yırtık resmini
 Hiç gam yemem yaş olsa da görür gözlerim
 Vatan borcu namus borcu derim beklerim

Gel tezkere, gel tezkere bitsin bu gurbet
 Evde baban, anan, bacın yüzüne hasret

Mektup geldi selamın var yaşlı babana
 Bacı kardaş muhtar emmi garip anana
 Koca öküz, sarı dana nasibin almış
 Mektubunda söz etmemiş bir yarin kalmış

Gel tezkere, gel tezkere bitsin bu gurbet
 Yolunu bekleyen yarin yüzüne hasret

¹⁸⁸ Bkz. Üçüncü Bölüm.

¹⁸⁹ <http://www.askerlik sitesi.com/forum/detay.asp?c=115>

Çeşmelerde, odalarda adın okunur
 Okundukça yüreğime hançer sokulur
 Seni anmak günah değil, kırk kat ellere
 Söyleyemem ben derdimi kendime bile

Gel tezkere, gel tezkere bitsin bu gurbet
 Evde baban, anan, bacın yüzüne hasret

“Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır. Toprak, eğer uğruna ölen varsa vatandır.” mefhumunu genç nesillere aşılacak, tarihiyle sağlam bir şekilde bağlanmış bir millet olmak amacıyla Çanakkale Savaşına ve Milli Mücadele yıllarına önem verilmektedir. Sinema bağlamında bu konuda rastladığımız ilk örnek “Ateşten Gömlek” adlı filmidir.

Halide Edip Adıvar'ın aynı adlı romanını, Muhsin Ertuğrul senaryoya uyarlamış ve filmi yönetmiştir. Filmde Yunanlıların işgali sırasında eşi ve çocuğu öldürülen Ayşe ile İhsan'ın sonları ölümle biten öyküsü anlatılmaktadır. Sinemalarda iki ayrı bölüm olarak yani çift bilet karşılığında seyirciye sunulan "Ateşten Gömlek", ilk "Kurtuluş Savaşı film denemesi" olması özelliğiyle önemli bir noktada durmaktadır. Ayrıca Türk asıllı kadın oyuncuların (Neyyire Neyir, Bedia Muvahhit) sinemaya girdikleri ilk filmidir. Adıvar'ın bu eseri, Ziya Öztan'ın senaryolaştırıp Mete Yılmaz'ın yönettiği “Ateşten Günler” adlı dizide de karşımıza çıkmaktadır. Kurtuluş Savaşı yıllarının anlatıldığı bu dört bölümlük dizide Zuhal Olcay, Ahmet Leventoğlu, Haluk Bilginer, Can Gürzalp, Jale Birsnel, Müşrik Kenter gibi oyuncular rol almıştır.

Kurtuluş Savaşıyla ilgili en önemli yapım geçtiğimiz yıllarda TRT tarafından gerçekleştirilmiştir. Altı bölümden oluşan ”Kurtuluş” adlı dizinin yönetmenliğini Ziya Öztan, senaryo yazarlığını ise Turgut Özakman yapmıştır. Rutkay Aziz'in Mustafa Kemal Paşa'yı canlandırdığı dizideki bölümler şöyledir: Şu Çılgın Türkler, İki Ateş Arasında, Diriliş, Kan Seli, Sonun Başlangıcı, Kurtuluş.

Çanakkale, tarihçiler tarafından millet olma fikrinin ve Kuvva-yı Milliye ruhunun doğduğu yer olarak gösterilmektedir. Yarım milyon insanın kaybedildiği, bir devrin battığı yer olan Çanakkale'nin Türk tarihinde, edebiyatında ve folklorunda apayrı bir yeri vardır. Ayrı bir çalışma alanı olarak gördüğümüz Çanakkale Savaşıyla ilgili ekranlarımızda birçok yapıma rastlamaktayız. Bununla ilgili 11-18.Mart.2007 Zafer Haftasında tespit ettiğimiz yayınlardan bazıları şöyledir: “Çanakkale

Geçilmez”, “Son Kale Çanakkale”, “Gelibolu”, “Çanakkale Geçildi mi”, “Kınalı Kuzular”.

Bu konuda örnekleri çoğaltabiliriz. Ancak tespit ettiğimiz yapımların çoğu belgesel niteliğindedir. Çanakkale’yle ilgili bir sinema filminin eksikliği hissedilmektedir. Bu eksiklik TRT ekranlarında yayımlanan “Kınalı Kuzular” adlı dizi filmle ve görsel açıdan çizgi film tarihimizde önemli bir noktaya konulan “Çanakkale Geçilmez”le kapatılmaya çalışılmıştır.

Yukarıda değindiğimiz amaç doğrultusunda “Çanakkale Geçilmez” adlı çizgi film tarihi somutlaştırarak dile getirmiş, özellikle ilköğretim çağındaki çocukların ve gençlik dönemindeki seyircinin dikkatini çekmiştir. Ümraniye Belediyesinin 2005 yılında hazırladığı çizgi sinema yeni nesillere tarihimizi öğretmek açısından takdire şayandır.¹⁹⁰

Örnekler arasında “Kınalı Kuzular” adlı diziyi ayrı bir yere koymak gerekir. 2006-2007 yayın döneminde TRT 1 ekranlarında yayınlanan dizi, sinema filminin eksikliğini dolduramasa da filmin sinyallerini vermektedir. Tunç Davut yönetmenliğini yaptığı dizinin fikrî boyutu 2005 yılında ortaya çıkmıştır. Çanakkale şehitlerinin mektuplarından doğan¹⁹¹ dizide her bölümde ayrı bir hikaye ele alınmaktadır.

1980 sonrasında Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde PKK başta olmak üzere farklı örgütlerin bölücülük faaliyetleri ülke gündemini bir hayli meşgul etmiştir, etmektedir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin yirmi yılı aşkın süren mücadelesi, Türk milletini de farklı yönlerden etkilemiştir. Çalışmamızı oluşturan askerlikle ilgili, bu hususta elektronik kültür ortamına birçok program yansımıştır. 2006 ve 2007 yıllarında yaptığımız çalışma doğrultusunda ekranlarda rastladığımız programlardan önemlilerini vermeden önce “Anadolu’dan Görünüm” ve “Mehmetçik” adlı programlara değinmek gerekiyor.

“Anadolu’dan Görünüm”, terör örgütünün eylemlerini artırdığı 1980 ve 1990’lı yıllarda, TRT’de yayımlanan bir programdır. Programda ağırlıklı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin mücadelesine yer verilmekte, özellikle bölge halkı ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları bilinçlendirilmektedir.

¹⁹⁰ Çizgi film Ümraniye Belediyesinin internet sitesinden izlenilebilmektedir.

¹⁹¹ Dizi ekibinin ,17.03.2007 tarihinde TRT 1 ekranlarında katıldıkları “Konuşuyorum” adlı programda, dizi hakkında bilgi vermişlerdir.

Anadolu'dan Görünüm programı gibi terörün ülke gündeminden düşmediği yıllarda Türk Askerinin eğitimine, kışla yaşamına yer verilen program yine TRT televizyonlarında yayımlanmaktaydı. Geçtiğimiz yıllarda (2005) ise aynı formattaki program özel kanallardan Star ekranlarında yer almıştır. Yine aynı adla Kanal 1 ekranlarında, 15.03.2007 tarihinden itibaren yayına başlayan programda ülkenin dört bir tarafında vatani görevlerini sürdüren erlerin zor şartlardaki eğitimleri, memleketlerine, ailelerine duydukları hasret farklı şekillerde dile getirilmekte birlikte tatbikat ve operasyonlardan görüntüler sunulmaktadır.

Hakkari özelinde 1993-1995 yılları arasında yaşananları ele alan belgesel niteliğindeki “Kan Uykusu” 2006 yılında Serdar Akinan tarafından hazırlanmıştır. 1993-1995 yılları arasında Hakkari Dağ ve Komando Tugayı ve Güvenlik Komutanlığı yapmış olan Osman Pamukoğlu'nun ve binlerce Mehmetçik'in mücadelesini onların ağzından, ilk kez yayınlanan görüntülerle ekrana taşınmıştır. Program hazırlanırken Ankara, İstanbul ve Adapazarı'nda olmak üzere toplam 108 saatlik röportaj yapılmış; tamamı ilk kez yayınlanan 150 saatlik görüntü deşifre edilmiş; iki yüzden fazla fotoğraf ve gazete kupürü incelenmiştir.

1993-1995 yılları, Güneydoğu'da PKK'ya karşı yapılan mücadelenin tarz ve yöntemlerinin değiştiği ve PKK'nın omurgasının kırıldığı yıllardır. Aynı dönemde, Hakkari'de PKK teşkillere manevra gücü olarak 1000-2000 askerden oluşan 779 hareket, manevra gücü 3000-5000 askerden meydana gelen 78 hareket yapılmıştır. 23 kez 1000-5000 askerden oluşan kuvvetlerle Kuzey Irak'taki PKK kamplarının birkaçına aynı zamanda taarruz edilmiştir. Görev yaptığı süre içinde muharebeleri bizzat yöneten ve fiilen çatışmalara giren Osman Paşa ve komutasındaki askerler, 778 günde yapılanları, muharebelerin detaylarını “Kan Uykusu”na anlatmıştır.¹⁹²

Serdar Akinan, Kan Uykusu'nun devamı niteliğindeki “Kan Uykusu- Kınalı Türkü”de ise güneydoğu gazilerinin sıkıntılarına yer vermiş, onların sivil hayata tekrar alışma konusunda karşılaştıkları güçlükleri gözler önüne sermiştir. Bu program, 09.6.2007 tarihinde Skytürk kanalında yayımlanmıştır.

Belgesel tarzındaki programların dışında “Kınalı Kuzular” gibi anıları senaryolaştırarak televizyona taşıyan bir başka program ise “Ölümsüz Kahramanlar” dır. Yapımcılığını ve yönetmenliğini Fedai İpek'in yaptığı programda terör örgütüyle yapılan mücadelede şehit düşen askerlerin hikayeleri anlatılmaktadır. Pazar akşamları Samanyolu televizyonunda yayınlanan programla ilgili kanalın internet sitesinde şu bilgiler yer almaktadır:

¹⁹² www.skyturk.com

Program vatan savunması yaparken canlarını feda edenlerin, şahadet mertebesine ulaştıkları ve aslında hiç ölmedikleri fikrinden yola çıkarak hazırlandı. Geleceği barışa taşımak, belki de vatanın tek bir karış toprağını feda etmemek için şehit düşenleri anlamak ve anlatmakla mümkündür. Programda şehit olan askerlerin öyküleri, ailelerinin, yakınlarının ve silah arkadaşlarının anlatımlarıyla öğreniliyor ve ulvi bir gayeye canları pahasına hizmet ettikleri anlatılıyor.¹⁹³

Nursel Tozkoparan'ın hazırladığı, Şebnem Kısaparmak'ın sunduğu “Paylaştıkça” adlı gündüz programı hafta içi her gün Kanal 7 ekranlarına gelmektedir. Programda genellikle kadının sorunları ele alınmakla birlikte zaman zaman asker mektuplarına ve şiirlerine de yer verilmekte asker aileleri programa davet edilmektedir.

Televizyon ekranlarında askerlikle rastladığımız bir başka program ise dizi niteliğindeki “Şaban Askerde” dir. Star Televizyonunda yayınlanan dizi, 1993 yılında Orhan Oğuz yönetmenliğinde hazırlanmıştır. Bunun dışında günümüzde Show TV'nin yayınlanan “Emret Komutanım” adlı dizi de bir taburda yer alan askerlerin yaşadıklarını eğlenceli bir üslupla dile getirmektedir.

Türk insanı yapılması zorunlu olan askerliği vatani görev olarak algılamış, davullarla zurnalarla kütasına uğurlanmış, gerektiğinde gözünü kırpmadan canını feda etmiştir. Bunun yanında kışla yaşayışını tıpkı yukarıdaki dizilerde olduğu gibi eğlenceli bir hale getirmiştir. Sinemaya yansıyan kısmında da genellikle askerliğin eğlenceli boyutu karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda “Hababam Sınıfı Askerde” ve “O Şimdi Asker” gibi filmler dikkatimizi çekmektedir.

Mustafa Altıoklar tarafından 2002 yılında çekilen “O Şimdi Asker” adlı filmde, dünyanın ve Türkiye'nin dört bir yerinden değişik sosyal katmanlara mensup insanların (fabrikatör Murat, işçi Ömer, büyük bir pop yıldızı olan Gökhan, depremde ailesini ve her şeyini kaybetmiş Nihat, kilo fazlası yüzünden askerliğini bir türlü yapamamış askerlik aşığı Can, karısı doğum yapmakta olan tiyatrocu Levent, Avustralya'da yaşayan Hüseyin, oğlu Seyfi Paul, güneydoğulu köy sahibi ağa, Laptop Recep, Almanya'da yaşayan hip hopçısı Fresh) tüm farklılıklara rağmen, bir olmayı, birlikte ve uyum içinde yaşamayı öğrenecekleri, eğlenceli bir serüven anlatılmaktadır. Bugüne kadar yapamadıkları bu görev; her ne kadar 28 gün gibi kısa bir süre de sona eriyor olsa da kahramanlarımız evlerine dönerken yanlarında çok önemli bir yaşam tecrübesini de götürmektedirler.

2004 yılında Ferdi Eğilmez tarafından beyaz perdeye aktarılan “Hababam Sınıfı Askerde” adlı filmde okuldan bir türlü mezun olamayan öğrenciler, vatani

¹⁹³ www.samanyolu.com

görevleriyle baş başa kalırlar. Bir sabah, yataklarından apar topar kaldırılarak askere alınan Hababam Sınıfı öğrencileri, sıkı disiplin karşısında bocalamaya başlar. Sınıfın askere alınmasında okul müdürü Deli Bedri'nin çabaları rol oynar. Öğrencileri okuldan uzaklaştırmak için onları asker kaçağı olarak ihbar eden Deli Bedri, askerde de öğrencilerin karşısına binbaşı olarak çıkar. Zehra Binbaşı ise son derece disiplinli bir kadın subaydır. Çok idealist bir kadın olan Zehra Binbaşı, askeriyede kızların da yer alması için bir çalışma başlatır. Pilot uygulama olarak kırk güzel kız kışlaya alınır.

Buraya kadar sinema ve televizyon ekranlarına yansımalarıyla ele aldığımız askerlik, son yıllarda internetin yaygınlaşmasıyla yeni bir boyutta karşımıza çıkmaktadır. Manilerden, türkülerden, deyimlerden kaset ve cd'lere; mektuplardan, hatıra defterlerinden internet sitelerine ve elektronik postalara doğru bir değişim dönüşüm, hayatın her alanında olduğu gibi askerlikte de karşımıza çıkmaktadır.

Bilgisayar ve internet elektronik teknoloji olarak kitle iletişiminde televizyonun yerini almaktadır. Bilgisayarın sanal dünyası, televizyon, radyo, telefon, kitap, gazete vb. öğeleri kapsamıştır. Böylece yazma, konuşma, dinleme, okuma, haberleşme gibi olanaklar internetin tekelinde toplanmaktadır. Bu teknolojik imkan sayesinde internet tek başına kitleleri yönlendirebilmektedir. İnternet ortamına, her yerde kolaylıkla ulaşılabilmesi onu daha da güçlendirerek yeni yüzyılın medyası olmasına olanak sağlamıştır. İnternet nedeniyle, insanlar artık farklı iletişim araçlarına ihtiyaç duymamaktadır. Bu yeni medyanın ortaya çıkışı ile eski-yeni iletişim kültürü, teknoloji tarafından yeniden yorumlanarak hizmete sunulmaktadır.¹⁹⁴

Bireyselleşen modern toplumda bu yeni iletişim aracı askerlik boyutunda da yerini almıştır. Teknolojiden yararlanan bireyler, askerlik anlatılarını köy odaları, kahvehaneler gibi icra bağlamları yerine internet sitelerindeki forumlarda, yorum sayfalarında anlatmaya başlamışlardır. Fıkra sitelerinde asker fıkraları, türkü sitelerinde asker türküleri yayınlanmaya başlanmıştır. Askerlik vazifesini yerine getiren gençlerin birçoğunda hatıra defteri varlığını korumasına rağmen iletişim aracı olan mektubun yerini telefon ve internet almaktadır. Çarşı iznine çıkan askerlerin büyük bir çoğunluğu, birkaç saatini internet kafeteryalarda geçirmekte, yakınlarıyla görüntülü bir şekilde iletişim kurmaktadırlar. Ayrıca dönem veya birlik askerleri arasında elektronik posta grupları¹⁹⁵ vasıtasıyla, askerlik bittikten sonra bütün arkadaşlarından haber alma olanağını kullanmaktadırlar. Küreselleşen dünyada gerek maddi açıdan, gerekse sosyalleşme amacıyla askerlik merkezinde birçok web sitesi

¹⁹⁴ Meltem Ağır. (2007). Sözü 'E-Karte' Etmek. *Milli Folklor*. 75(4), s.135.

¹⁹⁵ Keşan askerlik yapan 305. Kısa Dönem askerler 305kd_kesan@googlegroups.com adlı ileti grubu yoluyla birbirlerinden haberdar olmaktadır. Ayrıca 301. Kısa dönem askerlerden de 301ksd74@yahogroups.com adlı ileti grubuyla iletişimi sürdürenler tespit edilmiştir.

kurulmuştur. Bu siteler, askerlik ile ilgili her türlü bilginin paylaşıldığı ortamlar haline gelmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi gelenek özünü korumakla birlikte yeni ortamlarda değişim-dönüşümünü gerçekleştirerek devam etmektedir. Yeni gelişmelerle birlikte yeni ortamlarda bu sürecin devam etmesi kaçınılmazdır.

SONUÇ

Millet vasıflarından biri de kültürün süreklilik arz etmesidir. Bir millette kültürel unsurlar, geçmişle gelecek arasında bağ kuramayıp tarihin tozlu sayfalarında övünç malzemesi durumunda kalıyorsa, o milletin varlığı tehlikeye düşmüştür denilebilir. Türk kültürü belirli bir ailenin değil, Türk ilinde yaşayan bütün fertlerin ortak duyusu, düşünüş, inanış biçiminde sahip oldukları bir kavramdır. Türk kültürü sürekli sentez halinde, değişim-dönüşümünü tamamlayarak gelişmiş ve varlığını sürdürmüştür. Dünya sahnesinde köklü bir yere sahip Türk kültürünü, Ata yurt'tan Anayurt'a taşıyan Türk milleti, binlerce yıllık birikimi de yeni yurda getirmiştir. Köklü bir geleneğe sahip ordu ve devlet yönetiminin bu birikimle daima ayakta kalması sağlanmıştır. Ordu devletin temel dinamiği olarak görülmüş, bu da milletin anlayışına, düşünce dünyasına yansiyarak her ferdin daima asker pozisyonunda olduğu fikri, ordu-millet anlayışı ortaya çıkmıştır.

Ordu-millet anlayışını günümüze taşıyan Türk insanı ordusuna gereken saygıyı ve güveni göstermesiyle birlikte bu coğrafyada yirmi yaşına gelen her Türk erkeğinin askerliği yasal ödev yerine borç bilip, bu görevi canını ortaya koyarak yerine getirmesi, halk yaşamında da birbirinden farklı birçok pratik doğurmuştur. Sözlü ve sözsüz iletişim kanallarıyla birer folklorik ürün şeklinde ortaya koyduğu bu pratiklerin de bir insan yaşamında bir buçuk, iki yıllık bir süreç içerisinde devam etmesi (askerlik öncesi, askerlik, askerlik sonrası) pratiklerin kapsamının geniş olmasına yol açmıştır. Folklorik ürünler vasıtasıyla geleneğin devamlılığı sağlanırken, halkın hoş vakit geçirme, eğlenme, kuruma saygı, sosyal motivasyon, tarihe ışık tutma, eğitim gibi işlevler de sağlanagelmıştır.

Yaşayan, güncel bir yapıya sahip olan askerlik etrafında oluşan folklorik ürünler, her an, herhangi bir mekanda üretilmeye müsait bir yapıdadır. Bu ürünler içinde en çok dikkati çeken askerlik anlatılarıdır. Birey askerlik esnasında uzun yıllar hafızasından silemeyeceği olaylara, durumlara tanık olarak vatani görevini tamamlar. İncelememizde de görüldüğü üzere icra edilmesi için sadece konunun askerlikten açılmasının yeteceği anlatılar, sözel anlatılar içinde bir tür olarak düşünebilir. "Ben

askerdeyken...”, “Bir gün askerde...”, “Askerin biri...” diye başlayan askerlik anlatıları, folklor ile ilgili olduğu kadar psikoloji, sosyoloji, tarih gibi sosyal ve beşeri bilimlerin de inceleme alanında olduğu ve anlatıları farklı tarzlarda ele almak gerektiği düşünülebilir. Bireyin hayatında önemli bir dönemi kapsayan askerlikle ilgili herkesin söyleyecek sözü vardır. Özellikle köy odalarında, kahvehanelerde, iş ortamında, asker gecelerinde icra edilen bu ürünler, günümüzde zayıflamasına rağmen hala icra edilmekle birlikte sözlü kültürden elektronik kültüre doğru yöneliş de ortadadır.

Küreselleşme ve teknolojileşmeyle birlikte bireyselliği öngören yeni dünya düzenlerinin toplumcu kültürü yozlaştırmaya başladığı günümüzde Türk toplumunda hâlâ kutsallardan birinin askerlik olması ve bu kurumun korunabilmesi bir toplumsal meziyet olarak görülmelidir. Elbette bu meziyetleri besleyen değerler vardır. Bu değerler atadan evlada öğüt biçiminde halk anlatılarında, türküde, manide, askerin eline yakılan kınada, yani farklı folklorik ürünlerde kendisini göstermiştir.

SÖZLÜK*

A

aç aç: Dansöz.

aç aç gecesi: Erler için düzenlenen, içinde şarkıcıların ve dansözlerin de şov yaptığı moral gecesi.

açık gözleri jandarma yazıyorlar: Kurnazlık ederek hakkına razı olmayanlar için üretilmiş bir uyarı lafi.

ağaç: Nöbetçi.

ağır makinalı: Nohut yemeği. Nohudun gaz yapıcı etkisinden dolayı bu ad verilmiştir.

ağır top: Zengin er.

akrep: Magnum marka kısa namlulu silah.

akrep timi: Yaz aylarında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde çok sayıda bulunan zehirli akrepleri arayıp bulup öldüren erlere takılan addır.

alayın namusu: Sancak.

alaylı: Eskiden askeri okula gitmeksizin, erlikten tezkere bırakarak yüksek rütbelere terfi etmiş kimseler için kullanılırdı.

albay olarak askere gitmek: Geçkin bir yaşta askere gidenler için alay yollu olarak kullanılır.

alçak sürünme: İyice yere yapışarak ilerlemek. Askerlik eğitiminde kullanılan bir talim yöntemi olarak sürünmenin çok abartıldığını ifade etmek üzere kullanılır.

alet: Tabanca.

Ali okulu: Okuma yazma bilmeyen erlere okuma yazma öğretilen kurs.

Allah Allah Allah: Türk askerlerinin topluca meydan harbine girdiklerinde düşmana saldırı nidası olarak kullandıkları kalıptır.

Allahsız kurşun: Nereden geldiği belli olmayan ve bir kişinin ölümüne neden olan kurşun, serseri kurşun.

alo jandarma kalmak: Şafağın 156'ya düşmesi.

alt devre: Üç aylık asker.

alt tertip: Kendisinden bir sonraki tertip.

alo trafik kalmak: Şafağın 154'e düşmesi.

altı okka yapmak: Askere uğurlama törenlerinde "en büyük asker bizim asker" sloganları eşliğinde yolcu edilen kişinin, arkadaşlarınca havaya atılmasıdır.

ana kucağı değil asker ocağı: Askerliğin zorluklarından dem vuranlara karşı üretilmiş, özellikle erkekliği ve dolayısıyla da askerliği yücelten bir slogandır.

* Bu bölümde askerlerin kendi aralarındaki iletişimi sağladıkları özel dilleri olan argo sözcükler, deyimler; eğitimde kullandıkları yürüyüş kararları; espri yoluyla dizilmiş nakaratlar; slogan ifadeler yer almaktadır. Sözlük oluşturulurken 2005 yılında Keşan'da askerlik görevini yerine getiren uzun ve kısa dönem askerlerin ifadelerinden, diğer kaynak kişilerden ve kaynaklar bölümünde yer alan argo sözlüklerden yararlanılmıştır.

analar ne askerler doğurur ama sıkorski doğuramaz: Silah üstünlüğünün insan varlığını aştığını belirten bir deyimdir.

Ankara'dan kalktı tren/ İstanbul'da yaptı fren/ tertibimin şafak otuz dört/ alkışlamayan g.tveren: terhisi yaklaşmış erler için üretilmiş bir nakarattır.

anonslu: Askerin yakınlarına ve sevdiklerine yollamak üzere doldurttukları günün popüler şarkılarından oluşan ve kadın spikerlerin asker için manzumeler söylediği kasetlere ve cd'lere verilen addır.

apaçi: Çok saldırgan, gözünü budaktan sakınmayan komando askeri.

apoletli: Subayların omuzlarına taktıkları ve üzerine rütbe, sınıf belirten işaretlerin ilişitirildiği şeritten apoletleri taşıyan, rütbeli kimse.

arabayı devirmek: İradesi dışında geceyin cinsel boşalma, kamyon devirme.

arazi olmak: Yapılacak bir işi yapmamak için oradan sıvışmak, kaytarmak.

araziye uymak: Diğer askerler ne yapıyorsa onların aynısını yapmak.

arıza: Sürekli sorun çıkaran er.

arpacık: Silahın nişan alınırken dikkate alınan ucu.

asiz: Askeri inzibat.

asker balığı: 1. Erkeklik organı, penis. 2. Bir nisanda asker olmak.

asker etmek: 1. Birisini bir işle görevlendirmek. 2. Randevulaştığı kimseyi uzun süre bekletmek.

asker kınası: Askere gidecek delikanlılar için ailesi ve arkadaşları tarafından düzenlenen sazlı sözlü eğlence ve bu eğlencede askerin ellerine yakılan kına için kullanılır.

asker ocağı peygamber ocağıdır: Halk arasında kullanılan askerliğin kutsiyetini vurgulayan deyim.

asker soru sormaz: Askerlikle ilgi bir slogandır.

asker uyumaz: Askerlikle ilgi bir slogandır.

asker üşümez: Askerlikle ilgi bir slogandır.

asker yorulmaz: Askerlikle ilgi bir slogandır.

askerliğin mi bitti: Boş oturanlara ya da verilen emri yerine getirmeyenlere söylenir.

askerliğini yakmak: Askerliğini yaptığı günlerin tekrarını gerektirecek ceza almasına neden olacak hareket yapmak.

askerlik kısalıyormuş: Askerlikte her tertip için çıkarılan en önemli dedikodulardandır.

askerlikte mantık aranmaz: Askerlikle ilgi bir slogandır.

aslan Mehmetçik: Askerleri övmek ve şevke getirmek için kullanılır.

astek: Meslekten subay olmayıp, askerliğini yedek subay olarak yapan üniversite mezunu asker, asteğmen.

atom karınca: Gözlüklü ve gayretli erler için söylenir.

avcı boy çukuru kaz doldur yapmak: Boş yere çalışmak.

avrat: Askerin sürekli yanında taşıdığı tüfeğine taktığı addır.

ay akşamdan ışıktır/yaylalar yaylalar/yüküm şimşir kaşıktır/dilo dilo yaylalar: Yürüyüş kararı.

aylakçı: Sürekli kaytaran asker.

aylardan temmuz günlerden Cuma/dokuz otuzda çıktı çatışma/pusuya gittik pusu karanlık/pusu değil bu sanki mezarlık/azraille yaptık büyük pazarlık/Şırnak'a giden komandoyuz biz/komandoyuz biz komandoyuz biz/Şırnak'a giden komandoyuz biz: Yürüyüş kararı.

ayşecik: Bedelli asker.

azap odası: 18. yy.da Osmanlı donanmasında bahriyeli bekar gençlerin kışlası.

azaplar: 18. yy.da Osmanlı donanmasında bahriyeli bekar gençlere verilen addır. donanmada oldukları sürece bu gençlere evlenme yasaktı.
azman çavuş: İriyarı çavuşlar için kullanılır.

B

baba: Genellikle iyi komutanlar için kullanılır.
badi: Askerlikte iyi arkadaşların birbirine senli benli bir hitap sözüdür. Ayrıca ranzada altlı üstlü yatan erler badi sayılır.
baldız: Kasatura.
balta: Bilgisiz, görgüsüz, yeteneksiz er.
bank nöbeti: Gereksiz yerde tutulan nöbet.
baston: Askerlikte on beş ayını dolduran kimse.
başçavuşun eşeği mi osuruyo: Bir sözün ya da emrin dinlenmediği vehmiyle kullanılan deyim.
bedelli: Paralı askerlik yapan kimse.
beraber bot mu bağladık lan: Kendine ukalalık yapan alt devreden asker arkadaşına karşı söylenir.
beylik: Kişinin kendisine ait ruhsatlı olan tabanca ya da giysi.
bi şafak söyle ferahlayalım: Tezkereye az günü kalmış askerler tarafından kendilerinden daha çok günü kalanlara alay yollu söylenir.
bilet: 1. Terhiste önce kendi döneminde askere gelmiş en son tertip için söylenir. 2. Acemi er.
bir Türk dünyaya bedel: Yürüyüş kararı.
bir gün gelecek bir gün kalacak: Tezkereye doğru geri sayımın sonu olduğunu belirten bir deyim.
bir korkak bir orduyu bozar: Sloganlaşmış Türk atasözlerindedir.
bir kuyum var çeken ölmez içen ölür: Tabanca.
bir tertip mis tertip/iki tertip pis tertip/üç tertip piç tertip/dört tertip göt tertip: Kıdemli erlerce ötekilerini aşağılayan bir nakarat olarak kullanılmaktadır.
birader: Kara Harp Okulunda öğrenciler arasında kullanılan senli benli bir hitap sözüdür.
bit kırma saati: Dinlenme zamanı için söylenir.
bitli: Kara Harp Okulunda öğrenciler arasında piyade askeri için kullanılır.
bitli piyade: Piyade sınıfı askeri.
bordo bereliler: Özel kuvvetleri belirtmek için kullanılır.
boru: Bir diğer askerden erken çıkılan terhis günü sayısı.
borulamak: Askerlikte daha önce terhis olma konusunda diğer tertipleri geçmek, geride bırakmak.
boruya bağlamak: Eğitim sırasında bol bol dinlenmek.
bölüğe el öpmek: Yeniçerilerde terfi etmek.
bölük dur kandıralı sen de dur: Bir bölükte ötekilere uymakta zorlanan kimselere şaka yollu takılmak için söylenir.
bu askerlik bitmez: Askerliğin uzunluğunu vurgulamak için biraz da şafak sayısı fazla olanları üzme üzere şaka yollu olarak kullanılan bir deyim.
bu kepin üstüne kep var mı: En kıdemli, terhis olmasına günler kalmış askerlerce böhürlenilerek kullanılır.
bukalemun: Kamuflej elbiseli asker.
bulgur pilavına talim etmek: İyi bir yemek yiyememek.
bunu baban mı taktı buraya: Çavuşlar ya da onbaşılar tarafından sözlerini dinlemeyen erlere söylenir.

C

- camları kapatın kuşlar uçmasın:** Kıdemli erler tarafından acemi erler için söylenir.
- canavar:** İyi eğitilmiş ve emirleri yerine getirmekte başarılı asker için kullanılır.
- capon:** Kısa dönem askerler için kullanılmıştır.
- carcür:** Tabanca şarjörü.
- cart curt:** Tezkeresi yaklaşmış askerin eyvallahsız halini anlatan deyimdir.
- ceset haşlama:** Haşlanmış et yemeği.
- cezalı:** Bir suça veya acı olaya mekan ya da araç olduğu için girilmesi yasak edilen yer ya da kullanılması yasaklanan eşya.
- cezalı ağaç:** Bir suça veya acı olaya araç olduğu için işaretlenmiş ağaç.
- cezalı kepeç:** Bir suça veya acı olaya araç olduğu için kullanılması yasaklanan eşyalardan biridir.
- cezalı tuvalet:** Bir suça veya acı olaya mekan olduğu için girilmesi yasak edilen yerlerden biridir.
- concon:** Zengin ve iyi giyinen asker.

Ç

- çadır kurmak yasaktır:** Mastürbasyon yapmanın yasak olduğunu belirtmek için söylenir.
- çağdışi olmak:** Erkeklerin kırk altı yaşından sonra yedek askerlik yoklamasından muaf olmaları hali.
- çakı:** Selamda dimdik duran asker.
- çakır olmak:** Hiç nöbeti olmama durumu.
- çapraz:** Açık havada tutulan silahlı nöbet.
- çarpılmak:** Komutan tarafından azarlanmak, cezalandırılmak.
- çarpmak:** Cezalandırmak.
- çarşı:** Yerine göre haftada veya iki haftada bir cumartesi ya da Pazar günü kışla dışına çıkma, izin.
- çarşının kilitlenmesi:** Ceza nedeniyle çarşı izinlerinin iptal edilmesi.
- çayda dem askerde kıdem:** Kıdemini önemini vurgulamak için kullanılan deyim.
- çift kazık:** Çavuş.
- çift kazık gedikli:** Uzman çavuş.
- çift yıldız:** Tümgeneral.
- Çillerzede:** 1993 ile 1995 yılları arasında askerlik süresinin on beş aydan on sekiz aya çıkarılmasıyla askerde geçireceği günü uzayan er.
- çömez:** Alt tertiplere verilen ad.
- çömez torun:** Alt tertiplere verilen ad.
- çürüğe ayrılmak:** Fizikî olumsuzluktan dolayı askerin sağlık raporuyla askerlikten muaf kalması.
- çürük raporu:** Fizikî olumsuzluk nedeniyle askerlik yapamayacak kimselere verilen sağlık raporu.

D

- dağıtım gelmek:** Acemi birliğinden usta birliğine gönderilmek.
- dal:** Sigara.
- damarcı:** Keskin nişancı.
- damgalı:** Sakıncalı asker.
- dede:** Bir yılını doldurmuş asker.

devre: Aynı dönemde askere alınanlar.
devrem: Asker arasında senli benli hitap sözü.
dipçiklemek: Tüfeğin arka kısmı ile vurmaktır.
disko: Cezaevi. Merkez komutanlıklarında bulunan hapisane.
diskoda eğlenmek: Ceza olarak disiplin koğuşunda kalmak.
doğan güneş: Tezkereden bir gün öncesini ifade etmek için kullanılır.
doktoralı televizyon sorumlusu: Genellikle kısa dönem çavuşlara gazino ve gazinodaki elektronik eşyaların sorumluluğu verilir. Televizyonu açıp kapama işinin mühendislerce verilmesi diğer askerlerce alay yollu eleştirilir.
dolabı patlatmak: Tezkereci askerin dolabındaki işe yarayan eşyaları almak.
donbaşı: Onbaşılara söylenen alay yollu hitap.
dopinglemek: Operasyona çıkacak askerlerin kendilerine verilen yüksek kalorili yemekleri yemesi.
duvara ismini yazmak: Makineli tüfekle duvarı taramak.

E

ebe okulu: Eğitimlerde beceriksiz takımlar için kullanılır.
eğitim zaiyat: Eğitimde kaza ile ölmek, yaralanmak.
eğitimde merhamet vatana ihanet: Eğitimin önemini vurgulamak için kullanılır.
ekşin: Çatışma.
el tetikte tetik şeyde durmak: Hazır olda beklemek.
emanet: Silah.
emir demiri keser: Komutanın verdiği emrin önemini vurgulamak için kullanılan bir deyim.
en büyük asker bizim asker: Askere uğurlama esnasında söylenen bir slogan.
erotik köfte: Kadınbudu köfte.
esas oğlan: Nişan çubuğu.
eski tüfek: Yaşlı asker.
eşek tıraş: Erlerin acemi birliğinde ilk kez oldukları tıraş.
evci kuş: Evciler çıkmış asker.

F

fastsubay: Espirili bir dille astsubay.
fırçacı: Sert komutan.
firarist: Firarı alışkanlık haline getirmiş asker.
fosforlu: Yangın çıkaran bomba.
fosil: İzin, ceza vb. nedenlerle vaktinde tezkere alamayan asker.

G

gavur ölüsü: Çok ağır teçhizat.
gaza: Savaş.
gazino: Askerin televizyon izlediği, çay içip dinlendiği yer.
gece nöbetine kalmak: Cinsel ilişkiye girmek.
gedikli: Başçavuş.
gel deyince koşacaksın, koş deyince uçacaksın: Askerin görevini hızlı bir şekilde yerine getirmesi gerektiğini belirtmek için kullanılır.
gestapot: Çok sert ve acımasız komutan.
görüntü almak: Pusuya yatıp düşmanın yaklaştığını görmek.
göt torun: Üst tertiplerin sözünü dinlemeyen alt tertip asker.
güdük paşa: Kısa boylu asker.

göl ağacı nöbeti: Gereksiz yerde tutulduğu düşünülen nöbet.

güvercin: Komutan postası.

H

hababam sınıfı askerde: Askerliği gırgır şamata içinde geçenler kullanır.

hacıyatmaz: Nişancıya hedefe ateş etmesi için verilen, bir görünüp bir kaybolan hedef.

hafif makinalı: Kuru fasulye.

harakiri yapmak: Ölümle sonuçlanacağını bile bile hücum etmek.

harici: Sivil elbise.

haritacı: Yatağa işeyen asker.

has tertip: Aynı gün tezkere alacak askerler.

has torun: Alt tertipler için kullanılır.

havagazi vermek: Kahramanlık hikayelerinden bahseden hamaset dolu konuşma.

hayal kurmak yasaktır: Erlerin eğitim esnasında dalmamaları için söylenir.

hazır asker: gece üniformasını çıkarmadan yatağa giren asker.

hela kapısına bekçi dikilmek: Angarya sayılan görevler yapmak.

hela nöbeti: Tuvalette görevli bulunmasını ironi yoluyla dile getirmek için söylenir.

helacı: Tuvalet sorumlusu.

hemşo: Hemşeri.

her ananın doğurduğu asker olur, ama her kızın sevdiği jandarma olamaz:

Jandarma askerler arasında kullanılan övünç sloganı.

her asker komando olamaz: Yürüyüş kararı.

herkes bere giyemez: Yürüyüş kararı.

her şey vatan için: Yürüyüş kararı.

her Türk asker doğar: Yürüyüş kararı.

hızır acil kalmak: Şafağın 112 olması.

hoca: Kısa dönem askerler için kullanılır.

hürgeneral: Tezkere alan asker.

I

ıska tıksa: Hedefi vuramamak, karavana atmak.

ızdırıp çukuru: Erlerin eğitiminde kullanılan pentatlon çukuru, İtalyan çukuru.

ızdırıp olmak: Başkalarına sıkıntı vermek, kuralları en ince ayrıntısına kadar uygulamak.

İ

içerde kalmak: Ceza almak.

iki pırpır: Astsubay üstçavuş.

iki yıldız: Tümgeneral.

illa devrecilik mi yapalım: Görevini yerine getirmeyen askerlere üst tertiplerce söylenir.

illa ızdırıp mı olalım: Çavuşların, içtima düzeninin sağlanmadığı esnada söyledikleri ünlem.

imaj yapmak: Kamuflej yapmak.

imdatçı: Yedek kuvvet.

indirmek: Düşman hedefi vurarak öldürmek.

İngiliz Kemal: İspiyoncu er.

intikalde olmak: Kaytarmak.

irti: İrticacı.

işi taşağa vurmak: İşi espriye vurmak.

işkembesini delmek: Karnından vurmak.

it dalaşı: İki düşman uçağının ateş açmaksızın birbirlerini tahrik etmeleri, çekilmeye zorlamaları.

İzmir Marşını çalmak: Düşmanı yenmek.

J

jano: Jandarma.

jarjür: Şarjör.

jiletçi: Vücudunu jiletle yaralayan kimse.

jumbo: Şişman er.

K

kadro: Acemi birliğinde kalan usta er.

kafa izni: Sinir bozukluğu nedeniyle alınan hava değişikliği izni.

kalbur: Vücudunun birçok yerinden vurulmuş kimse.

kalleş: Kalaşnikof markalı tüfek.

kamil: saf asker.

kamp: Talimin olmadığı rahat askerlik yeri.

kanas: Uzun mesafeden isabet kaydedebilen, dürbünlü nişancı tüfeği.

kanka: Asker arasında kullanılan senli benli hitap.

kanlı: İzmir köftesi.

kapak etmek: Bir üst tarafından terslenmek.

kar yağıyor ince ince / acemilerin hali nice / bir operasyon var bu gece: Yürüyüş kararı.

kara şimşek: Mercimek yemeği.

kara tavuk: Zeytin.

kara yılan: MG3 komando tüfeği.

karartma: Hava saldırısı tehlikesinde şehirdeki tüm ışıkların söndürülmesi.

karavana: Asker yemeğinin topluca taşınmasına mahsus kapaklı kova.

karı: Askerin tüfeği.

karıcığım özür dilerim: Tüfek düşürülünce alay yollu söylenen deyim.

karıyı boşamak: Tezkere yaklaştığında silahı teslim etmek.

karıyı kaptırmak: Tüfeği kaybetmek.

karıyı kaybetmek: Tüfeği kaybetmek.

katıksız: Azami on dört gün süren ve günde bir miktar ekmekle istenildiği kadar su verilen hapis cezası.

katıksız almak: On dört gün ceza almak.

kaz adımı: Diz kırmaksızın belden atılan tören adımı.

kazan kaldırmak: Yeniçeri isyanı.

kazan yoklaması: Bir bölükte yapılan genel yoklama.

kazık: Çavuş ve onbaşlıların rütbe işaretleri.

kebab: Rahat yerde yapılan askerlik.

kefal: Sigara.

keklik: Açık hedef.

kelaj: Askerin giydiği yeşilli arazi elbisesi.

kelaynak: Asker tıraşı olmuş kimse.

keleş: Kalaşnikof markalı tüfek.

kelle kağıdı: Memleket izni için alınan belge.

kep alta gitmek: Bir erin üstüne yeni bir tertip geldiğinde terfi ettiğini bildirmek için kullanılır.

kep altı: Üst tertiplerden sonra gelen tertip.

kep altı olmak: Yeni tertibe karşı eski askerlerce kullanılan deyim.

kep ile bot arasına sıkıştırılmış, bulgur pilavı ile çalışan Allah yapısı makine: Asker.

kep üstüne kep konmaz: Kıdemin önemini vurgulamak için söylenir.

kepe çarpı atmak: Şafağın sayılmasında kepin siper bölümüne her gün işaret koymak.

keşlenmek: Sigara içmek.

kevgirlemek: Delik deşik etmek.

kıllı: Kadınbudu köfte.

kırıkkale: Yerli yapım piyade tüfeği.

kırmızı çizgi: İhlal edilememesi gereken sınır.

kırmızı yaka: Kurmay.

kısa devre: Kısa dönem asker.

kısa dokuz: kalitesiz yabancı sigara.

kızkaçıran: İzli mermi.

kızları da alın askere: Espri yollu söylenen deyim.

kim geliyor /canavarlar / canavarlar geliyorlar / dağları deliyorlar /kızları seviyorlar / sarışın esmer kumral fark etmez / 305'ler affetmez: Keşan'da askerlik yapan kısa dönem askerlerin yürüyüş kararı.

kimyager: Hapçı asker.

kolluk: Nöbetçi çavuş veya onbaşı olma durumu.

kolluk bende kıllık bende: Nöbetçi çavuş veya onbaşının yetkisine dayanarak erlere eziyet etme, angarya yükleme ihtimalini hatırlatma için söylenir.

komando: Kuru fasulye yemeğinden çıkan haşarat.

komando dansı: Askerin tüfekle birlikte yatarak, sürünerek ve sıçrayarak yaptığı eğitim.

konserve: Bedelli askerlik yapan kimse.

köstebek: Siper kazan asker, istihkam bölüğüne mensup asker.

kral tertip: Kendi tertibindeki arkadaşlıkların son derece sıcakkanlı olduğunu ifade ve tertibini övmek için kullanılır.

kurşun asker: Beceriksiz asker.

kuş yemi: Bulgur pilavı.

kütüklük: Palaskaya iliştirilen fişek çantası.

L

lağım açmak: Düşman mevzilerinin altını kazmak.

lağımçı: İstihkam eri.

lavuk: Lav silahı.

layt asker: Levazımcı asker.

lazer: Kinaye yoluyla Karadenizli askerler için kullanılan hitap.

leblebi: Mermi.

leblebi atmak: Peş peşe mermi atmak.

lejyoner: Bedelli asker.

lokum: Dinamit.

M

makine: Tabanca.

- makyajcı:** Kamufraj esnasında yüzünü boyayan asker.
- malzeme:** Porno dergi.
- mamoş:** Kısa dönem asker.
- mantığın bittiği yerde askerlik başlar:** Askerlik için ortaya çıkarılmış özlü söz.
- markalı konserve:** Bedelli asker.
- martin:** Tüfek.
- matriks:** Ajan asker, ispiyoncu.
- mavi bereliler:** Jandarma komando askerler.
- mazeret kış gibidir herkeste bir tane var:** Her askerin olumsuz bir durumda mazeret üreteceğini anlatmak için kullanılan deyim.
- Mehmet ağa:** Bedelli asker.
- Mehmetçik:** Türk askeri için kullanılan sözcük.
- mehtap:** Askerin izin günü.
- mehtap diye kızım olacağına şafak diye oğlum olsun:** Askerliğin bir an önce bitmesinin izinden daha önemli olduğu bildiren deyim.
- mehter marşı ile hareket etmek:** Yavaş hareket etmek.
- memleketin ucu görünmek:** Terhis olmaya çok az kalmak.
- merdiven hesabına girmek:** Askeri silsileye uymak.
- mezar:** Avcı boy çukuru.
- mezarıcı:** İstihkam bölüğüne mensup asker.
- mezar taşı:** Bir buçuk yılını doldurmuş asker.
- mıntıka:** Askerin her sabah çöp, izmarit vb. şeyleri temizlemekle görevli olduğu alan.
- mıntıka yapmak:** Sorumlu olduğu bölgedeki çöpleri toplamak.
- moralci:** İlahiyat Fakültesi mezunu asteğmen.

N

- nikah:** Askerin zimmetine silah alması.
- nöbet geçirmek:** Gece nöbeti esnasında karanlıktan veya garip seslerden dolayı korkmak.
- nöbet kilitlemek:** Tezkereci askere nöbet yazmak.
- nöbetin takılması:** Nöbet değişiminin bazı nedenlerle aksaması hali.
- nöbetten düşmek:** Tezkereci askere nöbet yazılmaması.
- nöbetten yedi yemek:** Nöbet esnasındaki bir olumsuzluktan dolayı yedi gün hapis cezası almak.

O

- o şimdi asker canı dayak ister/ içtimada başçavuş onu bana gönder:** Bir şarkıdan şaka yoluyla uyarlanmış bir nakarat.
- omzu kalabalık:** Yüksek rütbeli komutan.
- ortağım:** Asker arasında senli benli konuşmalarda kullanılan hitap sözü.
- ortak:** Asker arasında senli benli konuşmalarda kullanılan hitap sözü.
- otlangaç:** Paket taşımayıp sağdan soldan sigara isteyen asker.
- otobancılar:** Komando askerler.
- oy miralay miralay/ askerin alay alay/ al kızları askere/ askerlik olsun kolay:** Yürüyüş kararı.

Ö

- öküz bağırtan:** Dik ve sarp yokuş.
- ördek yürüyüşü:** Diz çöküp ayak bileklerinden tutarak yürüme.

öz torun: Kendisinden bir müddet sonra askere gelmiş kimse.

P

paçalarından vukuat akmak: Askerin sürekli sorun çıkartması.

parke: Asker kabanı, parka.

paşa donu: Askerlere verilen geniş paçalı külot.

paşa selamı: Avuç içinin görünerek verildiği selam.

pembe tezkere: Eşcinsellere verildiği varsayılan tezkere.

pevece torun: Alt devre askeri belirtmek için kullanılan hitap.

pırpır: Kolda bulunan, rütbeyi belirten işaretlere takılan ad.

piç torun: belirli bir süre sonra gelmiş alt devre asker.

pilli: Kısa dönem asker.

pisikopata bağlamak: Sorunlu askerin veya çavuşun çok sinirlenip etrafındakilere bağırıp çağırması.

piyango: Yemekten çıkan yabancı madde.

plaka: Şafağın il sayısı 81'e düşmesi.

plakaya düşmek: Askerin memleket plakasına düşmesi ve o gün yapılan etkinlik.

polis imdat: Şafağın 155 olması.

posta: Komutanın emir eri.

postalı orkitlemek: Özellikle yaz aylarında botun ayağa vurmasını, terleme yapmasını engellemek için, içine ped veya vatka konulması.

poşet: Kısa dönem askerlere titizliklerinden dolayı verilmiş bir ad.

poşetin şafağı olmaz: Uzun dönem askerlerin, kısa dönem askerlere zaten az bir süre askerlik yaptıkları için şafak sayamayacaklarını belirtmek için kullanılan deyim.

R

rambo: Komando asker.

raprap: asker.

retçi: askerliğe karşı olan kimse.

rütbeli: Er dışındaki personel.

rütbesiz: Er.

S

sabah sporunu Sibel'le yapmak: Sabah sporundaki sınav esnasında ünlülerin isimlerini bağırarak.

sabun borusu: Hamam çağrısı.

safi vukuat: Sorunlu asker.

sakal istirahatı: Askerin yüzündeki sivilce veya yaradan dolayı tıraş olmamak için aldığı izin.

sandalye nöbeti: Nöbet yerinin gereksiz olduğunu ifade etmek için erlerce üretilmiş deyim.

sarı zarf almak: Olumsuz bir durumda askerden savunma alınması.

sefer tasına tıklamak: asker taşıyan araca haddinden fazla askerin alınması.

serçe komandolar: Piyade erler.

serseri kurşun: Nereden geldiği belli olmayan kurşun.

seyyar: sürekli dağlarda dolaşan birlik.

silah çatmak: Askerlik yapmak.

sivilce: Sivil hayat.

sosyete: Kibar ve zengin asker.

sosyete bölüğü: Okumuş ve torpilli olduğu düşünülen askerlerin bulunduğu bölük.

sote: Arazi olma durumunda saklanılan tenha yer.

subay tıraşı: Saçın ne uzun ne de kısa olduğu, orta uzunlukta kesilmesi.

sülüsün kadar konuş: Askerliğin başladığı günün bile kıdem için önemli olduğunu ifade etmek için kullanılır.

sürüngen: Ağır bir eğitimden geçen askerler.

süslü: Kamufraj.

Ş

şafağa ortadan dalmak: Kısa dönem askerlerin askerlikteki günlerini belirtmek için kullanılır.

şafağı yetmek: Kıdemli hale gelmek. Bazı ayrıcalıklardan yararlanacak kadar askerlik yapmak.

şafağı yetmemek: Kıdemli yeterli olmama durumu.

şafağım demiş cart curt: Kıdemi, tezkerenin yaklaştığını ve artık bazı işleri yapmaması gerektiğini belirtmek için kullanılır.

şafağın hızlı atması: Günlerin nasıl geçtiğinin farkında olmamak.

şafağın kadar konuş: Kıdemli kimin ne söyleyeceğini belirtmek için kullanılır.

şafağın takılması: Ceza alıp geç terhis olma durumu.

şafağın uzaması: Ceza alıp geç terhis olma durumu.

şafağını söyle de serinleyeyim: Alay yollu bir ifadeyle tezkeresi yaklaşan askerin diğer askerleri sinirlendirmek için söylenir.

şafak: Tezkereye kalan gün sayısını ifade etmek için kullanılır.

şafak atmak: Kışla içerisinde herhangi bir yere şafak sayısını yazmak.

şafak bitince hürgeneralim: Askerlikte çekilecek sıkıntının bir an önce sivil hayata kavuşmada adım olduğunu, bu yüzden sıkılmamak gerektiğini ifade etmek için kullanılır.

şafak defteri: Askerin her gün karaladığı şafak kartının yer aldığı defter.

şafak doğan güneş: Tezkereden önceki son gece.

şafak göz gözü görmüyor: Şafağın çok olduğunu abartılı bir şekilde belirtmek için kullanılır.

şafak karalamak: Şafak kartının bir bölümünü her geçen gün işaretlemek.

Şafak karanlık: Şafağın çok olduğunu abartılı bir şekilde belirtmek için kullanılır.

şafak ömür boyu: Üst üste firar ederek aldığı cezalarla askerliğini uzatan kimselere söylenir.

şafak saymak: Tezkereye doğru gün saymak.

şafak sıkıştırması: Tezkereye çok az kaldığında askerin bunalması, iş yapmak istememesi.

şafak sırası: Askerlerin kalan gün süresine göre sıraya geçmesi.

şafak tepmesi: Askerin ceza almasıyla kışlada geçireceği günlerin artması.

şafak yakmak: Ceza alarak askerliğinin uzamasına neden olmak.

şafak yemek: Askerde günlerin geçmesi.

şeker paşa: Astlarına çok iyi davranan komutan.

şirinler: Birleşmiş Milletler bünyesindeki askerlerin mavi kask takmalarından dolayı onlara verilen ad.

T

taburcu: Tabur komutanı.

takmak: Askerin firar etmesi.

takoz: Fasulye yemeği.

taş fırın askeri: Piyade, topçu, tankçı birliklerindeki askerler.
 tavuk ve saz arkadaşları: Aynı öğünde çıkan haşlama, tavuklu pilav, tavuk suyu çorba gibi yemekler için kullanılır.
tek kazık gedikli: Astsubay başçavuş.
tek pırpır: Astsubay çavuş.
tek yıldız: Tuğgeneral.
tenekeci: tankçı er.
tepsi dansı: Karavananın pişirildiği tepsinin temizlenmesi işlemi.
terlik istirahati: Ayaklardaki yara veya bot vurmasından dolayı revirden alınan terlikle dolaşma izni.
terliksi: Ayağındaki sorun nedeniyle sık sık terlik istirahati alan asker.
teröristle sözlü, ölümle nişanlı / içkisi kan, mezesi yılan / attığını vuran / yaşamak için öldürmeye mecbur olan / jandarma komandolarız biz: Jandarma komandoların kullandığı yürüyüş kararı.
tertip: Doğum yılına göre yıl içinde belli dönemlerde askere çağrılış ve aynı döneme mensup askerler.
tertipçilik: Aynı tertipten olan askerlerin birbirlerini kayırması.
tırık onbaşı: Onbaşılığı sınavla değil de komutanın emriyle alan onbaşı.
tirink onbaşı: Çavuş olamadan askerliğini bitirecek asker.
toprağım: Aynı memleketten olan askerlerin birbirlerine hitap şekli.
toprak: Aynı memleketten olan askerler.
toprakçılık: Memleketi aynı olan askerlerin birbirlerini tutmaları, kayırmaları.
topuk çakmak: Komutana sert bir şekilde topukları birbirine vurarak selam verme.
topuk selamı: Topukları sert bir şekilde çarparak verilen selam.
torun: Üst devrelerin birlikteki en alt devreye taktıkları ad.
torun geceler uzun: Alt devrenin, kıdemli askerlerin sözünü dinlememe durumunda söylenir.
torun tombalak: Alt devrelerin bütünü.
tosun paşa: Kilolu askerlere verilen ad.
turist: Bedelli asker.
tüfeğin karın, kasaturan bacındır, onları kaybettiğin zaman namusunu kaybedersin: Zimmete alına silahın önemini vurgulamak için söylenir.
Türkan Şoray'ın dudak boyası değil: Çavuşlar rütbelerinin önemini vurgulamak için söylerler.

U

uçlu: Filtreli sigara.
uzman: Uzatmalı çavuş.
uzun dokuz: İyi yabancı sigaraya verilen ad.
uzun namlulu: Pırasa yemeği.

Ü

üç pırpır: Astsubay başçavuş.
üç yıldız: Korgeneral.
üjbej: Trakyalı askerlere takılan lakap.
üst tertip: Birlikteki en kıdemli askerlerin mensup oldukları tertip.

V

vatan borcu namus borcu: Yürüyüş kararı.
vatan sana canım feda: Yürüyüş kararı.

vukuathı: Sorunlu asker.

Y

yakayı kızartmak: Bir subayın kurmay sınıfına geçmesi.

yamyam: Terörist.

yazı tura onbaşı: Komutanın uygun görmesiyle onbaşı olmuş asker.

yazıcı: Evrak işleriyle meşgul asker.

yedi altmış beş: Yerli sigara.

yetmez mi torunlar: Konuşma esnasında kalan şafaklar söylenirken şafağı en az askerin gururla söylediği deyim.

yıldızlar havada uçuşuyor: Etrafta fazlaca rütbelinin olduğunu belirtmek için kullanılır.

yirmi battı: İçinde bulunulan günün bittiğini belirten sözdür. Bu herhangi bir sayı olabilir.

yirmi havada: Şafağın süresini belirtme esnasında söylenir.

yürüyüş kararı: Eğitim sırasında ritim için şarkı veya slogan söyleme.

yüz gün boru mesafeyi koru: Karşıdaki askerden yüz gün daha fazla askerlik yapıldığını ve ilişkinin seviyesinin ona göre ayarlanması gerektiğini ifade etmek için kullanılır.

yüzden düşmek: Şafağın iki haneli sayılara dönmesi. Bu günde arkadaşlar arasından yapılan eğlence.

yüzlük: Yüzbaşı.

Z

zırva: Etli tirit yemeği.

zorlu ikili: Fasulye ve kapuska yemekler.

KAYNAKLAR

- Ağır, M. (2007). Sözü 'E-Karte' Etmek. *Milli Folklor*. 75(4), s.135.
- Akpınar, B. (2007). *Sivas Fıkraları (Yapı-İşlev-Bağlam)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, ss. 1-130.
- Aksoy, Ö. (1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aktunç, H. (1990). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*. Afa Yayınları, İstanbul.
- Alangu, T. (1983). *Türkiye Folkloru El Kitabı*. Adam Yayıncılık, İstanbul.
- Alkan, A. (2001). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*. Ufuk Kitapları, İstanbul, ss. 1-264.
- Alkan, A. (2005). *Yatağına Kırgın İrmaklar*. Ötüken Yayınları, İstanbul, ss.38-50.
- Altunkaya, M. (1975). *Millet ve Ordu*. Otağ Matbaası, İstanbul, ss. 1-190.
- Arsunar, F. (1962). *Gaziantep Folkloru*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Artun E. (2006). Adana'da Askere Uğurlama-Karşılama Törenleri; Asker Ağıtları, Türküleri, Şiirleri, Manileri. *Adana Halk Kültürü*. Ulusoy Matbaacılık, Adana, s. 211-226.
- Asker Fıkraları*, (1993). Şililer Yayınları, İstanbul.
- Bascom, W. (2004), Halkbilimi, Sözlü Sanat ve Kültür, Aytuzlar, N. (Çev.), *Milli Folklor*, 63(4), ss. 86-91.
- Başer, S. (2007). Medeniyetin Ordusu veya Ordunun Medeniyeti. *Uluslar arası Askeri Tarih Komisyonu Askeri Tarih Dergisi*. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 87, Ankara, ss. 31-62.
- Bilgin, N. (1995). *Kolektif Kimlik*. Sistem Yayınları, İstanbul, s. 39.
- Bingölçe, F. (2005). *Asker Argosu Sözlüğü*. Alt- Üst Yayınları, Ankara, s.25.
- Çobanoğlu, Ö. (1998). Elektronik Kültür Ortamı Bağlamında Aşık Tarzı Şiir Geleneği Bağlamında Çukurova Aşıkları Üzerine Tespitler, *III. Uluslar arası Bilgi Şöleni*, 30.Kasım-2.Aralık, Adana.
- Çobanoğlu, Ö. (2000a). Geleneksel Dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler. *Millî Folklor*. 12 (45), s.12.
- Çobanoğlu, Ö. (2000b). *Aşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 123-159.
- Çobanoğlu, Ö. (2000c). Bilim Felsefesi Bağlamında Halkbilimi ve Halkbilimsel Bilginin Teolojik Serüveni, *Folklor/Edebiyat*, C.VI(4), ss. 27-41.
- Çobanoğlu, Ö. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. AKM Yayınları, Ankara.
- Devellioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 14. Baskı, Ankara.
- Dorson, R. (2006). *Günümüz Folklor Kuramları*. Çev: Selcan Gürçayır-Yeliz Özay, Geleneksel Yayıncılık, Ankara. s. 78.
- Dundes, A. (1998a). Halk Kimdir?. *Milli Folklor*. Ekici, M. (Çev.), No: 37, ss. 139-153.

- Dundes, A. (1998b), Doku, Metin ve Konteks. *Milli Folklor*. Ekici, M. (Çev.), No: 38, ss. 106-119.
- Durmuş, İ. (1997). Bozkır Kültürünün Oluşumu ve Gelişiminde At. *Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(2), s. 18-19.
- Ekici, M. (2004). *Halk Bilgisi (Folklor)-Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Geleneksel Yayınları, Ankara.
- Elçin, Ş. (1990). *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Elçin, Ş. (1993). *Halk Edebiyatına Giriş*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ergin, M: (2000). *Orhun Kitabeleri*. Bğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Ersoy, R. (2003). *Baraklı Aşık Mahgül ve Repertuarı*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ersoy, R. (2004a). "Performans Teori" Bağlamında Sözlü Kültür Ürünleri'nin Müzelenmesi Sorunu Üzerine Bazı Görüş ve Düşünceler . *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri*. Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 4-6 Mart 2004, Ankara, ss.90-96.
- Ersoy, R. (2004b). Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih Üzerine Bazı Görüşler. *Milli Folklor*. 61(1),ss.102-110.
- Ersoy, R. (2005). Barak Türkmenleri'nin Sözlü ve Yazılı (Resmi) Tarihlerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi. *Milli Folklor*, 65(1), ss.86-93.
- Ersoy, R. (2006). Şehirleşme ve Halk Kültürü İkileminde Sorunlar ve Bazı Çözüm Önerileri. *E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:20.
- Gökalp, Z. (2004). *Türkçülüğün Esasları*, Haz. Kaplan, M., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Görkem, İ.(2001).*Türk Edebiyatında Ağıtlar (Çukurova Ağıtları)*. Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, ss. 1-422.
- Gürbüz, K. ve Özlük, H. (2005). *Şehit Mektupları*. Çetin Ofset Matbaacılık, Ankara, ss. 228-229
- Gürkan, İ. (1992). Türkiye'de Askerlik Kurumu ve Askerler. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. s.323-329.
- Halaçoğlu, Y. (1991). At. *TDV İslâm Ansiklopedisi*,C.2, İstanbul.
- Honko, L. (2000), Halk Anlatısı Araştırma Metodları Bu Metodların Durumu ve Geleceği, Görkem, İ. (Çev.), *Millî Folklor*, Sayı:45, ss.70-87.
- İlhan, S. (1990). Askerlik. *Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, ss.321-334.
- İlhan, S. (1999). *Türk Askeri Kültürünün Tarihi Gelişmesi*. Ötüken, İstanbul.
- Jovannin, J. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu Askerlik Sanatı Örf ve Adetleri*. Ant Yayınları, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1987). *Türk Bozkır Kültürü*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, ss. 70-79.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Millî Kültürü*. Ötüken, 17. Basım, İstanbul.
- Kaya, D. (2002). Askerlik Üzerine Derlemeler. *Halkbilim Araştırmaları*. Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 39.
- Kayseri ve Yöresi Halk Türküleri*. (1999). İl Kültür Müdürlüğü, Kayseri.
- Kerte M. (1999). Adana Halk Kültüründe Askeri Uğurlama ve Askeri Karşılama Geleneği. 3. *Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu*, Adana, ss. 456-465.
- Luthi, M. (2003). Masalın Efsane, Menkıbe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Çev: Sevgül Sönmez, Haz. Gülin Öğüt Eker vd., Milli Folklor Yayınları, Ankara, s.318

- Maden, P. (2005). Performans Teori Doğrultusunda Bir Türkünün İncelenmesi. *Folklor Edebiyat*. 11 (42), ss. 205-214.
- Milli Eğitim Bakanlığı *İslam Ansiklopedisi*. (1961). Ayıntab. C..II, İstanbul, s.64 .
- Oğuz, Ö. (2000). *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Oğuz, Ö. (2002). Kentlerin Oluşumu ve Gelişimi Süreçlerinde Türk Halkbilimi. *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 17-23.
- Oğuz, Ö. vd. (2004). Gelenekten Geleceğe Halk Edebiyatı. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Grafiker Yayınları, Ankara, ss. 31-68, 315-330.
- Oğuz, Ö. vd. (2006), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, Geleneksel Yayınları, Ankara, ss.11-353.
- Ong, W. J. (2003). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Ögel, B. (1984). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, c.I-VII, Ankara.
- Ögel, B. (1988). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Özbek, M. (1994). *Folklor ve Türkülerimiz*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Özdeğer, H. (1996). Gaziantep. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c.13, İstanbul.
- Özdeğer, H.(1996). Gaziantep. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c.13, İstanbul, s.466-467.
- Özel, M. (1996). *Vatan, Millet ve Bayrak Sevgisi*. Ankara.
- Özel, M. (2000). *2000'li Yıllara Girerken Türk Ordusu*. ATO Yayınları, s. 41.
- Özkan, A. R. (2003). *Dinlerde Kurban Kültü*. Akçağ Yayınları, Ankara, s. 15.
- Özkırımlı, A. (1972). Kaşgarlı'ya Göre Türklerde Askerlik. *Türk Dili (Divan-ı Lügat-it Türk Özel Sayısı)*. XXVII (253).
- Öztelli, C. (1972). *Evlerinin Önü*. Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, A. (1994). *Millî Mücadele'de Gaziantep*. Geçit Yayınları, Kayseri.
- Sezal, İ. (1995). *Sosyoloji Yazıları*, Ekin yayınları, Ankara.
- Subaşı, M. (1986). *Dünden Bugüne Kayseri*. Örnek Kitabevi, İstanbul, s.5.
- Sümer, F.(1980). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilatı Destanları*, İstanbul.
- Tan, N. (1997). *Folklor (Halkbilimi)*, Genel Bilgiler, İstanbul.
- Taneri, A. (1981). *Türk Devlet Geleneği*, Ankara.
- Tarih Boyunca Türk Ordusu*. (1957). E. U. Personel Başkanlığı Moral Şubesi Yayınları, Marif Basımevi, İstanbul, ss. 3-15.
- Titon, T. (2006). Metin. Terzioğlu, Ö. (Çev.), *Millî Folklor*, Sayı:69, ss.148-163.
- Tokmakçioğlu, E. (1986). *Askerlik Fıkraları*. Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Tural, S. (1988). *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss. 1-120.
- Turan, O. (2003). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul.
- Tümkor, S. (1946). *Asker Mektubu*. Kastamonu Gazete ve Matbaası, Kastamonu.
- Türkçe Sözlük*. (1998). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uluçay, Ç. (1977). *İlk Müslüman Türk Devletleri*. Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul, ss. 10-310.
- Utlely, F. (2005). Folklorun Tanımı. Özkan, T. (Çev.), *Millî Folklor*, Sayı:65, ss.130-137.
- Ünlü, M. ve Ünlü, H. *Sporcu ve Asker Fıkraları*. Ünlü Yayınları, İstanbul.
- wikipedia.org
www.adana-bld.gov.tr

www.askerinyeri.com
www.askerlik.net
www.askerlik sitesi.com
www.askermekani.com
www.balkan.gen.tr
www.gag.com
www.gaziantep.net
www.gaziantepcicek.com
www.geltezkere.com
www.haberakademi.net
www.kayseri.gov.tr
www.kultur.gov.tr
www.nizamiye.com
www.samanyolu.com
www.skyturk.com

Yedekçioğlu, K. (1989). *Kayseri Ağzı Deyimler Sözlüğü*, Özel İdare Matbaası, Kayseri.

Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği*. Akçağ Yayınevi, Ankara, ss.37-87.

Yıldırım, D.(1999a). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Akçağ Yayınları, Ankara, s.1-150.

Yıldırım, D. (1999b). Dede Korkut'tan Ozan Barış'a Dönüşüm. *Türk Dili*, Sayı: 570, ss. 505-530.

Yıldırım, D. (2000a), Türk Sözel Kültürde Süreklilik (Osmanlı Hanedanlığı Döneminden Cumhuriyete), *Türkbilig*, Ankara, s.37.

Yıldırım, D. (2000b). Tarihî Süreç İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri (13.-20. Yüzyıllar Aralığı Türkiyesi). *Türk Dünyası*, Sayı:10, ss. 327-353.

Yüzbaşıgil, M. (1973). *Merhaba Asker*. İstanbul Matbaacılık, İstanbul.

KAYNAK KİŞİLER

- Ahmet Çınar, 1984, İlkokul Mezunu, 84-2/Balıkesir, Gaziantep.
Ahmet Koçyiğit, 1985, Lise Mezunu, 85-2/Samsun, Şanlıurfa.
Alaattin Özkalay, 1961, Lise Mezunu, 61-3/İstanbul, Sivas.
Ali Erdoğan, 1981, Üniversite Mezunu, 305 KD/Edirne, Kayseri.
Ayşe Şahin, 1957, İlkokul Mezunu, Saimbeyli-Adana.
Bora Çeliker, 1980, Üniversite Mezunu, 305. Dönem Yedek Subay, Sivas.
Bülent Akgül, 1968, Ortaokul Mezunu, 68-1/Zonguldak, Gaziantep.
Bülent Ündür, 1965, Ortaokul Mezunu, 65-3/ Tekirdağ, Gaziantep.
Cafer Yılan, 1966, Lise Mezunu, 66-4/ Karabük-Ankara, Osmaniye.
Celalettin Emre, 1958, Ortaokul Mezunu, 58-4/İstanbul, Felahiye-Kayseri.
Cemal Yılmaz, 1968, Üniversite Mezunu, 271. KD/Bartın, Islahiye- Gaziantep.
Cevdet Çalışkan, 1965, İlkokul Mezunu, 65-2/İstanbul, Araban- Gaziantep.
Cevdet Okkan, 1968, Yüksekokul Mezunu, 68-4/Bilecik, Gaziantep.
Cihan Bakı, 1982, Lise Mezunu, 82-1/İstanbul, Gaziantep.
Deniz Altıncılıç, 1980, Üniversite Mezunu, 303. Dönem Asker Öğretmen-Van, Kayseri.
Emin Yılan, 1986, Lise Mezunu, 86-2/ Şırnak, Osmaniye.
Erdiç Yücekaya, 1984, Lise Mezunu, 84-3/Edirne, Kayseri.
Erkan Demirci, 1977, Üniversite Mezunu, 291. Dönem Yedek Subay, Hatay.
Erkan Karakuzu, 1974, İlkokul Mezunu, 74-1/Kütahya, Gaziantep.
Fevzi Kılıçer, 1941, Okuma Yazma Biliyor, Sivas.
Fuat Bozkurt, 1964, İlkokul Mezunu, 64-3/Bitlis, Gaziantep.
Fuat Pala, 1980, Üniversite Mezunu, 305 KD/Edirne, Adana.
Goca Bal, 1930, Okuma Yazma Biliyor, 55-2/Kars, Andırın-Maraş.
Güntekin Yılmaz, 1978, Lise Mezunu, 78-3/Kütahya, Göksun-Kahramanmaraş.
Hakan Çayırğan, 1970, Lise Mezunu, 70-4/Balıkesir, Gaziantep.
Halil Fidan, 1952, İlkokul Mezunu, 72-1/İstanbul, Hırka Köyü-Kayseri.
Halil Orhan, 1984, Lise Mezunu, 84-2/Tunceli, Besni- Adıyaman.
Halil Yıldız, 1971, Ortaokul Mezunu, 71-3/Bitlis, Şahinbey- Gaziantep.
Hasan Kösem, 1974, İlkokul Mezunu, 74-3, Kayseri.
Hasan Kurt, 1969, Ortaokul Mezunu, 69-2/Siirt, Mardin, Gaziantep.
Hasan Yalgın, 1979, Üniversite Mezunu, Çevril Köyü-Kayseri.
Hatice Çabuk, 1955, Lise Mezunu, Kadirli-Osmaniye.
Hayri Tuncel, 1967, Ortaokul Mezunu, 67-3/ Bilecik, Gaziantep.
Hüseyin Fidan, 1920, Okuma-Yazma Bilmiyor, 1940/İstanbul, Hırka Köyü-Kayseri.
Hüseyin Tanrikulu, 1984, Lise Mezunu, 84-2/Amasya, Kozan-Adana.
İhsan Sağlam, 1980, Üniversite Mezunu, 305 KD/Edirne, Pozantı-Adana.
İsmail Yıldız, 1972, Üniversite Mezunu, 305 KD/Edirne, Kahramanmaraş.
Kurtuluş Kalem, 1980, Lise Mezunu, 82-4/Ağrı, Kayseri.
Mehmet Ali Şahin, 1978, Üniversite Mezunu, 305 KD/Bartın, Saimbeyli-Adana.

- Mehmet Can Koçuşağı, 1980, Üniversite Mezunu, 301. KD/Kars, Gaziantep.
 Mehmet Çatalbaş, 1951, İlkokul Mezunu, 51-1/Kars, Kadirli- Osmaniye.
 Mehmet Erbil, 1983, İlkokul Mezunu, 83-3/İzmir, Oğuzeli-Gaziantep.
 Mehmet Kahraman, 1968, Lise Mezunu, 66-4/ Elazığ, Gaziantep.
 Mehmet Özsever, 1967, Yüksekokul Mezunu, 67-4/ Bilecik, Gaziantep.
 Mehmet Sayar, 1984, Lise Mezunu, 85-2/Isparta, Gaziantep.
 Mehmet Şahan, 1970, Lise Mezunu, 70-3/Manisa, Gaziantep.
 Mehmet Usta, 1980, Üniversite Mezunu, 311 KD/ Bitlis, Hatay.
 Mesut Demirkutlu, 1977, İlkokul Mezunu, 77-2/Ağrı, Hırka Köyü- Kayseri.
 Muhammet Ayçetin, 1980, Üniversite Mezunu, 309. KD, Molu Köyü-Kayseri.
 Muharrem Kölük, 1963, Lise Mezunu, 63-1/İstanbul, Gaziantep.
 Murat Şahin, 1981, Üniversite Mezunu, 307 KD, Adana.
 Mustafa Bakıcı, 1955, İlkokul Mezunu, 55-2/ Bornova- İzmir, Andırın-Maraş.
 Mustafa Dilbaz, 1979, İlkokul Mezunu, 79-2/Tekirdağ, Kayseri.
 Mustafa Erdoğan, 1969, İlkokul Mezunu, 69-3/Artvin, Bahçe- Osmaniye.
 Mustafa Fidan, 1935, Okuma-Yazma Biliyor, 1955/Çanakkale, Hırka Köyü-Kayseri.
 Mustafa Kösem, 1970, Ortaokul Mezunu, 70-2/Erzurum, Hırka Köyü-Kayseri.
 Münevver Fidan, 1955, Okuma-Yazma Biliyor, Hırka Köyü-Kayseri.
 Necdet Cangüven, 1961, İlkokul Mezunu, 61-1/Bitlis, Gaziantep.
 Netice Öztürk, 1938, Kayseri.
 Nurten Dulda, 1962, Lise Mezunu, Kırşehir.
 Orhan Çeliktürk, 1967, Yüksekokul Mezunu, 67-1/İstanbul, Gaziantep.
 Orhan Çetindağ, 1980, Üniversite Mezunu, 301.KD-Bartın, Boğazlıyan-Yozgat.
 Osman Özdöver, 1985, Yüksekokul Mezunu, 85-2/Van, Gaziantep.
 Ömer Sevindi, 1980, Üniversite Mezunu, 305. Dönem Asker Öğretmen-Gümüşhane, Kayseri.
 Ramazan Gül, 1964, Ortaokul Mezunu, 64-1/Babaeski, Gaziantep.
 Sedat Velet, 1976, İlkokul Mezunu, 76-2/Burdur, Gaziantep.
 Selma Özdemir, 1950, Okuma Yazma Biliyor, Hırka Köyü-Kayseri.
 Sırrı Olcay, 1958, Lise Mezunu, 58-1/ Denizli-Ankara, Halfeti-Urfa.
 Süleyman Kılınç, 1972, Lise Mezunu, 72-2/Tunceli, Gaziantep.
 Şaban Fidan, 1976, Lise Mezunu, 78-4/Tekirdağ, Hırka Köyü-Kayseri.
 Şahin Gürbüz, 1974, Yüksekokul Mezunu, 79-4/Rize, Gaziantep.
 Şahin Karahan, 1967, Lise Mezunu, 67-1/ Niğde, Yavuzeli-Gaziantep.
 Şerife Fidan, 1938, Okuma- Yazma Bilmiyor, Hırka Köyü- Kayseri.
 Ümit İymen, 1973, Lise Mezunu, 73-2/Tunceli, Gaziantep.
 Yasin Vırit, 1979, Üniversite Mezunu, 303. Dönem Yedek Subay/Hakkari, Kahramanmaraş.
 Yusuf Kara, 1980, Üniversite Mezunu, 301. Dönem Yedek Subay-Ankara, Pınarbaşı-Kayseri.

EKLER

**EK A. ALAN ARAŞTIRMASI SORU LİSTESİ VE DERLEMELERDEN
ÖRNEKLER**

EK A.1. ALAN ARAŞTIRMASI SORU LİSTESİ

1. Adınız, soyadınız:
2. Yaşınız:
3. Doğum yeriniz(memleketiniz):
4. Öğrenim durumunuz:
5. Askerlik görevinizi yerine getirdiğiniz yer:
6. Tertibiniz:
7. Askere gidecek genç, sülüs aldığında hangi duygular içindedir?
8. Kendi evinde hazırlık olarak neler yapılır?
- 9 Askere gidecek kişi sözlü veya nişanlı ise kızın ve kız ailesinin hazırlıkları nelerdir?
10. Fakir ve kimsesiz gençlerin askere gitmesi durumunda yardım yapılır mı? (Ortaklaşa para toplamak vb.)
11. Askere gidecek kişiler bir toplantı veya gün düzenler mi? Ne gibi eğlenceler yapılır?
12. Askere gidecek bir gencin yakın akrabası toplantı veya gün düzenler mi?
13. Askere gideceğinde ailesiyle ve akrabalarıyla ne zaman ve nasıl vedalaşır?
14. Uğurlama toplu halde mi yapılır? Ne gibi tören ve geleneksel davranışlarda bulunulur?
15. Oğlunu askere uğurlayan ailenin yaptığı uygulamalar ve kaçınmalar var mıdır?
16. Acemi birliğine teslim olurken sizi kimler karşıladı? Diğer askerlerin yeni gelen askere karşı davranışları nasıldır?
17. Birliğine yeni teslim olan askerden bir şey istenir mi? (bilet vb.) İstenirse bunun sebebi nedir?
18. Bu dönemde size nasıl hitap edildi?
19. Tertip gecesi düzenlediniz mi?
20. Bu tip geceler niçin düzenlenir?
21. Bu gecede ne gibi etkinlikler yapılır?
22. Tertip gecesi dışında düzenlenen özel günler, geceler var mıdır? (plakaya düşmek gibi)
23. Askerliğin son günlerinde neler yapılır?
24. Kışladan ayrılış gününde tören düzenlenir mi? Eğer düzenlenirse törende neler yapılır?

25. Askerde kimler birbiriyle arkadaşlık eder? Askerlerin birbiriyle ilişkileri nasıldır? (toprakçılık, tertipçilik)
26. Duvarlarda, banklarda, dolaplarda, tuvaletlerde dikkatinizi çeken yazılar var mıydı?
27. Terhis olan kişinin dönüşünde evinde hazırlıklar ve karşılama töreni yapılır mı?
28. Askerlik dönüşünde beraberinde hediye olarak neler getirilir?
29. Kurban kesilir ve mevlit okutulur mu?
30. Askerden dönen gencin evine ziyarete gidilir mi? Gidilirse hediye götürülür mü?
31. Askerde çürüğe ayrılan kişilere karşı ailesinin tutumu ve çevresindekilerin tutumu nasıldır?
32. Askerlik sizin için vatani görev midir, yoksa yasal zorunluluk mudur?
33. Aynı dönemde askere giden (ceza alması nedeniyle) zamanında terhis olamayan kişiye karşı çevresindekilerin çocuğun kendisine ve ailesine karşı davranış ve düşünceleri nasıldır?
34. Askerden gelen kişinin ailesi çocuğunu hemen evlendirmek ister mi? Hangi amaçlarla ister? (Evine ve işine bağlı olsun vb.)
35. Zamanı geldiği halde askere gitmeyen kişilere karşı ailesinin ve çevresindekilerin düşünce ve davranışları nasıldır?
36. Askerde iken firar eden kişilere karşı ailesinin ve çevresindekilerin tutumu ve düşünceleri nasıldır?
37. Asker ocağına niçin peygamber ocağı denildiğini biliyor musunuz?
38. Askerlik size neler kazandırdı? Kişiliğinizde herhangi bir olumlu değişme oldu mu?
39. Askerlik size bir şey kaybettirdi mi?
40. Tekrar askere çağrılısanız aynı duyguları taşıyarak gider misiniz?
41. Askerlik sırasında hayal ettiğiniz dünyayı, terhis olduğunuzda bulabildiniz mi?
42. Karşı cinsten biriyle askerlik üzerine konuşulur mu? Konuşulursa sözcük kullanımında ya da olayların aktarımında bir farklılık gözetilir mi?
43. Asker mektupları saklanır mı? Bize verebileceğiniz bir mektubunuz var mı?
44. Askerlik esnasında hangi türde şarkılar, türküler dinlenilir? Hatırladıklarınız nelerdir?
45. Askere giden kişinin ardından söylenen türkü, ağıt, mani var mıdır?
46. Yörenizde şehit olan ya da gidip de dönmeyen askerin ardından yakılan bir ağıt biliyor musunuz?

47. Askerlik esnasında fikra anlatılır mı? Anlatılan fıkralar hangi türde fıkralardır?
48. Askerlik üzerine anlatılan bir fikra biliyor musunuz?
49. Askerlik esnasında kaset veya cd doldurttunuz mu? Bu anonslu mu, yoksa sadece seçme şarkılardan mı oluşuyor?
50. Askerde oluşturduğunuz bir defteriniz var mı? Bu defterlerin özel adı var mı?
51. Askerlik sırasında neye ne ad takardınız?
52. Askerlikle ilgili hatırlayabildiğiniz argolar, lakaplar vb. sözcükler var mı?
53. Talimde, kışlada, nöbette üstlerin anlamasını istemediğiniz durumlarda neye ne ad takardınız?
54. Askerde iken başınızdan geçen ve hiç unutamadığınız olay var mı?
55. Askerlik anıları ne zaman anlatılır?
56. Askerlik anıları kimlere anlatılır?
57. Askere gitmeden önce memleketinizin dışında bir yerde kaldınız mı? Yoksa ilk kez askerlik vesilesiyle mi gurbete çıktınız?
58. Askerde okuma- yazma bilmeyen arkadaşlarınız var mıydı? Bunlara ne gibi sözlerle hitap edilirdi? Okuma-yazma eğitimi verilen sınıfların kışla içinde özel adları var mıdır?

EK A. 2. DERLEMELERDEN ÖRNEKLER

Askerlik Anlatısı

Askerdeyken hiç unutmadığım bir olay yaşadım. Bir gün kışlaya bir ölü getirdiler, bir odaya koydular. Zaman ilerledikçe adamın karnı şişmeye başladı. Bir müddet sonra içeriye asteğmen girmiş. Ben donup kalmışım. Önce ben ayılayım diye iyi bir vurdu. Sonra da beni oraya koyan astsubaya fena halde geçirdi. (Halil Yıldız)

Askerlik Anlatısı

Tatbikata çıkılacağı zaman askerlerden birinin silahını saklamışlardı. Bütün bölükler sırayla tatbikat mevkiine hareket ettiler. Bizim bölük silah bulunana kadar tatbikata çıkamadı. Bizim bölük komutanı çok zalimdi. Alay komutanına rezil olsun diye bu oyunu oynadık. Ancak ucu yine bize değdi. Tüm bölük ceza aldı. (Mehmet Şahan)

Askerlik Anlatısı

Millet eğitimdeyken bi arkadaşla arazi olduk. Gittik çay ocağında bi demlik çay demledik. Demliği, bardakları aldık, bölüğün arkasına gittik. Bardakları doldurduk, tam çay içmeye başlıyorduk ki nöbetçi subay geldi. Siz ne yapıyorsunuz burada diye bağırdı. Çay içiyoruz dedik. Komutan, sizin kanınız kırmızı mı ulan, dedi. Alay eğitimdeyken siz burada ne geziyorsunuz diye demliği kafamızdan aşağı boşalttı. (Şahin Gürbüz)

Askerlik Anlatısı

84-3 tertipler için arkadaşlarla tertip gecesi düzenlemeye karar verdik. Bizim tertipten izne gitmeyenler yavaş yavaş terhis olacaktı. Benim teskereme de 23 gün vardı. Aramızda topladığımız parayla pasta, çerez, kola falan aldık. İki üç tane de çalgıcı getirdik. Daha önceden de bu gece giymek için levazımcıyla anlaşarak tişört yaptırmıştık. Siyah renkli olan bu tişörtün arkasına bizim tertipte olanların isimlerini bot izi şeklinde yazdırdık. Sloganımız ise “Basmadık yer bırakmadık”. O gece hepimiz bu tişörtleri giydik. Önce bölük komutanımız Yüzbaşı Ragıp, bizlerle

birlikte görevini yapmaktan mutlu olduğunu, hepimizden memnun olduğunu söyledi. Yüzbaşının dışında bölük astsubaylarını da davet etmiştik. Müzik eşliğinde düğün havasında eğlendik. Bizim arkadaşlardan yemekhaneci İrfan'la kazancı Cavit kadın kılığına girerek oyun oynadılar. Yazıcı Kadir de komutandan izin alıp fotoğraf çekti. Bir de çalgıcıların yanında kameraman da ayarlamıştık. O da gecede yaşananları kameraya çekti, sonra cd'leri bize dağıttı. İlerde torunlarıma gösteririm diye saklıyorum. (Erdoğan Yücekaya)

Fıkra

Cemal askere gitmiş, Dursun da oradaymış. Bunlar birbirleriyle iyi anlaşmış. Bir gün Cemal intihar etmeye karar vermiş. Dursun onu görmüş:

- Dur Cemal, ne yapıyorsun?
- Gördüğün gibi intihar ediyorum, demiş. (Mehmet Sayar)

Fıkra

Temel askerliğini Yunan sınırında yapıyormuş. Temel'in canı çok sıkılıyormuş. Yunan'a bir ıslık çalmış, elleriyle "havacı mısın?" işareti yapmış, Yunan aldırmamış. Bir ıslık çalmış, elleriyle "karacı mısın?" işareti yapmış, Yunan aldırmamış. Bir ıslık daha çalmış, elleriyle "denizci misin?" işareti yapmış, Yunan aldırmamış. Bir ıslık daha çalmış, elleriyle "topçu musun?" işareti yapmış, Yunan aldırmamış. Bir ıslık daha çalmış, elleriyle "gözcü müsün?" anlamında düğün işareti yapmış, Yunan aldırmamış.

Nöbetler değişmiş sıra yine Temel'le Yunan'a gelmiş. Yunan'a sınıra git demişler. Yunan da:

- Ben oraya gitmem. Orada bir deli Türk askeri var, bana hava kararınca yüzerek gelip sana vuracağım, gözlerin fırlayacak diyor...(Mehmet Kahraman)

Fıkra

Lazın biri Kayseri Hava İndirmede askerlik yaparken rüyasında ölmüş olan annesini görür. Annesi, "oğlum yarın atlayış yapma, paraşütün açılmayacak" der. Bunun üzerine Laz, Atlayış sırasında atlamaz ve komutanına durumu anlatır. Komutan da "paraşütleri değişelim mi?" der ve Laz asker atlar, ama komutanın paraşütü açılmaz. Hızla giden komutana asker "Komutanum nereye cidiyosun?" diye sorar. Komutan da "Anayın yanına" der. (Cevdet Okkan)

Ağıt

Aman yüzbaşıam amam
 Beni aldın da alayları doldu mu
 Hele yorum bakın da
 Bizim garip asker oldu mu

Ne neyle garip
 Ne neyle asker
 Şu dağların başına
 Bir kere el eyle (Osman Özdüver)

Ağıt

Tepe olmuş delik delik
 Sebebimsin Şırşoluk
 Ne yatıyon arkadaşım
 Yolumuza gitmeyek mi

Şurada var iki kiraz
 Biri senin mezarın mı?
 Memetli'ye varmazsak
 Taş köprüde yatmayak mı?

Ergen arkadaşım ergen
 Vurulmuş da olmuş sergen
 Üstüne örtmemiş yorgan
 Sabah oldu kalkmayak mı? (Mehmet Kahraman)

Asker Defterinden Alınan Bir Manzume

Asker oldum anne bilek bükülmez.
 Kurşun yesem annem kanım dökülmez.
 Çiçeği burnunda yirmi yaşında,
 Vatan bekliyor nöbet başında.

İsmimi görürsen mezar taşında,
Üstüme kapanıp ağlama anne.
Oğlun şehit derler,
Ne mutludur senin için annem (Cihan Bakı)

Mani

Dama koydum yakacak
Şimdi tiren kalkacak
Yar askere gidiyor
Bize kim bakacak (Hatice Çabuk)

Mani

Bahçelerde can erik
Dallarını eyerik
Bize Türk'ün askeri derler
Biz vatanı severik (Hayri Tuncel)

Şafak Tekmili

Keşan'dan kalktı tren
Bayburt'ta yaptı fren
Tertibimin şafağı altmış dokuz
Alkışlamayan g.tveren (İsmail Yıldız)

EK B. YAZILI KAYNAKLARA AKTARILMIŞ AĞITLARDAN ÖRNEKLER

EK B. 1. İSMAİL GÖRKEM'İN TÜRK EDEBİYATINDA AĞITLAR- ÇUKUROVA AĞITLARI ADLI ESERİNDEN ALINAN AĞITLAR

1.Hastanın Ağdı

Hastanın kocası askerde iken zatürre olur, Ankara'daki bir hastaneye yatırılır. Hastanede kendisi için söyler:

Anğara havası ne kötü hava
Bulandı dönüyor şu benim gafa
Hepsine bedel şu tebdil hava
Ėavuştur babama beni Yaradan

Anğara'daki kimse arayıp sormaz
Köylümün birisi yanıma gelmez
Halımı babamdan başkası bilmez
Ėavuştur babama beni Yaradan

Yatarım memleket çıkmaz aklımdan
Ben fazla gorkuyom kötü ölümden
Burada kimler dutar benim salımdan
Ėavuştur babama beni Yaradan

Şu görünen dağlar bizim dağlar mı
Bacılarım gardaş diye ağlar mı
Ėara bahtım bilmem yolum bağlar mı
Ėavuştur babama beni Yaradan

Halçalrım inne yarası oldu
Ėurudu göllerim yanımda Ėaldı
Tayın elimdeyken hemşire aldı
İlaçlı sütlerden Ėurtar Yaradan

Zatürre neyidi onu da gördüm
Ölürüm diyerek bağrıma vurdum
Nihayet gadere boynumu eğdim
Ėavuştur babama beni Yaradan

Ömer Emre'nin de bakın işine
 Ne belâlar geldi sefil başına
 Dayanılmaz Anğara'nın gışına
 Anğara gışından gurtar Yaradan

Fadime EMRE

2. Yemen Ağıdı

Prof. Dr. İsmail Görkem, Savaş Sebebiyle Olan Ayrılıklar bölümünde verdiği bu ağıdı Kadirli, Kozan, Ceyhan, Osmaniye ve Kayseri'den derlemiştir. Aralarında bazı farklılıklar olduğunu belirten araştırmacı, ağıdın mevcut bir hikayesinin olmadığını; ancak kaynaklardan birinin Memet ve Memiş adlı iki kardeşin savaşta şehit düşmesi üzerine bacıları tarafından söylendiğini, diğer kaynak kişi ise ikinci defa askere alınan ve Yemen'e gönderilen Mehmet Ali için bacısının söylediğini belirtmektedir.

Bu vakit asker mi gider
 Zemherinin kış gününe
 Babam oğlu Mehmet Ali
 Benzer gülün *ışkı*nına

Yemen'e ısıcak derler
 Çiğ yumurta pişer imiş
 Asker tâlime çıkınca
 Acemiler şaşar imiş

Gitti kardeş gelir m'ola
 Zemherinin tipisinde
 Çala çala sahip ister
 Bir at kışner kapısında

Gitme Yemen'e Yemen'e
 Yemen Temmuz dayanmam
 Tan borusu er vurulur
 Sen cahilsin uyanaman

Gitme Yemen'e Yemen'e
 Karışın toza dumana
 Mektubun tez sal kardeş
 Bacını koyma *gümana*

Gitme Yemen'e Yemen'e
 Kekilini toz deşirir
 Anam oğlu Mehmet Ali
 Seherde kahve pişirir

Şuara oldum şuara
 İncecik sarar *cuvara*
 Yangın yürek babam oğlu
 Gelirken uğrar pınara

Tarlalarda biter kamış
 Uzar gider vermez yemiş
 Çöl Yemen'de iki kardeş
 Biri Memet biri Memiş

Günden yanı soldu m'ola
 Yerden yanı uldu m'ola
 Mehmet'imın kara gözün
 Karıncalar oydu m'ola

Oğlan bağlanma sarıyı
 Yalnız mı koydun karıyı
 Anam oğlu Mehmet Ali
 N'iden de bellen boruyu

Kara çadır is mi tutar
Martin tüfek pas mı tutar
 Ağlayalım anam bacım
 Elin kızı yas mı tutar

Basma fistan kirlenirse
 Başta püskül firlanırsa
 Ya kimlere baba desin
 Senin bebek dillenirse

Emeklerim emeklerim
 Dayanamam emeklerim
 Bedel verdimiyordun
 Teyzem kime kaldı ineklerin

Kadını alayım çavuş
 Nerede yaptınız dövüş
 Taşına kurban olduğum
 Kardeşin yattığı koğuş

Sabahleyin bir yel esti
 Esti de bağı mı kesti
 Top atılmış duymamışım
 Gafillikle Arap bastı

Yüksek hükûmet sarayı
 Var mı bu işin kolayı
 Kardeşi asker etmişler
 Nerde taburu alayı

Mor *kefiye* başlarında
 Çay işliği döşlerinde
 Bizim uşak av ediyor
Müşevge'nin başlarında

Yüzbaşılar yüzbaşılar
 Tabur taburu karşılar
 Yağmur yağıp gün vurunca
 Yatan üleşler ışılar

Turna açar katar katar
 Derdime dertlerin katar
 Gel ha babam oğlu gel ha
 Beni ağlattığın yeter

Kır atı kapıda bağlı
 Kırbacı terkide bağlı
 Tez gelesin babam oğlu
 Küçükten yüreğim dağlı

3. On Altılı'nın Ağdı

İsmail Görkem, “Seferberlik Ağdı”, “Yemen Ağdı”, “On Altılı Ağdı” diye geçen bu ağdın metinlerini Ceyhan, Osmaniye, Kozan ve Düziçi’nden derlediğini; hikayenin de farklı şekillerde anlatıldığını dile getirmektedir:

Elbistan’ın bir köyünden olan Hasan, eniştesi Mustafa ve Mustafa’nın oğlu Yemen’de askerlik yaparlarken esir düşerler. Mustafa’nın eşi, kardeşi Hasan’ın esaretten kurtulup memleketine dönerken Mardin’de şehit olduğunu öğrenir. Kocasını ile oğlunun dönmediğini gören kadın bu ağdı söylemiştir. Diğer bir metinde Andırın’ın bir köyünden olan dul bir kadının dört oğlundan en büyüğünü evlendirdiği, onu bir müddet sonra askere yolladığı ve Süveyş Kanalı’nda şehit olduğu belirtilmektedir. Kaynana evdeki gelini önce ikinci oğluna nikahlar, o da savaşta şehit olunca üçüncü oğluna nikahlar. Dul kadının üçüncü oğlu da askerde şehit olur. H. 1330 (M.1911/12)’da seferberlik ilan edildiği sırada, gelin evdeki 15-16 yaşlarındaki çocukla nikahlanmıştır. Evin dördüncü oğlu da askere alınmak isteyince gelin bu ağdı söylemiştir. Binbaşı, kadının, huzurunda söylediği bu ağıttan sonra, evin son erkeğini askere almaz. Diğer bir kaynakta ise H.1316 (M.1898) doğumlu delikanlı ondan yaşça çok büyük karısı birlikte askere gitmek üzere askerlik şubesine varırlar. Gencin künyesini binbaşı okuduğu zaman, karısı birlikte askere gitmek istediklerini söyler. Binbaşı, sebebini sorduğu zaman ise, maksadını söylediği bu ağıtla açıklar:

Mızıklar vuruluyor
 On altılı gelsin diye
 On beş yaşlı asker m’olur
 Topluyorlar ölsün diye

Şu görünen el değil mi
 Bayrağımız al değil mi
 On altılı dedikleri
 Yeni açmış gül değil mi

Has bahçede güller bitmez
 Dallarında bülbül ötmez
 Ya n'edeyim sürmeli eşim
 Emir sıkı *bedel* yatmaz

Yat da dizime nazlayım
 Kara kekili düzleyim
 Sene bir yıl yıl on iki ay
 Hangi bir gün yol gözleyim

Askerleri toplamışlar
 Hepisi geldi derildi
 Kadan alım Binbaşı Bey
 Biri *Kanal*'da vuruldu

Şu obanın binek taşı
 Oturmuşlar karşı karşı
 Serbest gezsün on altılı
 İzin veriyor Binbaşı

Hükûmet işi şaşırđı
 Büyük küçük hep *deşirdi*
 Kâfir imiş kâfir düşman
 Birine bomba düşürdü

Kaçakları topladılar
 Onlar da kaçmak derdinde
 Hürü Mehmet'in mezarın
 Uşaklar görmüş Mardin'de

Tarlada yazlık ekili
 Alnında kara kekili
 Kurban ollum Binbaşı Bey
 Batkın ocağın vekili

Çukurören yazıları
 Ceren kovar tazıları
 Bana ne den Binbaşı Bey
 Çığırışıyor kuzuları

Uşaklarda yan *matıra*
 Toplar yüklendi katıra
 Selânik sol kol üstüne
 Böyle geliyor hatıra

Selânik sol kol üstüne
 Böyle geliyor hatıra
 Yürü bire dördüncü ordu
 Bereket versin yurduna

On altılı on yedili
 Alayından Ali'm uşak
 Kadan allım Binbaşı Bey
 Belin yara eylemiş kuşak

Bahtı kara babam oğlu
 Bir dediğin olamadı
 Biri de Bağdat'tan çıktı
 Şu Maraş'a gelemedi

Gir bahçeye ince eşim
 Topla gülün destesini
 Varıp gele usandırdım
 Şu Elbistan postasını

4. Tahsin Bey'e Ağıt

İsmail Görkem, bu ağıdı Kozan ve Osmaniye'den derlenmiştir. Görkem ağıdın hikayesini şu şekilde aktarmaktadır:

Âşık Hüseyin ile üç arkadaşı asker kaçağıdırlar. Bu sebepten Gaziantep'te Divân- ı Harb'e verilirler ve idama mahkum edilirler. Cezalar infaz edileceği sırada, önce Âşık Hüseyin'e son arzusu sorulur. O da sazını eline alır ve komutan Tahsin Bey'e bu ağıdı söyler. Tahsin Bey, bu ağıdı dinledikten sonra, onları affeder. Diğer metinde ise bunların askerden kaçma nedeni olarak Âşık Hüseyin'in nişanlısının başkasına verileceği haberi gösterilmekte ve hadisenin de I. Dünya Savaşı'ndan önce olduğu belirtilmektedir.

Antep'ten aşağı *umacı* gözler
Kendiri görünce sızlıyor yüzler
Minnetçin olsun da gelinler kızlar
N'olur Tahsin Bey'im öldürme beni

Akşamdan kaçanı erken tutarlar
Künyesi olanı zindan/a/ atarlar
Ben ölürsem el kızını satarlar
N'olur Tahsin Bey'im öldürme beni

Antep'ten aşağı ufak *yazılar*
Anam babam yavrum der de *bozular*
Ben ölürsem öksüz kalır kuzular
N'olur Tahsin Bey'im öldürme beni

Kâtipler oturmuş künyemi yokluyor
Sılada sevdiğim yolum bekliyor
Bir çalı da bir *cücüğü* saklıyor
N/e/ olur Tahsin Bey'im kıyma canıma

Antep'in ahâlisi geldi *derildi*
Kendiri görünce belim kırıldı
İdam kararımız ne tez verildi
Ne olur Tahsin Bey'im kıyma canıma

Koyverin efendim serbest gezeyim
 Ben de memlekete mektup yazayım
 Antep ellerinde koyman mezarım
 Ne olur Tahsin Bey'im kıyma canıma

Şeytana uydum da akşamdan kaçtım
 Görünmez dağları yâr ile geçtim
 Oğlunu öldürdüm kukuna düştüm
 N'olur Tahsin Bey'im kıyma canıma

Antep'in etrafı şol yüce dağlar
 Sılada nişanlım ah çekip ağlar
 Siz de minnet eylen ağalar beyler
 N'olur Tahsin Bey'im kıyma canıma

Antep'in içinde çalınır sazlar
 Sılada nişanlım yolumu gözler
 Siz de minnetçi olun gelin kızlar
 N'olur Tahsin Bey'im kıyma canıma

Şu yalan dünyada gülmedi aynım
 Tepemde kuruldu kan ile beynim
 Kaldırılmış kılıcı hazırdır boynum
 Kıyma Tahsin Bey'im tatlı canıma

Şu yalan dünyada murat almadım
 El uzatıp gonca gülün dermedim
 Sılada nişanlım düğün kurmadım
 N'olur Tahsin Bey'im kıyma canıma

Anam yok ki baş ucumda ağlasın
 Babam yok ki yârelerim bağlasın
 Nişanlım yok ki gönlüm eğlesin
 N'olur Tahsin Bey'im kıyma canıma

Âşık Hüseyin der /ki/ gezdim yorulдум
 Kolum bağlı bir ağaca sarıldım
 Evvel ölü idim şimdi dirildim
 Dünyalar durdukça dur Tahsin Bey'im

5. Rediflerin Ağdı

Araştırmacının Kayseri, Osmaniye ve Mersin'den derlediği bu ağdın hikayesinde farklılıklar olduğu görölmektedir. Kayserili Âşık Cingözoğlu Seyit Osman'ın, yaşlılığı sebebiyle katılmadığı I. Dünya Savaşına giden ve dönmeyen gençler için söylediği belirtilmektedir. Kayserili bir zengin adamın evli olan yedi oğlunun Rus cephesinde şehit oldukları ve iki yetim torunuyla kaldığı ve bu iki torunun bir hastalığa yakalanarak aynı günde öldükleri söylenmekte; şehit düşen gençlerin anasının bu ağdı yaktığı belirtilmektedir. Aynı savaşa Kırşehir-Kaman'dan Emine Hatun'un da dört oğlu katılır ve bunların hepsi şehit düşer.

Kars'ta kavga kuruluyor
Redif ora deriliyor
 Davlumbazlar vuruluyor
 Mızıkalar boru ile

Anam ağlar bacım ağlar
 Ak gelinler kara bağlar
 Issızlaştı büyük evler
 Kaldı koca karı ile

Redif gider sürü ile
 Sağdan soldan geri ile
 Sen yetiş Battalı Gazi
 Hazireti Ali ile

Redife izin verildi
 Müjdecisi eve geldi
 Süleyman Kâha kıra bindi
 Halil Kâha doru ile

Redif has bahçenin gülü
 Hocam câmiin bülbülü
 Yaylaların mor sümbülü
 Koç Dağı'nın karı ile

Redifler de erken kalkar
Sabileri yürek yakar
 Gelin burcu burcu kokar
 Andırın'ın harı ile

Redifler *tabiye* kazar
 Çavuşlar orduyu düzer
 İnşallah Moskof'u bozar
 Peygamberin zoru ile

Kaman'da kalmadı uşak
 Asker oldu sürü ile
 Sabahacak yatılmıyor
 Gelinlerin zârı ile

Sabah aslanlar güreşir
 Kanları taşa bulaşır
 İnşallah imdat erişir
 Al bayraklı peri ile

Hatçe'nin beliği sırma
 Arzu'mun gözleri sürme
 Göle konmuş iki turna
 Ötüşüyor dili ile

Amanın çürüsün dilim
 Gözüm görmez tutmaz elim
 Memiş Mehmet Benli Selim
 Halil İbrahim Nuri ile

Yozu yaylaya dökerdi
 Çadıra beyler inerdi
 Konakta kandil yanardı
 Mor koyunlar sürü ile

Ahmet Bey'im son kesenim
 Seni de koymam sırada
 Celâl'im versin Yaradan
 Oğlansızım biri ile

Yaz gelir de bülbül öter
 Dağlar melil melil tüter
 Has bahçede güller biter
 Ayva turunç narı ile

Uşaklar talim ediyor
 Bilmeyenler heyle ediyor
 Binbaşılar arş ediyor
 Sağdan soldan geri ile

İnci sandım dişlerini
 Kalem sandım kaşlarını
 Arzulamış eşlerini
 Gelin Fatma Hürü ile

Hasan'ın saçları sırma
 Ali'nin gözleri sürme
 Bugün verdim bir çift turna
 Annen ölür dili ile

Atına eller biniyor
 Konağa kuşlar tünüyor
 Ayran ellerden geliyor
 Baban toplar karı ile

Der Emine'm halim yaman
 Üstümüzden kalkmaz duman
Bibim yerler gayet kaman
 Mor çimenli koru ile

6.Yemen Ağıtları

Andırın'dan Yemen'e sevk edilen İsmail isimli asker Adana'da firar eder. Kaçarken zaptiyeler bunu arkasından vururlar. Vurulan İsmail'in ağzından şu ağıt söylenir:

Ġavalımı yağlañ ğızlar
 Yar dibine bağlañ ğızlar
 Ekser oldum gediyorum
 Ġışlıyacak yollañ ğızlar

Ġavalımı yağladırım
 Yar dibine bağladırım
 Esker oldum gediyorum
 Emmin ğızıñ ağladırım

Ġavalımı baña veriñ
 Ben destemi çekiciyim
 Sabahınan gün burnuna
 Ben talime çıkıcıyım

Üç günden beri ağlarım
 Emmim gelmedi yanıma
 Esker oldum gediyoum
 Güvenemiyom canıma

Ben firezden ğaçariken
 Firez yoldu dizlerimi
 Kendirimi ğırmasın diye
 Bağladılar dizlerimi

Fırak deli gönül fırak
 Şu Geben'in yolu ırak
 Hastanelere (de) düştüm
 Başucumda anam gerek
Fatma Behice BATUR

İsmail'in nişanlısı ise, onun dediklerine karşı şu ağıdı söyler:

Adanı'ya vardı m'ola
 Yollucağıñ aldı m'ola
 Esker donuñ giyerkenne
 Özne Durdu'm sandı m'ola

İsmahâl'im bir çıbıcağ
 Dili ağzından güççücek
 Yaktı beni kül eyledi
 Şu goñşudan bir çocucak

Uyan İsmahâl'im uyan
 Uyan da yastığa dayan
 Doru attan inmez iken
 Uzun yola gettiñ yayan
Fatma Behice BATUR

İsmail'in annesi ise ona karşı şu ağıdı söyler:

Ğardaşñ ifâde verici
 Ben orada bekliyorum
 Ğırılması martinini
 Daha burada saklıyorum

Oğlumum esker eyledim
 Çentenin ağzın diledim
 Seniñ için oğulcuğum
 Bilmedik ğapı belledim
 Ata biner at gezdire

Çarşıda altın bozdurur
Söyle yiğidin anası
Ölmez de gönül gezdirir

Art eteği parıl parıl
Ön eteği çıkla heril
Benim oğlum şor verirdi
Ağ gonakta gürül gürül
Fatma Behice BATUR

7.İsmail'in Ağıdı

Ağıt, Yumurtalık'ın Zeytinbeli kasabasından olan Şemsi Karının oğlu İsmail'in Adana'daki Astsubay Okulu'nda sıtma hastalığından ölmesi üzerine anası tarafından söylenmiştir.1900'lü yıllarda yaşandığı söylenen ağıdın adı, "Avşar Ağıdı", "İsmail'in Ağıdı" ve "Şemsi Ağıdı" olarak bilinmektedir.

Adana'ya vardı idim
Trampetler tatlı öter
Küçücükten asker ettim
Kuzum koğuşunda yatar

Adana'ya vardı idim
Var oğlumun koğuşları
Varıncağız haber verin
Başındaki çavuşları

Kadanalım Müzeyyen gelin
Bunun kusuruna kalma
Dam dolusu selâm salmış
Kuzum emmisi kızına

Kadanı alayım gelin
Görümce mi ele verme
Dam dolusu selâm salmış
Bunun kusuruna kalma

Kadan allım Cennet Bacı
 Mustafa'yı bura salma
 Dam dolusu selâm salmış
 Nişanlısın ele verme

Geldin mi Hacı dayısı
 Biz olduk başı kaygısı
 Kızlarıma kıran girsin
 Oğlum içinin iyisi

Tarlalarda ot yollarım
 Ayak yalın başı kabak
 Allah sabrını versin
 Uzun gece olmaz sabah

8.Durali'nin Ağdı

Ceyhan'ın Durhasandede köyünden olan Durali, doğuda askerliğini yaparken hastalanır ve ölür. Asker arkadaşları terhis oldukları zaman, anası oğlunun öldüğünü öğrenir ve ona ağıt yakar. Bu ağıt, "Evcî Ağdı" diye de bilinmektedir.

Durali'nin anasıyım
 Virâne damda yatarım
 Ben gûnahtan sakınmasam
 Boğazıma ip atarım

Eline de kına yakar
 Gözüne de sürme çeker
 Ali'm askerden gelince
 Selvi'm çantasını döker

Kadan alım Ayşe Bacı
 Hasan gelirse giderim
 Kurban olayım olayım
 Ben Ali'siz *heyle* ederim

Çıksam sarayı yıkarım
Divil divil dil dökerim
 Ümit kesmem yalnızım
 Daha yolunu gözlerim

Yandım hey Allah'ım yandım
 Yanık yerde *örtlek* oldum
 Kınaman komşular beni
 Beş ocaktan bir ben kaldım

Kadanı allım Mustafa
 Böyle m'olur yoldan şaşan
 Sana ölüm yakışmıyor
 Saçına düşmemiş nişan

9. İnce Kâtip'in Ağdı

Kaynak şahıs (Ömer SERTTAŞ), seferberlikte bir hastalık sebebiyle ölen amcası oğlu için yakmıştır:

Ağ elleri pencerede
 Vardım *kirmen* gibi döner
 İnce Kâtip emmim oğlu
 Beş yerde lambası yanar

Dorusu gelir *Hacın*'dan
 Yatamıyorum acımdan
 Eğer baña inanmazsañ
 Habar al Sevler baciñdan

Dorusu keklik sekişli
Galeme ispir bakışlı
Gadan allım emmim oğlu
Meşlahı sırma nakışlı

Aldım Adana'ya kaçtım
 Yer dibinden bir su içtim
 Babasız bebek mi böyür
 Çil cücüklerden vazgeçtim

Odanın gapısı açıldı
 Ördeğ ile gaz seçildi
 Gadan allım emmim oğlu
 Boyuña kefin biçildi

10.Musa'nın Ağdı

Kaynak şahsın teyzesinin oğlu İzmit'te askerliğini yapmaktadır. Kore'ye gönüllü yazılarak gider. Kore'de harp ederken yaralanır. Yaralanınca Türkiye'ye gönderilir. Bir müddet sonra da bu yara yüzünden ölür. Musa'nın anası ile bacısı ona şu ağdı yakarlar:

Yaşa oğlancığım yaşa
 Daha ne gelecek başa
 İzmit'te asker seçmişler
 Yiğit oğlum çıkmış başa

Gâvır imiş gâvır Çin'ni
 Hemen teli çevirmişler
 Yokardan top gürleyince
 Allah deyi çağırılmışlar

Yüzbaşı vurulunca
 Telsizi atmış sırtından
 Yüzbaşayı gücaklamış
 Öpmüş alnıyıñ çatıñdan

Çifte davıl çifte düdük
 Yedi ğurban kese kese
 Göğsün eli garşıladı
 Gore'den gelirken Musa

Anında ğara kekili
 Yiğit evinin vekili
 Ğore'den geliyo oğlum
 Sağ eli sancak dakılı

Meydanda davıl dövülür
Turiya ğardaş turuya
 Beş bacıyıñ beşi de ölsün
 Ğardaş gelmesin sıriya

Kömürün'den goca tarla
 Vallaha oralar ekin
 Sen gözelsiñ babam oğlu
 Gendiñi nazardañ sakın

Madalyası var döşünde
 Maşalla ğardaş maşalla
 Ğardaşın gurbette ölmesi
 Bacın da ölür işallah

Mekke inen Medine'den
 Oradañ geçtin oradan
 Bütün dünyayı gezdiñ de
 Vâdeñ mi yetti burada

Çık başına babam oğlu
 Ğore'niñ dağları yüce
 Ğiyamet ğopucu sandık
 Geliniñi el alınca

Şerife ERDEM

11. Avukat Şeref İle Ali'nin Ağdı

1986 senesinde Osmaniye'nin Bahçe köyünden olan Ali Erdoğan isimli jandarma çavuşu Erzincan'da birliğinde iken intihar eder. Ali askere giderken

bacısına köydeki bir kızı sevdiğini söyleyerek, şayet kızın verilme durumu olursa anasının buna engel olmasını tembih eder. Fakat evden bir gün bir mektup gelir. Mektupta sevdiği kızı kendi kardeşine istedikleri ve işin bittiği yazılıdır. Ali mektubu alınca nöbetçi kulübesinde intihar eder.

Ali kaynak şahsın akrabası olduğu gibi avukat Şeref Benli'nin de amcasının torunudur. Avukat da bekindir ve bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir. İki hadise birbirine çok yakın zamanda olmuştur. Kaynak şahıs ikisi için şu ağıdı söylemiştir:

Erzincan'ın uzak hattı
Yollarına kar mı attı
Anan gurban olsun guzum
Bugün bülbül *gimi* öttü

Biz düğünü gurduk yaza
Ala ganlı geldin bize
Siz de düğünü orda gurun
Şeref'in ikiñize

Erzincan'dan gelen tele
Ne desem yakışır dile
Anañ baciñ heç yatmadı
Saçlarıñı yola yola

Dividim var galemim var
Benim Hak'tan amelim var
Ged Ali'm uğurlar olsun
Şeref'e bir selâmım var

İntâhara aklım şaştı
Ali'm güş oldu da uçtu
Ebeş ağa gardaşlarıñ
Dörtte yardımına gøştü

Benli'niñ de bitti sözü
 Dayanmaz anayñ özü
 Unudamam yavrım sizi
 Şeref'ineñ ikinizi
İbrahim BENLİ

12. Karısı İle Kızının Ağdı

1940 yılında kaynak şahıs askerde iken bir kızını sevmektedir. Ondan çocuğu da olmasına rağmen, terhis olunca kıza ve anasına haber vermeden gizlice memleketine döner. Kaynak şahsın bu davranışı sevdiği kızın zoruna gider ve zehir içerek ölür. Bebek de ansını emerek zehirlenir; o da ölür. Kaynak şahıs bu hadiseyi memlekete haber alır ve onlar için şu ağdı söyler:

Yastık yoldaşımı elden uçurdum
 Emmi dayı mezerliğe göçürdüm
 İkincisin Andırın'dan geçirdim
 Ğaderin eliñden nere gideyim

Yörü çirkin gader beni *tuladıñ*
 Dert goymadın hep başıma doladıñ
 Ben bal mıyım ğaptan gaba belediñ
 Ben seniñ elindeñ nere gideyim

Biñ dokuz yüz kırkta /da/ asker eylediñ
*Gelibolu Gorudağ'*ın yayladım
 Ğavak köyünü de merkez eyledim
 Ben seniñ elindeñ nere gideyim

Baña öğüt verir teğmen Haceli
 Uykuyu yitirdim gündüz geceli
 Bu ğız ğışannılı gelin ğocalı
 Bunnarıñ eliñden nere gideyim

Sağolsuñ yüzbaşı idare etti
 O gelin ğaçtı da İzmir'e getti

Anası beni de gızıynan duttu
Yalan da ğalmadı nasıl edeyim

Ğadın diyorkına ğızım alırsañ
Her şey senin olsun eğer bilirseñ
Düğünüñ yaparım terhis olursañ
Bunnarıñ elindeñ nere gideyim

Beñli diyorkına böyle olunca
Ğız anası *murazına* erince
Dört senem bitip terhis olunca
Bu ğız burada galır nasıl ediyim

İbrahim BENLİ

13. Mustafa Efendi'nin Ağıdı

Osmaniye'den derlenen bu ağıdın hikayesi şu şekildedir:

Osmaniye'nin Bahçe köyünde oturan, aslen Bozdağan aşiretine mensup Topal Küçük'ün oğlu Mustafa Efendi, Çukurova Fransızlar tarafından işgal edildiği zaman, çete yazılır. Sayılıp sevilen birisi olduğu için, bir müddet sonra çete kumandanı olur. Fransızlar trenle Antep'e asker ve cephâne sevk etmektedirler. Mustafa Efendi çetesiyle birlikte Ceyhan'ın Veysiye (Günyazı) yakınında demiryolunu tahrip ederek treni durdurmaya muvaffak olur. Müsâdeme sırasında Mustafa Efendi ağır yaralanır. At sırtında Kozan hastanesine götürülürken, yolda şehit olur. Haberi alan anası, köyünden Kozan'a kadar yaya olarak gider. Bacısı Fatma, Mustafa Efendi için ağıt yakar:

Şarapnel de taşa düşmüş
Kardeşin tebdili şaşmış
Babam oğlu Mustâfendi
Su yerine ekşi içmiş

Martin omuza alınca
Ne çok gidiyor Bahçe'ye
Babam oğlu harp ediyor
Pırtısın koyun bohçaya

Köse'nin kızını aldı
 Ocağıma suyu koydu
 Babam oğlu Mustâfendi
 Bölük kumandanı oldu

Karı Kozan'dan geliyor
 Yürüyemez emekledi
 Babam oğlu Mustâfendi
 Ziya gitti emekleri

Çamlı dağlar çamsız dağlar
 Fatma kardeş diye ağlar
 Oğlu yok gönlüm eğlesin
 Kadersiz gönlünü eyler

Otomatik şahbaz atar
 Gülleyi havada tutar
 Tez gel babam oğlu tez gel
 Oğlun yok ocağın batar

Hele Kozan'a Kozan'a
 Kul olam yazı yazana
 Babam oğlu Mustâfendi
 Kim ola ordu bozana

Eline almış çitili
 Yarası tutmaz fitili
 Tez gel babam oğlu tez gel
 Arkanda yok bir *çetili*

14. Fransız Subayının Ağıdı

Hatay, Türkler tarafından geri alınmıştır. Türk askerleri çarşıda gezmektedir. Fransız subayı ise daha eski ağız satmaktadır. Türk askerleri kendisine selâm vermediği için, onlara hakaret eder. Askerlerin başındaki çavuş, belindeki

tabancasını çeker. Fransız subayı kaçarak bir kahveye sığınır. Çavuş subayı çay ocağının bulunduğu yerde vurur. Âşık Süleyman isimli bir Türk askeri, Fransız subayına şu ağıdı yakar:

Asker camıya derildi
 Otomatikler ğuruldu
 İlan olsun Hataylılar
 Gâvırın beli ğırıldı

Durmayıp asker yürüyor
 Çifte *löküs*ler yanıyor
 İlan olsun Hataylılar
 Türk askeri *hayf* alıyor

Goğde duman yürüşüyor
 Müslümanlar gülüşüyor
 Fransız'ın madamları
 Baş ucuında ağlaşıyor

Goğde duman direk direk
 Buña da dayanmaz yürek
 Öldürmüşler Fransız'ı
 Selem seniñ nene gerek

Antekyalı iner ovaya
 Hocalar da eder dua
 Öldürmüşler Fransız'ı
 Çarşısıında gova gova

Şu Haleb'in çöllere
 Duman çöker yollarına
 Variñ söylen Fransız'a
 Kosuñ getsiñ yerlerine

Âşık Sülemen'im der farısa
 Yüce dağın ğarı erise
 Sorarsanız Fransız'ı
 Üleşı getti Paris'e
İbrahim ETÖZ

15. Binbaşı'nın Ağdı

Bundan yirmi beş sene kadar evvel, Kadirli'nin çay kenarındaki köprüsü yıkılır. Köprü yıkılırken köprünün üstündeki bir arabanın içinde üç kişi vardır. Bunların üçü de ölür. Ölenlerin biri binbaşısıdır. Binbaşısıya şu ağıt söylenmiştir:

Uçsuz muydun Ğadirli'niñ menzili
 Yıktın köprüsünü ğoyduñ şehrini
 Bİñbaşısıya verdin acar zehrini
 Makine altında ölen binbaşı

Güzbüzünen çıktı çıktı odiya
 Ğadir Mevlâ'm ğollarını budıya
 Dokuz aylık yavru biri Sâdiye
 Onu da köprüde gören ağlasın
Hasibe KARABÖRK

EK B. 2. ŞÜKRÜ ELÇİN'İN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE AĞITLAR ADLI ESERİNDEN ALINAN AĞITLAR

1. Gelinin Binbaşuya Söylediği Ağıt

Kozan'ın Çukurören köyünde yaşayan dul bir kadının dört oğlundan en büyüğü Pınarbaşı soylu bir kızla evlendiği günlerde askere çağrılır; Kanal savaşında şehit düşer; karısı bir oğlan doğurur. Ana, dul kalan gelinini ikinci oğluna verir. O da askere alınır; şehadet mertebesine erişir; karısı bir çocuk sahibi olur. Ana bu defa gelinini üçüncü oğlu Hörü Mehmet'le evlendirir. Hörü Mehmet'i de askere alırlar; savaşta ölür; karısı bir oğlan dünyaya getirir.

Birinci Cihan Harbi başlar. Sıra on beş yaşındaki Murat'a gelir. Murat'la evlenen gelin kocasının askere alınmaması için şube reisine yalvarır. Bir aileden üç gencin şehit olduğunu öğrenen binbaşı bir rapor düzenler; “Kocan hangisi ise al, git.” der, gelin Murat'ına erer.

Mızıklar çalmıyor
On altılı gelsin deyü
On beş yaşlı asker m'olur
Topluyorlar ölsün deyü

Şu görünen il dağal mı (değil mi)
Bayrağımız al dağal mı
On altılı dedikleri
Yeni açılmış gül dağal mı

Has bahçede güller bitmez
Dallarında bülbül ötmez
Ya ne deyim sürmeli eşim
Emir sıkı bedel yatmaz

Şube önü binek daşı
Oturmuşlar karşı karşı
Serbest gitsin on altılı
İzin veriyor binbaşı

Yat da dizime nazlayım
 Kara kakili düzleyim
 Sene bir yıl on iki ay
 Hangi bir gün yol gözleyim

Askerleri toplamışlar
 Doldurmuşlar dağı yazı
 Siz harbe gitmeyonuz mu
 Seyid Battal Melik Gazi

Efesin aldım elime
 Poçusun çaldım belime
 Ben eşimi melül gördüm
 Kullar ölüyom ölümü

Askerleri toplamışlar
 Hepsi geldi derildi
 Kadanı allam binbaşı
 Biri Kanal'da vuruldu

Hökümet işi şaşırđı
 Büyük küçük hep deşirdi
 Kafir imiş kafir düşman
 Birine bomba düşürdü

2. Mehmet Çoraklı Ağıdı

Ağıtı, 1961 yılında Balıkesir'de askerliğini yaptığı sırada yol makinesinin altına kalıp ölen Mehmet Çoraklı için, amcası, Feke ilçesinin İncirli köyünde oturan Farsak aşiretinden İsmail Kızıltan'ın kızı Ümmü Gülsüm söylemiştir

Dinlen arkadaşlar acı haberi
 Bu acı haberi duyan ağladı
 Terzi Mehmed' i ölmüş dediler
 Emmi, dayı bütün yaren ağladı

Askerlik şubesi önünde yüzbaşı
 Sel gibi akıyor gözümün yaşı
 Asker arkadaşı çavuş, onbaşı
 Şoför Mehmet ölmüş deyi ağladı

Albaydan mektubun alışın
 Duyanların yüreğini eziyor
 Şehit mezarını kimler kazıyor
 Kabrini kazanlar bütün ağladı

Altında greyder dönüyor teker
 Aldığı toprağı dağlara eker
 Emmi dayı, genç kız, ihtiyar, bekar
 Terzi Mehmet ölmüş deyi ağladı

Makinen evinde yasta bağladı
 Anan baban çok oturup ağladı
 Dayın, yiğen böyle destan söyledi
 Söylediği destan bütün ağladı

Balıkesir derler kayalı, taşlı
 Bir telgraf geldi, pek de ateşli
 Anayın, babayın gözleri yaşlı
 Karaları bize geydirdin yeğen

Telgrafi Albayın da yazıyor
 Anan, baban ağlıyarak geziyor
 Dayın Allah dedi, destan düzüyor
 Karaları bize geydirdin yeğen

Mektubunu Albaya da yolladık
 Bir datlıca haberini almadık
 Sevincine dahi namaz kılmadık
 Karaları bize geydirdin yeğen

Albaydan da mektubunu alışın
 Şehit makamına konu deyişin
 Gözüm görmez oldu dünya güneşin
 Karaları bize geydirdin yeğen

Altında greyder yollar yapıyor
 Arıza vermiş, sağa, sola sapıyor
 Anan, baban kuşlar gibi ötüyor
 Karaları bize geydirdin yeğen

Dayın yana, yana destan yazıyor
 Sevgi, aşkın yüreğinde geziyor
 Anan, baban umudunu üzüyor
 Karaları bize geydirdin yeğen
Hasan KÜTÜKOĞLU

3. Ağıt

Çalılar çiçek açmış dallar götürmez
 Yollar pıtırak olmuş kervan götürmez
 Gadir Mevlâ'm alup gittiğini getirmez
 Yavrum yavrum yavrum yavrum

Karadeniz gümbür gümbür gümbürder
 Gümbürdüsünden geçmez olur gemiler
 Durmadan yüreklerim sızılar
 Yavrum yavrum yavrum yavrum

Postalımı postalıma çatarım
 Postalımı dal boynuma atarım
 Zabitler uğruna seni katarım
 Yavrum yavrum yavrum yavrum

Çamaşırımı yudum çıkın üyledim
 Ekmânı ittim bu gün iyledim

Anasız bubasız yolcu iyledim
Yavrum yavrum yavrum yavrum

Bayraklar diktirmedin de başı elmalı
Gelinler getirmedin de elleri gımalı
Güvalar durmadın da yanları sırmalı
Yavrum yavrum yavrum yavrum

Yedi devem var yedisi de elimde
Yedi yaram var yedisi de kolumda
Gadir Mevlâ'm verdi ben de götürdüm
Yavrum yavrum yavrum yavrum

(Niğde)

4. Sefer'e Ağıt

1645-1669 savaşları sırasında söylenmiştir:

Sarı yapracığım sarı
Girit'e gönderdim yâri
Yıkılası Girit şarı
Sefer döndü mü döner mi

Girit'in taşı kayası
Atlıdan çoktur yayası
Yeniçeriler ağası
Sefer döndü mü döner mi

Girit' ten gelen ulaklar
Yeniçeriler Solaklar
Kabul oldu mu dilekler
Sefer döndü mü döner mi

Destimal işledim ensiz
Kararım kalmadı sensiz

Girit'e giden uğraşır
Sefer döndü mü döner mi

Sular akar taşa taşa
Yiğitler girer savaşa
Haber eyle Hasan Paşa
Sefer döndü mü döner mi

5. Yusuf'un Ağdı

Göçeri dağında yanar bir ışık
Gelemen anam yolum dolaşık
İpek mendilim kana bulaşık

Yusuf teskereyi aldı deg varıg
Teskeresi cebinde galdı deg varıg

Göçeri dağında bir köme tütün
Bir tek gardaş da kaldı kul yetim
Götürüğ elbisemi de bazarda satın
O hayırsız teskereyi de ocakta yakın

Yusuf teskereyi aldı deg varıg
Teskeresi cebinde galdı deg varıg

Söyleyin anneme lamba yakmasın
Kadife pantolonuma kemer takmasın
Ailem Fatma da evden çıkmasın

Yusuf teskereyi aldı deg varıg
Teskeresi cebinde galdı deg varıg

Süleyman Bülbül

6. Koşma

Avşarlar Cerit ve Tecirli aşiretleri ile yaptıkları savaşlarda galip gelirler. Hükümet Avşarları Diyarbakır'a iskâna mecbur eder. Aşık bu iskândan duyulan üzüntüyü dile getirir:

İlgıt ılgıt bir yel esdi Urum'dan
Duydum perişandır halı Avşar'ın
Gam gasevet kakmaz oldu serimden
Döndü gurbet ele yolu Avşar'ın

Çaldıralım curaları sazları
Avladalım şahanları bazları
İsken oldu gelinleri gızlan
Gene karsalandı gülü Avşar'ın

Ovalar ovalar Çukurovalar
Uçdu şahan ıssız galdı yuvalar
Enber Ağa'm çeker tülü mayalar
Bozulmuş kateri teli Avşar'ın

Avşar denilende bir bölük oba
Çağırın ağaların eylesin töbe
Al çuha üstüne boz beden aba
Giyinir baleri eli Avşar'ın

Seyit Osman bu sözlerin heç oldu
Osmanlı'dan altınımız tuc oldu
Gözü ganlı arslanlarım nic'oldu
Ermedi çakmağa eli Avşar'ın

Âşık Seyit Osman

7. Ağıt

93 Harbi'ne Avşar aşireti de aniden çağrılmış. Cingözoğlu bu hadiseyi dile getiriyor:

Kaman'da uşak galmadı
 Ladif gitdi sürüyünen
 Sabahacak yatılmıyor
 Gelinlerin zarıyınan

Binbaşılar tabur dizer
 Ayaklar biribirin süzer
 İnşallah Moskofu bozar
 Peygamberin zoruyunan

Yüzbaşılar arş ediyor
 Sağdan soldan geriyinen
 Davul düdük vuruluyor
 Mızıkalar boruyunan

Hasan Mehmet Ali'yinen
 Omar Çerkez Veli'yinen
 Süleyman gö gıra binmiş
 Halil Kehye doruyunan

Hatça'nın beliği sırma
 Arzı'nın gözleri sürme
 Göle gonmuş iki duma
 Ötüşüyor diliyinen

Sarı'nın benzi gülgülü
 Hoca'm caminin bülbülü
 Sovanlı'nın mor sümbülü
 Goç dağının garıyınan

Der Seyid'im gayrı aman
 Başımızdan gitmez duman
 Bizim mekanımız Kaman
 Mor sünbülü koruyunan

8. Ağıt

1877 savaşlarında üç oğlunu kaybeden Hilmi Hoca aşağıdaki manzumeyi söyler:

Yaktı kül eyledi firkat ateşi
 Ciğerimi püryan eden oğullar
 Kime ne diyeyim Mevlâ'nın işi
 Tomurcuk gül iken solan oğullar

Mehemmed'im sırfa kavgaya vardı
 Dayısını anda hem şehid verdi
 Pilevne'de kafir kolundan vurdu
 Din uğruna harbe giden oğullar

Abdullahım her gün dersin okurdu
 Cuma günü bülbül gibi şakırdı
 Herkes bu camiye o layık derdi
 Camini mahzun eden oğullar

Alaca mescidin bülbülü idi
 Ananın babanın hem gülü idi
 Cümleinin yanında sevgili idi
 Kendisinden hoşnut kılan oğullar

Eşref'im davar güderdi her zaman
 Geceleri daim okurdu Kur'an
 Bulunmazdı nizamsız işde bir an
 Halik'in emrini güden oğullar

Başım alup gitsem dağlar başına
 Dayanılmaz ayrılık ateşine
 Bakamazdım yârânına eşine
 Eşinden ayrılıp giden oğullar

Felek yüreğime vurdu yâreler
 Emri böyle imiş nedir çâreler
 Oğuldan ayrılan kendin pâreler
 Firkatle bağrımı delen oğullar

Hilmi sen razı ol Hakk'ın emrine
 Hudâ'nın emrini getir yerine
 Dua eyle kalanların ömrüne
 Makamları cennet olan oğullar

9. 1915 Sarıkamış Şehitleri ve Felaketine Ağıt'tan

Zalim felek sana nettim neyledim
 Düşman kılıçları çal ha çaldadır
 Bardız Dere hâlin yanıp söyledim
 Kimse yol öğretmez eyce yaldadır

Bu otuz harbine can mı dayana
 Niçe nevcivanlar bölendi kana
 Dağıldı her biri gitti bir yana
 Yitirdiler bilmem hangi çöldedir

Soğanlı'da niçe alaylar dondu
 Pervane olup Kars uğruna yandı
 Niçe bin hanenin ocağı söndü
 Gine derler zulmun çoğu daldadır

Karlarda yatarlar şerefli şanlı insanlar
 Kimisi vurulmuş nur yüzü kanlı
 Kimisi nevcivan taze nişanlı
 Boynu buruk melâl gözü yoldadır

Yollarda düşenin gelmedi sesi
 Analar ah çeker atalar yası

Yad değil bunlar hep ciger-paresi
Acep bilen var mı ne ahvâldedir

Ahvâli bilemez İslâm kan ağlar
Ölen şehid oldu ne çeker sağlar
Urus'un zulumu ciğeri dağlar
Her bir yan yoklar karakoldadır

Karakoldan canı dağı atarız
Mağaralarda aç susuz yatarız
Kış günü tutarsız kaldık batanız
Azmış Urumlar da fitne fi'ldedir

Sahipsizler Hakk' a dilek diliyor
Sabi sıbyan kuzu gibi meliyor
Deseler ki giden esir geliyor
Bu yangun Nihâni bu hayaldedir
Âşık Mustafa Nihâni

10. Ağıt

Aşık Gülhânî 18.8.1978'de görev uçuşu sırasında şehit düşen kardeşi Gazi için yazmıştır.

Bu nasıl talihtir bu nasıl kader
Yüreğimi yaktı sızın kardeşim
Anam feryat eder ağlıyor peder
Neden açılmıyor gözün kardeşim

Karalı karalı bahtın karalı
Bir devran sürmedin aklın ereli
Uçak düştü her tarafın yaralı
Kökünden kırılmış dizin kardeşim

Zalim gurbet mekanımız yerimiz
Ağlamak sızlamak bizim kanımız

Gitti ümidimiz gönül varımız
Kulağında çınlar sözün kardeşim

Bayram gelse yollarını gözlerim
Derdim derin için için sızlarm
Yıllar geçse bile yine özlerim
Ne yatarsın biraz gezin kardeşim

Terk ettin yuvanı geri gelmedin
Nişanlandın amma murat almadın
Nasip olup çifte davul çalmadın
Düğün yapacaktın güzün kardeşim

Maraş dedikleri uzun bir yazı
Yazıda meliyor anasız kuzu
Al kana boyanmış yatıyor Gazi
Param parça olmuş yüzün kardeşim

Gülhâni'yim sanılmaz ki yaramız
Söndü ocağımız yanmaz çıramız
Göçüp gittin uzak kaldı aramız
Kayıp oldu gitti izin kardeşim

EK B. 3. ERMAN ARTUN'UN ADANA HALK KÜLTÜRÜ ADLI ESERİNDEN ALINAN AĞITLAR

1. Ağıt

Bekir adında bir genç, vedalaşmayı sevmediği için, hiç kimseye veda etmeden askere gitmiş. Bekir'in habersiz askere gittiğini duyan iki çocuklu hamile eşi arkasından şu ağıdı yakmış:

Üstümdeki sırt büzüldü
Dizimin bağı çözüldü
Sana asker olmuş derler
Söyleycem söz hazır

Ankara'nın yolu hazır
İçerime çöktü hüznün
Arkandan da ağlaşıyor
Bir oğlunla bir de kızın

Medine'nin dili uzun
Evimize geldik güzün
Babasına mektup yazın
Kara kaşlı doğdu kızın

Tirenin yolu çok uzun
Evimize çöktü hüznün
Sen üzülme güzel oğlum
Baban gelecek bu güzün

2. Ağıt

Dört tane oğlu olan bir kadın, oğullarından birini asker etmiş. Oğlunu askere yolcu ederken şu ağıdı söylemiş.

Havada bulut ezgin
Ben söylerim üzgün üzgün
Kınamayın komşularım
Ağzımızın tadı bozgun

Elimi belime verdim
 Birini askere saldım
 Tez gelesen babamoğlu
 Yenice yalnız kaldım

3. Ağıt

Sekiz tane çocuğu olan bir kadının, en küçük oğlu askere gitmiş. Oğlunun askere gidişine dayanamayan kadın şu ağıdı söylemiş:

Tiren geliyor öte te
 Dumanını tüte tüte
 Mustafa'yı asker ettik
 İstanbul'dan daha te

Tiren gelir gldr gldr
 Tirenin tekerlekleri demir.
 Oğlum seni vermez idim
 Hükümetten geldi emir.

4. Ağıt

Askerdeki oğlunu çok özleyen yaşlı bir anne, oğlunu görmek için oğlunun askerlik yaptığı yere gitmiş. Bu sırada oğlu eğitimdeymiş, komutana yaklaşarak halini arz etmiş. Bunun zerine komutan eğitim yapan askerleri göstererek, seç bakalım bunlardan hangisi demiş, uzaktan oğlunu seçemeyen ana şu ağıdı söylemiş:

Makasım yok ki bieyim
 Makinem yok ki dikeyim
 Askerler talime çıkmış
 Oğlumu nasıl seeyim.

Atları var at içinde
 Nalı parlıyor kiinde
 Askerler türkü söylüyor
 Benim oğlum yok içinde

5. Ağıt

Günün birinde oğlan askere gidince, oğlanın babası gelini kendine almış. Askerden eve dönen genç durumu öğrendikten sonra şu ağıdı söylemiş:

Oğlan:

Keten gömlek giymiş, yanı dizinde
Bedel bedel benleri var yüzünde
Böyle güzel mi olur köylü gızında
Baba nerden aldın sen bu gelini

Baba:

Pınarın başında destin mi kaldı
Saldığım mektubu eller mi aldı
Oğlum el almasın diye ben aldım
Burçak burçak kokar teri gelinin

Oğlan:

Keten gömlek giymiş yakası nazık
Kollarımı sıkmış altın bilezik
Öpmeye kıyamaz, sevmeye yazık
Baba nerden aldın sen bu gelini

Baba:

Kaleden kaleye atılamadım
Terazim kırıldı tartılamadım
Ne de kahirli kahirli söylüyon
Babanın elinden kurtulamadın

6. Ağıt

Günün birinde bir genç askere gitmiş, savaşta esir düşmüş. Askere giderken karısı hamileymiş. Yıllar sonra esaretten kurtulup köye, evine gelmiş karısının koyunda yatan bir genç görmüş. Bunun üzerine aşağıdaki ağıdı söylemiş, ama daha sonra bu delikanlının oğlu olduğunu öğrenmiş:

Asker:

Derede arpa biçersin

Suyu pınardan içersin
 Etrafını sel alınca
 Nereden geçersin gelin

Gelin:
 Derede arpa biçerim
 Suyu pınardan içerim
 Etrafımı sel alınca
 Köprü kurar da geçerim

Asker:
 Akşamını tandır gelin
 Kandilini yandır gelin
 Koynunda yatan yiğidi
 Şimdi bana bildir gelin

Gelin:
 Akşamımı tandırmışım
 Kandilimi yandırmışım
 Koynumda yatan yiğidi
 Öz sütümle emdirmişim

Asker:
 Hastayım ata binemem
 Binsem de yere inemem
 Ay karanlık yol gidemem
 Aç kapıyı telli gelin

Gelin:
 Aşağıdan gelen tatar
 Kamçısını atar tutar
 Garip olan handa yatar
 Yolcu isen git yoluna

Asker:

Aşağıdan gelen tatar
Kamçısını atar tutar
Garip olan nerde yatar
Aç kapıyı telli gelin

Gelin:

Hastasın ata binersin
Binsen de yere inersin
Ay karanlık yol gidersin
Yolcu isen git yoluna

Asker:

İstanbul'dan gelir ferman
Dizlerimde yoktur derman
Mehmet Çavuş sana gurban
Aç kapıyı telli gelin

Gelin:

İstanbul'dan gelse ferman
Dizlerimde vardır derman
Kolum yastık, saçım yorgan
Gel içeri Mehmet Çavuş

7. Ağıt

Adana'nın Kadirli ilçesinin Mehmetli Köyünde, iki jandarma eri eşkıya takip ederken, jandarmalardan biri eşkıya tarafından vurulmuş. Arkadaşı ölen diğer jandarma arkadaşının başında şu ağıdı söylemiş:

Tepe olmuş delik delik
Sebebimsin Şırşıroluk
Ne yatıyon arkadaşım
Yolumuza gitmeyek mi?

Şurada var iki kiraz
 Biri senin mezarın mı?
 Mehmetli'ye varamazsak
 Taş Köprü'de yatmayak mı?

Ergen arkadaşım ergen
 Vurulmuş da olmuş sergen
 Üstüne örtmemiş yorgan
 Sabah oldu kalkmayak mı

8. Ağıt

Adana'nın Kadirli İlçesinden Turgut Hilmi, zabit olarak Galiçya cephesine gitmiş. Bu cephede çok genç yaşta şehit olmuş. Ölmeden yanındaki arkadaşına şunları söylemiş: Nasip olur memlekete varırsanız Turgut Hilmi şehit deyin.Yaşa vatan, yaşa millet.

Her tarafta yürüyüş var
 Durmaz Osmanlı askeri
 Şehit düşen yaralı var
 Ancak o varmaz ileri

Kurşun gülle yağar durur
 Kimi atar kimi tutar
 Bir yaralı zabit bitap
 Neferine hitap eder

Beni bitirdi arkadaş
 Kolumdaki bu yareler
 Benim işim bitti kardeş
 Yüreğimi bu pareler

**EK C. YAZILI KAYNAKLARA AKTARILMIŞ TÜRKÜLERDEN
ÖRNEKLER**

EK C. 1. KAYSERİ VE YÖRESİ HALK TÜRKÜLERİ ADLI ESERDEN ALINAN TÜRKÜLER

1. Ceviz Oynamaya

Tepesinden kaynar sular dökülen kız, lahavle çekerek cevizleri aldı. Oğlan bir iştahlanmış, bir iştahlanmıştı ki başladılar karşılıklı aşık atmaya cevizle. Bir o üttüyordu bir o.

Kızlarsa, dışardan odadan çıkmalarını bekliyorlardı. Oğlan kızdan üttüğü kendi cevizleriyle memnun, oradan sevinçle uzaklaştı. Kızlar sedire ilişmiş, melül mahzun oturmakta olan arkadaşlarının yanına girdiler.

-Ne oldu kız?

-Hayriye, ne oldu anam?

-Niye canın sıkkın?

Sonunda isteksizlikle:

-Daha ne olsun. dedi. Odama ceviz oynamaya gelmiş oğlan. Kızlar bakıştılar.

Hayriye gene mahzunlukla:

-Elimi bile tutmadı. dedi.

Ama Hayriye gene de nişanlısına abayı yakmıştı. Gece düşünde gündüz hayalinde. Arada bir geliyor sonra gönülsüz çekip gidiyordu. Nene

-Daha toy diyordu. Yarın öyle bir erkek olur ki bunaltır seni.

Derken davullar, seferberlik.

Asker bayrağı da burca dikilince, Hayriye'nin ayakları suya değdi. Seferberlik, Sultanhamit askerliği bu. Gitti mi giderdi. Küçüçüktü daha. Hayriye doymamıştı ki, asker etmiş götürüyorlardı Naci'sini.

Yıllardan sonra İstanbul askerliğinden terhisle dönen Naci nişanlısını unutmuş, yanında ince bacaklı bir İstanbul kızıyla dönmüştü. Yadırgı yadırgı bakmaktan, gizliden gizliden ağlamaktan başkası gelmedi elinden.

Olmuyor, eş eşini bulmuyordu. Naci koca yiğit olmuştu ama. Neydi o İstanbullu kızın neredeyse kırılacak ayak inciği. Hayriye ile Naci'nin bu macerası yıllar yılı dilden dile söylendi. Bir gün de bir saz şairi bu macerayı diline dolayıverdi:

Ceviz oynamaya gelmiş odama

Nişanlın da bu mu derler adama

Dayanamam senin kara sevdan

Aman aman olmuyor

Eş eşini bulmuyor

Kara yağız genç oğlan
Niye gönlün olmuyor

Asker bayrağını burca diktiler
Küçücük yarimi asker ettiler
Ben doymadan o yari alıp gittiler

Aman aman olmuyor
Eş eşini bulmuyor
Kara yağız genç oğlan
Niye gönlün olmuyor

Asker oldu yarim gitti kışlaya
Ben beklerim yarim gelsin sılaya
Ben ölmeden o yari de bana yollaya

Aman aman olmuyor
Eş eşini bulmuyor
Kara yağız genç oğlan
Niye gönlün olmuyor

2. Trene Bindi De Savuştu'mola

Trene bindi de savuştu'mola, tu m'ola
Kayseri dağına kuvuştu'mola
Vay vay sürmeli yar
Kurbanlar olayım sevgili yarim liyarim
Asker elbisesi yakıştı'mola
Vay vay sürmeli yar
Merdivenden tıklar tıklar enişi enişi
Çığırlıyor saatinin gümüşü
Vay vay sürmeli yar
Akşamdan söz verip
Sabah dönüşü dönüşü
Gavur gibi geraltından kesmeli

Vay vay sürmeli yar
 Tirene binip de giden yarmola yarmola
 Kayseri dağına yağın karmola
 Vay vay sürmeli yar
 Kurbanlar olayım sevgili yarım liyarım

Merdivenden tıklar mıkır
 İnmedim inmedim
 Doya doya yar koynuna girmedim
 Vay vay sürmeli yar

Cahil idim kıymatın bilmedim bilmedim
 İmana gel hey Allahsız imana
 Vay vay sürmeli yar

3. Fırın Üstünde Fırın

Fırın üstünde fırın
 Giden askerler durun
 Şu gelen dayımın oğlu
 Altın sandalye koyun

Dayımın oğluna vay
 Sarılsam boynuna vay
 Yanarım uğruna hey
 Dönerim uğruna hey

Fırın üstünde kürek
 Ne efilersin yürek
 Dayımın oğlu dururken
 El oğlu neme gerek

Dayımın oğluna vay
 Sarılsam boynuna vay
 Yanarım uğruna hey

Dönerim uğruna hey
 Fırın üsründe bakır
 Yosmam gözlerin çakır
 O çakır gözlerine de
 Kurban olsun bu fakir

Dayımın oğluna vay
 Sarılsam boynuna vay
 Yanarım uğruna hey
 Dönerim uğruna hey

4. Nar Ağacı Ulam Ulam

Nar ağacı ulam ulam
 Yar yitirdim nerelerde bulam
 Beş yüz askerin içinde
 Ağam kaşlarından bilem

Edana edana
 Mail oldum sedana
 Ne dedim de darıldın da
 Gelmiyon odama

Nar ağacı nar ağacı
 Narı yaprağından acı
 Bu derdi ben senden aldım
 Sensin derdimin ilacı

Edana edana
 Mail oldum sedana
 Ne dedim de darıldın da
 Gelmiyon odama

Nar ağacı nar değil mi
 Ela gözlü de yar değil mi

Ben sevdim eller aldı da
Bu da bana ar değil mi

Edana edana
Mail oldum sedana
Ne dedim de dırıldında
Gelmiyon odama

5. Şu Dağları Aşmalı (Navruz Gelin)

Şu dağları aşmalı, çifte camuz koşmalı
Yar askere gidince de ah suna boylum yörü
Kiminen buluşmalı, öldürüyon beni

Yar yörü yörü, kız yörü yörü sallanmanın yeri
Gız nişanlın geliyor, osmanlıca yörü

Poşunu eğdirmişsin, kaşına değdirmişsin
Gayet güzel de değilsin de Navruz gelin yörü
Kendini sevdirmişsin öldürdün beni

Yar yörü yörü, kız yörü yörü sallanmanın yeri
Gız nişanlın geliyor, osmanlıca yörü

Ekine firaz derler, güzele beyaz derler
Kime yansam derdimi de Navruz gelin yörü
Yanyana gez derler, öldürdün beni

Yar yörü yörü, kız yörü yörü sallanmanın yeri
Gız nişanlın geliyor, osmanlıca yörü

6. Verdiğin Yazmayı Bürüneyim Mi

Hey hey
Verdiğin yazmayı bürüneyim mi

Dostuma düşmanıma (gine) görüneyim mi
 Dostuma düşmanıma (gine) görüneyim mi
 Ellere bakınca da yerineyim mi

Atma garib anam beni dağlar ardına
 Kimseler yanmasın da anam yansın derdim

Of of
 Menekşe koymuşlar gülün adını
 Almadım dünyadan gine ben muradımı
 Almadım dünyadan gine ben muradımı
 Ben ölünce dertli koyun adımı

Atma garip anam yalınayak kış günü
 Ben seni seviyom da havaların hoş günü

Hey Hey
 Susuz göllerde de balık avlanmaz
 Ciğer yanmayınca gine gözler ağlamaz
 Ciğer yanmayınca gine gözler ağlamaz
 Hayırsız yarinen gönül eylemez

Aylar on beş on beş gine gurbet tükenmez
 Ellerin köyünde de bu hasretlik çekilmez

Of of
 Gesi bağlarında üç ırgat işler
 Sılamdan mı da geliyor gine bağrısan kuşlar
 Her ana gurbete gız mı bağışlar

Aylar onbeş onbeş gine gurbet tükenmez
 Ellerin köyünde de bu hasretiik çekilmez

Of of
 Gesi bağlarına indi bir frenk

Bu mektubu yazan ne dertli yürek
Gönderin ağamı o bana gerek

Atma garib anam beni dağlar ardına
Kimseler yanmasın anam yansın derdime

Of of

Gesi bağlarında dolandım tağa

Gardağ ekmeğini kakarlar bağa

alıştım çalıştım emeğim boğa

Eğil dağlar eğil bir gl alayım

Asker karısıyım nerde kalayım

EK C. 2. ŞÜKRÜ ELÇİN'İN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE AĞITLAR ADLI ESERİNDEN ALINAN ASKERLİKLE İLGİLİ TÜRKÜLER

1. Çanakkale Türküsü

Çanakkale içinde aynalı çarşı
Ölmeden mezara koydular beni
Ah gençliğim eyvah

Çanakkale içinde aynalı çarşı
Ana ben gidiyom düşmana karşı
Ah gençliğim eyvah

Çanakkale içinde bir uzun servi
Kimimiz evli kimimiz nişanlı
Ah gençliğim eyvah

Çanakkale içinde bir dolu desti
Analar babalar ümidi kesti

2. Türkü

Keferganili Meçgin Mehmet, Fransızların Suriye'yi işgalleri sırasında (1337/1918-19) aşağıdaki türküyü söylemiştir:

Ak kağıda kara yazı yazdılar
Tabur edüp askerleri dizdiler
Türük diyenlerin başın ezdiler
Yesir kaldı vatanımız köyümüz

Şimarik' ten çıktı askerinin ucu
Kefergani Türk'tür affolmaz suçu
Ağlaşır analar ne yapak bacı
Harap oldu vatanımız ilimiz

Toplanın da bir araya gelelim

Osmanlı'dan doğru haber alalım
Derdimizi Kemallara yanalım
Harap oldu vatanımız ilimiz

Sensin sahibimiz biz neyleyek
Toplanak da bir araya yürüyek
Hökümet yoktur ki haber eyleyek
Yesir oldu vatanımız köyümüz

Vuruldu göğüsten akıyor kanı
Aldılar vatani yoktur günahı
Yetiş Mustafa Kemal'im imdad'ın hani
Yesir oldu vatanımız elimiz

Meçgin Mehmet

EK C. 3. ERMAN ARTUN'UN ADANA HALK KÜLTÜRÜ ADLI ESERİNDEN ALINAN ASKERLİKLE İLGİLİ TÜRKÜLER

1. Türkü

Mudurnu'dan aldık el kadar astar
Nerde gelin görsem kocası asker
Beşikte yavrular yavrusun ister
Onun için arz ederim sılayı

Askere varınca soyun dediler
Asker elbisesi giyin dediler
Karavana tayın nedir bilmezdim
Getirdiler bize yeyin dediler

Nizamiyede gece nöbet beklerim
Sağımdan soluma silah beklerim
Mektup bekler diye posta beklerim
Onun için arz ederim sılayı

Erzurum dağında kargalar öter
Bir çarşısı var ölümden beter
Bir kepçe yoğurdu altmışa satar
Onun için acı acı söylerim

2. Türkü

Altı sene askerlik yaptığı
Nöbette hastalık kaptığım
Yıkılası Halep şehrinde
Derde derman bulamam

Bahar geldi yaz geldi
Koyun meler kuzu meler
Feryadım bağrımı deler
Sultan Navrızlı aziz dağlar

Herkesin gözü Ali arar
Babam kalkar posta arar
Anam evde ciğer kavrar
Alim evde yok diye

EK C. 4. MEHMET ÖZBEK'İN FOLKLOR VE TÜRKÜLERİMİZ ADLI ESERİNDEN ALINAN ASKERLİKLE İLGİLİ TÜRKÜLER

1. Asker Yolu Beklerim

Asker yolu beklerim
Günü güne eklerim
Sen git yarım talime de
Ben sılayı beklerim

Pilav pişirdim yavan
Üstüne kestim sovan
Yatağıma uzandım da
Uyan askerim uyan

Mendilimde tel oya
Gülmedim doya doya
Asker yolu beklerim
Günümü saya saya

Sucu sucu suyunan
Sovan acısıyınan
Küsüdüm de barıştım
Yarin bacısıyınan

2.Mızıka Çalındı Düğün Mü Sandın?

Mızıka çalındı düğün mü sandın?
Al beyaz bayrağı gelin mi sandın?
Yemen'e gideni gelir mi sandın?
Dön gel ağam dön gel dayanamirem,

Uyku gaflet basmış uyanamirem.
Ağamı yolladım Yemen eline,
Çifte tabancalar takmış beline
Ayrılmak olur mu taze geline?

Dön gel ağam dön gel dayanamirem,
Uyku gaflet basmış uyanamirem.

Koyun gelir kuzusunun adı yok,
Sıralanmış küleklerin südü yok.
Ağamsız da bu yerlerin tadı yok.
Dön gel ağam dön gel dayanamirem.
Uyku gaflet basmış uyanamirem.

3. Garip Yerde Garip Mezar

Garip yerde garip mezar,
Yel eser de kumu tozar.
Hasan'ı topçu yazmışlar,
Acep değdi m'ola nazar?

İzmir derler dağlar nere.
Tel vursak da gelir m'ola?
Hasan'ın derdi çoğumuş,
Doktor bulamamış çare.

Asker borusu vuruldu,
Hasan'a çavuşluk verildi.
Mustafa postan gelirken,
Anası gördü sarıldı.

Hasan çavuş depo bekler,
Durur tüfeğini yoklar,
Hasanım gelecek diye,
Anası tesbihi saklar.

Kapısının önü söğüt,
Döne'ye de verin öğüt.
Dört oğlun var Ayşe Bibi,
Hasan hepsinden yiğit.

Sana derim Türkmen kızı,
Bunun da yok oğlu kızı,
Gayrı gelsen Hasan Çavuş,
Yol bekliyor elin kızı.

4. Asker Türküsü

Valideme geydirmişler bir siyah aba,
Sılada goyduk da ufacık bebe.
Galaycık'da yatan Gazancı Baba
Çalındı borular yetişin imdada.

Tireni süren de bir tane gapdan,
Eskerin içine de gattılar abdal.
Eskişehir'de yatan Seyyid-i Battal
Çalındı borular gelin imdada.

EK C. 5. DOĞAN KAYANIN HALKBİLİM ARAŞTIRMALARI ADLI ESERİNDEN ALINAN ASKERLİKLE İLGİLİ TÜRKÜ VE DESTANLAR

1. Askerlik Zamanı

Birinc'ayda sarı tüyler görülür
İkinc'ayda toplu yemin verilir
Üçünc'ayda er silaha sarılır
Böyle döner askerliğin kervanı

Ay dört olur dağıtırlar, her yana
Beşinci ay alışsın kıtana
Altıncı ay asker oldun vatana
Ondan sonra çıkar izin fermanı

Yedi-sekiz askerliğin zamanı
Dokuzunda kimse bilmez amanı
Onuncu ay çok özlersin cananı
Düşünürsün köyünü hem harmanı

On birinde hor göz ile bakılır
On ikide tüm saçların dökülür
On beşinde ince belin bükülür
Kalmaz olur dizlerinin dermanı

On altıda uzun yollar görünür
On yedide kara yasa bürünür
On sekizde uçan kuşa yerinir
İlaçlarsın ellerinle yaranı

On dokuzda günlerini sayarsın
Yirmisinde sivilleri giyersin
Sevdiğine kavuşunca doyersin
Kestirirsin şükür ile kurbanı

Ulu Tanrım etsin bizlere yardım
 Bir değil beş değil on değil derdim
 Sütyemez derkine çok hayal kurdum
 Hatırlayıp dertli geçen zamanı

2. Yarım Yarım

Ayrı kaldım diye unutma beni
 Rüyamda gördüm her gece seni
 Uğruna veririm bu tatlı canı
 Çağlayan göz yaşım sil yarım yarım

Vurgunum kaşına ela gözüne
 Aldandım yarin bir çift sözüne
 Uzak düştüm hasret kaldım yüzüne
 Beni hatırlayıp gül yarım yarım

Zaman olup askerliğim bitince
 Kuşluk vakti ibibikler ötünce
 Saç tarayıp elde ayna tutunca
 Koklayıp okşasam tel yarım yarım

Başkent Gündoğan'dır bizim köyümüz
 Ta Yozgat'tan gelir soğuk suyumuz
 Şimdi ne kararda emmi, dayımız
 Bana da bir haber sal yarım yarım

Gurbette askerim günüm dolmuyor
 Beklerim beklerim haber gelmiyor
 Haber gelmeyince yüzüm gülmüyor
 Sararıp solmuşum bil yarım yarım

3. Gidiyorum Ana

Akşam oldu vardım koca Kayseri
Gündüz geçtim gittim Niğde'yi Bor'u
Ulukışla derler yol oldu yarı
Ankara'ya doğru gidiyorum ana

Ereğli, Karaman , kaldım Konya'da
Antalya Fethiye derken Muğla'da
Yol ayrıldı artık bana Kula'da
Isparta'ya doğru gidiyorum ana

Denizli, Salihli Kırşehir ili
İstanbul, İzmir'in çoktur güzeli
Sivas Kabakyazı durmuyor yeli
Amasya'ya doğru gidiyorum ana

Beni yetiştirdin saldın vatana
Nice dağlar aşıp vardım, kıtama
Sevdiceğim bürünmesin mateme
Kütahya'ya doğru gidiyorum ana

Giy, diye verdiler elbise, fotin
Teçhizat kuşanıp, tuttum nöbetim
Her zaman vatana feda hayatım
Manisa'ya doğru gidiyorum ana

Daha bunlar destanımın yarısı
Gelecek mektuba kaldı gerisi
Duydum ki ötüyor tâdat borusu
İçtimaya doğru gidiyorum ana

4. Bayram Türküsü

Efkar geldi kalem aldım elime
Hep acılı sözler gelir dilime

Felek beni attı gurbet eline
Ana bayramınız mübarek olsun

Bayram sabahında eller öpülür
Anamın gözünden yaşlar dökülür
Gurbet elde benim boynum bükülür
Ana bayramınız mübarek olsun

Askerlik çağında şubeye geldim
Sene bin dokuz yüz kırk beşte doğdum
Adana'ya geldim tugayı sordum
Ana bayramınız mübarek olsun

Bayram namazını kıtada kıldım
Talihim kötüymüş kadere yandım
Eller bayram yaptı ben de ağladım
Ana bayramınız mübarek olsun

Karlar erir duru göller bulanır
Yaz gelince çayır çimen sulanır
Bir senede iki bayram dolanır
Ana bayramınız mübarek olsun

Sabah oldu yatağımdan zor kalktım
Asker çantasını boynuma taktım
Tebrik gelir diye postaya baktım
Ana bayramınız mübarek olsun

Uzak oldu bana buradan sılam
Kutlu olsun ana sizlere bayram
Cümle akrabaya ederim selam
Ana bayramınız mübarek olsun

Düğünde bayramda yakarlar kına
 Uzat da elini öpeyim ana
 Bugün efkarlıyım dokunma bana
 Ana bayramınız mübarek olsun

Bayram günü karaları bağlarım
 Bazan ağlar bazan türkü söylerim
 Şu garip gönlümü nasıl eğlerim
 Ana bayramınız mübarek olsun

Sılaya bir mektup yazdım, karalı
 Mektubumda kara haber sıralı
 Zaten validemin bağı yaralı
 Ana bayramınız mübarek olsun

Acı olur, gurbet elin dumanı
 Bize geldi, ağlamanın zamanı
 İki sene bensiz yapın bayramı
 Ana bayramınız mübarek olsun

5. Askerin Çilesi

Yaşım yirmi dedi ben asker oldum
 Hasretlikle yandım gül gibi soldum
 Yarın kıymetini gurbette bildim
 Saymakla bitmiyor ben ne eyleyim

Bizlere verdiler M1 tüfeği
 Bele doladılar yirmi fişeği
 İflah etmez beni gurbet ocağı
 Saymakla bitmiyor ben ne eyleyim

Sabahleyin altıda yataktan kalktım
 Yüzümü çevirip sılaya baktım
 Artık usandım ben canımdan bıktım
 Saymakla bitmiyor ben ne eyleyim

Vize dağlarında martılar uçar
 Sılayı andıkça yüreğim coşar
 Terhis olan bizi bırakıp kaçar
 Saymakla bitmiyor ben ne eyleyim

Yaz bahar gelir de ötmez mi turna
 Arkadaş karşımda düşünüp durma
 Aman komutanım suçum yok vurma
 Saymakla bitmiyor ben ne eyleyim

Yürü tren yürü yolun düz olsun
 Söylen trenciye kömür doldursun
 Dumanı çıkınca, dostlarım görsün
 Saymakla bitmiyor ben ne eyleyim

Kışlanın önünde var bir iskele
 Yaşım yirmi idi geldim askere
 Ne iznimiz var ne de tezkere
 Saymakla bitmiyor ben ne eyleyim

Şubenin önünde bir bir saf olduk
 Verildi sülüsler sararıp solduk
 İstasyona gelince trene dolduk
 Saymakla bitmiyor ben ne eyleyim

Yürürken çekersen eğer dizini
 Her bir şeyden esirgersen gözünü
 Altı aydan alın yıllık izini
 Saymakla bitmiyor ben ne eyleyim

Yetmiş beş kasımda günlerden Salı
 Gelmiştim askere gözlerim dolu

Şimdi açtı m'ola sılanın gülü
Saymakla bitmiyor ben ne eyleyim

Malatya'dan çıktım dumanlı başım
Gece gündüz eğitimidir her işim
Sılamdan kesildi ekmeğim aşım
Saymakla bitmiyor ben ne eyleyim

Boş verin sözüme, hepsi şakadır
Buradan bıkanın gönlü yufkadır
Yirmi ay bitince sanki rüyadır
Saymakla bitmiyor ben ne eyleyim

6. Sevdiğim

Beni hatırlayıp alsan, kalemi
Birkaç satır mektup yazsan sevgilim
Asker oldum diye kesme selamı
Ağlayıp karayı giyme sevdiğim

Ayrılırken yüreğimi dağladın
Ağlayıp arkamdan mendil salladın
Hiç düşünme diye bana söyledin
Teselli eyleyen sendin sevgilim

Karalar giyininip çözme alları
Gelirim sevdiğim bekle yolları
Tatlı tatlı konuştuğun dilleri
Lal eyleme gönder selam sevdiğim

Trene bindim de düştüm yollara
Benden selam eyle gonca güllere
Bu askerlik beni gurbet ellere
Saldı dertli dertli işit sevdiğim

Gurbet elde diye unutma beni
 Bir zaman hatırdan çıkarmam seni
 Verdiğin o güzel sözlerin hani
 Neler söylemiştin bana sevdiğim

Biter bu askerlik gurbet gezerek
 Ağladın karşımda gözün süzerek
 Arayıp sormayıp derhal bezerek
 Gözden irak tuttun beni sevdiğim

“Unutma izine gel!” dedin bana
 Hasret kalacağız daha bir sene
 Nazlım bu destanı ben yazdım sana
 Hatıra olarak sakla sevdiğim

Artık burada bitirelim sözleri
 Ağlayıp da hasta etme gözleri
 Gazi Ata’mızın güzel sözleri
 Emanettir vatan bize sevdiğim

7. Yare Türkü

Mektubun alınca verdim kararı
 Bu tatlı canımdan bezer gelirim
 Varsa sana bir kimsenin zararı
 Topla tüfeğimle eser gelirim

Sarı saçlarına rüzgar eserse
 Şayet düşmanlarım ardın gezerse
 Hain anan baban sana kızarsa
 Esas duruşumu bozar gelirim

Yollarda erkekler laf atarlarsa
 Komşular bir olup hep çatarlarsa
 Yokluğumu bilip fors satarlarsa
 Süngü ve tüfeğim asar gelirim

8. İzin Türküsü

Adımı çıkardılar Ali Uzun'a
Verir isen gideceğim izine
Berber Mustafa'nın küçük kızına
Aşığım teğmenim yol ver gideyim

İzin ver teğmenim gidem yerime
İster beni sürgün eyle Çorum'a
Bir gün olsun gönder beni yarime
Aşığım teğmenim yol ver gideyim

İzin ver teğmenim izin isterim
Şimdi izin yoksa güzün isterim
Berber Mustafa'nın kızın isterim
Aşığım teğmenim yol ver gideyim

9. Postacı

Bir mektup yazdım da posta almadı
Cevap beklemeye sabrım kalmadı
Firar edecektim param kalmadı
Sevdiğimden mektup var mı postacı

Tel çektim giden ayın üçüne
Cevap gelmez korku düştü içime
Karıştır çantayı bir bak içine
Sevdiğimden mektup var mı postacı

Trenin yolları demir değil mi
Askere verilen emir değil mi
Çileye katlanmak ömür değil mi
Sevdiğimden mektup var mı postacı

Ömrümün kervanı tünele daldı
Sandım ki gönlümün gülleri soldu

En fazla yarimi göresim geldi
Sevdiğimden mektup var mı postacı

10. Sıla Hasreti

Ne yaman yerdeyim kaldım burada
Verin tezkiremi erem murada
Bana derler neyin kaldı sılada
Onun için arz ederim sılayı

Memleketten çıkardılar bizleri
Ağlattılar gelinleri kızları
Hiç aklımdan çıkartmıyom sizleri
Onun için arz ederim sılayı

Denizli'ye vardım tepeden düzden
Askerin gömleği bir karış bezden
Zalim felek beni ayırdı sizden
Onun için arz ederim sılayı

Felek beni attı gurbet ellere
Şimdi mecnun oldum düştüm çöllere
Hasret kaldım sıladaki güllere
Onun için arz ederim sılayı

Askerlik derlerdi geldi başıma
Zehir kattı benim tatlı aşıma
Mektup yazdım akrabaya eşime
Onun için arz ederim sılayı

Hasta oldum sızılıyor tenlerim
Gülmeyi unuttum daim inlerim
Sayarım sayarım bitmez günlerim
Onun için arz ederim sılayı

Askerin kıtası Çakıllı-Vize
 Tam on bir aydır hasretim size
 Nasipse geliriz birgün göz göze
 Onun için arz ederim sılayı

Vize-Çakıllı'dan soğuk su akar
 Oturmuş askerler çamaşır yıkar
 Askerlik insanın boynunu bükür
 Onun için arz ederim sılayı

11. Mektup Destanı

Bismillahla kalem aldım elime
 Dilime dolandı birkaç kelime
 Destanın başına dikkat eyleyin
 Beni soranlara selam söyleyin
 Bir mektup yazdım gönül eğleyin
 Kesme mektubunu gönder acele

Evvela selamdır mektubun başı
 Baş üstüne olsun emrin Onbaşı
 Sağlıktır derler her işin başı
 Kesme mektubunu gönder acele

Kurumuş dallarda güller mi biter
 Çiçeksiz bahçede bülbül mü öter
 Yiğitsiz evlerde tütün mü tüter
 Kesme mektubunu gönder acele

Vatanım için geldim askere
 Sağ olursak alacağız teskere
 Ömürler verirse Mevla'm bizlere
 Kesme mektubunu gönder acele

Zeytin ağaçları yaprağın dökmez
 Memleket hasreti içimden gitmez

Sevdalı olunca askerlik bitmez
Kesme mektubunu gönder acele

Ağaç çiçek açmış dallar götürmez
Dağlar diken tutmuş Türkmen oturmaz
Postacılar küsmüş mektup getirmez
Kesme mektubunu gönder acele

Niğde dağlarında aşıklar gezer
Adam sevdiğinden böyle bezer
Hiç olmazsa ayda bir mektup yazar
Kesme mektubunu gönder acele

Askere gelince yüzüm gülmedi
Doktora vardım da derdim bilmedi
Kaç mektup saldım cevap gelmedi
Kesme mektubunu gönder acele

Gelip gördüm den de gurbet elini
Uzun ise kısa eder kolunu
Gelir diye bekleme yolunu
Kesme mektubunu gönder acele

12. Yemek Destanı

Soğan paşa olmuş gözlük gözünde
Elma memur olmuş, aylık izinde
Reçel inzibat mı durmaz sözünde
Askeri doyuran bulgur pilavı

Pirinç firar etmiş askeri üzer
Ispanak mahkumdur, hapiste gezer
Nohut katip olmuş nöbeti yazar
Askeri doyuran bulgur pilavı

Çay ile zeytin kalk borusun çaldı
Pırasa tüfeği eline aldı
Fasulye askeri cepheye saldı
Askeri doyuran bulgur pilavı

Hoşaf albay olmuş gitmiş alaya
Yoğurt hakim olmuş bakmaz davaya
Taze üzüm küsmüş gitmez sılaya
Askeri doyuran bulgur pilavı

Armut eğitime özenemedi
Muz çürüğe çıktı gezinemedi
Biber kursa gitti kazanamadı
Askeri doyuran bulgur pilavı

Peynir çavuş olmuş, sopa elinde
Patlıcan kibirli eli belinde
Erik kayıp olmuş Arap çölünde
Askeri doyuran bulgur pilavı

EK C. 6. SALİH TURHAN'IN ANADOLU HALK TÜRKÜLERİ VE EZGİLERİ ADLI ESERİNDEN ALINAN ASKERLİKLE İLGİLİ TÜRKÜLER

1. Bir Mektup Yazdırdım

Bir mektup yazdırdım (anam) Urfalı kızına
 Zalımın kızı (anam) bakmaz yüzüme, bakmaz yüzüme
 Anam duyar ise (anam) vurur dizine
 Di nenni nenni esmerim nenni askerim neni

Hastahane önü (anam) mermer döşeli
 Doktorlar geliyor (anam) eli şişeli şişeli
 Üç gün oldu ben bu (anam) derde düşeli
 Di nenni nenni esmerim nenni askerim neni

Bir mektup yazdırdım (anam) dört ucu kara
 Künyemiz verildi (anam) karakollara karakollara
 Anam duyar ise (anam) düşer yollara
 Di nenni nenni esmerim nenni askerim neni

2. Süt İçtim Dilim Yandı

Süt içtim dilim yandı (Amanın amanın)
 Döküldü kilim yandı (Kız sana hayranım)
 Döküldü kilim yandı (Kız sana kurbanım)
 Ben kilimde değılem (Amanın amanın)
 Bahçemde gülüm yandı (Kız sana hayranım)
 Bahçemde gülüm yandım (Kız sana kurbanım)

Cendermeyim cenderme (Amanın amanın)
 Beni yoldan dönderme (Kız sana hayranım)
 Beni yoldan dönderme (Kız sana kurbanım)
 Ben bir izinlilyem (Amanın amanın)
 Canıma kasteyleme (Kız sana hayranım)
 Canıma kasteyleme (Kız sana kurbanım)

Cenderme çavuşuyam (Amanın amanın)
Yol verin savuşuyam (Kız sana hayranım)
Yol verin savuşuyam (Kız sana kurbanım)
Beni çavuş sanmayın (Amanın amanın)
Bölüğün başkanıyam (Kız sana hayranım)
Bölüğün başkanıyam (Kız sana kurbanım)

**EK D. YAZILI KAYNAKLARA AKTARILMIŞ DESTANLARDAN
ÖRNEKLER**

EK D. 1. ZEKİ DENİZ'İN DESTAN TARZINDA HATIRASI

1. Askerlik Hatırası

Evimden ayrıldım geldim askere
 Şanlı vatan benden hizmet bekliyor
 Düşer mi yiğitlik şan şeref yere
 Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

Anam saf südünü helal et bana
 Bütün varlığımla kurbanım sana
 Kanla boyansam yakışır bana
 Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

Doğup büyüdüğüm Yeşil ovidan
 Konu komşudan ana babadan
 Ayrılarak geldim sıcak yuvamdan
 Ünlü vatan bizden hizmet bekliyor.

Bahar geldi kuzucuklar meleyor
 Bağlar bahçe çiçeklerle doluyor.
 Askerlik günlerimiz gelip geçiyor.
 Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

Yemyeşildir şu İzmir'in ovası
 Askerlik ocağı şeref yuvası
 Mektup yolladım çekmeyin yası
 Ünlü vatan bizden hizmet bekliyor.

Elbiseyi giydim ne boldur ne dar
 Dünyalar dolusu hevesliğim var
 Askerliği yapıp ölene kadar
 Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

Kabzeyi kavradım bileğim diye
 Kütüklük kuşandım yüreyim diye
 Karavana yedim böreğim diye
 Ünlü vatan bizden hizmet bekliyor.

İzmir ovasında karargah kurdum
 Omzumda silahım nöpete durdum
 Seni düşmanlarca çiğnetmem yurdum
 Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

Kumandanlarıma saygım büyüktür
 Sanmayın askerlik ağırca yüküdür
 Kahraman bir millet dünyada Türkdür
 Ünlü vatan bizden hizmet bekliyor.

Türk yiğiti kaçır mı askerden
 Ninnisiyle başlayan bu erlikden
 Nam almıştı şan vermişti mertlikten
 Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

Asker için soğuk sıcak olmaz
 Türk ordusu asla geri kalmaz
 Güzel yurdu Azrail de alamaz
 Ünlü vatan bizden hizmet bekliyor.

Yasak denen yere elim uzatmam
 Gitme denen yere bir adım atmam
 Mertliğime yalan sözleri katmam
 Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

Vatanıma Allah gibi taparım
 Firar etmem vazifemi yaparım
 Kumandanlarımdan hisse kaparım
 Ünlü vatan bizden hizmet bekliyor.

Cennet yurdum için künyem kaydolsun
Göğsüme şehitlik hevesi dolsun
Ben dönemesem vatan sağ olsun
Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

Annemin gözleri yaşlarla doldu
Hem güldü sevindi hem yüzü soldu
O zaman bana da çok haller oldu
Ünlü vatan bizden hizmet bekliyor.

Giyme sultan giyme gene gelirim
Gidenler geldiği günler bilirim
Gitmezsem askere dertle ölürüm
Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

Anam düşündürme hep derin derin
Demesem de biraz harşlık gönderin
Hasretim köyde geçen günlerim
Ünlü vatan bizden hizmet bekliyor.

Boru çalar eğitime giderim
Oldu akşam yine geri dönerim
Günde üç kerecik bol yemek yerim
Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

Günler dolacaktır işliyor saat
Benim sayem ile yaşayın rahat
Askerde kalaylık çok olur fakat
Ünlü vatan bizden hizmet bekliyor.

Şeref duyar uyumayız nöbetten
Ben cenneti ela gördüm gurbetten
Uyanıklık mühim işim elbette
Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

Verir miyim kahpe düşmana aman
Elimde tüfeğim yamandır yaman
Ben dağlara kuşu bile kondurmam
Ünlü vatan bizden hizmet bekliyor.

Disiplindir askerliğin ocağı
İyi bir askerın uymak emeli
Ne cezalanmalı ne söz yemeli
Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

Kötü niyet aklımdan bile geçmez
Türk eri izinsiz su bile içmez
İyi yol dururken kötü yol seçmez
Ünlü vatan bizden hizmet bekliyor.

Mektup yazdım eve selam yolladım
Öz yurdumu namus gibi kolladım
Hür dağlara çıktım sancak salladım
Şanlı vatan bizden hizmet bekliyor.

EK D. 2. FERRUH ARSUNAR'IN GAZİANTEP FOLKLORU ADLI ESERİNDEN ALINAN ASKERLİKLE İLGİLİ DESTANLAR

1. Gaziantep Kahramanı Kara Yılan Savaş Destanı

Kara yılan der ki harbe oturak
Kilis yollarından kelle getirek
Fransız adını bütün kaldırak
Neylemeli arslan Mulla vuruldu!

Fransız topları leyleğe vurdu
Salladı, salladı Antep'e vurdu
Yılan bey uğruna bekçi mi durdu
Neylemeli arslan Mulla vuruldu!

Atıyor da zalım gâvur atıyor
Mulla beyim şehit olmuş yatıyor
Güççü Mehmet çetelerin kaçıyor
Vur gâvuru dayanmaz Mulla beye!

Anama söyleyin damda yatmasın
Çuha şalvarıma uçkur takmasın
Oğlum gelir diye yola bakmasın
Neylemeli arslan Mulla vuruldu!

Kara yılan der ki öldüm gaziler
Kurşun değdi yaralarım sızılar
Evde yetim kaldı emlik kuzular
Neylemeli arslan Mulla vuruldu!

Atına binmiş de elinde dizgin
Çeteler içinde yılanım azgın
Olduğu cephede hiç vermez bozgun
Vurun Türk uşağı Antep gidiyor.

Antep'in kolleci yücedir yüce
 Topların sesinden yatılmaz gece
 Gözünü sevdiğim savcılı hoca
 Neylemeli arslan Mulla vuruldu!

Kolumu salladım toplar atıldı
 Karadaş içinde çete kaydadı
 Karşıdan göründü düşman kalmadı
 Vurun arkadaşlar namus günüdür.

Şıhın dağı derler bir ova yazı
 Yazıda yayılır koyunla kuzu
 Gözünü sevdiğim Türk elif kızı
 Neylemeli arslan Mulla vuruldu!

Hüseyin EROĞLU

2.Derdiçok – Seferberlik Destanı

Seferberlik emri geldi okundu
 Allah Allah deyüp kalkar giderim
 Bütün millet birbirine sokuldu
 Çantayı boynuma takar giderim.

Niceler hep kitesünler hanesin
 Ardından ağlaşır baba anasın
 Gurbete düşenler yıkar sinasın
 Ben de kara bağrım yıkar giderim.

Bugün düğünündür batmam karaya
 Vücudum dayanmaz ağzın yaraya
 Ben de kuzularım attım araya
 Geri dönüp ardıma bakar giderim.

Hiç kalmadı hallerimi soranım
 Arkam sıra mektup yazıp verenim

Toplansınlar eşim dostum yarenim
Gelin helalaşın çıkar giderim.

Yalvarım Allah'a edin duayı
Mevlâ verir bütün derde devayı
Güç gücüyle yaptığım bu yuvayı
Kazma kürek ile yıkar giderim.

Varsa dertliler de gelsin söylesin
Benim gibi gam deryasın boylasın
Anam, bacım hakkın helal eylesin
Gayrı gözlerde tüter de giderim.

Ali Bulut

3. Şahin Bey Destanı

Şahin Bey, Kurtuluş Savaşı'nda Gaziantep'in Fransızlar tarafından işgali sırasında gösterdiği kahramanlıklarla sembol olmuş bir vatanperverdir. İki yüz kadar gençle bir Fransız tugayına karşı çarpıştığı köprüde şehit olmuştur:

Şahin Bey düşmana ilk kurban oldu
Fransız kuvveti Antep'e doldu
Analar babalar saçların yoldu

Uyan Şahin uyan gör neler oldu
Sevgili yurdumuz düşmanla doldu

Uyan Şahin uyan uyanmaz mısın
Diz çöküp düşmana dayanmaz mısın
Al kızıl kanlara boyanmaz mısın

Uyan Şahin uyan ah neler oldu
Yaralı vatana düşmanlar doldu

Şahin' i sorarsan otuz yaşında
Süngüyle delindi köprü başında
Çeteler toplanmış ağlar başında

Uyan Şahin uyan gör neler oldu
Sevgili Antep'e Fransız dolu

Şahin Bey vuruldu yollar açıldı
Antep' in üstüne matem saçıldı
Bir çok minareler topla biçildi

Uyan Şahin uyan gör neler oldu
Yaralı vatana düşmanlar doldu

Uyan Şahin uyan çok mudur
Düşmandan intikam alan yok mudur
Saplanan bağına yoksa ok mudur

Uyan Şahin uyan gör neler oldu
Sevgili Antep'e Fransız doldu

Kimi yaralanmış kanlar saçıyor
Kimi süngülere bağına açıyor
Kimi yavrusunu almış kaçıyor

Uyan Şahin uyan gör neler oldu
Güzel Antep' e Fransız doldu

EK D. 3. SABRİ TÜMKOR'UN ASKER MEKTUBU DESTANI

1. Anama

Düş gördüm de uyandım,
 Namem elime değdi.
 Biz okuduk geceydi
 Seni yanımda sandım.

Ayrılık perde perde
 Çöktü de düştüm derde,
 Oğul arıyız deye;
 Anam mahzunsun niye?

Yaşamakla ölmek bir
 Bekledi baştan emir.
 Arslan kesildi her er
 Dün şafakla beraber,

Atlarımız kişnedi
 Zafer bizimle dedi,
 Üstümüzden tayyare
 Bomba yağdırdı yere.

İlerledi yokuşu
 Piyadesi topçusu
 Aman vermez düşmana
 Gör ne cesaret ana

Gece gündüz siperde
 Etrafımıza baktık.
 Saktuk düşmanı derde
 Hepsini birden yaktık.

Cihan olsa yeneriz
 Dayanmaz bize düşman.

İmandır kalpte yanan
Kahraman Türk eriyiz.

Korkak düşman aman der
Piyadeler ilerler
Top atılır gök titrer,
Kan içinde cepheler.

Yalan yok özümüzde
Korku yok gözümüzde,
Yiğitlik özümüzde,
Er meydanı cepheler.

Onlar kaçtı biz şaştık
Dere, tepe, dağ aştık.
Düşmanlara ulaştık
Erkek gibi savaştık.

Türk eridir kahraman
Her attığını vuran.
Köpek gibi kıvranan
Öndeki kahbe düşman.

Sevinç aldı herkesi
Sabahleyin top sesi
Kesti düşman nefesi,
Tarumar oldu anam.

Cephe denen yerde,
Akşamlar tez olurda
Karavana başına
Diz çöker hemşeriler.

Karavanadan sonra,
Esmezse mermi bora
Efeler tek başına
Yurt oyunları oynar.

Mektuplar hatırlanır
Okunur satır satır
Hepsi köyü anlatır
Selam var kalmaz hatır.

Kimisinde Fatma var
Bazen da kırk sapan,
Ala öküzle davar
Çok kerre tarla tapan.

Selam söyle pedere,
Düşmesin hiç kedere
Oğlu da onun gibi
Taşıyor arslan kalbi.

Daha neler anlatam
Düşman kaldırırsa baş,
Üzülme garip anam,
Kalmaz taş üstünde taş.

Türk anası ne mutlu
Bayramlardan da kutlu,
Zafer, şeref, şan arar...
Büyüttüğün yavrular.

Ayda mektup az bana,
Sık sık name yaz bana.
Şayet şehit olursam
Kalpte mezar kaz bana.

Sarıl belimden anam
Öpem elinden anam,
Cephe yelinden anam
Yollayam sevgi selam...

**EK E. YAZILI KAYNAKLARA AKTARILMIŞ MANİLERDEN
ÖRNEKLER**

**EK E. 1.ERMAN ARTUN'UN ADANA HALK KÜLTÜRÜ ADLI ESERİNDEN
ALINAN ASKERLİKLE İLGİLİ MANİLER**

1. Oy demirci demirci
Nerden aldın pirinci
Askerlerin içinde
Benim abim birinci
2. Dama koydum yakacak
Şimdi tiren kalkacak
Yar askere gidiyor
Bize kim bakacak
3. Karpuz kestim yiyen yok
Afiyet olsun diyen yok
Yarım askerden dönmüş
Gözün aydın diyen yok
4. Al çemberi pulladım
Saçım uzun salladım
Orta boylu yarimi
Van'a asker yolladım
5. Ata binesim geldi
Çayda inesim gelir
Yarım gitmiş askere
Yine göresim geldi
6. Sarı yorgan yüzlerim
Üzerini düzlerim
Kınamayın komşular
Asker yolu gözlerim

7. Mendilimin dört ucu
Dört ucu da turuncu
Kurban olayım yarime
Askerlik vatan borcu

8. Denize suya vardım
Gelirken kuma daldım
Kara gözlü oğlumdan
İki mektup birden aldım

**EK F. YAZILI KAYNAKLARA AKTARILMIŞ FIKRALARDAN
ÖRNEKLER**

EK F. 1. ŞİLİLER YAYINLARINDAN ÇIKAN ASKER FIKRALARI ADLI ESERDEN ALINAN FIKRALAR

1. Çözüm

Genç subaylara yüksek rütbeli bir subay ders veriyordu:

- Bütün komutanların, amirlerin ve idarecilerin başarılı olmaları için unutulmaması gereken bir ilke vardır ve çok önemlidir. Bu da, problem çözmektir, dedi.

Hepsi şaşırmişti. İdareci her şeyden sorumluydu. Problemler çözülmezse işler nasıl yürürdü ve bu yolda nasıl başarılı olunurdu...

İçlerinden birisi kalktı ve konunun açıklanmasını rica etti. Subay:

- Evet doğru söylüyorum, dedi.

-İdareci olarak problemleri siz çözmeyeceksiniz, bununla vakit geçirmeyeceksiniz. Problemleri ilgililer çözecekler, size kendilerince çözüm yolu getirecekler ve siz de sadece bununla yetineceksiniz.

2.Gölge Oldu

Komutan denetleme de erlerin bilgilerini kontrol için kısa, fakat şaşırtıcı sorular soruyordu. Yönleri bilip bilmediklerini kontrol etti. Erlerden birine parmağı ile işaret ederek:

- Güneşin doğduğu yere dön, dedi.

Er döndü ve sabahın dokuzunun ışıldayan güneşine baktı.

-Şimdi arkan ne oldu, söyle bakalım? dedi komutan.

Er yüksek sesle cevap verdi:

- Gölge oldu, komutanım!

3. Hıçkırık

Savaşın en kızgın anıydı. Cephede bombalar patlıyor, mermiler vızır vızır uçuyordu. Bu arada bir askeri hıçkırık tuttu. Yanındaki askere döndü hıçkırık tutan:

- Heey, beni korkutsana biraz!.. Korkut da hıçkırığım geçsin.

4. Gökten Düşenler

İki Karadenizli, askerliklerinde paraşütçü olurlar. Önce uçak içinde çavuş, son açıklamayı yapar:

-Atladıktan sonra önce sağdaki ipi çekersiniz, eğer paraşüt açılmazsa, bu kez soldaki ipi çekin, açılır. İndiğiniz yerde jip sizi bekliyor, biner, geri dönersiniz.

Bunun üzerine ikisi de kendilerini boşluğa salarlar. İlk atlayan önce sağdaki ipi çeker, bekler, paraşüt açılmaz. Sonra soldaki ipi çeker. Yine açılmayınca arkadaşına bağıırır:

- Uyy Ali, ha bu çavuşun iki dediye da fos çıktı daa. İster misun aşağıda beklememiş olsun.

5. Neresinden?..

Kore'de Türk Tugayından iki Anadolulu asker biraz gezmek için firar ederler. Şehirde bir aşağı bir yukarı dolaşırken inzibat subayı bunları yakalar ve sorar:

- Hani sizin izin kağıtlarınız?..

Erlər subayı atlatırız umuduyla:

- Biz Amerikalıyız... diye yanıt verirler.

Subay durumu anlar, ama hiç bozuntuya vermez:

- Amerika'nın neresindensiniz? diye sorunca:

- İçindenik kumandanım... diye yanıt verirler.

6. Kös Dinlemiş

Vaktiyle, Osmanlı ordusunda senelerce Mehter takımlarının köslerini (Davul), taşıyarak ihtiyarlamış bir deve artık azat edilmiş.

Gördüğü hizmete ödül olarak boyuna bir ferman asılarak, bu devenin istediği bağ ve bahçeye girip çıkmakta serbest olduğu ve buna mani olanların yahut bu deveye dokunanların büyük ceza görecekləri ahaliye duyurulmuş.

Fermanlı Deve hazretleri bir gün fakir bir adamcağızın bostanına girmiş. Bostan sahibi korkusunda bir şey diyememiş. Fakat kimse duymadan deveyi ürkütüp kaçırabilmek için eline aldığı küçük bir değnekle tencere kapağına yavaş yavaş vurup tıngırdatmaya başlamış.

Bu hali gören bostan komşusu uzaktan seslenmiş:

- Yahu komşu, boş yere uğraşma. O deve yıllarca kös dinlemiş, senin tencere kapağının tıngırtısı vız gelir... demiş.

7. Tohtor Albay

Bir savaş sırasında, tümenin doktoru albay alanı dolaştı. Yaralılar kaldırıldı. Ortada birçok da şehit vardı. Ayrı ayrı mezar hazırlama olanağı yoktu. Büyük bir çukur kazıldı ve doktor bir manga asker çağırdı:

- Yerde yatanların hepsi ölmüş. Bunları çukura yerleştirip, üstlerini toprakla kapatın, dedi.

Erlere şehitleri tek tek çukura atıyorlardı.

Yine birin götürürlerken çukura yaklaştıkları sırada ölü gözlerini açtı ve bağırdı:

-Ulan napıyorsunuz? Ben ölü değilim.

Anında pat diye bıraktılar taşın üstüne.

Memo kızarak ölüye bağırdı:

- Askerlikten anlamıyon mu? Emir aldık. Sen tohtor albaydan daha mı iyi bilecen len?

8. İskele Sağda, Sancak Solda...

Yıllardan beri bütün tayfalar bilmektedir. Gemi komutanının, herkesi hayret içinde bırakan, acayip bir alışkanlığı vardır. Karaya yanaşacağı, demir alıp yola çıkacağı, ya da zor bir manevrayı yöneteceği zaman, önce kamarasına koşup esrarengiz bir şekilde maun ağacından yapılmış küçük bir kutunun içine bakar. Nihayet günün birinde gemi komutanı ölür, o zaman ikinci komutan artık merakını yenemez, üstünün kamarasına koşup maundan yapılmış küçük kutuyu alıp açar... Ve içinden küçük bir kağıt parçasından başka bir şey çıkmaz. Üzerinde şunlar yazılıdır:

“İskele soldadır, sancak sağdadır!”

9. Parola

Yüzbaşı, erlere sıkı emir verdi:

-Nöbetçiyken, içeri girmek kim olursa olsun parola soracaksınız.

Birkaç ay sonra bir gece geç vakit dönerken, nöbetçi:

- Parola?..diye bağırdı.

Terslik bu ya, yüzbaşı da parolayı unutmuş.

- Ben yüzbaşıyım!...

- Olsun, parolayı söylemeden bırakmam.

Yüzbaşı uzun uzun diller dökerse de boşuna... Tam dönüp giderken yüzbaşıya acıyan nöbetçi:

- Hadi hadi.. demiş. Süngü deyiver de geç bakalım!..

10. Güven

Askerin biri, cephede yanında geçmekte olan bir çavuşa:

-Lütfen şu tüfeğimi biraz tutuverin de, ayakkabımın bağlarını bağlayayım, dedi.

- Benim çavuş olduğumu görmüyor musun?

Asker güldü:

-Görüyorum efendim. İşte onun için güveniyorum ya!..

11. El Arabası

Albay hırstan kıpkırmızı kesilmiş, binbaşıya bağırıyordu:

- Çabuk açıklama isterim. Şehrin en kötü mahallesinde, sarhoş halde, bir el arabasını neden itiyordunuz?

-Nedeni var mı albayım, el arabasının içindeki siz değil miydiniz?

12. Bir At Daha

Ata binmemiş saf bir kent çocuğu askere alırlar. Şans bu ya, gönderildiği yer bir süvari birliğiymiş. Talim gelip çatar. İlk önce çıplak ata binmeyi öğretirler. Kumandan erleri gözden geçirerek birini denemek ister bizim saf kent çocuğu ilişir gözüne. Ona seslenerek yanına gelmesini söyler. Bizimki son derece korktuğu halde, zorunlulukla kumandanının yanına gidip tekmil verir. Kumandan:

-Haydi bakalım bir kez de sen bin, der.

Bir at getirirler biner. At başlar koşmaya, bizimki sarsıldıkça attı kaymaya başlar ve kaya kaya atın kuyruğuna kadar gelir, tam o sırada dönüp arkasına:

-Yüzbaşım!.. Yüzbaşım!.. diye bağırır.

Yüzbaşı:

- Ne var? diye bağırınca:

- Yüzbaşım, bu at bitti, bir at daha gönder!.. diye bağırır.

13. İçki Öldürür

Albay askerlerin içki içmelerine engel olmak için kantinin duvarına bir yazı astırmıştı. Yazıda “İçki öldürür” diye yazıyordu.

Ertesi gün oradan geçen albay ne görsün? Biri, yazının altına şunları ilave etmemiş mi:

“Asker ölmez.”

14. Çifte Tarife

Erlerden birinin büyük bir derdi vardı. Evlendikten hemen sonra asker olmuş çok uzaklara gitmişti. Bu doğaldı, olabilirdi. Fakat kısa bir süre sonra eşinin rahatsızlandığını ve hastaneye yatırıldığını öğrendi. Durumu da tehlikeliydi. Gelen mektuplardaki haberlerde hiç iyi değildi. Aklına getirmedığı şey bile olur, belki de... Bir gitse görse; doktorla konuşsa, o olmazsa başka doktora danışsa, Zehra'yı kurtarsa ne iyi olurdu. Fakat gidemezdi, hem altı ayını doldurmamıştı, hem de izinler toptan kaldırılmıştı. Çıkıp amirine anlatsa, yalvarsa yine olmazdı. Hiç kimse gidemiyordu izne.

Düşündü, taşındı; en yetkili komutana yanık bir mektup döşedi. Bütün derdi 15 gün izindi. Karısına bakıp gelecekti.

Yetkili komutan mektubu okudu. Er böyle bir istekte bulunmakta haklıydı, fakat üstündeki bazı kademeleri atlamakla da suç işlemişti. Yanındaki subaya döndü:

-Yazın, dedi. 15 gün izin versinler. İzin dönüşünde de 15 gün hapsinler.

15. Görürsün O Zaman

Abraham, orduya gönüllü yazılmış. Çanakkale'ye gitmişti. Bir gün bölük kumandanı 10 asker ayırdı:

- Sizler gönüllüsünüz, dedi. Yüreği vatan sevgisi ve düşman kınıyla dolu yiğitlersiniz, canınızı sakınmazsınız. Şimdi sizi karşığı sipere bir baskın yapmaya göndereceğim.

Abraham daldı, düşündü ve yanıt verdi:

- Ben yıdamam yüzbaşım... Başkasını yönder.

Kumandan şaşırđı:

- Ne diyorsun Abraham?.. Seni kahraman bir gönüllü diye tanıyorum.

- İksik olma yüzbaşım... Yine oyla bil... Abraham kahramandır, canını esirgemez.

- O halde?

Abraham güldü:

- Korkuyorum a yüzbaşım... İngilizlere, Fransızlara kızgınlım, dargınlım. Yüzlerini görmek istemiyorum. Hele kaçmaya başlasınlar... yorursun o zaman.

16. İsteyerek

Bir katili asmaya götürürken herif yolda jandarmalara:

- Kör olayım ki ben bu işi isteyerek yapmadım, diyince jandarmanın biri:

- Merak etme onlar da seni herhalde isteyerek asmıyorlar! diye cevap verir.

17. Ne Yaparmış ?..

Sabah talimi sırasında tepelerin ardında bir ağaç altında yatan Temel'i yakalayan yüzbaşı, hemen onu hazır ol'a çekip, sorar:

- Mesleğin nedir senin?
- İnşaat kalfalığı yüzbaşım...
- Sen bir işçiyi inşaatta böyle yakalaysaydın ne yapardın?

Temel hazır ol da cevabı yapıştırır:

-Hemen işine son verurdum komitanum...

18. Yanlışlık

Genç jandarma çavuşu gece yarısı evine geldi, tam soyunmuştu ki karısı yataktan seslendi.

-Sakın ışığı yakma. Başım çok ağrıyor. Ve lütfen bana eczaneden ilacımı alıp getir.

Yorgun çavuş en yakın eczaneye gitti. Eczaneden içeri girince, eczacı şaşkın şaşkın sordu:

- Siz jandarma değil miydiniz?
- Evet.
- Ama neden itfaiyeci üniforması giyiyorsunuz?

19. Cafer

Adı Cafer'di. Gemide çalışkanlığı ile kendisini sevdirmiş bir Karadeniz çocuğuydu. Komutan yanına yaklaştı ve sordu:

- Cafer bu denizi seviyor musun?
- Sevmayum kaptanum.
- Zaman zaman dalgalı oluyor diye mi?
- Değil kaptanum, dalgasi normaldur.
- Tuzu için mi sevmiyorsun?
- Tuza sözüm yoktur, o bir nimettir.
- Suyunun sıcak oluşu mu hoşuna gitmiyor yoksa?
- Sicaktan çimseye zarar celmemiştir.
- Ya sıkıntın neden? Bu denizin her şeyi güzel.

- Ah komutanım sıkıntımı bilemeysun, ha bu denizin her şeyi vardır, ama hamsisi yoktur komutanım.

20. Bir El Ateş

Asker ocağında akşam dersi veriliyordu. Çavuşun gözleri çevreyi şöyle bir taradı, sonunda acemi er Şaban'da karar kıldı.

- Şaban!

- Buyur komutanım.

- Söyle bakalım. Cephanelik önünde nöbet tutuyorsun. Birden cephanelik infilak ediyor. Ne yaparsın?

Şaban düşündü, taşındı. Sonra cevabı bulmuş olmanın sevinci içinde atıldı:

- Herkesin duyması için havaya bir el ateş ederim, çavuşum!

21. Başına Gelen

Savaş yıllarında, bir karargahta nöbetten yeni çıkan bir er, sigara yakmak için elini cebine attı. Kibriti bitmişti. Karanlıkta önüne ilk çıkandan bir kibrit istedi. Alevin ışığında karşısındakinin general olduğunu anlayan er birden şaşırıldı. Kekeleyerek:

- Affedersiniz, efendim dedi. Karanlıkta sizin bir general olduğunuzu anlayamadım.

General tok bir sesle cevap verdi:

- Dua et ki, karşına bir general çıktı. Eğer bir çavuşla karşılaşılsaydın, başına geleceği görürdün...

22. Vatan Toprağı

Acemi er, çavuşuna şikayet ediyordu:

- Özür dilerim kumandanım, ama akşam çorbanın içinde kum vardı.

- Ne?.. diye gürlledi çavuş. Buraya yemek beğenmeye değil, vatan toprağını korumaya geldiniz. Bir daha işitmeyeyim. Anlaşıldı mı?

- Evet kumandanım anlaşıldı. Ama vatan toprağını da yemeğe gelmedik, değil mi ya?

23. Badi Hasan

Bölük komutanı gece dersinde acemi erlere çeşitli sorular sordu. Bir ara:

- Vatan'ı tanımlayınız dedi. Vatan nedir?

Erlere tek tek fikirlerini söylüyorlardı ve bölük komutanı tanımlamaları beğenmiyordu. Sıra boyunun çok kısa oluşu nedeni ile Badi diye çağrılan Hasan'a gelince yüksek sesle cevap verdi.

- Vatan benim anamdır, komutanım.

- Aferin dedi, komutan. Güzel bir cevap.

Badi Hasan'dan sonrakinin sırasıydı. Türkçe'yi askere geldikten sonra öğrenmeye başlamıştı. Anlıyor, fakat konuşamıyordu. Vatani nasıl tanımlasındı? İşte onun için ter döküyordu. Bir çare bulmalıydı. Komutan:

- Haydi bakalım, sıra sende vatan nedir, söyle bakalım? dedi.

Er cevap verdi:

- Vatan Badi Hasan'ın anasıdır komutanım.

24. Sadece İki Saat

Bölük manevradaydı. Genç asker başçavuşuna:

- Başçavuşum dedi. Evim şuracıkta. Uzun zamandır karımı görmedim. Bana iki saat izin verir misiniz?

- Peki ama, sadece iki saat. Zamanında dön, yoksa karışmam!..

Uzun zaman görünmeyen askere çıkıştı çavuş.

- Özür dilerim, dedi asker. Eve gittiğimde karım banyodaydı. Elbiselerim ancak dört saatte kuruyabildi.

25. Günaydın

Başçavuş, karargahtaki erlerin teftişiyle meşguldür, aniden üçüncü katın penceresinde hava almakta olan bir çift iri kalça gözüne çarpar. Merdivenleri dörder dörder çıkar, hışımla odanın kapısını çalarak açar ve bağırır:

- Hangi serserim kışını pencereye çıkardı!

- Ben başçavuşum, der genç asker, hava o kadar sıcaktı ki...

- Ulan eşşoğlueşşek, ya general yoldan geçseydi. N'apardın?

- Ama, geçti başçavuşum.

- Peki, bir şey demedi mi ulan!

- Dedi, başçavuşum, Günaydın Başçavuş, dedi.

26. Yürüdüm

Askeri birliğe saf görünüşlü bir er geldi. Bölük komutanı erin adını ve nereden geldiğini sordu:

- Adım Derviş, Sivas'tanım komutanım, dedi.
- Buraya herhalde torpille geldin, dedi bölük komutanı.
- Hayır yüzbaşım, trenle geldim.

Bu cevap üzerine komutan gülmeye başlayınca büsbütün şaşırıldı:

- Tabii, biraz da yürüdüm, dedi.

27. İyilikle

Cephede, taarruzdan önce son saniyeler komutan askerlerine moral verici bir konuşma yapar ve şöyle bağlar:

- Şimdi kendinizi gösterme zamanı geldi arslanlarım, göğüs göğse, adam adama dögüşeceksiniz.

Erlerin arasında bulunan Temel bir adım ileri çıkar:

- Komutanum bağa düşen hancisudu gösterur musunuz? Belçi eyillukle hallederim işi.

28. Paşam

Emekli generalin evinde eğlentinin en kızıştığı bir sırada, davetlilerden bir hanım, çantasını kaptığı gibi salondan fırladı. Ev sahibi yolunu kesti:

- Ne oldu hanımefendi, niye kaçıyorsunuz?

Kadın kızgın cevap verdi:

- Karınız hakaret etti bana. “ Sokak kadımı” dedi. Lütfen çekiliniz gideyim.

Ev sahibi, hanımı yumuşatmak için gülümsedi:

- Kusura bakmayın hanımefendi. dedi; karımın adetidir. Ben emekli olalı yirmi yıl oldu, bana hala “Paşam” der.

29. Mektup

Sürekli memleket izni isteyen ve askerlik kurallarına uymada noksanlıkları olduğu için dikkatleri üzerinde toplayan bir er, birdenbire durulmuştu. Bölük komutanı durumu inceledi ve nedenini buldu.

Er köydeki karısından bir mektup almıştı ve sonu şöyle bitiyordu:

- Bana gaşı içinde bi şavk vasa, biraz gıymatımızı biliyorsan, dediklerimi aynen yapcen:

- Köydeği gibi sağa sola dikiliveme. Orası senğin babeyin ocağı değel. Hokümat guvvatı var. Sona deliğe tıklıverile.

- Büyüklere saygı gösterive, golun mu gopcek.

- Nöbetlerini eyi tutuve, ninen bunda derin sevap var diyo.

- Bir de izin tutturuverme; günler çabuk geçiyo, gidiyo. Haberin olmaz bitiveri. İzinleri biriktir sonoğunda gullan. Yol uzak; arada gelip musarif etme. Böyle yapasan arkadaşlarından daha tiz geliverin.

Allaha amanet ol.

30. Arkanda Ne Var?

Temel askerdeydi... Onbaşı talimlerden sonra bütün eratı sorguya çekiyordu. Bir ara Temel'e dönüp:

- Böyle durduğun zaman sağında doğu, solunda batı, önünde kuzey var.

Bunları bilirsin.. Söyle bakalım arkanda ne var?

Temel bir süre düşündü, boynunu büktü ve ağlamaklı bir sesle cevap verdi:

- Tönmemu pekleyen pi karum, pi de çocuğum var onpaşum..

31. İçime Çekmiyorum

Cephede müthiş bir savaş... Bombalar patlıyor... Uçaklar tepede.. Karşılıklı mermiler yağıyor.. Sonra bir duraklama..Sessizlik.. İki taraf da bekliyor.. Fırtınadan önceki sessizlik bu..hava da kararıyor.. Çıt yok.. Gece ilerliyor. Her yer zifiri karanlık şimdi.. Siperde iki er.. Biri cebinden sigarayı kibriti çıkarıyor. Yakıyor kibriti.. Öteki telaşla eline sarılıyor:

- Hişşt !..Deli misin sen? Çok tehlikeli bu...

- Yok canım...İçime çekmiyorum ki...

32. Ne Bilsin?

Evin büyük oğlu askerden izinli geliyordu. Kendisini akrabaları sorguya çektiler.

- Eee, anlat bakalım? Neler öğrendin askerlikte?

- Şey... örneğin şimdi mükemmel patates soyabiliyorum. Sonra sımsıkı yatak kapatmayı öğrettiler. Ayrıca düğmelerimi dikmesini, pabuçlarımı boyamasını, yerleri süpürmeyi öğrendim. Yalnız anlayamadığım bir şey var...

- Neyi anlayamadın oğlum?

-Askere gittiğimiz gün, alay komutanı, bizi gerçek birer erkek gibi yetiştireceklerini söylemişti de...

33. General Motors

İki erden birisi, geçen kamyonla selam durunca öbürü sordu:

- Neden selam verdin?

- Görmedin mi? Kamyonun üzerinde General Motors yazıyordu.

34. Çabuk Çağır

Yüzbaşının çok sevdiği ve güvendiği Onbaşı Mehmet'in cezalandırdığı er yüzbaşının karşısında:

- Komutanım benim bir şikayetim var.

- Söyle

- Mehmet Onbaşı beni döğdi.

- Git, ben onun cezasını veririm.

- Ama yüzbaşım; hem döğdi, hem söğdi.

- Anladım, git cezasını veririm.

- Anama, babama laf etti.

- Git cezasını verimiz dedik ya.

- Benim anam da yohtur babam da yohtur.

- Allah rahmet eylesin. Benim de öyle. Sen git anladım.

- Ama yüzbaşım Mehmet Onbaşı benim anama da laf etti, babama da laf etti.

Anam da yohtur, babam da yohtur. Anam da sensin, babam da sensin.

- Derhal koş, çağır Mehmet Onbaşı'yı buraya.

35. İzin

İzin almak için hiç de uygun bir zaman değildi. Üstelik izin hakkının hepsini kullanmıştı. Buna rağmen yine de komutanının karşısına çıktı karısının kendisine çok ihtiyacı olduğunu, izin istediğini söyledi. Bunun üzerine komutan:

- Bana öyle geliyor ki, sen karını vatanının ve görevinin üstünde tutuyorsun...

Genç asker cevap verdi:

- Vatanımı her şeyden üstün tutan ve ilgilenen milyonlarca kişi var. Oysa karımla ilgilenecek tek kişi var, dedi.

Ve izni aldı.

36. Helikopter

Bir pilot binbaşı, helikopterle Doğu Anadolu'da uçuş yapıyordu. Bir ara motorda çıkan anormal bir sesin nedenini yerde incelemek için yirmi, yirmi beş hanelik bir köyün meydanına iniş yaptı. Çevrede tektük insan görünüyordu. Önce kaçıştılar, kayboldular. Sonra yavaş yavaş helikopterin yanına gelmeye başladılar. Pilot; konuşmak, bir şeyler sormak istedi. İçlerinde Türkçe bilen çıkmadı. Biri koştu gençten bir adam çağırdı. O biraz biliyordu, askerde öğrenmişti.

Hepsinin başı, doksanın üzerinde bembeyaz sakallı bir adamdı. Tercümanlık yapan askere bir şeyler söyledi. "Bu adamın karnı aç mı sor?" dediği anlaşıldı. Pilot teşekkür etti.

Helikopter kalkışa hazır; pilot ihtiyarın elini sıkıp ayrılırken; yaşlı adam bir soru sordu:

- Bu alet bizim mi, yabanın mı?

- Bizim, dedi pilot.

O zaman helikoptere bir kez daha baktı ve pilota duyurulmak üzere bir şeyler söyledi; tercüman da hemen çevirdi Türkçe'ye:

- Allah devletimize zeval vermesin. Padişahımız çok yaşasın.

37. Kestirmesi

Bölük komutanına bir erin babasından mektup geldi. Çocuğun anası ölmüştü. Baba, olayın oğluna münasip bir şekilde söylenmesini rica ediyordu. Komutan bir er çağırdı, durumu anlattı ve annesi ölene tatlı bir dille ve yavaş yavaş açıklanmasını rica etti. Er gitti, biraz sonra arkadaşını buldu:

- Bölük komutanı bana emir verdi. Sana birkaç soru soracak." dedi ve başladı sorulara:

- Baban vardır?

- Vardır.

- Dayın vardır?
- Vardır.
- Emmin vardır?
- Vardır.
- Kardaşın vardır?
- Vardır.
- Anan vardır?
- Vardır.
- Aha bunda yanılıysın. Anan yoktur.
- Kim demiş?
- Yüzbaşı demiştir.

38. Kaptanlar

Genç denizci, manevra sırasında tüfeğini kaybetmişti. Teğmeni onu yanına çağırarak:

- Maalesef tüfeğin parasını cebinden ödemek zorundasın, dedi.

Denizcinin rengi limon gibi oldu.

- İyi, ama bir cip kullanmış olsam, hırsız cipi çalmış olsa, parasını benim ödemem mi gerekirdi?..

- Gayet tabii. Kaybedilen bütün askeri malzemenin tazmin edilmek mecburiyeti olduğunu bil.

Denizci bu sözler üzerine biraz düşündükten sonra şöyle mırıldandı:

- Bu şartlar altında kaptanların niçin gemiyle birlikte batmayı tercih ettiklerini şimdi anladım.

39. At Olarak

Kışlada bir piyade eri, süvari olan arkadaşını seyrediyordu. Arkadaşı önce atının terini kuruladı, kaşağıladı, önünü arkasını, altını üstünü özenle temizledi. Tavlaya sokup yemini koydu önüne. Dönüp kendisini seyreden piyade erini biraz küçümseyerek:

- Nasıl, sen de süvari eri olmak isterdin değil mi?
- Evet, diye karşılık verdi piyade eri, ama at olarak.

40. Abla

Kışla önünde erlere selam eğitimi yaptırılıyordu. Teğmen açık ve özlü sözcüklerle selamın anlamını ve şekillerini anlatıyordu. Durarak, yürürken, silahlıken ve baş açıkken selam nasıl olurdu. Kimlere selam verilirdi. Hepsini ayrıntılarıyla belirtti. Tam o sırada karargah kapısından bir bayan yüzbaşı çıktı ve yakın mesafeden geçti.

Acemi erlerden birisi yüzbaşıya dikkatle baktı ve parmak kaldırdı:

- Komutanım yağışlık olmasın deye bişey sorcam.

- Sor bakalım, dedi, teğmen.

Er eliyle işaret ederek;

- Şu ablaya da selam verecek miyik? dedi.

41. Sıra

Sinirli ve sert komutan, erin karşısında durmuş, verip veriştiriyordu. Bir ara:

- Öyle tahmin ediyorum ki, bunca olanlardan sonra, ordudan terhis edilince, bir kenara çekilip dört gözle benim ölümümü bekleyeceksin ve gelip mezarıma tüküreceksin, dedi.

- Ben mi? diye karşılık verdi er, sakın sakın. Katiyen. Ordudan ayrıldıktan sonra bir daha sıraya girip beklemeye hiç niyetim yok.

42. Önemi Yok

Çavuş takımındaki acemi erleri teftiş ediyordu. Hepsine teker teker bakıyor, geçiyordu. Birinin önünde durdu.

- Arkadaş, dedi, senin kaputunun bir düğmesi eksik.

Er telaşsız:

- Biliyorum çavuşum, dedi. Ama ne yapabilirim?

- Ne demek ne yapabilirim, diye kükredi çavuş. Bir düğme dikersin elbet!

- Fakat çavuşum, diye karşılık verdi er, bu kaput benim değil ki!..

- O nasıl söz öyle! Ordu sana bu kaputu vermişse senin demektir.

Er saflıkla:

- Eh madem benim, dedi, öyleyse bir düğmesi eksik veya fazla hiç önemi yok...

43. Tezkere

Askere yeni gelen acemi bir er telefon santralinde görevlendirilmişti. Konuşma sanatına ve birçok sözcüklere henüz yabancıydı. Santraldeki küçük lambalardan birisi yandı. Tamam, birisi çağrı yapıyordu.

- Buyurun santral!?

- Oğlum, ben Binbaşı Yılmaz. Yüzbaşı Çeliker'i bul ve de ki: Binbaşım bakmış, Erkanı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden gelen böyle bir müzekkere yokmuş. Anladın mı, yanlış söyleme.

- Baş üstüne komutanım.

Yüzbaşı Çeliker'in telefonu çalar:

- Buyurun Yüzbaşı Çeliker.

- Yüzbaşım: Yılmaz Binbaşım bakmış; dedi ki;

- Ne dedi?

- Dedi ki: Erken askere gelenlere tezkere yokmuş.

44. Kıdemli

Bölüğün eski asteğmeni, erlere gelen mektupları kontrol ediyordu. Zarflardan birinin mis gibi koktuğunu fark edince, merakla kime geldiğine baktı: Gönderen Ayşe, alıcı da Mehmet Yaman'dı. Ama bölükte iki tane Mehmet Yaman olduğundan genç yedeksubay mektubu hangisine vereceğine bir türlü karar veremedi. En sonunda gidip yüzbaşısına danıştı. Bölük komutanı, tecrübesiyle hemen çareyi buldu:

- Hangisi kıdemliyse mektubu ona ver!

45. Bisküvi

Acemi er, levazım başçavuşuna yakınıdır:

- Başçavuşum, bize yemekte ördek böreği verdiler. Yemin ederim ki, içinde bir gram bile ördek eti yoktu.

- O halde? diye yanıtlar başçavuş. Sen hiç asker bisküvisi yedin mi?

- Şey... Yani evet, başçavuşum.

- İçinden hiç asker çıktı mı, ulan!

46. Budala

Savaş çıkmış seferberlik ilan edilmişti. Görevliler ev ev dolaşp eli silah tutan herkesi askere yazıyorlardı. Kapıdan sormakla kalmıyorlardı. Sıra yetmiş yaşındaki adamın evine geldi. Kapıya dayandılar. Adam derhal karyolanın altına saklandı.

Karısı şaşırdı:

- Ayol ne saklanıyorsun, dedi, senin yaşındaki adamı askere alıp ne yapınlar?

Tedbirli ihtiyar saklandığı yerden cevap verdi:

- Budalalığın lüzumu yok! Sen savaşta hiç general gerekmez mi sanıyorsun?

47. Pazar ve Bayram

Sert yaradılışlı ve titizliği ile tanınmış olan bir generale yeni bir emir subayı atanmıştı. General ilk direktifini verdi:

- Yarından itibaren otomobile beraber sizi sabah saat altıda evimin kapısında göreyim. Görev yerine birlikte gideriz.

Emir subayı biraz durduktan sonra sordu:

- Affedersiniz generalim, her gün mü saat altıda gideceğiz?

General:

- Hayır, diye cevap verdi, her gün değil!...Pazar günleri ve bayram günleri sekiz ya da dokuzda gitsek de olur!

48. Hokumat

Bir Türk eri Kuzey Korelilere esir düşmüştü. Götürdüler, istihbarat kısmında bir yüzbaşının karşısına diktiler. Askeri konularda sorulan soruların hiçbirine cevap vermedi.

- Bilmiyom, derin işlere aklım ermiyo, dedi.

Kendisinden işe yarar bir bilgi alınamayacağı anlaşılınca, yüzbaşı tercümana:

- Sor, şu adama Türk; memleketi binlerce kilometre uzakta. Buralarda ne geziyor. Kimin vatanını savunuyor? dedi.

Tercüman soruyu Türkçe'ye çevirdi ve aralarında konuşmaya başladılar.Er:

- Buna cevap vermeden önce ben size bir soru sorcam.

- Sor.

- Yüzbaşıyla beraber siz burada başıboş mu iş görüyorsunuz. Yoksa bi yerden emir alıyorsunuz mu?

- Alıyoruz elbette. Bizim de başımız var.

- Hökumat va, diyon yani.

- Hükümet var tabii, her direktifi o verir.

- Ya, sizde va da, bizde yok mu? Biz de de hökumat va. Get diyo, geliyor. Dur diyo duruyon. Gayrisi onun bileceği iş. Hadi böyle deyive yüzbaşıya.

49. Küssüz

Enver Paşa, bir gün en seçkin alaylarından birini denetler. Her şey o kadar yolunda, o kadar düzgündür ki, hükümdar, tebriklerini bildirmek için alayın komutan ve subaylarını etrafına toplar. Ama tam bu sırada, üstü başı düzgün olmayan bir er dikkatini çeker, hemen atını erin üstüne sürer.

- Adın ne senin bakayım?

- Şaban, Paşam.

- Bu ne kılık!.. Adam gibi giyinmeyi öğrenmen için bir hafta hapis...

Bir- iki ay sonra yine aynı alayı denetleyen Enver Paşa, bu kez her şeyi yolunda bulur ve birliği tebrik eder. Bunun üzerine bütün alay, tüfeklerini havaya kaldırır:

- Yaşasın Enver Paşa... Yenilmez Enver Paşa, çok yaşa!.. diye bağırır.

Yalnız bir er, ne sesini çıkar, ne de tüfeğini kaldırır... Durum, Enver Paşa'nın gözünden kaçmaz. Bakar ki, bu er geçen denetimdeki Şaban... Hemen atını o yana sürer ve bağırır:

- Tanıdım seni... Bir hafta, hapis cezası verdiğim Şaban değil misin sen?

- Evet efendim...

- Ne diye selamlamıyorsun beni?

- Siz bana çok kızılıyorsunuz, ben de size küsum. Eeee bu durumda ne diye selamlaşacakmışız?...

50. Deli Değilmiş

Bir general şehir tımarhanesini ziyarete gideceğini bildirmişti. Bu münasebetler delilere askeri selam öğretildi. Ziyaret günü işler tıkrında gitti. Yalnız bir kişi kenarda durmuş, selam vermiyordu. General tımarhanenin başdoktoruna:

- Bakın şu adam selam vermiyor.

Başdoktor:

- Ben de farkındayım, diye kekeledi. Sonra selam vermeyeni yanına çağırarak çıkıştı.

- Sen kimsin? Selam vermesini öğrenmedin mi?

Adam gayet sakin:

- Hayır, dedi.

- Ben deli değilim ki. Burada sadece gardyanım.

51. Garip Soru

Bahriye'ye yazılmak isteyen delikanlıya kumandan sordu:

- Okuyup yazman var mı?

- Evet efendim.

- Peki, yüzme bilir misin? Beriki sırttı...

- Amma da garip soru haaa kumandanım, dedi.

- Hiç geminiz mi kalmadı yani...

52. Biletler

Bir askeri tatbikat sırasında yüzbaşı, çavuşlardan birini yanına çağırıp şu emri verdi:

- Şimdi yanına adamlarından dört kişi alacaksın. İki kilometre ileride bir tren istasyonu var. Gidip bu istasyonu kullanılmaz hale getireceksin! Haydi bakalım, marş!...

Çavuş, adamlarını aldı ve yola çıktı. Aradan iki saat geçti. Nihayet çavuş ve yanındakiler geri döndüler. Yüzbaşı sordu:

- Nasıl, istasyonu işlemez hale getirdiniz mi?

- Evet kumandanım.

- Nasıl getirdiniz?

- Gişelerdeki bütün biletleri alıp yaktık kumandanım.

53. Nöbetçi

Garnizonun dış kısmında bulunan cephanelik bölgesinde, sabah ezanı vakti birkaç el silah sesi duyuldu. Nöbetçi subayı “ Mutlaka cephaneliği soyuyorlar,” dedi ve yanına aldığı birkaç erle olay yerine koştu. Giderken yanındakilere: “ Bu alçaklar nöbetçiyi de vurmuşlardır.” diye ekledi. Yaklaşıklarında nöbetçiyi; cephaneliğin

kapısının önünde oturmuş, tüfeği elinde sağı solu gözetlerken buldular. Rengi biraz kaçıktı. Nöbetçi subayı, karşısına geldikleri halde erin ayağa kalkmamasına bir an için aldırmadı, korkmuştur belki az sonra toparlanır, dedi. Ve hemen sordu:

- Ne oldu, geçmiş olsun, anlat.
- Komutanım şu ağaçlıktan onlar attı, ben attı. Sonra onlar kaçtı.
- Senin bir şeyin yok ya!
- Yohtur komutanım. Bir sol kolum oynami, bir de mermi bacağı delip geçmiştir.

Baktılar ki nöbetçinin oturduğu yer kan doluydu.

54. Albay Olmak

Çavuşun biri, karargah avlusunda bir sağa bir sola yalpalayan, zil zurna sarhoş bir eri durdurur:

- Aptal herif, der... İçmeseydin eğer, belki günün birinde çavuş olabilirdin.
- Boş ver, diye yanıtlar er, içince albay oluyorum.

55. Paşa

General, denetleme günü gecikmişti. Bütün kıtalar beklemekteydi. Birlik komutanının görevlendirdiği açığız bir onbaşı sık sık nizamiye kapısına gelerek nöbetçi olan acemi ere paşanın uzaktan görünüp görünmediğini soruyordu. Derken dışardan arabayla birisi geldi. Nöbetçi, derhal durdurdu:

- Dur, yasak!
- Oğlum tanımıyor musun? Bırak beni geçeyim!
- Sen kimsin?
- Görmüyor musun, ben paşayım!
- Hah, demek sensin o! Bana bak, bir saattir onbaşı seni arayıp duruyor.

Aklın varsa kaç buradan onbaşının kafası çok bozuk... Kızınca çok aksi olur.

56. Kim

Savaşın en şiddetli bir anıydı. Çok korkak bir askeri nöbet yerine götüren çavuş:

- İşte, burada nöbet bekleyeceksin. dedi.

Korkak ve acemi er, sağında solunda patlayan mermilere bakarak:

- Peki, beni kim bekleyecek?!..

57. Yalancı

Asker, komutanın karşısına çıktı izin istedi. Komutan sebep sordu.

- Efendim, karım çocuğumuzun çok hasta olduğunu yazmış da...

- Yalan söylüyorsun. Çünkü karından gelen mektubu ben de okudum, hiç de öyle bir şeyden bahsetmiyordu.

Asker selam verdi, tam kapıdan çıkarken, döndü ve samimiyetle:

- Komutanım, dedi;

- İkimiz de yalancıyız anlaşılın, çünkü ben evli değilim.

58. Ramazan

Evlendikten çok kısa bir süre sonra yabancı bir memlekete bir yıllık kursa giden teğmen, ev bark özlemiyle yanıyordu. Yurda dönüş günleri iyice yaklaştığında, 23 Nisan'a katılacak küçük çocuklar gibi heyecanlıydı. Tarih belirlenmemişti. Takvimi eline aldı, karıştırdı. Türkiye'ye varış ve evine gidiş saatlerini hesapladı, gözleri güldü. Gündüz saat 10 sularında eşiyle beraber olacaktı. Bir ara takvim yaprağının alt kısmındaki iki kelimelik ince küçük yazıyı görünce bozuldu. Biraz düşündü. Giyinip postaneye gitti. Eşine yazıp, telgraf memurunun önüne koyduğu kağıtta şu ifade okunuyordu.

- Ramazanın ikisinde evdeyim. O gün oruç tutma.

EK F. 2. MEHMET ÜNLÜ-HÜSEYİN ÜNLÜ'NÜN SPORCU VE ASKER FIKRALARI ADLI ESERLERİNDEN ALINAN FIKRALAR

1. Garanti

Bir pilot paraşüt alacaktı. Bir mağazaya giderek sordu:

- Sizde paraşüt var mı?
- Var efendim.
- İyi açılır mı?
- Açılır efendim.
- Ya açılmazsa!
- Açılmazsa gelip değiştirirsiniz!

2. Telaşa Hiç Gerek Yok

Uçak bozulmuştu. Herkes panik içindeydi. Pilot hemen paraşütünü takıp yolculara döndü:

- Hiç telaşa gerek yok, dedi. Ben hemen yardım aramaya gidiyorum.

3. Guş

Yüzbaşı evin papağanına belli başlı kelimeleri ezberletmişti. “Mehmet gel, Mehmet git, şunu yap, bunu yapma vs...”

Evde kimsenin bulunmadığı bir sırada evin yeni emir eri ortalığı silip süpürmekle meşgul görünüyordu. İçerden “Mehmet” diyen bir sesi duyunca fırladı koştu “Buyur” dedi ama cevap gelmedi. Tekrar işine daldı.

Bir zaman sonra tekrar çağrıldı. Şaşırmişti. Odada bu emri beklemeye karar verdi. Papağana gözü takıldığı anda da “Mehmet” diye çağrılmasın mı! Derhal hazır ol vaziyetine geçerek:

- Buyur komutanım, dedi. Kusura bakma seni guş sandımdı.

4. Avanta

Saf bir Mehmetçiğin parası tükenmiş, parasızlık canına tak dediği için bir gün Allah’a mektup yazıp para istemiş. Selam kelimadan sonra:

“Yüce Allah’ım, sen benim gereksinmemi biliyorsun rakamla para istemem, ne gönderirsen ona razıyım” dedikten sonra zarfın üzerine yazar.

- “Bölük komutanı eliyle yüce Allah’a” diye.

Erin mektubu bölük komutanının eline geçer, okur. Onun saflığına acıyarak 80 bin lira kadar para toplarlar. Bölük komutanı askeri çağırır:

- Sen Allahu tealaya mektup yazmış para istemişsin, al bunu yolladı, deyip verir.

Er parayı alınca çok sevinir, fakat para tez biter. Bu sefer eline mektup kağıdını alınca şöyle yazar:

“Yüce Allah’ım, sen benim gereksinmemi biliyordun. Bu kadar göndermezdin, ben bunu biliyorum. Bu kez parayı Cebrail’inle direk bana gönder. Ne olur ne olmaz senin de bildiğin gibi bizim bölük komutanının eli biraz uzun, gönderdiğin paradan avantajını alıyor herhalde” der.

5. Bir Taneden Ne Çıkar

Ünlü bir general patlayıcı maddeler fabrikasını denetlemeye gelmiş. Oraya buraya parmağını sürerek ortalığın tozlu olup olmadığını anlamak isterken sağda solda asılı olan “sigara içmek yasaktır” tabelalarını görmemiş bile.

Bir ara sigara çıkarıp yakmış. Bunu gören fabrika müdürü yanına sokulmuş, nazikçe uyarmak istemiş:

- Kusura bakmayın ama generalim, sigara içmemeniz gerekiyor.

General pişkince cevap vermiş:

- Biliyoruz biliyoruz, hangi doktora gitsem hepsi de ağız birliği etmişçesine aynı şeyi söylüyor. Hem nolur yani, bir taneden bir şey çıkmaz ki!

6. Dediği Dedik...

İki arkadaş balığın erkeği ile dişisinin nasıl anlaşıldığı üzerine konuşurken bir türlü işin içinden çıkamayarak bir balıkçıdan öğrenmeye kara verdiler. Balıkçının yanına giderek soraralar:

- Balığın erkeği, dişisi nasıl anlaşılır?

- Yumurtasından.

- Yumurta zamanı değilse...

- Kılçıklarından.

- Pişirilmemişse...

Balıkçı:

- Ben bilmem, der ve karşiki konağın aşçısına gönderir.

O da işin içinden çıkamayınca:

- Durun, der. Bizim paşaya bir danışayım.

İçlerinden biri:

- Paşanın bu konuda ihtisası mı var? Deyince.

Aşçı:

- O bilmez, emme onun dediği deduktur, der.

7. Öküz Ve Eşekler

Öküz Mehmet Paşa Osmanlı tarihinin en renkli devlet adamlarından biriydi. Aslında “Öksöz” olarak bilinir fakat onu çekemeyenler sürekli olarak “Öküz” lakabını yaygınlaştırırdı. Bu yüzden Öksöz olmasına rağmen “Öküz”lükten bir türlü kurtulamamıştı.

Bir gün çadırında diğer devlet adamlarıyla tolantı yaptığı sırada bir öküzün yaklaştığı ve başını içeri uzatıp böğürdüğü görüldü.

Üst düzey yöneticiler bu durum karşısında dayanamayıp gülünce Öküz Mehmet Paşa, “Şimdi siz öküzün bana ne dediğini düşünüyorsunuz” deyince, onlar bu sözü onaylayıp gülmeye devam etmişlerdi.

Paşa sakalını sıvazlayıp onları meraktan şöyle kurtardı:

- Öküz bana bu eşeklerle ne yapıyorsun, dedi.

8. Yaralı

Teğmen, askerlere savaşta yaralı bir askerle karşılaştıklarında ne yapacaklarını sorduğunda Temel, oturduğu sıradan ayağa kalkar ve şöyle der:

- Orada ciğerunu söçerum...

Teğmenin gözleri yuvalarından fırlar:

- Ne, der. Yaralı bir askeri öldürecek misin hemen?

- Önce piraz eziyet ederum da ondan sonra öldürürüm.

9. Hovardalığın Sonu

Kanuni Sultan Süleyman, ziyaret ettiği bir şehirde devrinin tanınmış şairlerinden birine rastladı. Adamcağız son derece sefil kılıklıydı. Zamanının bütün şairleri gibi onun da şiirlerinde sevgilisine bol keseden ülke bağışlamış olduğunu hatırlayarak:

- Ee, dedi, sevgilinin bir benine Semerkand'la Buhara'yı verecek kadar hovardalık edenin sonu işte budur. Ben bir kasabayı alıncaya kadar dünyanın zahmetini çekiyorum. Sen her mısranda beşini, onunu harcıyorsun.

10. İade

Kore'de, bir Amerikalı subay kendi erlerinin, bizim subay da Türk erlerinin daha zeki olduğunu iddia ederler. Amerikalı subay kendi erlerinden birisini çağırır. Yellendikten sonra buna:

- Al bunu postaya ver ve gel, der.

Er: "Komutanım uçtu gitti. Hiç yel postalanır mı?" cevabını verir. Aynı işi bir de Türk erine yapar. Erimiz, "Emredersiniz" diyerek oradan ayrılır. Amerikalı subay keyfinden dört köşe olur. Bir müddet sonra bizimki gelir. Amerikalı subaya:

- Postahane kapalıydı iadeten takdim olunur, der ve yellenir.

11. İyisiniz

On kişi kurşuna dizilecekti. İçlerinden biri:

- Şu işe bak, dedi, hem ölüme gidiyoruz, hem de yirmi kilometrelik yolu yürütüyorlar.

Jandarmalardan biri şöyle cevap verdi:

- Siz gene iyisiniz. Ya biz, işimiz bittikten sonra bir de yayan olarak geriye döneceğiz.

12. Şapka

Albay, kırk bir yıl orduda hizmet ettikten sonra emekliye ayrılmıştı. Üniformalı olarak son gün evine gittiğinde; şapkasını başından çıkardı, bir süre elinde tuttu. Eliyle bir güvercini okşar gibi okşayarak yerine koydu. Sonra da merasimle ceketini çıkartıp gardroba astı.

Bir hafta sonra orduda kalan arkadaşları onun şerefine ziyafet verdiler. Ziyafette emekli albayın dışında herkes üniformalıydı.

Yemekten sonra salondan ayrılırken emekli albay doğru vestiyere gitti. Orada subay şapkalarını tek tek alıp içlerine bakıyor ve sonra tekrar yerlerine asıyordu... Vestiyerdeki genç çocuk sordu:

- Beyefendi bir şey mi arıyorsunuz?

- Oğlum, diye cevap verdi emekli albay, bir albay şapkası daha olacaktı, acaba başka bir yere mi koydunuz?

13. Selam

- Ne! Bana selam vermek yok mu? Diye bir çavuş acemi ere bağırır. On beş gün oda hapsi!

On beş gün sonra, acemi er hapisten çıkar ve şanssızlığa bakın ki çavuşla yüz yüze gelir. Saf saf başçavuşun yüzüne bakar ve yine selam vermez. O zaman başçavuş patlar:

- On beş gün oda hapsi yetmedi mi? Dersini hala almadın mı? Bu eşşek kafa hala bana selam vermesini öğrenemedi mi?

Acemi er şaşkın şaşkın:

- Ama başçavuşum, bana dargınsın sanıyordum!

14. Bana Güvenmeyin

Yedi erkek çocuğu olan bir köylünün altı çocuğu da arka arkaya askere gitmiş ve hiçbiri de o zamanın bitip tükenmek bilmeyen harplerinden geri dönmemişti. Nihayet ihtiyar köylünün son çocuğu da askere alınmış. Köylü de padişaha şu telgrafi çekmiş:

“Padişahım gayrı bana güvenip harp açma. Çünkü bende artık evlat tükendi. İhtiyarladığım için de başka evlat yetiştirmek işi de tükendi!..”

15. Ne Olacak

Deneme atlayışları yapmakta olan paraşütçüler birer birer atlıyorlardı. Kapının önünde, ilk defa deneme yapacak olan paraşütçü, komutana sordu:

- Ya açılmazsa?

Beriki omuzlarını silkti.

- İlk önce sen inersin.

16. Askeri Malzemesi

Genç denizci, manevra sırasında tüfeğini kaybetmişti. Teğmeni onu yanına çağırarak:

- Maalesef tüfeğin parasını cebinden ödemek zorundasın, dedi.

Denizcinin rengi limon gibi oldu:

- İyî ama, dedi; Bir cip kullanmış olsam, hırsız cipi çalmış olsa, parasını benim ödemem mi gerekirdi?..

- Gayet tabii. Kaybedilen bütün askeri malzemenin tazmin edilmek mecburiyeti olduğunu bil...

Denizci bu sözler üzerine biraz düşündükten sonra şöyle mırıldandı:

- Bu şartlar altında kaptanların niçin gemileriyle birlikte batmayı tercih ettiklerini şimdi anladım.

17. Köylü Aklı

Eski alaylı paşalardan biri, bir gün bir sebze bahçesini gezdiği sırada bahçenin sahibine bostan dolabını gözü bağılı olarak çeviren eşegi göstererek sormuş:

- Bu eşegin gözlerini niçin bağladınız.

- Paşam! Eşek gözü bağılı olarak dolabı çevirdiği müddetçe doğru bir yolda yürüdüğünü zanneder ve mütemadiyen bostanın etrafında döner durur. Gözünü bağlamazsam, farkına vararak böyle saatlerce kuyunun etrafında dönmez.

- Pekala, boynuna bu kocaman çanı ne diye taktınız?

- Eşek durduğu anda çan sesi de kesilir. O zaman gidip eşegi haylarız.

- Peki, eşek yürümez de durduğu yerde başını sallayarak çanı çalarsa ne yaparsınız?

- Bu son suale cevap olarak bahçivan:

- Aman paşam! Ben senin gibi akıllı eşegi nereden bulayım!

18. Torpil

Alayın doktoru üç günlük izni bittikten sonra sivil elbise ile alayına dönmüş. Kapıda nöbet tutan er, doktoru "Parola" diye bağıarak durdurmuş.

Doktor, "Oğlum ben üç gündür burada yokum. Parolayı bilmiyorum" deyince er; "O zaman geçemezsin" diye direktmiş. Doktor biraz düşünmüş.

"Bak evlat, dört gün önce sen dişim ağrıyor diye bana gelmedin mi? Ben senin dişine ilaç koymadım mı?"

Bunun üzerine nefer:

Bunlar oldu... Oldu emme, vebalin boynuna. Hayri "garavana" di de geç deyivermiş.

19. At Ölüsü

Bağ bozumu nedeniyle komutan bölüğün tüm köylülerine izin verir. Ne yazık ki köyde bayram ölçüleri aşar ve şarap su gibi akar, son trenin kalakcağı sırada, asker ocağına yazılı yiğitlerin her biri masaların altına, şuraya buraya yıkılıp kalmışlardır. Ertesi gün hepsi bir gün gecikmeyle kışlaya gelirler. Subay hepsini, hapse atmadan önce, açıklamada bulunmalarını ister.

- “Komutanım” der birinci asker, “hata bende değil. Törenden sonra ailem, araba ile istasyona kadar eşlik etti ve birden at yolun tam ortasında yere düşüp ölüverdi. Belki bir şakacı, hayvanı içirmişti. Her ne olursa olsun, beş kilometre yolu yaya yürüdüm, tabii istasyona vardığımda, tren gitmişti.

- “Komutanım” der ikinci asker, “Bana da ailem, araba ile istasyona kadar eşlik etmek istedi, sonra yolun tam ortasında, at yere yıkıldı ölmüş”.

Ve bütün askerler aynı inanılmaz macerayı, başlarlar anlatmaya, konuşma sırası sonuncuya gelince teğmen, kükrer:

- Öyleyse umarım ki, senin atın da yolun tam ortasında öldü.

- “Hayır komutanım”, der sonuncu, “ama gene de treni kaçırdım yolu tıkayan o kadar at sürüsü vardı ki, arabam geçemedi.”

20. Vay Canına

Süvari alayına yeni tayin edilen bir teğmen, bölüğünün katırlarını teftiş ediyordu, ama biraz fazla sokulmuştu hayvanlara. Derken içlerinden biri müthiş bir çifte attı. Acemi teğmen evvela havaya fırladı. Sonra baygın, yere serildi.

Erlere hemen koşup subaylarını kaldırdılar. Derhal bir sedyeye yerleştirip, revire yollandılar. Yan yolda ayılan teğmen sedyeden elini sarkıtıp da yere dokunamayınca, bir hayret ışığı çaldı.

“Vay canına!” dedi. “Hala yere inmemişim!”

21. Atlayış

Paraşüt okulunda öğretmen, öğrencilerini toplayıp, anlatmaya başladı:

- Arkadaşlar, ilk atlayışınızı 800 metreden yapacaksınız.

Adaylardan bir elini kaldırdı.

- Afedersiniz... Şey... 800 metre biraz yüksek değil mi? Mesela on metre yeterdi...

- Saçmalamayın... 10 metreden atlayınca paraşüt açılır mı?

- Ha! dedi aday, ben paraşütle atlayacağımızı bilmiyordum.

22. Vakit Geç

- Askerlik hayatının bana göre olmadığını 40 sene sonra anladım.
- Peki o zaman ne yaptın?
- Bir şeyler yapmak için çok geçti, çünkü o zaman Mareşal idim.

23. Sırası Değişince

Anlayışı, yeteneği kıt Veli isimli bir askere yüzbaşı ertesı gün denetlemeye gelecek paşanın sorularını yanıtlayabilmesi için uyarıda bulunuyordu:

- Bak oğul, paşa sana soru soracak olursa, şöyle yanıt vermelisin: Paşanın adetidir, önce kaç seneden beri asker olduğunu, sonra kaç yaşında olduğunu sorar. Onun için ilk soruyu sorunca “bir” dersin. İkinci soruyu da “yirmi bir” diye yanıtlarsın. Sonra ne söyleirse, “isabet buyurdunuz paşam” dersin...

O gece Veli uyumadı. Sabaha kadar vereceği yanıtları yineleyerek ezberledi. Sonunda sabah oldu. Kıta denetlenmeye çıktı. Paşa geldi ve bölükleri gezmeye başladı. Aksi gibi tam Veli'nin karşısında durdu ve sordu:

- Oğlum kaç yaşındasın?

Veli gözünü kırpmadan ve düşünmeden bastı yanıtı:

- Bir.

Paşa şaştı ama, yine sordu:

- Kaç seneden beri askersin?

- Yirmi bir.

Paşa kızdı:

- Benimle alay mı ediyorsun sen?

- İsabet buyurdunuz paşam.

24. Evladım Gibi Bakarım

Bahriye mektebinden çarkçı olarak çıkacak bir talebeye imtihandan mümeyyiz sorar:

- Anlat bakalım oğlum; bir geminin kazanına nasıl bakarsın?

Talebe, yutkunarık biraz düşündükten sonra, cevap verir.

- Evladım gibi bakarım efendim!..

25. Takatim Yok

Acemi ve yeni eğitime çıkmış bir grup asker başlarında subayları olduğu halde hiç mola vermeden 20 km.'lik yol yürümüşler ve iyice yorulmuşlardı. Subayları “dur” emrini verince ümitle ve sevinçle yerlerine mihlandılar. Subayları sordu:

- Bravo, güzel bir yürüyüş yaptınız. Şimdi yolumuza devam edip bir 20 km. daha yürüelim. Buna karşı çıkan varsa üç adım ileri çıksın.

- Bütün birlik sözleşmiş gibi üç adım ilerledi. Yalnız içlerinden biri yerinden kııldamamıştı. Subay ona yaklaşarak.

- Tebrik ederim, dedi. Siz tam bir askersiniz! Arkadaşlarınız gibi üç adım ilerlemediniz...

Adamcağız fersiz gözlerle subayına bakıp:

- Ne üç adım, dedi. Benim bir adım bile atacak takatim yok...

EK F. 3. ERDOĞAN TOKMAKÇIOĞLU'NUN ASKER FIKRALARI ADLI ESERİNDEN ALINAN FIKRALAR

1. Paşa-General

Komutan, acemi erlerden birine sordu:

- Söyle bakalım Mehmet, paşa nedir, general nedir?

Mehmet cevap verdi:

- Paşa yaşlıdır, şişmandır, babadır, izni boldur... General gençtir, zayıftır, serttir, nöbeti çoktur!

2. Yön

Komutan, bir teftiş sırasında erlerin genel bilgi durumlarının düzeyini saptamak amacıyla çeşitli sorular soruyordu. Bir ara, kuzey, güney, doğu, batı gibi yönleri bilip bilmediklerini öğrenmek istedi. Erlerden birine:

- İki adım öne çık! Dedi.

Er, çıktı...

- Güneşin doğduğu yere dön!

Er, döndü...

- Şimdi arka tarafın ne oldu söyle bakalım?

Er, cevap verdi:

- Gölge oldu komutanım!

3. Nöbetçi

Sabaha karşı garnizonun uzak bir bölgesinde bulunan cephanelik yakınlarında birkaç el silah atılınca nöbetçi subayı yanına birkaç er alarak cephaneliğe doğru koştu...

Giderlerken, yanındakilere:

- Sanırım cephaneliği soymaya yeltendi bazı alçaklar, inşallah nöbetçiye bir şey olmamıştır.

Olay yerine yaklaştıklarında nöbetçinin yere oturmuş, elinde tüfek, sağı solu gözetlediğini gördüler... Nöbetçinin rengi biraz uçukçaydı. Nöbetçi subayı erin yanına gittiği halde ayağa kalkmayınca, belki korkmuştur diye bir şey demedi.

Sordu:

- Ne oldu Mehmet, anlat!

Mehmet:

- Komutanım, dedi, şu karşı ağaçlıktan onlar attı, ben attım. Sonra onlar kaçtı.

- Bir şeyin yok ya?

- Yoktur komutanım. Sadece şu sol kolum tutmuyor, bir de mermi bacağımlı delip geçmiştir!

Nöbetçinin oturduğu yer kan gölü olmuştu...

4. Reaktör

Bir delikanlı, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılmış bir generale sordu:

- Paşam, öyle gün oluyor ki Levent'ten Aksaray'a iki-üç saatte güç bela gidiyoruz... oysa siz on dört günde Dumlupınar'dan İzmir'e nasıl ulaştınız? Bu ancak atom enerjisiyle olur...

Paşa:

- Dediğin doğru, dedi, biz de zaten atom enerjisinden yararlanmıştık! Atom, o zaman Türkler tarafından keşfedilmişti, ama gizli tutuluyordu!

Soruyu soran gülünce paşa:

- Ciddi konuşuyorum, dedi, bizim o zamanlar Dumlupınar'da nükleer enerji ile çalışan öyle muazzam bir reaktörümüz vardı ki, şimdikiler onun yanında solda sıfır kalır!

Delikanlı şaşırmıştı, sordu!

- Ne reaktörü sayın paşam?

Paşanın cevabı şu oldu:

- Mustafa Kemal Paşa reaktörü evladım, Mustafa Kemal Paşa!

5. İngilizce

İki Amerikalı subay komutanın odasına ziyarete gelmişti, bir şeyler sunmak için zile basıp postayı çağırdı. Posta içeri girince komutan, konuk subaylara sordu:

- Benim posta tek kelime bile İngilizce bilmez... İçmek istediğiniz şeyi, araya Türkçe sokmadan, İngilizce söyleyeceksiniz... Bakalım er ne getirecek...

Biri tek şekerli koyu demli çay, öteki sade kahve istedi... Posta çıkıp gitti...

Az sonra da bir çay ve kahveyle geldi. Çayın yanında tek şeker vardı. Kahve de sadeydi...

Herkes şaşırmıştı.

Komutan sordu:

- Evladım merak ettim doğrusu, bunların dilini bilmediğin halde ne istediklerini nasıl oldu da anlayabildin?

Er cevap verdi:

- Komutanım, hatırlarsın... Bu iki Amerikalı üç ay önce buraya gene gelmiş, aynı şeyleri içmişlerdi! Tek şekerli demli çay ve sade kahve... ben de onları getirdim...

6. Pilot

Pilot albay, ufak yaşta ailece ayrıldıkları köyünü ziyarete gitmişti... Gece herkesle köy kahvesinde oturulup sohbet edildi. Hep havacılık konuları konuşuldu. Herkes bir soru soruyordu:

- Uçaktan atlarken paraşüt kanada takılmaz mı?
- Arkada kalan beyaz izler nasıl çıkarılıyor?
- Havada nasıl fren yapılır?
- Uçak burdan Amerika'ya kadar gidebilir mi?

Albay, bu tür soruların hepsine köylülerin anlayabilecekleri bir dille cevaplar verdi.

Vakit bir hayli ilerlemişti. Pilot albay, bir ara babasının arkadaşı Hüseyin Ağa'nın hatırını sordu. Hüseyin Ağa şöyle konuştu:

- İyiyim evlat, iyiyim de kusura bakmazsan sana bir şey diyeceğim... Rahmetli baban askerliği pek severdi... Yaz kış, cepheden cepheye çarpıştı durdu, gık demeden... anladım ki sen teyyare şöförü olmuştun. Bu da iyi, ama bir arada askerliğini yapıp vatan hizmetini tamamlasan çok iyi olur, sonra teyyare şöförlüğüne devam edersin...

**EK G. YAZILI KAYNAKLARA AKTARILMIŞ ASKERLİK ANILARI
ÖRNEKLERİ**

EK G. 1. TUNÇ DEMİRALP'İN DİKKAT ET KARARGAH BÖLÜĞÜ ESERİNDEN ALINAN ANILAR

1. Askerlik Kavramı Ve Askerlikle İlgili Bazı Sözler ve Şarkılar

Halk arasında vatan borcu olarak bilinen askerlik, ülkemizde sayılan vatandaşlık yükümlülüklerinden en önemlisi olup Anayasamızın Temel Haklar ve ödevler başlığını taşıyan 72. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Anılan madde hükmüne göre; “Vatan hizmeti, her Türk’ün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin silahlı kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.”

Askerliğin yasal düzenlemesine bu şekilde kısaca gözattıktan sonra şimdi de geçici askerliğin ülkemizde kişilerin milliyetçilik duygularına ilişkin önem ve etkilerine gözatalım;

Gerçek milliyetçilik duygularını daima benliğinde taşıyan bir ulus olarak askerliğe ne denli önem veren bir millet olduğumuzu anlamak için gençlerimizin askere sevk mevsiminde otobüs terminallerini şöyle bir dolaşmanın yeterli olacağı kanısındayım. Otobüs terminallerinden askere gönderilen gençlerimizin tıpkı bir düğün havası içinde, davul zurna eşliğinde yarının askeri olacak kişilerin arkadaş akraba dost ve yakınlarının sırtında “En büyük asker bizim asker sloganları ile baba ocağından asker ocağına uğurlanmalarını izlemek hiç de zor değildir.

Ülkemizde halk arsında askerlikle ilintili olarak söylenmiş pek çok söz ve şarkı da mevcut olup bu sözlerden birkaçı;

- Askerlik kişinin tüm hayatını sonuna değin etkileyen bir olaydır.
- Askerlik yapmayan adamdan sayılmaz
- Asker ocağı dualıdır.
- Asker yemez, asker imez, asker üşümez
- Asker ocağı pireyi deve yapar.
- Askerlikte tezkereye ulaşmak için dikkat edilmesi gereken üç nokta vardır. Kaçma-Karışma-Çalışma. Gibi

Şarkılardan birkaçı ise;

- Hakkımı helal et, askerim ana
- Kara gözlüm eftarlanma gül gayrı, ibibikler öter ötmez ordayım. Mektubunda diyosun ki gel gayrı, vatan borcu biter bitmez ordayım.
- Mehmet gitti askere alır gelir tezkere vb. gibi söz ve şarkıların yanı sıra Askerlikte;

- Tezkere bırakma-Geçici askerlik yapan bir yükümlünün askerliği meslek edinip orduda kalması,
- Çakılma-Askere bir ast rütbelinin bir üst rütbelinin yanına geldiği zaman hazırola geçmesi
- Balon-Asker ocağında herkesi ilgilendiren konularda bir kimse tarafından abartılarak çıkartılan ve herkese yayılan sonunda çıkartılan ve herkese yayılan sonunda çıkartan kişi tarafından da inanılan gerçek dışı haber.
- Fırçalamak-Fırça atmak-Bir üst rütbelinin bir ast rütbeliye 3. kişilerin içinde yüksek sesle paylaşması (Musheze etmesi) anlamına gelen askeri argo ve deyimlerinde mevcut olduğunu belirtmek isterim.

2. Tank Okulunda Askerlik Başlıyor

Tank okulunda askerliğe başlamadan önce açıklama lüzumunu gördüğüm şahsi ve ailevi durumundan söz etmeden geçemeyeceğim. Şöyleki ana ve baba tarafımdan 2 kuşak asker kökenli bir soydan gelmemin benim üzerimde bırakmış olduğu bir nevi katılımsal sağlıklı izler çocukluk aşamasından itibaren hayatımda disipline ve askerliğe olan sevgi ve ilgi ile aşırı milliyetçilik duygularımın nedenini oluşturmuştu.

Birinci Dünya Harbinde madalya sahibi olan Dedemin Genel Kurmay Başkanlığı Levazım Dairesi Başkanı sıfatı ile Atatürk'le birlikte Cumhuriyetin kuruluşunda verdiği mücadele zaman zaman 23 Nisan Cumhuriyet Bayramlarında Televizyonda yayımlanan eski filmlerle sabit olduğu gibi yine bir Cumhuriyet Subayı olan babamın da orduya 40 yıl süre ile verdiği özverili hizmetin üzerimde bıraktığı izlerin ilk belirtis olarak; henüz ilkokul 4. sınıfta yağmurlu bir günde sınıf öğretmenimiz olan Necla öğretmenle birlikte Hasan Balatan isminde Üsküdar-Fıstıkağacı'nda okul yolunda yürürken yağın aşırı yağmurdan Hasan'ın Necla Öğretmene yakınması üzerine benim Hasan'a dönüp:

- Yağmur bize vız gelir biz daha Askerlik yapacağız.

Şekli ile kasıla kasıla konuştuğumu ve içtenlikle söylediğim bu sözlerinde öğretmenimizce taktirle karşılandığımı dün gibi hatırlıyorum.

İşte ilkokul sıralarından beri benliğimi saran askerlik sevgi ve ilgisi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini 1969 Eylülünde bitirir bitirmez askere gitmenin nedenini oluşturmuştu.

Bu ulvi duygular içinde askerliğime karar aldırılmış ve tam teşekküllü Kasımpaşa Askeri Hastanesinde yapılan sağlık kurulu muayenesi sonucunda anılan kuruldaki Fiziken ve Ryhen Sağlıklı olup askerlik yapabileceğime dair verilen karar üzerine kağıthane istihkam okulunda Yedek subayb meslek ayırım test sınavına girmiştım.

Sınavda o tarihte askeri meslek seçimi tercih hakkımı Rahmetli Babamın orduda birinci muharip sınıf olarak gelen piyade sınıfının muvazzaf bir subayı olarak görev yapması, rahmetli Abimin ise yine orduda ikinci muharip sınıf olarak gelen Topçu sınıfının bir yedek subayı olarak askerliğini yapmasını da gözönünde bulundurarak be de tercih hakkımı yine orduda üçüncü muharip sınıf olarak yer alan Tank sınıfında kullanmıştım.sınav sonuçları açıklandığında, tercihimin de yetkililerce nazara alınıp Etimesgut'taki Tank Yedek Subay okuluna nasp edildiğimi öğrenmiş ve tarafımıza verilen sülüsü muteakip liseden sınıf arkadaşım Hakkı KAYNAR ile Haydarpaşa garında başlayan bir tren yolculuğunu müteakiben tank okuluna ulaşmıştık.

Tank okulunda içlerinde 68'lilerin de bulunduğu ve yedek subay tarihinde 103. dönem olarak bilinen yedek subaylık başlamış, saç traşını müteakip okuldan verilen askeri giysileri terzide üzerimize uydurduktan ve postallarımızı da giydikten sonra Tank okulu Yedek Subay Bölüğü 4. Takım 5. mangada 228439 nolu yedek subay öğrenci olarak üvey evlat sıfatı ile ordunun saflarına katılmıştım. (Yedek Subaylara geçici askerlik görevi yapmalarının nedeni ile ordunun üvey evladı denirdi.)

Anılan okuldaki ilk içtimamızı okulun en sert komutanı olarak tanınan Albay Devecioğlu yaptırmış ve ilk olarak Şöhreti ile mütenasip Sert bir açış konuşmasından sonra okulumuzun bahçesinde yapacağımız mıntıka temizliğne ilişkin ayrıntılı açıklamasını yapmıştı. Bu açıklamaya göre; yerdeki sigara izmaritleri toplanacak, izmaritin kağıdı ayrılıp sıkıştırılmak sureti ile top yapılacak, savrulacak, artık tütünü yere serpilecek eğer sigara filtreli ise filtresi sıyrılıp parkalarımızın cebine konacaktı. Bu açıklamayı anlıyanlar anlamıyanlara usulca anlatmış bunun hemen arkasından da Albay Devecioğlunun sert komutu gelmişti.

-Mıntıka temizliği yapılacaak. Başla.

Bu Komutu meteakip sıralarımızı bozmaksızın Tank okulunun bahçesinin bir ucundan diğer ucuna uygun adım bize verilen komut gereğini yerine getirerek kesiksiz 6 ay sürecek olan eğitim hazırlığına bu şekilde başlamış oluyorduk.

O tarihlerde okul komutanımız da Hakkı Albaydı. Artık okulda eğitim maratonu başlamış ilk öğrendiğimiz askeri marş ise Yedek Subay marşı olmuştu. Eğitimlere bu marşla gidip gelmeye başlamıştık. Anılan marşın tümünü şimdi hatırlayamamakla birlikte bir bölümünü marş söylerken vurgulaya vurgulaya söylememiz nedeni ile unutmadım.

“Yedek subay ölür de dönmez er meydanından”

Hayatta ilk maaşım olan 3 yeni banknot onluktan oluşan 30 TL’yi de bordroyu imzalayıp almış ve çok mutlu olmuşum. Bu üç onluğu okulda harcama yerine aynen bir zarfa koyup ilk maaşım olarak babama postalamayı yeğlemiş bu surette aramızdaki sözü de yerine getirmiştik. Bu 3 onluk hala evde annemin sandığında üzerinde Tuncun ilk maaşı yazılı bir zarf içinde saklıdır.

İlk maaşın arkasından askeri yemin törenimiz yapılmış ve artık tam bir asker olmuş ve hafta sonları gününbirlik izinlerimize çıkmaya da başlamıştık.

Eğitim dönemimizin yaz mevsimine denk gelmesi nedeni ile 30 derece sıcaklıkta yaptığımız piyade eğitimlerinde zamanı gelince verilen 10 dakikalık istirahat sırasında tüfeklerimizi çatıp birbirimizle yarışarcasına birlik kantinine koşarak hararetimizi kesmek için yediğimiz limonların tadı hala damağımdadır.

Cumartesi Pazar harici tüm gün devam eğitimimizi müteskip akşam yemeğinden sonra yatma vakti koşullarımıza çekilir, orada bazı geceler kısa bir süre şaka kaldıran iki üç arkadaşımıza yapılan şakalarla hoşça vakit geçirip bazı gecelerde yine kısa bir süre ranza komşum sivildeki mesleği Lise Coğrafya öğretmeni olan ve benim gibi askerliğe çok düşkün bir arkadaşımız Mehmet Hancı’nın başta zamanın popüler şarkılarından olan –Gurbet içimde acı her şey bana yabancı- şarkısı olmak üzere Türk halk müziğinden derlediği güzel şarkılarını dinlerken günün yorgunluğuna fazla dayanamayıp sabah nöbetçimizin sabah kalk vaktinin gelip ranza demirlerimize “kal arkadaşım kalk” sesleri arasında kasatura ile vurup bizleri yeni bir güne başlatana değin nöbet saatlerimizin dışında deliksiz ve güzel bir uyku çekerdik.

Eğitim dolu günler birbirini kovalıyor günlerin nasıl geçtiğini anlıyamıyorduk. Derken Tank top atış eğitim zamanımız gelmişti. Yedek subay bölümü olarak 1 hafta sürecek olan Tank Top atış eğitimi için reolarla Şerefli koçhisara güle oynaya intikal etmiş ve Tuz gölü etrafında mevzilenerek kişi başına 5 adet tank top mermi atışlarımızı yaptıktan sonra Etimesgut’taki yerimize geri dönmüştük.

Dersler, sınavlar derken günler ve aylar birbirini kovalamış sonuçta demirlerimizi (Demir: Asteğmen rütbesi anlamında yedek subaylar arasında kullanılan bir sözcüktür) takıp tank okulunda yedek üsteğmen olarak mezun olmuşuk.

EK H. GÖRSELLER

EK H 1. ŞAFAK KARTI

Şafak kartı ön yüz.

Şafak kartı arka yüz.

EK H 2. ŞAFAK HARİTASI

EK H 3. ÜST TERTİP KARTI

EK H 4. KARTPOSTAL

EK H 5. FOTOĞRAFLAR

305. Kısa Dönem Askerler- Keşan/Edirne.

Kaynak kişiler Hasan Yalgın, Muhammed Ayçetin, Orhan Çetindağ, Bora Çeliker ve Şaban Fidan ile birlikte Kayseri Otogarında askere uğurlama töreni.

ÖZ GEÇMİŞ

Süleyman Fidan 1980 yılında Kayseri’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kayseri’de tamamladı. Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümündeki dört yıllık öğrenimini 2002 yılında Ercüment Ekrem’in “Evliyâ-yı Cedîd” adlı eseri üzerindeki lisans teziyle tamamladı. 2003 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı Ortaöğretim Alan Öğretmenliği üzerine tezsiz yüksek lisansa başladı ve 2004 yılında mezun oldu. Yine aynı yıl Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Halk Bilimi Bilim Dalında yüksek lisansa başladı. Gaziantep’te 19 Mayıs Lisesinde öğretmenlik yapmaktadır.

VITAE

Süleyman Fidan was born in 1980, in Kayseri. He completed his primary and secondary education in Kayseri. Having completed his thesis “Evliyâ-yı Cedid” by Ercüment Ekrem, he graduated from the department of Turkish Language and Literature at Hacettepe University in 2002. He started as a graduated student at Gazi University, at the Institute of Educational Sciences on instruction of Turkish Language and Literature of Secondary Education and graduated in 2004. Same year, he started doing his M.A. on folklore at the Department of Turkish Language and Literature at Gaziantep University. He works as a teacher at 19 Mayıs High School in Gaziantep.